

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№ 15 серпень 2021

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management
(USA)
Бартош Гордецьки, доктор політичних наук, профе-
сор факультету журналістики й політичних наук
Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань,
Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор
наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнат'єва Т. М., кандидат економічних наук,
доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук,
професор
Козловський С. В., доктор економічних наук,
професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук,
професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук,
професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук,
професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних
наук, доктор наук з державного
управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук,
професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук,
професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління,
професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук,
доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук,
професор
Чвортко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри
фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук,
професор

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 15 серпень 2021 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»

(Наказ Міністерства освіти і науки України від
02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: **23892**

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили 19.08.21 р.

Підписано до друку 19.08.21 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 23.7.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1908/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

- 1.1. Високий науковий рівень статті.
- 1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.
- 1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).
- 1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.
- 1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.
- 1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

- 2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»)
- 2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.
- 2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.4. Анотація.
 - 2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).
 - 2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
 - 2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
- 2.5. Ключові слова (5—8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
 - формулювання цілей статті (постановка завдання);
 - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
 - висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;
 - список літератури;
 - список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

- 3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- 3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezberezhneni u format .doc dla Microsoft Word (versia 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).
- 3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).
- 3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- 3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.
- 3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
- 3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

- 4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).
- 4.2. Анкета (скачати на сайті).
- 4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):
 - якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);
 - якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 15 серпень 2021 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Ходаківська О. В., Гнатенко І. А., Дяченко Т. О., Сабій І. М.

Моделі підприємництва в умовах інноваційної економіки та економіки знань: управління ресурсами та витратами 5

Юркевич О. М., Залізнюк В. П., Субочев О. В.

Історичні передумови виникнення ісламських фінансів як складового сегменту сучасної міжнародної фінансової системи 12

Свиноус І. В., Слободенюк О. І., Присяжнюк Н. М., Гаврик О. Ю., Осадчий М. С.

Екологічне оподаткування: світовий досвід та виклики для України 19

Колесніков А. П., Біловус А. І., Олійничук О. І.

Інформаційний менеджмент: окремі практичні аспекти в освіті 25

Белкін І. В.

Професійна підготовка менеджера маркетингових комунікацій на основі ділових ігор 31

Гарькава В. Ф., Кліщевська А. Ю.

Управління підприємствами харчової промисловості у системі економічної безпеки регіону 38

Бабікова К. О.

Перспективні напрями вдосконалення системи еколого-економічного забезпечення рекреаційного туризму в контексті євроінтеграції 46

Саленко А. С.

Основні напрями досліджень вітчизняних вчених у сфері інформаційно-технологічного розвитку економіки України 52

Височанська М. Я.

Організаційно-економічні механізми еколого-економічних засад розвитку аграрного сектору у контексті транскордонного співробітництва 58

Онешко С. В., Вітер С. А., Віремейчик А. М.

Стратегія розвитку аудиту в умовах цифрової економіки 64

Молнар Г. Т.

Забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу особистих селянських господарств 70

Державне управління

Бобровська О. Ю., Бондаренко Д. М.

Економічна система регіонів як квазіоб'єкт публічного і галузевого управління 77

Сальніков С. М., Гбур З. В.

Публічне адміністрування фінансових ресурсів держави 86

Мальчиков Ф. В., Толстанов О. К.

Роль інститутів громадянського суспільства в публічному адмініструванні 93

Давид А. В., Радиш Я. Ф.

Основні аспекти зміни територіальної організації влади 100

Бігняк П. І., Михальчук В. М.

Реформування державного управління: цифровізація 107

Єсауленко А. М., Кошова С. П.

Державне управління в екологічній сфері: правовий аспект 114

Ковальчук О. В., Дубич К. В.

Проблеми реформування державної служби в митних органах 120

Абдуллаєв Вагіф Ахмед огли

Досвід реалізації антикорупційної політики в Азербайджані: уроки для сучасної України 127

Набока Р. Ю.

Концептуальні засади державного регулювання розвитку циркулярної економіки в Україні 136

Павлов М. М.

Особливості процесу цифровізації публічного управління в розвинутих країнах 140

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 15 / 2021

CONTENTS:

Economy

Khodakivska O., Hnatenko I., Diachenko T., Sabii I.

ENTREPRENEURSHIP MODELS IN THE CONDITIONS OF INNOVATIVE ECONOMY AND KNOWLEDGE ECONOMY:

RESOURCE AND COST MANAGEMENT 5

Yurkevich O., Zalizniuk V., Subochov O.

HISTORICAL PREREQUISITES FOR THE EMERGENCE OF ISLAMIC FINANCE AS A COMPONENT SEGMENT

OF THE MODERN INTERNATIONAL FINANCIAL SYSTEM 12

Svynous I., Slobodeniuk O., Prysiazhniuk N., Gavryk O., Osadchy M.

ENVIRONMENTAL TAXATION: WORLD EXPERIENCE AND CHALLENGES FOR UKRAINE 19

Kolesnikov A., Bilovus L., Oliynychuk O.

INFORMATION MANAGEMENT: CERTAIN PRACTICAL ASPECTS IN EDUCATION 25

Belkin I.

PROFESSIONAL TRAINING OF THE MANAGER OF MARKETING COMMUNICATIONS

ON THE BASIS OF BUSINESS GAMES 31

Harkava V., Klishchevs'ka A.

DEPARTMENT OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES IN THE REGIONAL ECONOMIC SECURITY SYSTEM 38

Babikova K.

PROSPECTIVE DIRECTIONS OF IMPROVING THE SYSTEM OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC PROVISION

OF RECREATIONAL TOURISM IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION 46

Salenko A.

MAIN DIRECTIONS OF RESEARCH OF DOMESTIC SCIENTISTS IN THE FIELD OF INFORMATION AND TECHNOLOGICAL

DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF UKRAINE 52

Vysochanska M.

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISMS OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC

FUNDAMENTALS OF THE DEVELOPMENT AGRICULTURAL SECTOR IN THE CONTEXT OF CROSS-BORDER COOPERATION 58

Oneshko S., Viter S., Viremeichyk A.

AUDIT DEVELOPMENT STRATEGY IN THE CONDITION OF DIGITAL ECONOMY 64

Molnar G.

PROVISION OF DOMESTIC SOURCES FOR THE DEVELOPMENT OF THE INVESTMENT POTENTIAL

OF THE PEASANT HOUSEHOLD 70

Public administration

Bobrovska O., Bondarenko D.

THE ECONOMIC SYSTEM OF REGIONS AS A QUASI-OBJECT OF PUBLIC AND SECTORAL

MANAGEMENT 77

Salnikov S., Hbur Z.

PUBLIC ADMINISTRATION OF STATE FINANCIAL RESOURCES 86

Malchykov F., Tolstanov O.

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN PUBLIC ADMINISTRATION 93

Davyd L., Radysh Ya.

MAIN ASPECTS OF TERRITORIAL CHANGE GOVERNMENT ORGANIZATIONS 100

Bihniak P., Mykhalchuk V.

PUBLIC ADMINISTRATION REFORM: DIGITALIZATION 107

Yesaulenko A., Koshova S.

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE ENVIRONMENTAL SPHERE: THE LEGAL ASPECT 114

Kovalchuk O., Dubych K.

PROBLEMS OF CIVIL SERVICE REFORM IN CUSTOMS AUTHORITIES 120

Abdullayev V.

EXPERIENCE OF ANTI-CORRUPTION POLICY IMPLEMENTATION IN AZERBAIJAN: LESSONS

FOR MODERN UKRAINE 127

Naboka R.

CONCEPTUAL FRAMEWORK OF STATE REGULATION OF THE DEVELOPMENT

OF THE CIRCULAR ECONOMY IN UKRAINE 136

Pavlov M.

PECULIARITIES OF THE DIGITALIZATION PROCESS OF PUBLIC GOVERNANCE IN DEVELOPED

COUNTRIES 140

УДК 330.341.2:338.242.2

О. В. Ходаківська,
 д. е. н., професор, заступник директора, ННЦ "Інститут аграрної економіки", м. Київ, Україна
 ORCID ID: 0000-0002-3421-8361

І. А. Гнатенко,
 д. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва та бізнесу,
 Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, Україна
 ORCID ID: 0000-0002-0254-2466

Т. О. Дяченко,
 к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
 Національний транспортний університет, м. Київ, Україна
 ORCID ID: 0000-0002-3774-2396

І. М. Сабій,
 старший науковий співробітник відділу земельних відносин
 та природокористування, ННЦ "Інститут аграрної економіки", м. Київ, Україна
 ORCID ID: 0000-0002-8237-940X

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.5

МОДЕЛІ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ: УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ ТА ВИТРАТАМИ

O. Khodakivska,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Deputy Director,
 National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine

I. Hnatenko,
 Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
 of Entrepreneurship and Business, Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine, Kyiv

T. Diachenko,
 PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
 of Management, National Transport University, Ukraine, Kyiv

I. Sabii,
 Senior Researcher of the Department of Land Relations and Nature Management,
 National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine

ENTREPRENEURSHIP MODELS IN THE CONDITIONS OF INNOVATIVE ECONOMY AND KNOWLEDGE ECONOMY: RESOURCE AND COST MANAGEMENT

У статті досліджені моделі підприємництва в умовах інноваційної економіки та економіки знань, зокрема управління ресурсами та витратами. Доведено, що у процесі стратегічного управління інноваційним підприємництвом, необхідно використовувати комплекс методів пізнання соціально-економічних явищ, які притаманні інноваційній економіці: статистичного спостереження, математичного моделювання економічних ситуацій, порівняльного аналізу, міждисциплінарної аналогії, узагальнення та систематизації, експериментально-логістичного тощо. Обґрунтовано, що традиційна модель підприємницької діяльності значно відрізняється від інноваційної за характером використання ресурсів. Розглянуто ознаки інноваційної діяльності підприємництва в інноваційній економіці, які потребують законодавчого закріплення з метою розмежування інноваційного підприємництва від інших видів діяльності. Визначено, що дуже суттєвою рисою інноваційного підприємництва в інноваційній економіці є високий ступінь нестабільності і невизначеності, що тягне за собою великі ризики і зумовлює потребу в їх ефективному стратегічному управлінні, що сприяє підвищенню стійкості і адаптивності підприємництва.

The article examines the models of entrepreneurship in an innovative economy and knowledge economy, in particular resource and cost management. It is proved that in the process of strategic management of innovative entrepreneurship, it is necessary to use a set of methods of cognition of socio-economic phenomena inherent in innovative economy: statistical observation, mathematical modeling of economic situations, comparative analysis, interdisciplinary analogy, generalization and systematization, experimental logistics, etc. It is substantiated that the traditional model of entrepreneurial activity differs significantly from the innovative one in the nature of resource use. The signs of innovative activity of entrepreneurship in the innovative economy, which require legislative consolidation in order to distinguish innovative entrepreneurship from other activities, are considered. It is determined that a very important feature of innovative entrepreneurship in an innovative economy is a high degree of instability and uncertainty, which entails great risks and necessitates their effective strategic management,

which increases the sustainability and adaptability of entrepreneurship. It is proved that the management of innovative entrepreneurship in an innovative economy should be a managed process and be subject to the model of innovative entrepreneurship defined by the business entity, principles and methods of knowledge of socio-economic phenomena inherent in innovative economy. It is concluded that innovative entrepreneurship, based on internal organization, involves the accumulation of capital and resource potential exclusively within the enterprise through the implementation of policies for innovation project development, production, planning and monitoring of innovation at the micro level. Innovative entrepreneurship, based on an external organization, involves active interaction of the enterprise with the external environment, through logistics, marketing, hedging and can be based on the involvement of third-party organizations, institutions, staff or infrastructure elements. On the basis of an external organization, innovative entrepreneurship can operate with the involvement of ventures, investment funds, banks, insurers, which are able to attract additional investment to implement an innovative project. The principles of functioning of innovative economy are systematized.

Ключові слова: моделі підприємництва, інноваційна економіка, економіка знань, управління ресурсами, управління витратами.

Key words: business models, innovation economy, knowledge economy, resource management, cost management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Формування сучасної теорії інновацій в системі інноваційної економіки пов'язане із синтезом або переплетінням сукупності теорій (політичної економії, історії економічної думки, інноваційної діяльності, підприємництва) і комплексним дослідженням об'єкту і предмету, подальшим удосконаленням та конкретизацією розгалуженого методологічного апарату. У науковому колі триває безперервне формування теорій, що дозволяють обґрунтувати імпульси і причини появи інновацій, визначити роль держави, індивіда (інших стейкхолдерів) та інститутів в цьому процесі.

Наукові дискусії стосовно визначення досліджуваних понять пояснюються прогалинами у сучасній науці, які пов'язані із поглибленим аналізом природи та характеру взаємозв'язків між "об'єктами", "технологіями", "організаційними формами інноваційного процесу", "функціями", "результатами" тощо. Такі прогалини повністю відповідають логіці наукового пізнання підприємництва як складного явища інноваційної економіки. Зокрема, на кожному етапі розвитку теорій інновацій та підприємництва в інноваційній економіці темпи накопичення наукових даних випереджають темпи їх осмислення та понятійної інтерпретації. Це зумовлює векторний потік даних від репрезентативної емпірично-практичної підсистеми до її змістовного ядра та пояснює, чому формування сутнісного та змістовного ядер, які є фундаментом будь-якої теорії розвитку інноваційної економіки рухається повільно. Зазначені факти обумовлюють актуальність теми дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЮТЬСЯ АВТОРИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

У процесі стратегічного управління інноваційним підприємством, необхідно використовувати комплекс

методів пізнання соціально-економічних явищ, які притаманні інноваційній економіці: статистичного спостереження, математичного моделювання економічних ситуацій, порівняльного аналізу, міждисциплінарної аналогії, узагальнення та систематизації, експериментально-логістичного тощо [1; 8; 10].

Провідне місце в теорії інноваційної економіки займає метод узагальнення та систематизації, який дозволяє після з'ясування першопричин окремих тенденцій, узагальнювати явища, яке притаманні інноваційному типу економіки, виокремити проблеми, імпульсні ситуації та визначити загальні закономірності інноваційного процесу, що є більш високим рівнем пізнання сучасної реальності [4; 5; 7; 9]. Особливістю підприємництва в інноваційній економіці є те, що тенденції та виклики виникають не в площині статичного, традиційного, закономірного перебігу соціально-економічних процесів або інертних подій, а навпаки, всупереч статичної ринкової рівноваги, яка постійно змінюється внаслідок коливань попиту і пропозиції та інституціональних змін.

В інноваційній економіці важливе місце посідає метод математичного моделювання, який передбачає моделювання соціально-економічних, політичних, демографічних та технологічних явищ, притаманних такій економіці, апробації можливих змін та нових реалій економічного розвитку з метою прийняття обґрунтованих та ефективних управлінських рішень.

Такий метод наукового пізнання як експериментально-логістичний має особливе значення і за ефективного управління інноваційним підприємством в інноваційній економіці. Цей метод дозволяє виявити необхідні логістичні потоки для здійснення інноваційної діяльності, визначити перспективні та створити доцільні шляхи розповсюдження товарів або послуг, оцінити їх практично-суспільну корисність. Логістика дозволяє визначити суспільну потребу в інноваціях серед споживачів, зосередити зусилля підприємця на конкретному сегменті у створенні, виробництві, комерціалізації нововведення, здатного задовольнити потребу окремого сегменту споживачів.

Використання методу міждисциплінарної аналогії є фундаментальною умовою розвитку інноваційної економіки та інноваційного підприємства. До моменту комерціалізації на ринку потребу інновації у суспільстві

практично не визначено, її важко передбачити. З цієї метою слід у процесі управління інноваційною діяльністю використовувати соціологічні опитування, залучати психологічні інструментарії підвищення мотивації працівників, застосовувати в процесі управління розгалужені фінансові та економічні інструменти. За іншого варіанту — витрачені управлінські, організаційні, фінансові та технічні ресурси на виробництво інноваційних товарів або послуг — будуть використані даремно, що зменшить результативність діяльності підприємця [2; 3; 6].

Отже, постійні наукові дискусії стосовно визначення підприємництва, інноваційного підприємництва та його базових понять у системі інноваційної економіки вказують на те, що економічна теорія в контексті процесуального розгляду інновацій є результатом систематичного узагальнення та агрегування наукових знань зі змінною категоріальною системою, яка вміщує в себе логіку, методи, принципи, закони, що знаходяться на етапі постійного розвитку, розширення та удосконалення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження моделей підприємництва в умовах інноваційної економіки та економіки знань, зокрема управління ресурсами та витратами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

На противагу такому підприємництву в системі інноваційної економіки виступає традиційна діяльність, переважно спрямована на відтворення широко поширених стандартних продуктів або послуг з використанням застарілих технік, технологій і методів управління.

За нашим поглядом традиційна модель підприємницької діяльності значно відрізняється від інноваційної за характером використання ресурсів (рис. 1).

Не так поширеним в умовах вітчизняної інноваційної економіки є феномен венчурного підприємництва, який пов'язаний зі створенням і функціонуванням ризикованих підприємств у наукоємних галузях економіки. При цьому венчурне підприємництво, маючи численні організаційно-управлінські форми, відрізняється складною структурою, з обов'язковими умовами.

А саме: наявністю науково-дослідної інноваційної фірми, що працює в нових наукоємних виробничих галузях або сферах послуг; присутністю в такому підприємстві значного за масштабами комерційного ризику; функціонуванням інноваційного фонду венчурного фінансування, який приймає фінансові ризики венчурів і здійснює інвестиційну підтримку інноваційних фірм.

Розглянемо ознаки інноваційної діяльності підприємства в інноваційній економіці, які, на наш погляд, потребують законодавчого закріплення з метою розмежування інноваційного підприємництва від інших видів діяльності. До таких ознак слід віднести:

метою інноваційної діяльності підприємства є проміжне або кінцеве отримання інноваційних продуктів, послуг і т.п. (нововведень), як на окремому етапі життєвого циклу підприємства, так і на всіх його етапах;

інноваційне підприємництво рідко має короткострокові перспективи своєї діяльності і відрізняється середньою або довгостроковою детально розпланованою стратегією з досягнення генеральної мети (через досить тривалий період часу, що пояснюється утрудненням, складністю, багатогранністю, інтерсуб'єктивністю процесу розробки інноваційного проєкту і засобів його реалізації);

інноваційне підприємництво має підвищені комерційні ризики внаслідок можливої зміни кон'юнктури ринку, більш раннього виходу інноваційного продукту конкурентів на ринок, невизначеності в своїй діяльності внаслідок нестабільності зовнішнього середовища і не досить розвинених інфраструктурних елементів підтримки такої діяльності. Такі комерційні ризики проявляються в тому, що в майбутньому можливо: не одержати заплановані інновації внаслідок відсутності інвестицій або втрати фінансового партнера, відповідно і доходу від реалізації нововведення; понести ресурсні втрати при неввірено обраної адаптаційної стратегії розвитку або способів управління персоналу і так далі.

інноваційне підприємництво повинно обов'язково мати соціально-економічний ефект суспільної користі як для населення, так і для держави в цілому, який пов'язаний з ефективною політикою дифузії інновацій на споживчому ринку і отримання комерційного прибутку в умовах високої затребуваності населення в цьому продукті або послугі.

Отже, дуже суттєвою рисою інноваційного підприємства в інноваційній економіці є високий ступінь нестабільності і невизначеності, що тягне за собою великі ризики і зумовлює потребу в їх ефективному стратегічному управлінні, що сприяє підвищенню стійкості і адаптивності підприємства. Ефективне стратегічне управління підприємством сприяє посиленню інноваційної діяльності як адекватної реакції господарюючих суб'єктів на ринкові зміни за допомогою реалізації інструментаріїв прогнозування, бюджетування, хеджування, планування інноваційних, інвестиційних проєктів, пошуку і впровадження великомасштабних управлінських завдань, що забезпечують виживання та стійке зростання підприємства. Таке управління включає вміння передбачати підприємцем необхідності змін в інноваційній діяльності як всередині підприємства, так і за його межами, за рахунок виявлених майбутніх імпульсів успіху. Головними завданнями стратегічного управління інноваційним підприємством в умовах інноваційної економіки повинні бути: постійне прогнозування виробничої діяльності, проведення маркетингової політики на споживчому ринку, стратегування дій в коротко-, середньо- і довгостроковій перспективі, передбачення кризових явищ і "провалів" ринку; попередження та уникнення техніко-технологічного відставання виробництва; систематичне впровадження нововведень у всіх або точкових сферах діяльності підприємства; безперервне інвестування в трудовий потенціал (перенавчання та підвищення кваліфікації персоналу) з метою отримання конкурентних переваг.

До головної мети стратегічного управління ризиками в інноваційній економіці відноситься пошук такого рівня ризику, який інноваційне підприємство може взяти на себе і при цьому отримати заплановану прибут-

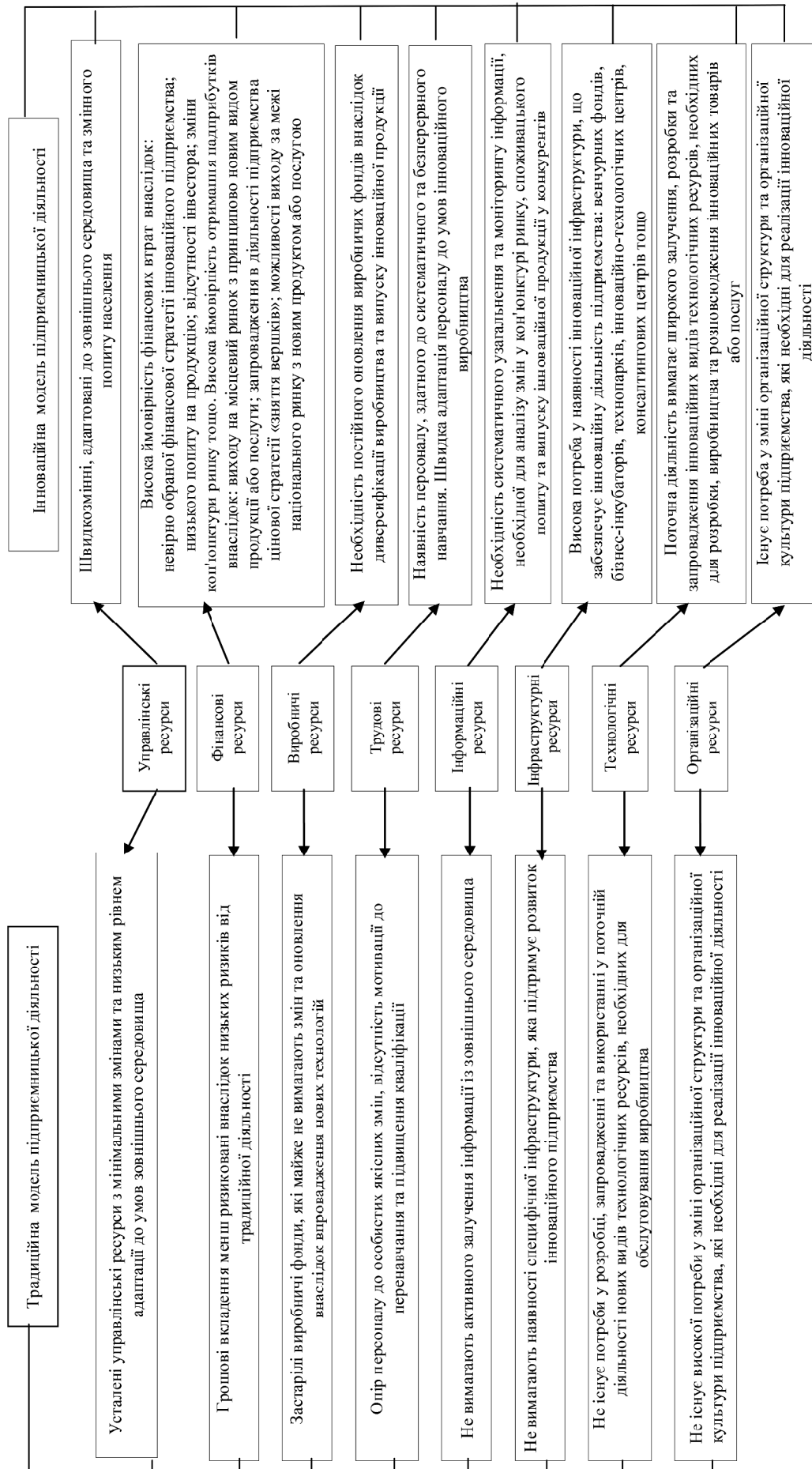

Рис. 1. Класифікація ресурсів у залежності від моделей підприємництва в умовах інноваційної економіки

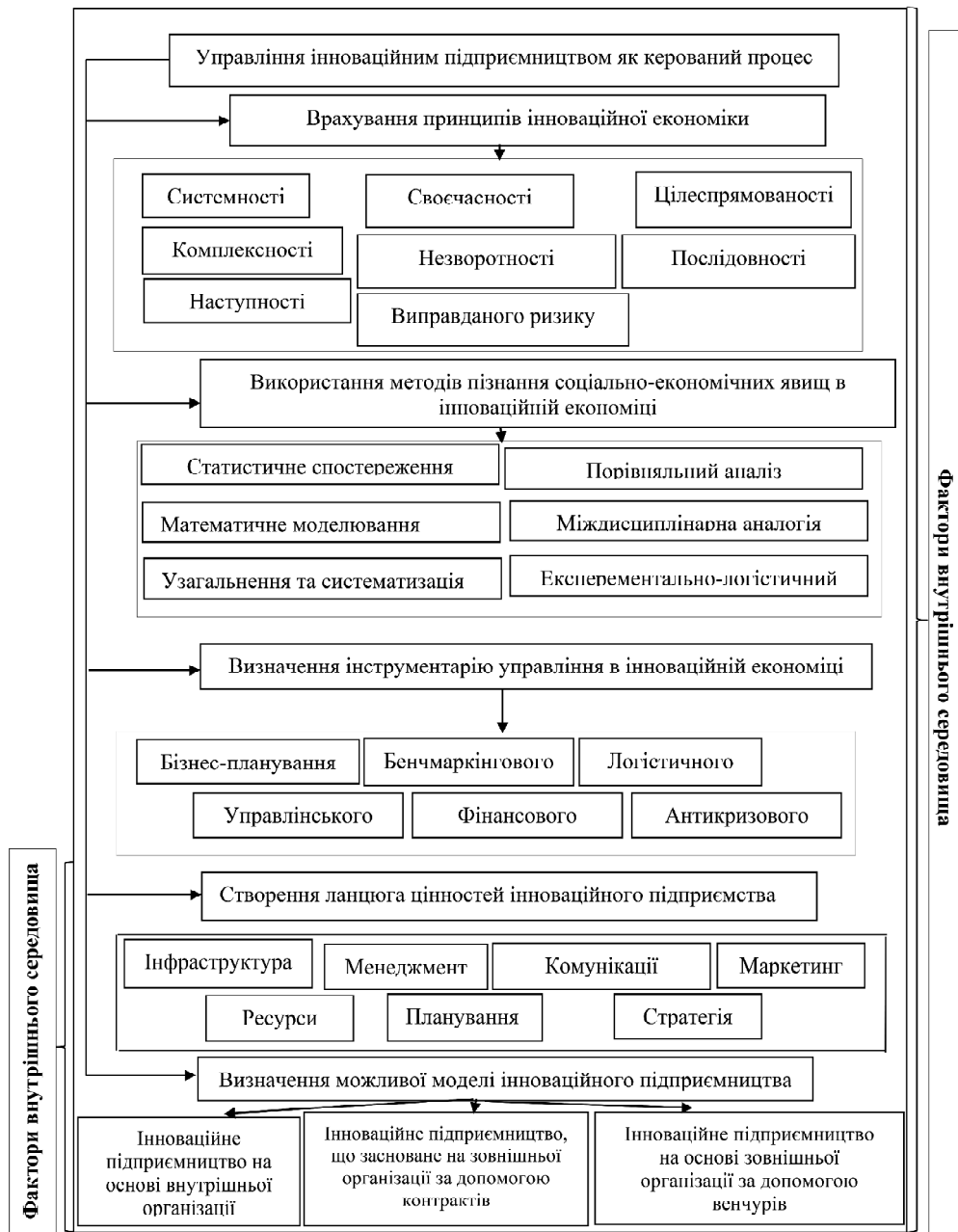

Рис. 2. Підхід до управління інноваційним підприємництвом в умовах інноваційної економіки як керованого процесу

ковість. Щоб знизити невизначеність підприємницької діяльності можна застосовувати заходи щодо зниження ризиків, до яких відносяться: прогнозування і планування ризиків; диверсифікація виробничої діяльності; визначення місця локалізації джерел ризику; упорядкування ризиків за ступенем впливу; визначення компенсаторних можливостей підприємства; страхування фінансових і виробничих ризиків тощо.

До основного завдання підприємця, що здійснює інноваційну діяльність слід віднести використання засад операційного менеджменту з метою підвищення ефективності дифузії інновацій у виробництво. При цьому економічним інтересом підприємця є орієнтація на операційне реформування, оновлення, диверсифікацію існуючого виробничого процесу, а за необхідністю — його повну реорганізацію, з детальним плануванням: но-

вих ідей, впровадженням винаходів, які не були до цього реалізовані на ринку, використанням нового технічного устаткування для виробництва інноваційних продуктів, послуг або поліпшення властивостей існуючих, реінжинірингом, логістикою та безперервним удосконаленням бізнес-операцій.

Управління інноваційним підприємництвом в умовах інноваційної економіки повинне бути керованим процесом та підпорядковуватися відповідно до визначеної суб'єктом господарювання моделі інноваційного підприємництва, принципів та методів пізнання соціально-економічних явищ, що притаманні інноваційній економіці (рис. 2). Інноваційне підприємництво, засноване на внутрішній організації, передбачає акумулювання капіталу і ресурсного потенціалу виключно всередині підприємства за допомогою впровадження політики з

розробки інноваційного проєкту, виробництва, планування та моніторингу інноваційної діяльності на мікрорівні.

Інноваційне підприємництво, що засноване на зовнішньої організації, передбачає активну взаємодію підприємства із зовнішнім середовищем, за допомогою логістики, маркетингу, хеджування і може ґрунтуватися на залученні до створення інноваційних товарів або послуг сторонніх організацій, установ, персоналу або елементів інфраструктури. На основі зовнішньої організації інноваційне підприємництво може функціонувати із залученням венчурів, інвестиційних фондів, банків, страховиків, які здатні залучити додаткові інвестиції з метою реалізації інноваційного проєкту.

Важливим шляхом забезпечення ефективного управління підприємницькою діяльністю є врахування принципів функціонування інноваційної економіки.

Так, принцип системності свідчить про те, що інноваційна економіка розглядається як складний постійно еволюціонуючий механізм, якому приманна нестатичність усіх його системних елементів, котрі перебувають у щільному взаємозв'язку, утворюючи цілісну макроекономічну єдність та забезпечуючи синергетичний ефект. Необхідність використання принципу системності інноваційної економіки в підприємницькій діяльності обумовлюються необхідністю врахування підприємцем низки ключових чинників розвитку інноваційної економіки, а особливо формальних та неформальних інститутів, які чинять різний вплив на підприємництво та в кінцевому підсумку визначають його результати.

Необхідність додержання принципу комплексності означає те, що всі системні елементи, які складають цілісну систему інноваційної економіки, розвиваються комплексно, взаємоузгоджено та доповнюють одне одного. Для ефективного розвитку інноваційного підприємництва з урахуванням принципу комплексності, повинні забезпечуватися найліпші способи досягнення збалансованості інтересів усіх стейкхолдерів національної економіки.

Ідеологія принципу цілеспрямованості обумовлює необхідність систематичного встановлення стратегічних та операційних цілей розвитку інноваційної економіки засобами державного регулювання у такий спосіб, щоб підприємцям забезпечувалися найліпші умови для організованого, цілеспрямованого пошуку нововведень. Важливим є дотримання даного принципу на мікрорівні, зокрема коли за допомогою цілепокладання підприємці здійснюють постійний пошук тих перспективних способів реалізації нововведень, які можуть задовольнити потреби споживачів. Окрім того, будь-яка інноваційна діяльність має бути сфокусованою на конкретному кінцевому результаті такої діяльності для розвитку національної економіки.

В інноваційному підприємстві, яке функціонує в інноваційній економіці, особливе значення відводиться урахуванню фактору часу, що вимагає дотримання принципу своєчасності. Тобто впровадження нововведень, інновацій, винаходів або різноманітних інноваційних проєктів у системі інноваційної економіки може лише тоді забезпечити одержання надприбутків, коли вони з'являється у часовий проміжок, відведений для

них еволюцією, а інновації мають історичні передумови для дифузії та економічні умови для їх споживання суспільством.

Інноваційна економіка має відповідати принципам наступності, що означає проходження нею певних послідовних етапів: зародження нових змін; їх визрівання; формування; переходу у нові періоди. При цьому нові зміни змінюють старі, проте зі збереженням і ретрансляцією в них деяких старих елементів у сучасних умовах але в іншій тональності. Отже, слід враховувати наукові здобутки авторів минулих часів, які проводили дослідження дифузії інновацій у виробничій, нематеріальній, інноваційній, інституціональній та техніко-технологічній сферах. Принцип послідовності означає наявність логіки у будь-якому інноваційному процесі або діяльності і полягає у реалізації сукупності етапів розвитку усієї інноваційної економіки та підприємництва, кінцевий результат яких підпорядкований одній генеральній меті — досягненню високого рівня конкурентоспроможності національної економіки (або підприємства), за рахунок інноваційної спрямованості. Такі етапи мають виконуватись у суворій послідовності, відповідати логіці інноваційного процесу та типу економічної системи. За таких умов функціонування підприємництва в інноваційній економіці має складатися з таких основних етапів: наукові дослідження, експериментальні розробки, виробництво, випробовування, аутсорсинг, інжиніринг, комерціалізація тощо.

Інноваційне підприємництво в інноваційній економіці має відповідати принципу незворотності. Зокрема, в інноваційній економіці та підприємстві постійно з'являються нові за змістом, організаційною формою і функціями оновлені елементи інституціональної матриці, інфраструктурні утворення, політичні, соціально-економічні, технологічно-технічні та інші явища. Отже, суспільний та економічний розвиток інноваційної економіки має виключно прогресивну тенденцію, а її динамічне оновлення спричиняє виникнення внутрішніх суперечностей, які тягнуть за собою трансакційні та трансформаційні витрати, які слід систематично враховувати підприємству. Також слід враховувати, що відповідно принципу незворотності, інноваційний розвиток у національній економіці не відбувається, якщо нові інноваційні ідеї гірші за попередні.

Принцип виправданого ризику виходить з того, що в інноваційній економіці завжди існує високий рівень очікуваного результату від підприємця-новатора, який пов'язаний з великим ризиком та конкуренцією. Тому ефективним шляхом розвитку інноваційного підприємства буде такий, коли вкладена величина ризику у вартісному виразі інноваційного проєкту буде зрівноважена результатом його комерціалізації. Тобто в інноваційному підприємстві ризик має бути виправданим і враховувати наявний ресурсний потенціал підприємства.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Шляхами розв'язання зазначеної проблематики є усунення прогалин у сучасній теорії підприємництва в умовах інноваційної економіки є такі:

конкретизація об'єкту та предмету дослідження інновацій і визначення взаємодоповнюючих "координат-маячків" відносно підприємництва в умовах інноваційної економіки, а у перспективі — становлення вітчизняної підприємницької інноваційної парадигми майбутнього;

розвиток ефективної та сучасної методології інноваційної економіки, адаптивної до онтології об'єкту дослідження — підприємництва. Що вбачається як досить складний компліментарний синтез еволюціонізму, синергетики та сучасної теорії підприємницьких систем;

визначення інновацій в системі інноваційної економіки як категорії фундаментальної економічної науки підприємництва, в якій відображаються найбільш істотні зв'язки відносно реальної дійсності функціонування сучасного підприємництва.

Слід визнати, що аналіз існуючих визначень підприємництва та інноваційного підприємництва, які б були квінтесенцією наукових суперечок — не перспективний. Причиною цього є відносний суб'єктивізм у науковій думці, який не дозволяє відобразити глибину постійнозмінної діяльності творчого підприємництва тощо. Тож саме ліквідація зазначених наукових прогалин має бути у подальшому "мейнстрімом" фундаментального аналізу в економічній теорії стосовно інновацій та підприємництва.

Література:

1. Ареф'єв С.О. Концептуальний підхід формування адаптивного управління на підприємстві. Вісник КНУТД. Вип. 6. 2018. С. 372—376.
2. Гнатенко І.А. Визначення інновацій як інструментарію національного підприємництва. Науковий вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія "Економіка". 2018. Т. 23. Вип. 5 (70). С. 38—42.
3. Гнатенко І. Вплив національного інноваційного підприємництва на сталий розвиток ринку праці. Вісник Херсонського державного університету. 2018. № 32. С. 69—72.
4. Гнатенко І.А. Методологічні основи інституціонального аналізу національної системи інноваційного підприємництва. Науковий журнал "Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії". 2018. № 6 (18). С. 70—74.
5. Лояк Л.М. Роль інновацій у розвитку малого підприємництва. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2016. Вип. 1. С. 110—114.
6. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43. № 1. P. 129—135.
7. Guo D., Guo Y. Government-subsidized R & D and firm innovation: evidence from China. Research Policy. 2016. № 45 (6). P. 1129—1144.
8. Kozhukhivska R., Parubok N., Petrenko N., Podzihun S., Udovenko I. Methods of assessment of efficiency of creating regional innovative clusters for dynamic development of economics. Investment Management and Financial Innovations. 2017. № 14 (3). P. 302—312.
9. Swanson L. Entrepreneurship and Innovation Toolkit. Saskatoon: University of Saskatchewan. 2017. 158 p.
10. Zos-Kior M., Hnatenko I., Isai O., Shtuler I., Samborskyi O., Rubezhanska V. Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2020. Vol. 42. № 4. P. 504—515.

References:

1. Arefiev, S.O. (2018), "Conceptual approach to the formation of adaptive management in the enterprise", Visnyk KNUITD, vol. 6, pp. 372—376.
2. Hnatenko, I. (2018), "Definition of innovations as tools of national entrepreneurship", Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu imeni I. I. Mechnykova. Seriya "Ekonomika", vol. 23, no. 5 (70), pp. 38—42.
3. Hnatenko, I. (2018), "The Impact of National Innovative Entrepreneurship on Sustainable Development of the Labor Market", Visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu-Bulletin of the Kherson State University, vol. 32, pp. 69—72.
4. Hnatenko, I. (2018), "Methodological bases of institutional analysis of the national system of innovative entrepreneurship", Ekonomichnyy visnyk Zaporiz'koi derzhavnoi inzhenernoi akademiji-Economic Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy, vol. 6 (18), pp. 70—74.
5. Loyak, L.M. (2016), "The role of innovation in the development of small business", Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny, vol. 1, pp. 110—114.
6. Brockova, K. Rossokha, V. Chaban, V. Zos-Kior, M., Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2021), "Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production", Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, vol. 43.1, pp. 129—135.
7. Guo, D. and Guo, Y. (2016), "Government-subsidized R & D and firm innovation: evidence from China", Research Policy, vol. 45 (6), pp. 1129—1144.
8. Kozhukhivska, R. Parubok, N. Petrenko, N. Podzihun, S. and Udovenko, I. (2017), "Methods of assessment of efficiency of creating regional innovative clusters for dynamic development of economics", Investment Management and Financial Innovations, vol. 14 (3), pp. 302—312.
9. Swanson, L. (2017), Entrepreneurship and Innovation Toolkit, University of Saskatchewan, Saskatoon, Canada.
10. Zos-Kior, M. Hnatenko, I. Isai, O. Shtuler, I. Samborskyi, O. and Rubezhanska, V. (2020), "Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises", Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, vol. 42.4, pp. 504—515.

Стаття надійшла до редакції 19.07.2021 р.

О. М. Юркевич,
к. е. н., доцент, доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"
ORCID ID: 0000-0002-8172-0186
В. П. Залізнюк,
д. держ. упр., доцент, професор кафедри світової економіки,
Київський національний торговельно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-7014-0207
О. В. Субочев,
к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних фінансів,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"
ORCID ID: 0000-0003-2316-6735

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.12

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ІСЛАМСЬКИХ ФІНАНСІВ ЯК СКЛАДОВОГО СЕГМЕНТУ СУЧАСНОЇ МІЖНАРОДНОЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

O. Yurkevich,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Corporate Finance and Controlling,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
V. Zalizniuk,
Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Professor of the Department of World Economics,
Kyiv National University of Trade and Economics
O. Subochev,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Finance,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

HISTORICAL PREREQUISITES FOR THE EMERGENCE OF ISLAMIC FINANCE AS A COMPONENT SEGMENT OF THE MODERN INTERNATIONAL FINANCIAL SYSTEM

Протягом XV—XVII ст. у Європі відбулись події, що визначили появу нових інститутів, які зрештою обумовили радикально інший шлях соціального та економічного розвитку європейського континенту, на відміну від Близького Сходу. До цих важливих подій можна віднести: появу банку як фінансового інституту; Реформацію; Вестфальський мир. Саме вони значною мірою створили передумови подальших європейських буржуазних революцій, історичною роллю яких було усунення перешкод для побудови капіталістичних відносин, а результатом стало — трансформація аграрних суспільств в індустріальні, перехід від монархій до буржуазних республік, стрімке зростання продуктивності праці на базі мануфактур та крупної машинної індустрії, що зрештою призвело до стрімкого економічного зростання та динамічної трансформації всієї системи суспільних відносин.

The aim of the paper is to identify the preconditions for evolving of Islamic economic doctrine. During the XV—XVII centuries, in Europe particular events took place that eventually determined emergence of new institutions, which ultimately led to a radically different path of social and economic development of the European continent, in contrast to the Middle East. These important events included: 1) emergence of the bank as financial institution, 2) Reformation, 3) Peace of Westphalia. It was the events that largely created the preconditions for further European bourgeois revolutions, which historical role was to remove obstacles preventing capitalist relations. The result was — fast transformation of agrarian societies into industrial ones, transition from monarchies to bourgeois republics, rapid growth of labor productivity on the basis of manufactories and large machine industry, which ultimately led to rapid economic growth and dynamic transformation of the entire social-economic system.

At the same time, unlike Europe, the Middle East and North Africa were under the rule of the Ottoman Empire (1299—1922), which in the XVI century becomes a feudal theocratic Muslim state. At the beginning of the destruction of feudal relations in Europe, the Ottoman Empire reached the highest point of its influence (XVI—XVII centuries).

Throughout the Middle East, under the control of the Ottoman Empire, there was a relatively slow pace of social development and the domination of religious form of social consciousness. Muslim legal system thought in those days became very dogmatic and was limited mere to private law. Under such conditions, the Muslim socio-economic institutions formed in the early middle Ages (VII—X centuries) had not changed, being more or less in line with their social purpose.

It was the inviolability of the dogmas of the Islamic faith and de facto immobility of Muslim jurisprudence that prompted the agents of economic relations to circumvent numerous prohibitions by introducing specific instruments.

Ключові слова: ісламська економічна доктрина, ісламські фінанси, міжнародна фінансова система, соціально-економічні інститути, Близький Схід.

Key words: Islamic economic doctrine, Islamic finance, international financial system, socio-economic institutions, the Middle East.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобальна фінансова система постійно трансформується під впливом багатьох чинників: глобалізаційних, технологічних, геоекономічних і навіть соціо-культурних. Відбувається перерозподіл економічного впливу, з'являються нові сегменти міжнародних фінансів. С середини минулого століття, під впливом загальної "реісламізації" виникла і почала активно розвиватися, так звана, ісламська фінансова система, основою функціонування якої є мусульманське право з низкою заборон, джерелом яких є релігія — Іслам. І хоча на сьогодні цей сегмент глобальних фінансів все ще дуже незначний (не перевищує 1—1,5 % від сукупних світових фінансових активів), тим не менше, в деяких мусульманських країнах ісламські фінанси вже відіграють суттєву роль. Зважаючи на зростаючу кількість мусульман у світі та за умов якісного розвитку цієї індустрії, ісламські фінанси можуть у перспективі сформувати окрему "нішу" у глобальній фінансовій системі надаючи фінансові послуги специфічними інструментами (за допомогою структурованих фінансових продуктів) та залучаючи до фінансового розвитку значні верстви населення мусульманських країн, що розвиваються.

З огляду на вищевикладене, вважаємо дослідження передумов виникнення ісламської економічної доктрини, її еволюції та причин (історичних подій) що визначають її особливості та відзнаку від традиційної фінансової моделі — актуальним науковим завданням.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На разі існує велика кількість публікацій, як вітчизняних, так й зарубіжних науковців, у контексті дослідження історичних подій що визначали формування та розвиток соціально-економічних інститутів — від доісторичного періоду до сучасних часів. При цьому ці події розглядаються під різними кутами: соціальним, культурологічним, релігійним, економічним тощо. В цій статті за допомогою методів систематизації та узагальнення, робиться спроба з'ясувати передумови та обставини що визначили інший шлях розвитку (на відміну від Європи) мусульманських країн, з своїми специфічними соціально-економічними відносинами, що, власне, і визначило формування ісламської економічної доктрини у тому вигляді, в якому вона існує на сьогодні.

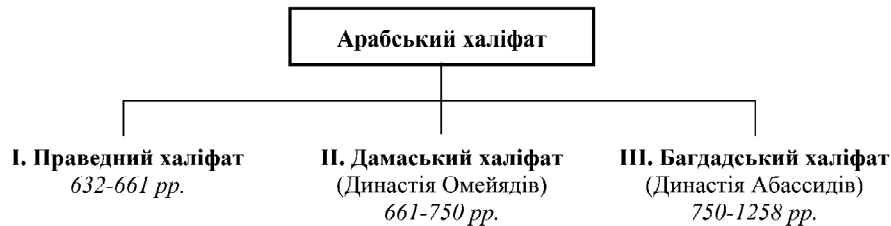

Рис. 1. Період виникнення та існування теократичної ісламської держави — Халіфат

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою роботи є дослідження передумов виникнення ісламської економічної доктрини та причин, які зрештою обумовили радикально інший шлях соціального та економічного розвитку європейського континенту, на відміну від Близького Сходу. Відповідно, об'єктом дослідження є — процес формування і розвитку ісламської економічної доктрини. Предметом дослідження є історичні події та їх наслідки, що визначають специфіку ісламських фінансів як окремого сегменту глобальної фінансової системи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Виникнення ісламської економічної доктрини пов'язано з появою ісламу (початок VII ст., західна Аравія), наймолодшої і другої за чисельністю прихильників, після християнства, світової релігії [1]. Основою для становлення ісламу стали релігійно-філософські вчення іудаїзму (виник в X—VI ст. до н. е.) та християнства (виникло у першій половині I ст.). Засновником та центральною фігурою в ісламі є Пророк Мухаммед, який у 610 році н.е. почав проповідувати нову релігію.

До виникнення ісламу на Аравійському півострові існували громади іудеїв, християн і язичників, представниками яких були місцеві арабські племена. За тих часів жителі півострова були переважно політеїстами, поклонялися духам предків, сповідували астральні культи, тотемізм (поклоніння деревам, скелям, каменям). Кожне плем'я мало свого ідола, а територія — своє божество [2]. Поступово під впливом християнства та іудаїзму на Аравійському півострові почали з'являтися перші автохтонні монотеїстичні релігії, які з часом витіснили старі політеїстичні. В IV—V ст. в Ємені склався єменський монотеїзм, єдине божество там називали просто Богом, Милостивим, Владикою неба і землі. А в V—VI ст. сформувався ханіфізм, послідовники якого не сприймали повністю ні християнство, ні іудаїзм, проте закликали до скасування племінних ідолів і прагнули створити відносно просту і доступну для Аравії релігійну систему. Саме монотеїзм ханіфітів значно вплинув на ранній іслам [3].

Результатом розповсюдження ісламу стало виникнення у VII—IX ст. теократичної ісламської держави — Арабського халіфату. Початковим ядром халіфату стає створена Мухаммедом у Хіджазі (Західна Аравія) мусульманська громада — умма. Спочатку ця громада була невеликою і являла собою протодержавне утворення релігійного характеру (за аналогією з державою Мойсея або Першими християнськими громадами). Поступово в результаті мусульманських завоювань тери-

торію було значно розширено. Основною відмінною рисою Арабського халіфату було те, що джерело влади спиралось, головним чином, на релігію — іслам, оскільки виникнення самого халіфату відбулося завдяки, і стало можливим лише, з появою нової релігії. Отже, релігійна, політична, адміністративна влади були нероздільними.

З самого початку свого створення Халіфат був теократичною державою. Теократія — це форма правління, при якій влада в державі знаходиться в руках релігійного інституту і духовенства, тобто громадська і духовна влада централізується у одній особі. Оскільки розбудова нової держави та формування нового релігійного вчення відбувалися одночасно, тому як у ранньому, так й в класичному ісламі не існувало чіткої межі, що розділяє релігію і право. В результаті цього, з самого початку розвитку ісламу політико-правовим питанням приділялося не менше уваги ніж релігійно-етичним. Власне це й обумовлює характерну ознаку ісламу — його роль як соціального і культурного регулятора. У мусульманській громаді всі сторони повсякденного життя людини і суспільства регламентовані релігією.

Активне формування та розвиток ісламських соціальних інститутів почалось вже після смерті Мухаммеда у 632 році, вже за часів розширення першої арабської держави — Праведного Халіфату, під владою так званих, праведних халіфів — найближчих сподвижників Мухаммеда протягом його життя (рис. 1).

Так, наприклад, за часів правління халіфа Умара ібн аль-Хаттаба (634—644 pp.), було складено єдиний письмовий текст Корану, впроваджено основні релігійні ритуали, закладено основи фіскальної та судової систем на базі Корану, розроблено основи ісламської економічної системи на базі інкорпорування у господарські угоди релігійних вимог та заборон: на лихварство, на зайву невизначеність, на спекулятивну поведінку, на ведення деяких недозволених видів діяльності [4].

Приблизно з середини VIII по XII ст. триває історичний період, який в мусульманській історіографії отримав назву Золота доба ісламу. За тих часів Арабський халіфат був найбільшою державою свого часу, в межах якої склався спільний мусульманський культурний простір, що продовжував існувати і після її розпаду. Універсальною мовою була арабська. Засновувалися наукові центри, бібліотеки, "будинки мудрості", обсерваторії. Протягом цього періоду ісламські вчені, письменники та діячі мистецтва внесли значний вклад у розвиток світової культури та різні галузі науки: у медицину, фізику, математику, сільське господарство, промисловість, астрономію, хімію, філософію. Їхні праці багато в чому підготували підґрунтя для епохи Відродження.

Саме за тих часів (приблизно між VIII та XII ст.), на Близькому Сході зароджується рання форма меркантилізму. В основі економічної системи була торгівля. Мусульманське право, що регулювало господарську діяльність в ті часи, не заперечувало використання будь-яких кредитних або інвестиційних інструментів. Широке застосування валюти (золотого динару) пов'язувало регіони Халіфату, які до цього часу були економічно незалежними [5].

З'являється багато економічних концепцій та технік, які мусульманські торговці застосовували для фінансування торгівлі: векселі; партнерства, в тому числі з обмеженою відповідальністю на основі розподілу прибутку та збитку (мудароба); чеки та боргові розписки (у вигляді сертифікатів сакк); трасти (вакф); реєстраційні журнали розрахунків; поступка прав; диференціюються різні форми капіталу (маль) — як гроші, майно, багатство [6; 7]. Починаючи з XII ст., багато чого з цих ранніх капіталістичних концепцій було прийнято і в подальшому розвинені в середньовічній Європі.

На відміну від Близького Сходу, на європейському континенті тих часів були так звані Темні століття ("Dark Ages") — період в європейській історії VI—X ст. Характерною рисою цього часу називають відставання західного регіону Європи від Візантії, мусульманського світу, Китаю [8].

Протягом XV—XVII ст. у Європі відбулись події, що визначили появу нових інститутів, які зрештою обумовили радикально інший шлях соціального та економічного розвитку європейського континенту, на відміну від Близького Сходу. До цих важливих подій можна віднести:

- I. Поява банку як фінансового інституту.
- II. Реформація.
- III. Вестфальський мир.

Саме вони значною мірою створили передумови подальших європейських буржуазних революцій, історичною роллю яких було усунення перешкод для побудови капіталістичних відносин, а результатом стало — трансформація аграрних суспільств в індустріальні, перехід від монархій до буржуазних республік, стрімке зростання продуктивності праці на базі мануфактур та крупної машинної індустрії, що зрештою призвело до стрімкого економічного зростання та динамічної трансформації всієї системи суспільних відносин.

Отже, розглянемо передумови та причини виникнення нових соціально-економічних інститутів через призму зазначених подій та зіставимо історичні процеси що мали місце в Європі та на Близькому Сході.

Першою подією було виникнення моделі банківського бізнесу — лихварство стає банківською справою, приблизно з XV ст. У середньовіччі через різноманітність монетних систем був розвинений промисел міняйл. З часом міняйлам починають давати на зберігання грошові капітали і доручають здійснення платежів. Їх лавки стояли на ринкових площах, де на столах вони вели свою торгівлю. Міняли в Італії поступово стали називатися банкірами, *banchiere* (від італ. *banco* — стіл, прилавок). Здійснення платежів шляхом записів у книгах банкірів (з рахунку одних на рахунок інших) виявилось найкращим способом розрахунків. Це усувало незручності перевезення, оцінки, зберігання різноманіт-

них монет. В Європі тих часів банківською справою займалися переважно італійці і євреї.

Іноземна торгівля якою жили італійські феодальні міста-держави не могла існувати без кредитних угод. У XV ст. склалися сприятливі умови для появи банків під впливом збільшення обсягів торгівельних операцій та розвитку фінансових знань, таких як, наприклад:

— Леонардо Пізанський (Фібоначчі) (1170—1250 рр.): довів перевагу арабської системи чисел над римською — "Книга абака" (лат. *Liber abaci*). Розділ II Книги містить численні практичні приклади грошових розрахунків — для бухгалтерії, обміну валют, обчислення відсотків [9].

— Лука Пачоллі (1445—1517 рр.): систематично виклав бухгалтерський облік за методом подвійного запису в своїй класичній праці: "Трактат про рахунки і записи" (1494 р.) [10].

Зрештою розвиток міняльної справи дозволив обійти закони які забороняли лихварство. Оскільки за тих часів церква не дозволяла відсоток за надання грошей (вважаючи це гріхом), тому перші банки заробляли на угодах за участю різних валют — не було відсотка, не було гріха (тільки комісія за обмін різних валют).

Вкладники, які розміщували гроші у банку, отримували компенсацію за ризик. Це був класичний кредит, але нарахування відсотку приховувалося. Головною відзнакою нового фінансового інституту від лихварства стала різноманітність. Раніше лихварі приймали гроші дуже вибірково і залежали від кожного ненадійного клієнта. Проте банки склалися з численних незалежних один від одного партнерств. Саме розподіл ризиків — децентралізація, масштаб і різноманітність фінансових операцій стали ключем до зменшення ризиків кредитування, а так й вартості кредитів (переплати позичальників). У цьому є принципіальна різниця між банківською справою та лихварством [11].

З цього часу система кредиту трансформується з лихварської у банківську — банк стає фінансовим інститутом, здобуває вплив та владу.

Другою подією була Реформація, боротьба між представниками капіталізму що вже зародився і захисниками феодалізму (панував у той час), охороною ідеологічних догм якого займалася католицька церква (XVI ст. — середина XVII ст.).

Реформація (лат. *Reformatio* — виправлення, реформування) — широкий релігійний і суспільно-політичний рух у Західній і Центральній Європі XVI — початку XVII ст., спрямований на реформування католицького християнства. Кінцем Реформації вважається підписання Вестфальського миру у 1648 р., за підсумками якого релігійний фактор перестав відігравати суттєву роль в європейській політиці.

Європейська Реформація мала два виміру:

— економічний — народження капіталізму;

— гуманістичний — Епоха Ренесансу, Епоха великих географічних відкриттів.

Протягом усього Середньовіччя церква відігравала значну роль у житті суспільства. Будучи великим феодалом (у державах Західної Європи володіла до 1/3 кількості всієї оброблюваної землі), церква одночасно формувала ідеологію феодального суспільства, ставлячи своїм завданням обґрунтування закономірності та справедливості існуючого ладу. Отже, феодальна католиць-

ка церква була ідейною основою середньовічного суспільства, могла існувати і процвітати до тих пір, поки панувала її матеріальна основа — феодальний лад.

З XV ст. спочатку в Італії і Фландрії, а поступово і всюди в Європі почалося формування нового соціального класу — буржуазії. Новому класу, який претендував на панування і політичну гегемонію, була потрібна і нова ідеологія — зовсім не те християнство, яке обслуговувало старий лад. Нова релігія мала відрізнятися від католицизму простотою і дешевизною (меркантильна буржуазія не бажала утримувати усю католицьку церковну ієрархію влади, будувати великі собори і проводити пишні церковні служби).

Результатом реформаторського руху стала поява протестантських церков, які закликали до скромності, економії, накопичення і опори на себе, а також у формуванні національних держав, в яких церква вже не грала головну роль. Протестантизм у вигляді різних віровчень набув поширення у всій Європі: лютеранство, кальвінізм, анабаптизм, англіканство.

Іншою (окрім економічної) передумовою Реформації були гуманізм і нове інтелектуальне середовище в Європі, сформовані епохою Відродження.

Філософія Відродження, що характеризувалася несприйняттям офіційної католицької релігійності і інтересом до людської особистості, дозволила критично поглянути на всі явища, в тому числі і на релігію, виявити невідповідність релігійних догматів існуючим інститутам церкви. Значною ознакою епохи Відродження було обґрунтування права науки і розуму на незалежність від церкви та формування основ методології сучасних наук, на відміну від догматизму та схоластики [12].

У той же час Великі географічні відкриття (період з XV ст. до XVII ст.) сприяли переходу від середньовіччя до Нового часу, а також підйому європейських національних держав через створення і піднесення колоніальних імперій, розвиток торгівлі та нових форм економічних відносин (акціонерне товариство, біржа тощо).

І, нарешті, ще однією важливою подією, яка також обумовила інший шлях соціально-економічного розвитку європейського континенту, на відміну від Близького Сходу, був Вестфальський мир (1648 р.), який обумовив появу національної держави [13].

Вестфальський мир завершив Тридцятирічну війну 1618—1648 рр. (остання релігійна війна в Європі) та заклали основи сучасного світового порядку — поділу світу на національні держави і пов'язаних з цим принципів міжнародного права. Результатом стала Вестфальська система міжнародних відносин, яка встановила деідеологізацію та відмову від конфесіонального фактору у політиці (до того часу цей фактор був основою державної ідентичності). Для запобігання у майбутньому релігійних конфліктів на міжнародному рівні був визнаний принцип — чия держава того й віра, який урівняв у правах різні релігійні конфесії.

Своєю чергою виникнення держави-нації (новий конституційно-правовий тип) обумовило потребу у нових інститутах (парламент, суди тощо) та поступове віддалення церкви від втручання у державні справи.

У кінцевому результаті вся сукупність наведених подій призвела до переходу європейських країн від мо-

нархії до буржуазних республік, відміни феодальних інститутів, утвердження капіталістичних відносин та створення сприятливих умов для Промислової революції, яка дозволила трансформувати суспільство — від аграрного до індустріального і поклати початок швидкому зростанню, яке до цього часу було помітним лише у масштабах століть.

Водночас на відміну від Європи, Близький Схід та Північна Африка перебували під владою Османської імперії (1299—1922 рр.), яка в XVI ст. стає феодальною теократичною мусульманською державою. В період початку руйнації феодальних відносин в Європі, Османська імперія досягла найвищої точки свого впливу (XVI—XVII ст.). Це була багатонаціональна, багатомовна держава, що простягалася від південних кордонів Священної Римської імперії, Королівства Угорщина і Речі Посполитої на півночі, до Ємену і Еритреї на півдні, від Алжиру на заході, до Каспійського моря на сході. Під її пануванням перебувала частина Південно-Східної Європи, Західної Азії і Північна Африка.

На всьому Близькому Сході, підконтрольному Османській імперії, відбувались порівняно повільні темпи суспільного розвитку та панування релігійної форми суспільної свідомості. Мусульманська правова думка за тих часів стає вельми догматичною та обмежується лише сферою приватного права. За таких умов мусульманські соціально-економічні інститути, сформовані в епоху раннього середньовіччя — в VII—X ст., практично не змінилися, більш-менш відповідаючи своєму соціальному призначенню.

Саме непорушність догматів ісламської віри і фактична нерухомість мусульманської юридичної науки спонукали учасників господарських відносин обходити численні заборони шляхом впровадження специфічних інструментів. Наприклад, щоб обійти заборону позик під відсотки мусульманські торговці винайшли систему подвійного продажу: "позичальник" продавав той чи інший предмет "кредитору", який відразу ж перепродавав його назад "позичальникові" за іншою ціною, завищеною на обумовлений "позичковий відсоток", з певним відстроченням платежу (після закінчення терміну "позики"). Подібні "правові хитрощі" дозволяли задовольняти потреби у кредитному фінансуванні торгівлі не порушуючи усталені звичаї, залишаючись у рамках ісламського права.

Своя релігійна реформація, якщо можна так говорити, була і в ісламі, яка відбувалась протягом другої половини XVIII ст. Проте, на відміну від християнства, її результатом було не відокремлення церкви від держави та поява нових соціально-економічних інститутів, а навпаки, формування ваххабізму — релігійно-політичного руху, який є теоретичною основою для сучасного ісламізму, що заперечує будь-які модернізаційні процеси у суспільстві. За своєю суттю, ісламізм є захисною реакцією проти тривалої ерозії чільної ролі ісламу у суспільному, інституційному, економічному, соціальному та культурному житті мусульманської громади.

Засновником ваххабітського руху був Мухаммад ібн Абд-аль-Ваххаб (1703—1792 рр.) — арабський теолог, який разом з Мухаммадом ібн Саудом зіграв одну з ключових ролей у створенні Першої держави — Саудівська Аравія (1744 р.) і закріплення в ній ваххабізму як офі-

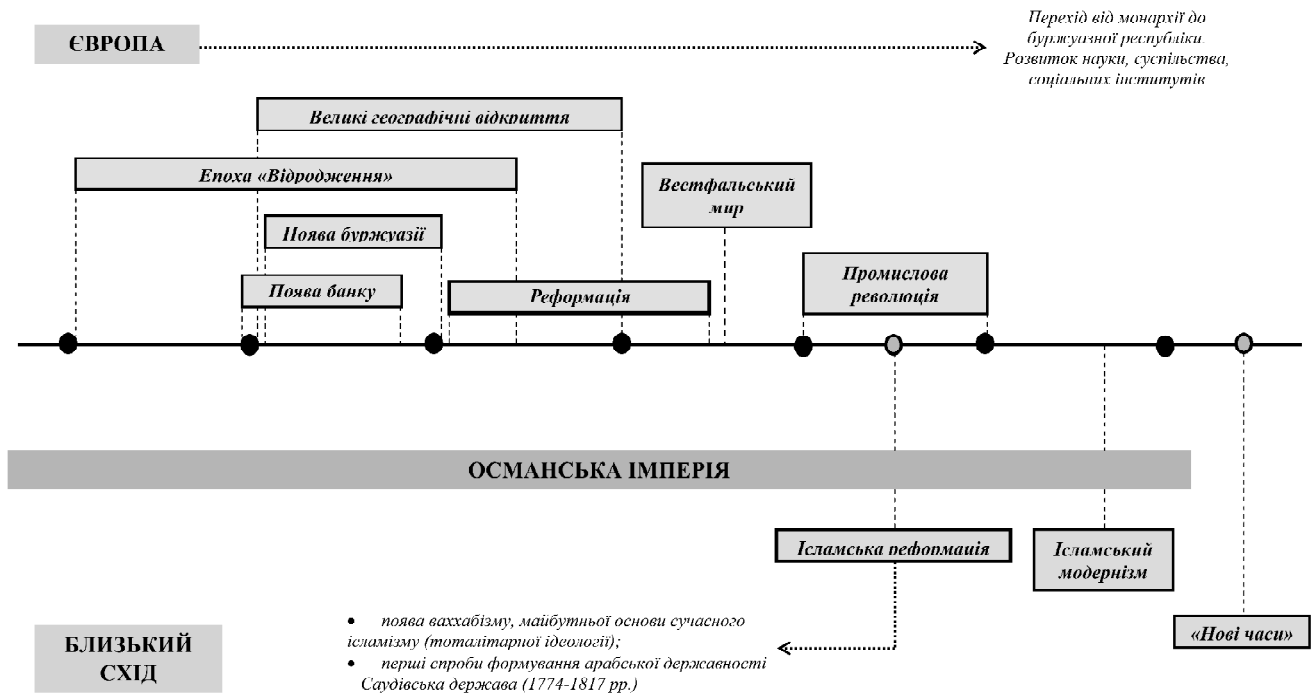

Рис. 2. Події, що обумовили відмінності у соціально-економічному розвитку Європи та Близького Сходу

ційної ідеології. Ядром ідей Абд-аль-Ваххаба, була думка, що іслам був досконалим за часів пророка Мухаммада, а його занепад є результатом релігійних нововведень, і що ісламське відродження можливо через емуляцію трьох ранніх поколінь і очищення релігії від іноземного впливу. Йому вдалося з допомогою саудівських королів придати "форму" попереднім концепціям фундаменталістів та традиціоналістів.

Традиціоналісти відкидають будь-які пізніші релігійні нововведення, починаючи з методів символіко-алегоричного трактування Корану (тобто трактують буквально, як директивні норми для розбудови суспільства), і закінчуючи нововведеннями, що були привнесені у мусульманський світ його контактами із Заходом, у частині політичних, соціальних або економічних інститутів.

Наприкінці XIX ст. у мусульманському світі виник рух ісламського модернізму, який у відповідь на зростаючий вплив європейських країн (так званий натиск Західної цивілізації) та колонізацію ними мусульманського світу намагався переглянути деякі догматичні заборони ісламу, у тому числі і заборону на позиковий відсоток. Серед значних ісламських модерністів XIX ст. можна відзначити таких: Сайїд Ахмад-хан, Рашид Ріда, Мухаммед Абдо, Махмуд Шалтут.

Ісламський модернізм (англ. — Islamic modernism) — рух, який був описаний як "перша мусульманська ідеологічна відповідь змінам сучасного світу". Намагався примирити іслам з сучасними західними цінностями, а саме: націоналізмом, демократією, громадянськими правами, раціональністю, рівністю, прогресом. На практиці це означало критичне переосмислення класичних концепцій та методів ісламської юриспруденції та впровадження нового підходу до ісламської теології та трактування релігійних текстів.

Ісламські модерністи поставили питання — чи не є процентні ставки та страхування "передумовою для продуктивних інвестицій" у сучасній економіці. Модерністи намагалися диференціювати "гріхове лихварство, що обмежує споживання" та "законний приватний інтерес кредитування комерційних інвестицій". Ортодоксальні мусульманські теологи жорстко критикували модерністів, вважаючи їх погляди як біда — небезпечною ерессю за її зв'язок з вестернізацією та західною освітою.

ВИСНОВКИ

Події, що обумовили відмінності у соціально-економічному розвитку Європи та Близького Сходу у систематизованому та ілюстративному вигляді, наведено на рисунку 2.

Таким чином, до початку Нових часів мусульманський світ підійшов з відмінним від Європи устроєм соціальних інститутів та іншою громадською свідомістю. Це стало наслідком того, що суспільства Близького Сходу не брали участі у зазначених вище трансформаційних подіях, які відбулись на європейському континенті та призвели до еволюційного розвитку соціальних, політичних та економічних інститутів, до їх більшої відповідності потребам нового часу.

Література:

1. International Bulletin of Missionary Research. Vol. 39, No. 1. Christianity 2015: Religious Diversity and Personal Contact [Електронний ресурс] / — Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/308361629_Status_of_Global_Christianity_2015_in_the_Context_of_1900-2050
2. A. F. L. Beeston: Studies in the History of Arabia. Vol. II, Pre-Islamic Arabia. Proceedings of the 2nd

International Symposium on Studies of Arabia, 13th-19th April 1979. Riyadh 1984.

3. Пиотровский М.Б. Ханиф // Ислам: энциклопедический словарь / Отв. ред. С.М. Прозоров. — М.: Наука, ГРВЛ, 1991. — 315 с.

4. Али Мухаммад ас-Салляби. Умар ибн аль-Хаттаб. Второй праведный халиф / Пер. с араб., прим., комм. Е. Сорокоумовой. — М.: Умма, 2011. — 496 с. — (История Халифата).

5. Subhi Y. Labib (1969), "Capitalism in Medieval Islam", The Journal of Economic History. Vol. 29 (1). Pp. 79—96.

6. Robert Sabatino Lopez, Irving Woodworth Raymond, Olivia Remie Constable. "Medieval Trade in the Mediterranean World: Illustrative Documents", Columbia University Press. 2001. 472 p.

7. Timur Kuran (2005), "The Absence of the Corporation in Islamic Law: Origins and Persistence", American Journal of Comparative Law 53, pp. 785—834.

8. Ochsenweld, William. The Middle East: A History / William Ochsenweld, Sydney Nettleton Fisher. — 6th. — New York: McGraw Hill, 2004.

9. Liber Abaci, "The Book of Calculation" [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://en.wikipedia.org/wiki/Liber_Abaci

10. Щетников А.И. Лука Пачоли и его трактат "О божественной пропорции". Математическое образование. № 1 (41). 2007. С. 33—44.

11. Niall Ferguson. The Ascent of Money: A Financial History of the World: 10th Anniversary Edition. Penguin Books USA. 2009. 496 p.

12. John Monfasani. Renaissance Humanism, from the Middle Ages to Modern Times. Variorum Collected Studies. Routledge; 1 edition (2016). 330 pages.

13. Веджвуд С. В. Тридцатилетняя война. — Москва: АСТ, 2013. — С. 533.

References:

1. Johnson, T. Hickman, A. and Zurlo, G. (2015), "Status of Global Christianity, 2015, in the Context of 1900-2050", International Bulletin of Missionary Research, [Online], Vol. 39, No. 1, available at: https://www.researchgate.net/publication/308361629_Status_of_Global_Christianity_2015_in_the_Context_of_1900-2050 (Accessed 17 July 2021).

2. Beeston, A. (1979), "Pre-Islamic Arabia", Proceedings of the 2nd International Symposium on Studies of Arabia, 13th-19th April 1979, Riyadh, pp. 11—14.

3. Piotrovsky, M.B. (1991), Islam: entsiklopedicheskiy slovar' [Islam: an encyclopedic dictionary], Nauka, Moscow, Russia.

4. Ali Mukhammad as-Sallyabi (2011), Umar ibn al-Khattab. Vtoroy pravednyy khalif, [Umar ibn al-Khattab. Second righteous caliph], Ummah, Moscow, Russia.

5. Subhi Y. Labib (1969), "Capitalism in Medieval Islam", The Journal of Economic History, vol. 29 (1), pp. 79—96.

6. Lopez, R. Raymond, I. and Constable, O. (2001), Medieval Trade in the Mediterranean World: Illustrative Documents, Columbia University Press, NY, USA.

7. Kuran, T. (2005), "The Absence of the Corporation in Islamic Law: Origins and Persistence", American Journal of Comparative Law, vol. 53, pp. 785—834.

8. Ochsenweld, W. (2004), The Middle East: A History, 6th ed, McGraw Hill, NY, USA.

9. Wikipedia (2021), "Liber Abaci", available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Liber_Abaci (Accessed 17 July 2021).

10. Shchetnikov, A. (2007), "Luca Pacioli and his treatise "On Divine Proportion", Matematicheskoye obrazovaniye, vol. 1 (41), pp. 33—44.

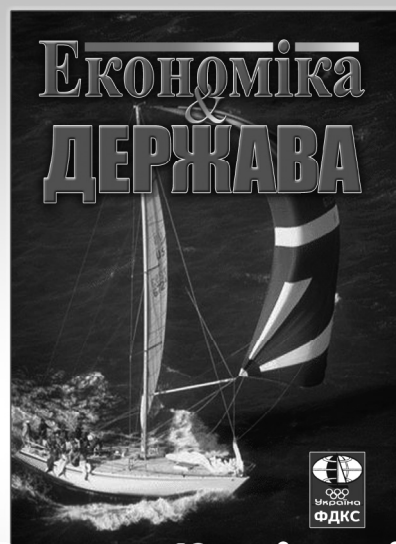
11. Ferguson, N. (2009), The Ascent of Money: A Financial History of the World, 10th ed, Penguin Books, London, GB.

12. Monfasani, Jh. (2016), "Renaissance Humanism, from the Middle Ages to Modern Times", 1st ed, Routledge, London, GB.

13. Wedgwood, S. (2013), Tridsatiletnyaya voyna [Thirty Years' War], АСТ, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 19.07.2021 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Виходить 12 разів на рік

**наукове фахове видання України
З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ
(Категорія «Б»)**

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Передплатний індекс: 01751

І. В. Свиноус,
д. е. н., професор, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-0346-1596
О. І. Слободенюк,
к. б. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-6966-9277
Н. М. Присяжнюк,
к. вет. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-4737-014
О. Ю. Гаврик,
к. е. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-9816-0253
М. С. Осадчий,
магістр, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-6997-6437

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.19

ЕКОЛОГІЧНЕ ОПОДАТКУВАННЯ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

I. Svytnous,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Bila Tserkva National Agrarian University
O. Slobodeniuk,
PhD in Biological Sciences, Associate Professor, Bila Tserkva National Agrarian University
N. Prysiazniuk,
PhD in Veterinary Sciences, Associate Professor, Bila Tserkva National Agrarian University
O. Gavryk,
PhD in Economics, Associate Professor, Bila Tserkva National Agrarian University
M. Osadchy,
Master's student, Bila Tserkva National Agrarian University

ENVIRONMENTAL TAXATION: WORLD EXPERIENCE AND CHALLENGES FOR UKRAINE

Міжнародне співтовариство вже повною мірою усвідомило необхідність створення глобальної системи екологічної безпеки, перегляду правової бази природоохоронної діяльності та формування дієвих економічних механізмів стимулювання господарюючих суб'єктів до зниження рівня забруднень навколишнього середовища, сталого розвитку. Міжнародний досвід показує, що тільки злагоджені системні дії держави, суспільства і бізнесу здатні усунути або мінімізувати екологічні загрози в своєму середовищі проживання.

Високе співвідношення екологічних податкових надходжень від загального оподаткування не обов'язково є ознакою високого пріоритету охорони навколишнього середовища. Енергетичний податок спочатку використовувався без екологічних цілей. Крім того, рівень цього показника не може говорити і про досягнення мети екологічної політики. Це може бути результатом змін в економіці. При цьому зниження екологічних податкових доходів в останні роки може бути результатом використання інновацій в ринкових інструментах державної політики (торгівля викидами CO₂, екологічне страхування).

Таким чином, екологічне оподаткування повинно використовуватися як один з найбільш ефективних інструментів для прискорення переходу від традиційних енергоносіїв до поновлюваних джерел енергії, підвищення енергоефективності.

Таким чином, відзначаючи планомірний перехід до комплексного використання інструментів екологічного менеджменту та позитивні результати проведення реформ екологічних податків, необхідно вказати на такі основні тенденції та принципи їх реалізації в більшості країн: використання принципу "забруднювач платить"; переклад екологічних платежів за "викиди в атмосферу" на платежі за "викиди в економіку"; податкові реформи націлені на зміщення акцентів з податків на працю і капітал до податків на споживання природних ресурсів; здійснюється перехід на низьковуглецеву енергоефективну економіку; широке використання екологічних субсидій і фінансових стимулів в екологічному менеджменті.

The international community has realized the need to create a global system of environmental safety, revise the legal framework for environmental activities and the formation of effective economic mechanisms to stimulate economic entities to reduce pollution and sustainable development. International experience shows that only coordinated systemic actions of the state, society and business can eliminate or minimize environmental threats in their environment.

Currently, in domestic science and practice there is no clear definition of the category of environmental tax or environmental taxation. In our opinion, the European Environment Agency definition most accurately reflects its nature. Environmental taxes are all taxes whose tax base has a specific negative impact on the environment.

A high ratio of environmental tax revenues to general taxation is not necessarily a characteristic of high environmental priority. The energy tax was originally used without environmental purposes. In addition, this indicator level is not associated with achieving the purpose of environmental policy. This may be the result of changes in the economy. At the same time, the decline in environmental tax revenues in recent years may be the result of the innovation use in market instruments of public policy (CO₂ emissions trading, environmental insurance).

Thus, environmental taxation should be used as one of the most effective tools to accelerate the transition from traditional energy sources to renewable energy sources, increase energy efficiency.

A high ratio of environmental tax revenues to general taxation is not necessarily a sign of high environmental priority. The energy tax was originally used without environmental purposes. In addition, the level of this indicator can not speak of achieving the goal of environmental policy. This may be the result of changes in the economy. At the same time, the decline in environmental tax revenues in recent years may be the result of the use of innovations in market instruments of public policy (CO₂ emissions trading, environmental insurance).

In most cases, there is a systematic transition to the integrated use of environmental management tools and environmental tax reforms. Tax reforms are aimed to shift of accents from taxes on labor and capital to taxes on the consumption of natural resources. The transition to a low-carbon energy-efficient economy is carried out; extensive use of environmental subsidies and financial incentives in environmental management.

Ключові слова: навколишнє середовище, оподаткування, екологія, державна політика, екологічний податок.

Key words: environment, taxation, ecology, state policy, ecological tax.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Все більше зростаюча стурбованість людства станом навколишнього середовища стимулює активний пошук нових інструментів, здатних регулювати навантаження на екосистему. Міжнародне співтовариство вже

повною мірою усвідомило необхідність створення глобальної системи екологічної безпеки, перегляду правової бази природоохоронної діяльності та формування дієвих економічних механізмів стимулювання господарюючих суб'єктів до зниження рівня забруднень навко-

лишнього середовища, сталою розвинутою. Міжнародний досвід показує, що тільки злагоджені системні дії держави, суспільства і бізнесу здатні усунути або мінімізувати екологічні загрози в своєму середовищі проживання.

Протягом останніх десятиліть екологічна відповідальність у всьому світі займає послідовно наступальні позиції, породжуючи принципово нові явища. Такі висновки можна зробити на основі вивчення зарубіжного досвіду передусім європейського досвіду становлення екологічно орієнтованої економіки.

Наростання екологічних ризиків і економічні наслідки природних катастроф змушують нас змінювати вектор розвитку економіки, результатом чого стає створення нової комплексної системи регулювання антропогенного навантаження на екосистему, в якій важливе місце відводиться екологічному оподаткуванню.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретичні основи інтерналізації зовнішніх екологічних ефектів закладені в роботах представників різних напрямів економічної теорії неокласичної теорії добробуту (Маршалл А., Парето В., Пігу А., Самуельсон П.), неоінституціональної економіки і теорії майнових прав (Коуз Р., Сегерсон К., Міселія Т., Ставінс Р.), економіки суспільного сектора (Аткінсон Е., Стігліц Дж., Якобсон Ч.І.), теорії зовнішніх екологічних ефектів і економіки природокористування (Баумоль У., Оатс В.І., Пірс Д., Мірліс Д.А., Хелмс Л.Д.) і ін.

Теоретичний аналіз екологічної податкової реформи і подвійного дивіденду представлено в роботах Гулдера Л.Х., Бовенберга А.Л., Моуді Р., Перрі і в Х., Гудштайна Е., Джегера В., Коскела Е., Веста С., Вільямса Р. і ін. Аналіз і оцінка досвіду реформування податкової системи країн Європейського Союзу знайшли відображення в роботах таких економістів: Конверт Ф., Спик С., Візенталь Т., Тейлор П., Молл С., Сковгард М., Шепельмана Ф., Шутц Х., Андерсен М.С., Лерч Д., Сміт Д.О. і ін. Значну увагу проблемам екологічного оподаткування приділяли вітчизняні науковці А.В. Кривенко, С.М. Козьменко, Л.Г. Мельника, В.С. Міщенко, Н.В. Пахомової, Г.М. Пишкіної, В.Я. Шевчука та ін.

Водночас низка важливих аспектів цієї проблематики є об'єктом досить гострих дискусій і потребують більш поглибленого вивчення і аналізу до них належать такі порівняльна характеристика дії екологічних податків у порівнянні з іншими видами податків і платежів, вплив екологічних податків на конкурентоспроможність як окремих підприємств і галузей, так і держави загалом. Крім того, недостатньо висвітлені питання, пов'язані з оцінкою результатів дії системи торгівлі правами на викиди парникових газів в ЄС, аналіз наслідків для суспільного добробуту екологічної податкової реформи.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На основі узагальнення світового досвіду, зокрема країн ЄС розробити пропозиції щодо удосконалення вітчизняної системи екологічного оподаткування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В основі теорії податкового права лежить доктрина про функції податків, серед яких виділяють фіскальну, розподільну і регулюючу. Екологічні податки передусім покликані виконувати регулюючу функцію, яка проявляється в можливості надати на платника податків вплив стимулювання і дестимулювання до якихось дій. Прикладом може служити або перехід до енергозберігаючих технологій і, як наслідок, зниження сум сплачених податків, причому не тільки екологічних, або використання старих енерговитратних технологій і підвищення сум сплачених податків, у тому числі штрафів. З позицій цієї доктрини стають ясними податкові механізми, що забезпечують захист природи.

Серед різноманіття податків і зборів особливе місце за своїм призначенням займають непрямі податки специфічного призначення, пов'язані з охороною навколишнього середовища, що відносяться в документах Європейського Союзу до категорії екологічних податків. Екологічні податки або екологічні платежі мають різну форму і часто по-різному називаються. В англійській літературі часто поряд зі стандартним терміном "taxes" також використовуються "charges", "levies", "fees" і "duties" [1]. Нині екологічні податки широко використовуються в різних країнах, серед яких вже не тільки всі промислово розвинені країни, а й в країнах з розвиваючою економікою. Згідно з визначенням Європейського агентства з навколишнього середовища (European Environmental Agency), екологічні податки — це все податки, податкова база яких надає специфічне негативний вплив на навколишнє середовище.

Серед екологічних податків виділяють дві групи: що регулюють податки і фінансують податки. Регулюючі податки спрямовані на безпосереднє запобігання дій, що завдають шкоди навколишньому середовищу, серед яких: платежі за забруднення середовища, за розміщення відходів. Під час визначення ставок цих податків необхідно враховувати показники технічної можливості та економічної рентабельності в рамках цього виду господарської діяльності.

На сьогодні в вітчизняній науці і практиці ще не встановлено чіткого визначення категорії "екологічний податок" або "екологічне оподаткування". На наш погляд, визначення Європейського агентства з навколишнього середовища, дане екологічному податку найточніше відображає його сутність [2]. Екологічні податки — це податки, база яких відображає специфічний негативний вплив на навколишнє середовище.

Відповідно до положень Податкового кодексу України Екологічний податок — обов'язковий платіж, що сплачується з фактичних обсягів різних викидів, скидів, розміщення відходів у довкіллі. Адміністрування екоподатку регламентується р. VIII Податкового кодексу України (ПКУ) [3].

Платниками екоподатку є суб'єкти господарювання, юридичні особи, що не провадять господарську (підприємницьку) діяльність, бюджетні установи, громадські та інші підприємства, установи та організації, постійні представництва нерезидентів, включаючи тих, які виконують агентські (представницькі) функції стосовно таких нерезидентів або їх засновників, під час провадження діяльності яких на території України і в

межах її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони здійснюються (п.240.1 ПКУ):

- викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення;
- скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти;
- розміщення відходів (крім розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання);
- утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені);
- тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк.

Податок сплачується підприємствами за забруднення довкілля від їх діяльності і розподіляється так: 45% — до загального фонду держбюджету, 30% — до спецфонду обласного бюджету, 25% — до спецфонду місцевого бюджету. Від ВВП України екологічний податок становить 0,2%, а переважна більшість надходжень — податок на викиди забруднюючих речовин і парникових газів.

З 2015 року вилучена норма Закону, яка дозволяла підприємствам отримувати частину коштів екологічного податку на реалізацію екологічних заходів.

Нині екологічний податок не виконує ні регулятивно-стимулюючу, ні фіскальну функцію (через мізерний рівень надходжень). Так, ставка податку за викиди в атмосферне повітря встановлена з 2019 р. на рівні 10 грн за тону, тоді як у світі мінімальні розміри ставок починаються від 1 долара за тону.

Окрім цього, чи не найбільше проблем в Україні існує з адмініструванням та контролем за сплатою екологічного податку. Приміром, зовсім не врегульовано порядок взаємодії між органами фіскальної служби та екологічної інспекції. Задля виправлення ситуації необхідно систематизувати досвід європейських країн та адаптувати його для впровадження в українських реаліях.

Діючий механізм екологічного податку не стимулює суб'єктів господарювання до зменшення обсягів викидів/скидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря та водні об'єкти, дотримання їх нормативів і лімітів.

Таким чином, під екологічним оподаткуванням ми розуміємо зведені в ранг закону способи справляння з фізичних та юридичних осіб плати за негативний вплив на навколишнє середовище, а також сукупність податків і зборів, справляння яких націлене на стимулювання раціонального природокористування. Основна ідея введення особливих, екологічних податків полягає у встановленні залежності між відрахуваннями господарюючих суб'єктів до бюджетів і ступенем шкоди, що завдається ними навколишнього середовища та природних ресурсів.

Найбільш цікавим для вивчення і аналізу представляється досвід країн Європейського Союзу. Важливим фактором у досягненні нового підходу в питаннях економіки, техніки і суспільства є проведення екологічної реформи в податковій системі. У країнах Європи особлива увага приділяється стимулюванню інвестицій в сектор розробки та використання нових екологічно безпечних джерел енергії.

В Європі екологічні податки та обов'язкові платежі визнані дієвими інструментами в досягненні цілей екологічної та соціально-економічної політики, особливо у поєднанні з різноманітними ринковими інструментами. Європейське агентство з навколишнього середовища класифікує п'ять основних груп інструментів регулювання впливу на навколишнє середовище, серед них:

1) комерційно реалізовані дозволу — введені з метою зниження рівня забруднення (ліцензія на викиди CO₂) або при використанні ресурсів (квота на ловлю риби) шляхом надання ринкових стимулів торгівлі;

2) екологічні податки — введені для зміни вартості впливу на поведінку виробників і споживачів, а також для підвищення дохідних статей бюджетів різних рівнів;

3) екологічні платежі — введені для компенсації витрат природоохоронних служб і витрат на зниження рівня забруднення навколишнього середовища (очистка стічних вод чи утилізація відходів);

4) екологічні субсидії і заохочення — націлені на стимулювання розробок нових технологій, а також на формування нових ринків екологічних товарів і послуг;

5) схеми відповідальності і компенсації — розроблені з метою забезпечення адекватної компенсації шкоди, завданої в результаті діяльності, небезпечної для навколишнього середовища (штрафи, пені і т.д.) [4].

На сьогодні в країнах Євросоюзу застосовуються і інші інструменти: система дорожніх зборів, політика ціноутворення на воду, сертифікати на торгівлю зеленої електроенергією і т.д., що володіють компенсаційною функцією не тільки по відношенню до екологічних витрат, а й щодо зниження податків на працю і капітал.

Фінансові інструменти "зеленого оподаткування" сформувалися в Європейському Союзі передусім в Західній Європі, а потім були прийняті в Південно-Східній Європі. Так, Фінляндія ввела перший податок на викид CO₂ у світі в 1990 р. Нідерланди, Норвегія і Швеція ввели екологічні податки в 1991 р. за ними послідували Данія в 1992 р. і Великобританія в 1993 р. Значні досягнення в сфері екологічного оподаткування у Німеччині, де стягується екологічний податок з 1999 р. Основною метою всіх цих податкових реформ було, в першу чергу, запобігання збільшенню загального податкового тягара, зниження впливу на навколишнє середовище за рахунок справляння податків за забруднення, і при цьому зниження податків на працю, що сприяє збільшенню зайнятості за рахунок зниження витрат на робочу силу.

Термін "екологічне оподаткування" в країнах Європейського Союзу застосовується по відношенню до багатьох і різноманітних зборів для різних адміністративних рівнів і дій. Як правило, під екологічними податками розуміють "обов'язкові платежі, що стягуються за екологічно небезпечну продукцію або процеси таким чином, щоб ринкова ціна даної продукції або процесу більш точно відображала екологічні витрати, при цьому приносила дохід, який може бути використаний або тільки для того, щоб знизити інші податки, особливо податки на робочу силу, або загальні витрати екологічно сприятливих замінників продуктів або процесів" [5, с. 19]. Іншими словами, все, що може викликати несприятливі зміни в навколишньому середовищі, може бути предметом екологічного оподаткування.

Таким чином, екологічне оподаткування повинно використовуватися як один з найбільш ефективних інструментів для прискорення переходу від традиційних енергоносіїв до поновлюваних джерел енергії, підвищення енергоефективності. Так, наприклад, у Фінляндії і Швеції оподаткування викопних видів палива складає "головний інструмент стимулювання до застосування відновлюваних енергоносіїв в найкоротші терміни" [6, с. 86].

Ситуація з екологічним і енергетичним оподаткуванням суттєво різниться країнами-членам Європейського Союзу. Комбінація і структура податків, мета державної політики, пов'язаної з оподаткуванням у різних країнах, різні. Так, за даними, викладеним у звіті "Оподаткування. Тенденції в Європейському Союзі в 2016 р." в Ірландії, Нідерландах, Португалії та Великобританії застосовуються деякі податки на забруднення або користування ресурсами, але при цьому країни входять в число держав з найвищим відсотком доходу від екологічного податку, одержаного за рахунок енергетичного і транспортного секторів [7].

Дуже важливо розуміти, що збори від справляння екологічних податків дозволяють повсюдно використовувати особливі режими оподаткування та надавати преференції малому і середньому бізнесу, підприємствам громадського транспорту і іншим секторам соціального призначення.

З моменту введення екологічного податку в Німеччині в 1999 році споживання бензину скоротилося протягом перших же трьох років. Зросли обсяги продажів малолітражних автомобілів. Екологічний податок створив стимул для інвестицій в екологічно чисті технології і створив певні конкурентні переваги. Однак зростання загального обсягу споживання електроенергії відчутно сповільнилося. З 2005 р. німецький екологічний податок і поступове витіснення багатьох пільгових схем для енергоємних галузей промисловості стали вигідним джерелом доходу держави. Основною метою німецького екологічного податку є використання доходу для фінансування скорочення пенсійних внесків для працівників і роботодавців.

Основна ідея багатьох реформ екологічного оподаткування, що проводяться в Європейському Союзі, полягає в тому, що зростання зборів від екологічних податків повинен супроводжуватися зниженням ставок податків на робочу силу. Це дозволяє уникнути збільшення загального податкового тягара і досягти подвійний вигоди — скорочення екологічного збитку одночасно зі збільшенням попиту на робочу силу і зайнятості за рахунок знижених витрат на робочу силу.

У рамках виконання зобов'язань країн ЄС за Кіотським протоколом в останні роки істотно розширився список податків, платежів і ринкових механізмів, введені податки на використання енергії та податок на викиди CO₂, а з 2012 р. такий податок стягується зі всіх європейських авіаперевізників. Генеральний директорат Комісії ЄС принципово спонукає використовувати для захисту навколишнього середовища таку податкову форму, яка буде сприяти перерозподілу податкового тягара від фактора роботи на використання і забруднення ресурсів навколишнього середовища.

Проведений аналіз звіту "Оподаткування. Тенденції в Європейському Союзі" дозволив поділити екологічні

податки на чотири загальні категорії: в сфері енергетики; в сфері транспорту; за забруднення навколишнього середовища та ресурсні податки.

Так, найвища частка надходжень від усіх екологічних податків у відсотках від ВВП у 2017 р., спостерігається у Данії та Нідерландів (4%), трохи нижче у Словенії (3,6%), далі йдуть Мальта (3,1%), Естонія (3%), Кіпр і Бельгія (2,9%), Фінляндія і Швеція (2,8%), замикає десятку лідерів Великобританія з часткою 2,6%. Найнижчі частки надходжень від екологічних податків у відсотках від ВВП мають такі країни, як Іспанія (1,6%), Франція і Німеччина близько 2% [8].

Отже, податки на використання енергоносіїв в європейських країнах на сьогоднішній день є найбільш суттєвими, що становить близько 75% від всіх екологічних податків або близько 5% від усіх податків і соціальних внесків. Рівень енергетичних податків по відношенню до ВВП знаходиться на найвищому щаблі в Словенії та Болгарії (3,0% і 2,7% від ВВП відповідно). Причина того — не високі податкові ставки, а високий рівень кінцевого споживання енергії в порівнянні з ВВП. У деяких країнах внесок транспортного податку є істотним, наприклад, в Ірландії, на Кіпрі і Мальті він становить від 38% і 48%. У Данії значні податкові надходження в бюджет приходять від транспортного енергетичного податку, а від забруднення і ресурсних податків у цій країні надходження становлять менше третини від екологічних податків.

Транспортний податок відповідає в середньому близько 20% від загального надходження екологічних податків 1,4% від загального обсягу податків і соціальних внесків.

Від податків за забруднення навколишнього середовища і ресурсних податків у всіх країнах ЄС незначні надходження, разом вони становлять трохи менше 5% від загальних природоохоронних податків.

Аналіз екологічних податкових надходжень в країнах ЄС у 2010 р. дозволив виявити ряд протилежних змін.

Так, у 2017 р. найбільше зростання податків на енергію спостерігався в Естонії, більше 1% ВВП, водночас як в інших країнах (Кіпрі, Словенії, Португалії та Польщі) відбулося його незначне збільшення. З іншого боку, спостерігається зниження податків на енергоносії в Румунії на суму майже 2% від ВВП. Можна також відзначити, що рівень транспортного податку знижувався досить сильно на Кіпрі і Мальті, в країнах, де транспортні податки складають значну частину екологічного оподаткування. Все це свідчить про те, що країни активно шукають найбільш прийнятні і адекватні схеми екологічного оподаткування в поєднанні з ринковими механізмами захисту навколишнього середовища.

Диференціація податкових ставок може бути стимулом технологічної модернізації та екологізації підприємств. Економісти називають це властивість екологічних податків "подвійним дивідендом" (double dividend): вони не тільки здатні забезпечити доходи бюджету, але і стимулюють зниження забруднень і зростання енерго- та ресурсоефективності [9].

Водночас слід зазначити ще одну тенденцію. Високе співвідношення екологічних податкових надходжень від загального оподаткування не обов'язково є ознакою

високого пріоритету охорони навколишнього середовища. Енергетичний податок спочатку використовувався без екологічних цілей. Крім того, рівень цього показника, не може говорити і про досягнення мети екологічної політики. Це може бути результатом змін в економіці. При цьому зниження екологічних податкових доходів в останні роки може бути результатом використання інновацій в ринкових інструментах державної політики (торгівля викидами CO₂, екологічне страхування).

ВИСНОВКИ

Таким чином, відзначаючи планомірний перехід до комплексного використання інструментів екологічного менеджменту та позитивні результати проведення реформ екологічних податків, необхідно вказати на такі основні тенденції та принципи їх реалізації в більшості країн:

- використання принципу "забруднювач платить";
- перенесення екологічних платежів за "викиди в атмосферу" на платежі за "викиди в економіку";
- широке застосування податків на використовувані сировину і енергію;
- введення обов'язкових платежів на екологічно шкідливу продукцію;
- податкові реформи націлені на зміщення акцентів з податків на працю і капітал до податків на споживання природних ресурсів;
- здійснюється перехід на низьковуглецеву енергоефективну економіку;
- широке використання екологічних субсидій і фінансових стимулів в екологічному менеджменті.

Література:

1. Шевченко І.В. Екологічне оподаткування: зарубіжний досвід і Україна. Стратегічні пріоритети. 2014. № 2. С. 55—60.
2. Романенко В.В. Екологічне оподаткування у країнах Європейського Союзу та в Україні: порівняльний аналіз. Фінансове право. 2013. № 2. С. 18—20.
3. Козьменко С.М., Волковець Т.В. Особливості екологічного оподаткування в зарубіжних країнах. Вісник Сумського державного університету. Серія "Економіка". 2012. № 1. С. 11—18.
4. Мандрик В.О., Новак У.П. Екологічний податок в Україні: зарубіжний досвід, сучасні реалії, напрями удосконалення. Науковий вісник НЛТУ України. 2016. Вип. 26.6. С. 20—26.
5. Романенко В.В. Екологічне оподаткування у країнах Європейського Союзу та в Україні: порівняльний аналіз. Фінансове право. 2013. № 2. С. 18—20.
6. Сучек С. Екологічне оподаткування: європейський досвід та перспективи його застосування в українських реаліях. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2018. № 3. С. 85—93.
7. Козьменко С.М., Волковець Т.В. Особливості екологічного оподаткування в зарубіжних країнах. Вісник СумДУ. Сер.: Економіка. 2019. № 1. С. 11—18.
8. Коваленко М.А. Євроінтеграція і екологічна політика: невідкладні завдання і план дій для України. Економічна конвергенція країн Європейського Союзу: досвід та перспективи для України: [монографія] / За

редакцією В.І. Покотилової. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2013. 326 с.

References:

1. Shevchenko, I. V. (2014), "Environmental taxation: foreign experience and Ukraine", *Stratehichni priorytety*, vol. 2, pp. 55—60.
2. Romanenko, V. V. (2013), "Environmental taxation in the countries of the European Union and in Ukraine: a comparative analysis", *Finansove pravo*, vol. 2, pp. 18—20.
3. Koz'menko, S.M. and Volkovets', T.V. (2012), "Features of environmental taxation in foreign countries", *Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Seriya "Ekonomika"*, vol. 1, pp. 11—18.
4. Mandryk, V.O. and Novak, U.P. (2016), "Ecological tax in Ukraine: foreign experience, modern realities, areas for improvement", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 26.6. S. 20—26.
5. Romanenko, V. V. (2013), "Environmental taxation in the countries of the European Union and in Ukraine: a comparative analysis", *Finansove pravo*, vol. 2, pp. 18—20.
6. Suchek, S. (2018), "Environmental taxation: European experience and prospects for its application in Ukrainian realities", *Ekonomichnyj chasopys Skhidnoievropejs'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, vol. 3, pp. 85—93.
7. Koz'menko, S. M. and Volkovets', T. V. (2019), "Features of environmental taxation in foreign countries", *Visnyk SumDU. Ser.: Ekonomika*, vol. 1, pp. 11—18.
8. Kovalenko, M. A. (2013), *Yevrointehratsiia i ekolohichna polityka: nevidkladni zavdannia i plan dij dla Ukrainy*. *Ekonomichna konverhentsiia krain Yevropejs'koho Soiuzu: dosvid ta perspektyvy dla Ukrainy* [European integration and environmental policy: urgent tasks and action plan for Ukraine. Economic convergence of the European Union: experience and prospects for Ukraine], PP Vyshemyr's'kyj V. S., Kherson, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 28.07.2021 р.*

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

УДК 316.774:004:005

А. П. Колесніков,
к. е. н., доцент, Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: 0000-0003-3064-4133
Л. І. Біловус,
д. і. н., доцент, Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: 0000-0003-4882-4511
О. І. Олійничук,
к. е. н., доцент, Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: 0000-0001-9359-7560

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.25

ІНФОРМАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ: ОКРЕМІ ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ В ОСВІТІ

A. Kolesnikov,
PhD in Economics, Associate Professor, West Ukrainian National University
L. Bilovus,
Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, West Ukrainian National University
O. Oliynychuk,
PhD in Economics, Associate Professor, West Ukrainian National University

INFORMATION MANAGEMENT: CERTAIN PRACTICAL ASPECTS IN EDUCATION

Попри масштабність та практичну різновекторність інформаційного менеджменту у кожній окремій сфері чи галузі знань він має ряд особливостей. Урахування компетентностей і результатів навчання стандарту вищої освіти 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа було виокремлено освітньо-науковий та управлінський напрями інформаційного менеджменту. Освітньо-науковий стосується створення, адміністрування та моніторингу інформаційних об'єктів різного типу. До нього відноситься: створення та адміністрування цифрових архівів; робота з інформаційними бібліотечними системами; технічний та організаційний супровід публікаційних платформ; навички створення персональних наукометричних профілів; захист авторських прав при роботі на принципах open science. Реалізація цього напрямку передбачає використання сучасних спеціалізованих та інтегрованих платформ і мережі персональних наукових профілів. Управлінський аспект інформаційного менеджменту було визначено через: навички використання open data; роботу з сучасними інтегрованими інформаційними системами; формування інформаційно-аналітичних послуг, зокрема аналітичних документів. Робота в цьому напрямі передбачає на основі роботи з відкритими даними та частково при використанні спеціалізованого програмного забезпечення формувати обґрунтовані аналітичні документи та пропозиції для прийняття більш раціональних управлінських рішень.

Despite the immensity and practical diversity of information management in each area or branch of knowledge, it has some typical features. Taking into account the competencies and learning outcomes of the higher education standard 029 Information, library, and archival affairs, there were singled out educational and scientific, and managerial directions of information management. Educational and scientific concerns the creation, administration and monitoring of all types of information objects. It includes creation and administration of digital archives; work with information library systems; technical and organizational support of publishing platforms; skills of creating personal scientometric profiles; copyright protection working on the principles of open science. The implementation of this direction involves the use of modern specialized and integrated platforms as well as a network of personal scientific profiles. Scientific publishing platforms cover the requirements of information and analytical functions, and have webometric support. Work with these platforms is implemented on the principles of open science. Concerned publishing platforms allow to optimize the process of organizational support of the article as well as to place a significant part of additional information and generate DOI indexes. Among the most common platforms are Google Scholar, ORCID, PUBLONS, and Scopus. The managerial aspect of information management was defined through: skills of using open data; work with modern integrated information systems; inception of information and analytical services, in particular analytical documents. Work in this direction intends the formation of substantiated analytical documents and proposals for more rational management decisions. They are modeled based on working with open data and partially using specialized software. The main condition for the information section formation is the emphasis on factual

analysis and minimization of facts interpretation. Therefore, the analytical section of the project contains mainly logical considerations when comparing different facts, explanations of phenomena and their relationships, as well as formulates general conclusions and forecasts of the situation development.

Ключові слова: інформаційний менеджмент, освіта, цифровий архів, відкрита наука, репозитарій, відкриті дані, інтегровані інформаційні системи, аналітичні документи.

Key words: information management, education, digital archive, open science, repository, open data, integrated information systems, analytical documents.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інформаційне середовище сучасного суспільства характеризується високою динамічністю та множинністю комунікаційних каналів, що відрізняються у залежності від середовища свого застосування та сфери прикладання зусиль. Широкий профіль категорії "інформаційний менеджмент" передбачає передбачає розгляд його концептуального змісту і одночасно деталізація відповідно традиційних та новітніх сфер застосування. Разом з тим у традиційних сферах з'являються нові фахові компетентності, забезпечення яких потребує вироблення нових підходів та здобуття додаткових навичок у освітній та професійній діяльності. Одним з напрямів формування таких підходів є урахування освітніх стандартів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Широка охопність категорії "інформаційний менеджмент" та значна кількість галузей та сфер її застосування зумовлює значний інтерес до неї в наукових колах. Загальні тенденції інформаційного менеджменту та особливості його розвитку розглядали Л. Калініна. Окремі аспекти інформаційного менеджменту із позиції фахівця інформаційної справи розглядали О. Матвієнко, М. Цивін [1] та Ж. Ветій [7]. Особливості інформаційного менеджменту на прикладі роботи з цифровими платформами наукових журналів досліджують О. Березко та В. Ткаченко [2].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є формування підходів до розуміння аспектів інформаційного менеджменту із урахуванням норм освітнього стандарту "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Глобальність розуміння інформаційного менеджменту окреслили О. Матвієнко та М. Цивін як "інноваційну діяльність, орієнтовану на постійний пошук нових способів організації ІД, на створення матеріальних і соціальних передумов для ефективного доступу до інформації і забезпечення інформаційно-комунікативних процесів, на активізацію та розвиток наявних інформаційних ресурсів і форм їхнього раціонального використан-

ня" [1, с. 29]. В кожній окремій сфері застосування чи галузі знань дане визначення матиме інші особливості застосування.

Погоджуємося з твердженням О. Матвієнко та М. Цивін про те, що сучасні інформаційно-комунікативні тенденції формують окремі прогалини між потребами практики у якісних результатах професійної підготовки фахівців для всіх видів інформаційного забезпечення та підтримки економічної, політичної та соціальної сфер діяльності та відсутністю науково обґрунтованих уявлень про цей процес [1, с. 27 — 28]. Таким чином інформаційний менеджер є фахівцем, що реалізовує весь спектр інформаційних послуг — планування, використання, реалізація та, за необхідності, представлення інформаційного продукту. Місце прикладання його зусиль є єдиним інформаційним середовищем, фізичною основою якого є мережеве забезпечення та специфічні комунікаційні системи, що координують відповідні аспекти професійної діяльності визначених установ.

Інформаційний менеджмент в організації виконує стратегічні, оперативні та адміністративні завдання. Серед стратегічних цілей — створення інформаційної інфраструктури організації та управління інформацією та технологіями. Оперативні та адміністративні завдання є більш обмеженими та підпорядкованими. Основним завданням інформаційного менеджменту є інформаційне забезпечення основних видів діяльності організації.

Далі в статті розглянемо практичні інструменти інформаційного менеджменту на прикладі забезпечення компетентностей та результатів навчання ступеня вищої освіти "магістр" спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа. Нами було обрано дослідження ступеня магістра, оскільки він передбачає більше практичних навичок. Для більшої обґрунтованості наведених нами положень будемо їх розглядати відносно стандарту вищої освіти за згаданою спеціальністю [3]. В межах даного стандарту нами було обрано наступні компетентності, формування котрих забезпечує вивчення інформаційного менеджменту: "здатність використовувати автоматизовані технології для вирішення практичних, управлінських, науково-дослідних і прогностичних завдань у професійній діяльності; здатність застосовувати технології та процедури аналітико-синтетичного опрацювання наукової та управлінської інформації; здатність здійснювати інформаційний

Головна сторінка

Перегляд

Довідка

Шукати в архіві

Вхід

Фонди

Виберіть фонд для перегляду його збірань.

Видання бібліотеки ім.
Л.Каніщенка
Західноукраїнського
Національного
Університету

Газети
Газети факультетів / кафедр ЗУНУ

Дисертації та
автореферати
Дисертації та автореферати

Кваліфікаційні роботи
студентів
Західноукраїнського
Національного
Університету

Перегляд

Автор

Гевко, Роман
Богданович

366

Нейко, Roman
Bohdanovych

236

Бруханський, Руслан
Феохтистович

180

Дзюблук, Олександр
Валерійович

476

Кириленко, Ольга
Павлівна

136

Потріщук, Борис
Васильович

130

Рожелюк, Вікторія
Миколаївна

124

Тема

облік

260

банківська система

240

аналіз

223

підприємство

198

ефективність

194

бухгалтерський облік

171

управління

171

інновації

170

банк

167

конкурентоспроможність

165

за датою випуску

2020 - 2021

3209

2010 - 2019

31729

2000 - 2009

4796

1990 - 1999

405

1980 - 1989

98

1971 - 1979

16

Has File(s)

true

40264

Рис. 1. Інтерфейс платформи dspace Західноукраїнського національного університету

моніторинг" [3, с. 6—7]. Аналізуючи особливості формування таких компетентностей, ми бачимо формування двох основних напрямків роботи з інформацією: наукового та управлінського. Власне ці напрями і будуть формувати вектори подальшого дослідження. Щоб більш повно розкрити особливості забезпечення вказаних компетентностей їх варто розглядати у взаємозв'язку із результатами навчання відповідно до стандарту: "здійснювати організацію та управління інформаційно-аналітичною діяльністю на підприємствах та установах; розробляти проекти автоматизації формування інформаційних ресурсів бібліотечних та архівних установ; володіти методиками бібліо- та вебметричного аналізу інформаційних потоків та масивів; здійснювати маркетингові дослідження ринку інформаційних продуктів та послуг; використовувати методи проведення експертизи цінності, систематизації, обліку документів та формування архівних фондів; застосовувати законодавство, що регулює управління авторськими правами в інформаційній галузі; застосовувати технології створення та підтримки функціонування електронних бібліотек та архівів, вивчення та задоволення інформаційних потреб користувачів; здійснювати процедури аналітико-синтетичного опрацювання наукової та управлінської інформації; створювати та реалізовувати затребувані споживачами інформаційні продукти та послуги" [3, с. 7—8].

Освітньо-науковий аспект інформаційного менеджменту визначимо згідно з такими складовими:

- створення та адміністрування цифрових архівів;
- робота з інформаційними бібліотечними системами;
- технічний та організаційний супровід публікаційних платформ;
- навички створення персональних науковометричних профілів;
- захист авторських прав під час роботи на принципах open science.

Сучасний бібліотечний продукт неможливий без його цифровізації. Це стоїть на самому інформаційному продукті та інструментів управління ним. Формування власних цифрових архівів може здійснюватися як на основі власно розроблених сайтів (як у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського), так і на основі типових інформаційних продуктів. Одним з таких продуктів є платформа dspace (рис. 1). Це готовий продукт, що може бути інтегрований з доменним іменем наукової установи, і

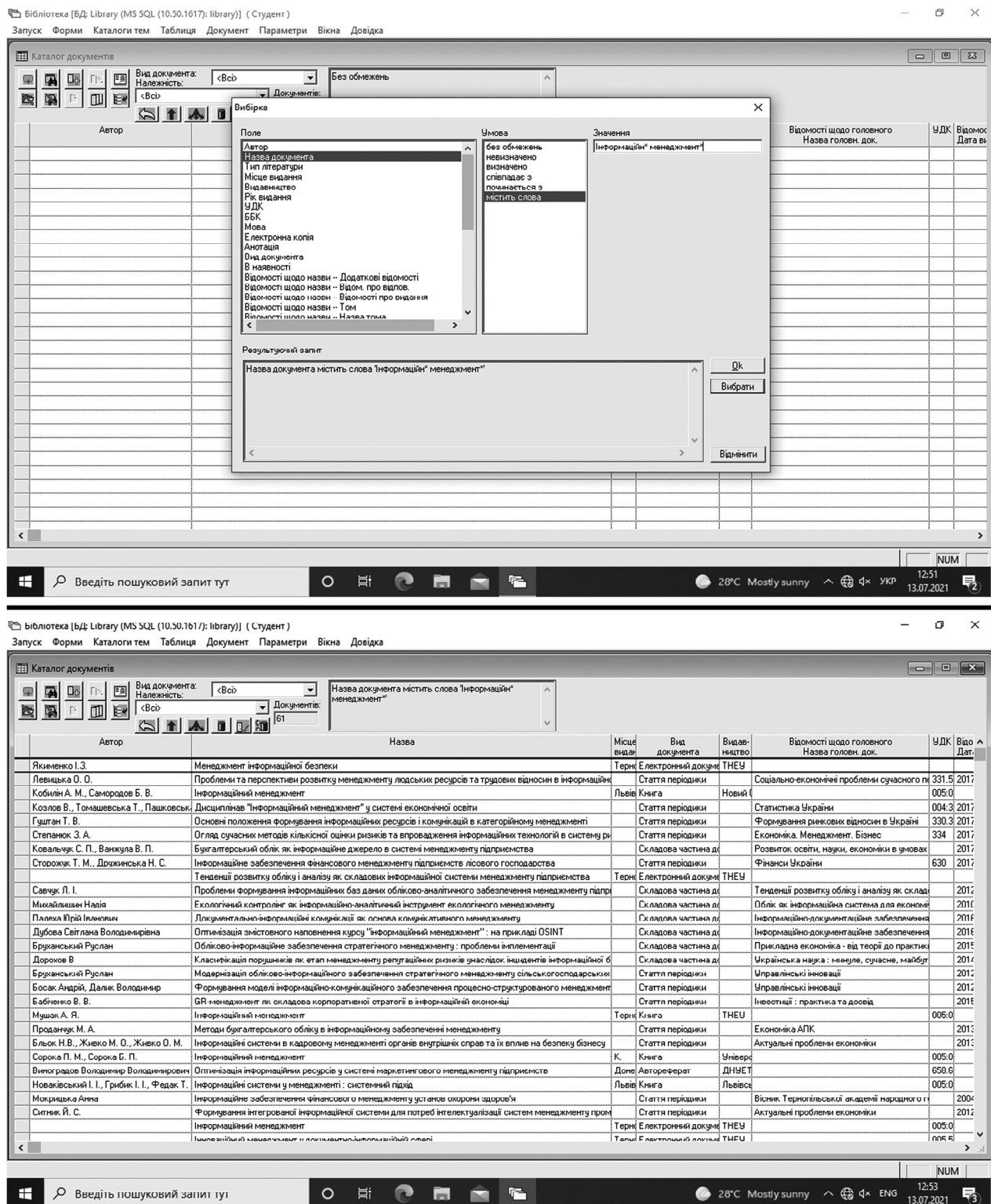

Рис. 2. Інтерфейс програми 1Бібліотека Західноукраїнського національного університету

дозволяє систематизувати та надавати доступ до різних типів інформації. Однією з переваг використання такого ресурсу є те, що наповнювати його можуть не лише адміністратори. Але і автори наукових праць, які отримали відповідний доступ.

З інтерфейсу програми бачимо, що вона дозволяє використовувати різні формати пошуку інформації (за роками авторами, типами робіт тощо), що збільшує зручність для користувачів.

Частина інформації присутня в наукових установах в паперовому варіанті, тому раціональним є використання внутрішніх програмних пошукових засобів. Одним із таких зручних інструментів є програма 1Бібліотека (рис. 2).

Цей ресурс дозволяє здійснювати пошук різних типів інформації за автором, ключовими словами, формою представлення, роком видання, місцем видання, мовою тощо. Також цей продукт необхідну бібліотека-

рю інформацію для пошуку паперового примірника, а також формування повного переліку знайдених джерел відповідно до вимог ДСТУ.

Робота з науковими публікаційними платформами, що мають вебметричну підтримку та забезпечують здійснення інформаційно-аналітичної функції реалізовується на принципах open science. Використання відповідних платформ дозволяє реалізовувати сучасний підхід до інформаційної підтримки наукових періодичних видань та конференцій. З однієї сторони, це збільшує пошукуваність наукових праць, а з іншої — пришвидшує їх індексацію більшістю наукометричних систем. Однією з таких платформ є Open Journal Systems, яка є повноцінним комунікаційним науковим майданчиком між авторами і рецензентами та редакцією наукових видань. Він дозволяє оптимізувати процес організаційного супроводу статті. Також дана платформа дозволяє розміщувати значну частину додаткової інформації, а також генерувати індекси DOI. Коректна технічна побудова даної платформи дозволяє швидко індексувати наукові праці пошуковими ресурсами Гугл академії. Розміщення наукової публікації на даній платформі дозволяє зменшити період індексації з кількох місяців до кількох днів.

Одним з інструментів представлення власних наукових здобутків в цифровому просторі і формування власного інформаційного поля є створення персональних наукометричних профілів. У сучасному інформаційному просторі типів таких профілів є досить багато. Однією із найпоширеніших є платформа Гугл академія, яка функціонує з 2004 року, і об'єднує пошукувані в Гугл повнотекстові наукові публікації з можливістю їх повнотекстового пошуку, а також дозволяє формувати персональну сторінку автора з його публікаціями та їх цитованістю. Серед найбільш поширених платформ також відзначимо ORCID, PUBLONS та Scopus.

У системі управління науковою інформацією окрему увагу варто звернути на правовий аспект. Подання до розгляду наукових праць передбачає, окрім дослідження імовірності збігу тексту, про що ми писали раніше [4], також поширення наукової інформації на інших платформах, що необхідно обумовити при поданні матеріалу на розгляд. Особливості та можливості публікування наукових праць на інших сайтах необхідно передбачати у відповідних розділах на сайті видання.

Згідно зі стандартами вищої освіти для зазначеної спеціальності другою складовою інформаційного менеджменту є управлінська.

Управлінський аспект інформаційного менеджменту визначимо згідно наступних складових:

- навички використання open data;
- робота з сучасними інтегрованими інформаційними системами;
- формування інформаційно-аналітичних послуг, зокрема аналітичних документів.

Ефективність прийняття управлінських рішень, окрім кваліфікації менеджера, який їх приймає, значною мірою залежить від оперування масивом повної і достовірної інформації. Інформація може бути закритою (конфіденційною) та відкритою. Якщо у першому випадку мова йде про особливості формування та використання інтелектуального капіталу та, в окремих ви-

падах, елементів недобросовісної конкуренції, то у другому — це відкриті дані, розміщені на офіційних порталах. Сьогодні значна частина інформації про компанії, структуру їх власності, фінансові результати діяльності, власників, публічних діячів, судові справи тощо знаходиться відкритому доступі, тому розуміння її отримання та володіння навичками використання є важливою передумовою якості управлінських рішень. Значна частина таких даних публікується на сайтах державних установ, але для зручності доступу до них на урядовому домені сформовано Портал відкритих даних [5], на якому подано набори даних за категоріями: держава; державні доходи і видатки; економіка та бізнес; енергетика; інфраструктура і транспорт; навколишнє середовище; освіта, культура, спорт; охорона здоров'я; регіональний розвиток; суспільство; фінанси; юстиція та судочинство (загалом 38405 наборів даних). Якісне використання відкритих даних дозволяє суттєво зменшити підприємницькі ризики, оптимізувати стратегію бізнесу та мінімізувати збитки від потенційної співпраці з ненадійними партнерами.

Однією з особливостей роботи з відкритими базами даних є їх велика кількість, і пошук інформації про компанію чи особу для прийняття обґрунтованого управлінського рішення займе багато часу, тому постає проблема вироблення методів та механізмів роботи з ними. З метою вирішення цієї проблеми розробляються ряд спеціалізованих інформаційно-аналітичних продуктів, що дозволяють за одним пошуковим запитом стосовно фізичної чи юридичної особи отримувати інформацію з певної кількості відкритих баз даних одночасно. Такі системи створюються як для закритого внутрішнього використання (наприклад в МВС), так і для загального доступу. До найпоширеніших в Україні інформаційно-аналітичних систем відносять: YouControl, Clarity Project, 007, Opendatabot та інші. Використання цих продуктів дозволяє отримувати ряд аналітичних послуг, як-от: інформація про зовнішньо-економічну діяльність компанії; зв'язки компанії та її керівників; судова практика, виграні тендери тощо.

Кінцевим елементом інформаційного менеджменту є, на основі опрацювання масиву відкритої та закритої інформації, прийняття обґрунтованого управлінського рішення. Водночас фахівець, який проводить збір та опрацювання інформації, і той, хто приймає рішення, є різними особами. Процес передачі необхідної інформації у зручному і доступному форматі реалізовується через аналітичні документи різних типів. Вид документа буде залежати від задачі, яку поставили перед аналітиком.

Будь-який аналітичний документ має інформаційну і аналітичну частину, і їх взаємовідношення залежить від поставленого завдання та виду документа. Головною умовою оформлення інформаційного розділу є акцент на фактичному аналізі та мінімізація інтерпретації фактів. У свою чергу аналітичний розділ проєкту містить в основному логічні міркування при порівнянні різних фактів, пояснення явищ та їх взаємозв'язків, а також формулює загальні висновки та прогнози розвитку ситуації [6, с. 47].

Одним з найпростіших і найпоширеніших видів аналітичних документів є аналітична довідка, що є невели-

ким за обсягом (2—5 сторінок) оглядом окремого явища, процесу, суб'єкту тощо. Часто це інформація статистичного характеру стосовно розвитку соціальних, економічних та політичних систем.

Дослідження більш цілісних явищ передбачають розробку аналітичної записки, яка, в основному, вміщується на 5—10 сторінках і складається із аналізу ситуації, коротких висновків та, за потребою, окремих практичних рекомендацій. Важливим при її підготовці є стислі терміни виконання, щоб не втратити актуальності інформації.

Аналітичний звіт відрізняється більшим обсягом (20—30 сторінок) та кількістю ілюстративного матеріалу. У ньому значно більше уваги та обсягу приділяється обґрунтуванню висновків та рекомендацій. За необхідності проведення презентації аналітичного звіту до нього готується коротке резюме.

Особливість аналітичного огляду в тому, що він формується переважно у формі прямих цитат, та не передбачає наявності висновків і рекомендацій. Обсяг аналітичного огляду може коливатися від 5 до 20 сторінок.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Попри масштабність та практичну різновекторність інформаційного менеджменту у кожній окремій сфері чи галузі знань він має ряд особливостей. І у науковому і в управлінському аспекті інформаційного менеджменту обраної спеціальності є ряд практичних інструментів, які разом з тим мають тенденції до подальшого розвитку і удосконалення. У науковому напрямі перспективним є створення єдиного українського репозитарію наукових текстів, що дасть можливість підвищувати якість контролю за дотриманням академічної доброчесності, та зробити перевірку на ознаки співпадіння текстів більш доступною для ЗВО через можливість інтегрувати систему антиплагиату в даний ресурс. В управлінському напрямку важливим аспектом є увага до захисту персональних даних в умовах постійного збільшення відкритості даних в останній період. Особливості обґрунтування даних позицій можуть бути предметом подальших досліджень у цьому напрямі.

Література:

1. Матвієнко О., Цивін М. Інформаційний менеджмент як основа концептуалізації моделі фахівця з інформаційної справи. Вісник Книжкової палати. 2017. № 4. С. 27—30.
2. Березко О.Л., Ткаченко О.С. Система інформаційного менеджменту наукових журналів та конференцій львівської політехніки. Вісник національного університету "Львівська політехніка". 2014. Вип. 803. URL: <http://science.lpnu.ua/uk/sithe/vsi-vypusky/volume-803-2014-1/systema-informatsiynogo-menedzhmentu-naukovyh-zhurnaliv-ta> (дата звернення 12.07.21).
3. Стандарт вищої освіти України ступеня вищої освіти "магістр" спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/28/029-informatsiyna-bibliotekna-ta-arkhivna-sprava-magistr.pdf> (дата звернення 12.07.21).

4. Колесніков А. Академічна доброчесність в українському освітньо-науковому просторі: проблеми та соціальні загрози. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. 2019. Вип. 24. С. 122—128.

5. Портал відкритих даних. URL: <https://data.gov.ua/>

6. Варенко В. Методичний аспект створення інформаційно-аналітичних документів: аналіз, технології, проблеми. Вісник Книжкової палати. 2015. № 3. С. 46—48.

7. Вертії Ж.С. Дисципліна "Інформаційний менеджмент" у підготовці фахівців напряму "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа". Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі. Матеріали Другої міжнародної наукової конференції (м. Київ, 16—18 травня 2019 р.). С. 110—111.

8. Калініна Л. М. Генезис інформаційного менеджменту як галузі наукового знання. Стратегічні пріоритети. 2009. № 4 (13). С. 71—76.

References:

1. Matviienko, O.V. and Tsyvin, M.N. (2017), "Information management as a basis for conceptualization of the model of an information specialist", *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, vol. 4, pp. 27—30.
2. Berzko, O.L. and Tkachenko, O.S. (2014), "Information management system of academic journals and conferences of Lviv Polytechnic", *Visnyk natsional'noho universytetu "L'viv'ska politekhnika"*, [Online], vol. 803, available at: <http://science.lpnu.ua/uk/sithe/vsi-vypusky/volume-803-2014-1/systema-informatsiynogo-menedzhmentu-naukovyh-zhurnaliv-ta> (Accessed 25 July 2021).
3. Ministry of Education and Science of Ukraine (2021), "Standard on higher education in Ukraine for "masters" degree of specialty 029 Information, library and archival science", available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/28/029-informatsiyna-bibliotekna-ta-arkhivna-sprava-magistr.pdf> (Accessed 25 July 2021).
4. Kolesnikov, A.P. (2019), "Academic dignity in the Ukrainian educational space: problems and social threats", *Regional'ni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy*, vol. 24, pp. 122—128.
5. The open data portal (2021), available at: <https://data.gov.ua/> (Accessed 25 July 2021).
6. Varenko, V.M. (2015), "Methodical aspect of creation of informational and analytical documents: analysis, technologies, problems", *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, vol. 3, pp. 46—48.
7. Vertij, Zh. S. (2019), "Discipline "Information Management" in the training process for the specialists of "Information, library and archival affairs", *Materialy Druhoї Mizhnarodnoi naukovoї konferentsii. Informatsiia, komunikatsiia ta upravlinnia znanniamy v hlobalizovanomu sviti* [Conference Proceedings of the Second International Scientific Conference. Information, communication and knowledge management in a globalized world], Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine, pp. 110—111.
8. Kalinina, L.M. (2009), "Genesis of information management as a branch of scientific knowledge", *Stratychni priorytety*, vol. 4 (13), pp. 71—76.

Стаття надійшла до редакції 28.07.2021 р.

І. В. Бєлкін,
к. пед. н., доктор філософії, старший викладач,
Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця, Україна
ORCID ID: 0000-0003-0403-8420

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.31

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МЕНЕДЖЕРА МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ НА ОСНОВІ ДІЛОВИХ ІГОР

I. Belkin,
PhD in Pedagogical Sciences, Doctor of Philosophy, Senior Lecturer,
Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsya, Ukraine

PROFESSIONAL TRAINING OF THE MANAGER OF MARKETING COMMUNICATIONS ON THE BASIS OF BUSINESS GAMES

У цій статті визначено й охарактеризовано основні прийоми ділових ігор, що підвищують якість навчання менеджерів маркетингових комунікацій у вищих навчальних закладах, простежено важливості їх використання у професійній підготовці майбутніх фахівців; запропоновано організаційну модель формування професійних навичок і функцій майбутнього менеджера на основі ділових ігор; показано, що від викладача вимагається не лише дати знання, сформувати навички і розвинути вміння, що передбачено програмою навчання, а й передусім навчити студентів творчо користуватися ними. Враховано сучасні аспекти ролі менеджера маркетингових комунікацій з урахуванням розвитку науки і техніки. В статті акцентується також увага і на викладачеві. Його ролі та значимості в процесі підготовки майбутніх фахівців за допомогою методів ділових ігор. Його здатності бути організатором, учасником та аналітиком ділової гри. Робиться суттєвий наголос на саме діловій грі, як елементі, здатному забезпечити максимальну реальність виробничих та психологічних аспектів роботи майбутнього фахівця. Акцентується увага і на, власне, самій діловій грі, як невід'ємній частці між організатором (викладачем) та учасниками (студентами, майбутніми фахівцями).

This article identifies and describes the main techniques of business games that improve the quality of training of marketing communications managers in higher education, traced the importance of their use in the training of future professionals; the organizational model of formation of professional skills and functions of the future manager on the basis of business games is offered; it is shown that the teacher is required not only to impart knowledge, develop skills and develop the skills provided by the curriculum, but also, above all, to teach students to use them creatively.

The modern aspects of the role of the manager of marketing communications taking into account the development of science and technology are taken into account. The article also focuses on the teacher. Its role and significance in the process of training future professionals using the methods of business games. His ability to be an organizer, participant and analyst of the business game. There is a significant emphasis on the business game, as an element that can ensure the maximum reality of production and psychological aspects of the future specialist. Emphasis is placed on, in fact, the most business game, as an integral part between the organizer (teacher) and participants (students. Future professionals).

The current level of requirements for the training of specialists in various specialties involves the improvement of the educational process in higher education. The use of various methods and tools in the learning process affects both the learning process and its results.

The application of the method of business game allows to significantly increase the level of training in modern universities. Psychological and pedagogical features and educational opportunities of business games, positive attitude of students to them, lead to the need to introduce business games in combination with methods of active learning in the educational process of higher educational institutions of Ukraine.

Orientation of modern educational practice in the field of training of specialists on the principle of diversification gives the chance to pedagogical collectives of high schools to choose and construct pedagogical process on any of available didactic models, including author's. Accordingly, different variants of the content of education are developed, the possibilities of modern didactics are used in order to increase the efficiency of educational structures; new ideas and educational technologies are scientifically substantiated.

Ключові слова: ділова гра, комунікативний простір, менеджер маркетингових комунікацій, ігрове проєктування, ігрове моделювання.

Key words: business game communicative space, manager of marketing communications, game design, game simulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема активізації процесу навчання у ЗВО досить давно знаходиться в центрі уваги науковців. Пропонований для її розв'язання діапазон засобів інтенсифікації навчально-пізнавальної діяльності студентів досить широкий і різнобічний. До них передусім відносяться пізнавально-дослідницькі проєкти, ділові ігри (ДІ), навчальні дискусії тощо.

Особливе місце в арсеналі засобів активізації процесу навчання поправу відводиться діловій грі (ДГ). На цей факт вказує значна кількість методичних публікацій, у тому числі, дослідження І.В. Бєлкіна, Е.А. Боровикової, М.Г. Євдокимової, Е.В. Семенової, Й.І. Сімеонової, В.М. Філатова та ін.

Интерес, що виник нині до проблеми використання ділових ігор в навчанні, обумовлений, передусім, зміною завдань у діяльності ЗВО. Від викладача в значно більшій мірі вимагається не лише сформувати навички і розвинути вміння, що передбачено програмою навчання, а й насамперед навчити студентів творчо користуватися ними.

Переорієнтація завдань навчання передусім викликана тими соціально-економічними і політичними змінами, що відбуваються в житті України. Сучасне суспільство значною мірою потребує в активній та ініціативній особистості, котра вміє творчо мислити, здатна приймати нестандартні розв'язки, швидко й адекватно реагувати на ситуацію. ДГ має зайняти в практиці навчання достойне місце, тому що на відміну від традиційних засобів вона насамперед орієнтована на формування в студентів самостійності, винахідливості, спритності, соціальних властивостей особистості, котрі найбільш

повно затребувані в сучасних умовах (Є.І. Балакірєва, Є.А. Жадан, О.А. Ісламов, І.В. Кучерук, Н.В. Лебедєва, Г.Н. Назаренкова, Є.А. Ходирева та ін.).

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблема використання ДІ в навчанні простежується у роботах таких науковців: М.В. Кларін, С.С. Боровик, Л.В. Полак, Н.В. Басова, П. Копосов, Н.Л. Рибальченко, Т.А. Кронштапова. За М.В. Кларіним наприкінці 70-х років ХХ ст. автори доповіді "Римському клубу", яка стала всесвітньо відомою, сформулювали основні типи навчання, до яких відносяться "підтримуюче навчання" (maintenance learning) та інноваційне навчання (innovative learning). Процес і результат "підтримуючого навчання" спрямовані на підтримку, відтворення сучасної культури, соціального досвіду, системи. Цей тип притаманний традиційному навчанню в загальноосвітній середній школі та ЗВО.

Дослідження проблеми застосування ДГ у навчальному закладі стосуються здебільшого ділових (А.О. Вербицький, Я.С. Гінзбург, М.Д. Касьяненко, Н.М. Коряк, М.М. Крюков та ін.) або рольових ігор (С.Н. Карпова, В.О. Нотман, Л.Г. Петрушина та ін.). Теоретичні аспекти проблем ДГ досліджували Н.К. Ахметов, А.Й. Капська, І.М. Носаченко, П.І. Підкасистий, В.Г. Семенов, Є.М. Смірнов, Л. Терлецька, А.А. Тюков, Ж.С. Хайдаров та ін.

Психологічні та педагогічні особливості й навчальні можливості ДГ, зацікавленість студентів ними, визначають необхідність ввести ігри у навчання в поєднанні з іншими методами активного навчання.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — простежити важливості використання ДГ у професійній підготовці майбутніх менеджерів маркетингових комунікацій (ММК).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Конкурентоспроможність сучасного ЗВО залежить від якості освіти і підготовки фахівця, наявності в нього особистісних якостей, що дозволяють зайняти своє місце в соціальній структурі суспільства, задовольнити свої потреби в самореалізації, самовираженні.

Метод ділових ігор активно використовується в навчальному процесі сучасних ЗВО. Він представлений як педагогічна технологія або як один із методів активного навчання, основним завданням якого є вирішення фінансово-економічних, виробничих, соціально-психологічних задач.

Займаючи чільне місце серед методів активного навчання, ділова гра знімає протиріччя між абстрактним характером академічної школи і реальним характером професійної діяльності.

При підготовці, організації і проведенні ділової гри необхідно дотримуватись наступних принципів, представлених в таблиці 1.

У цілому основними організаційними атрибутами методів ігрового моделювання (ІМ) є такі: ІМ імітує той або інший аспект цілеспрямованої професійної діяльності; учасники ІМ одержують різноманітні ігрові та професійні ролі, які визначають відмінність їхніх інтересів і спонукальних стимулів у ДГ; ігрові дії регламентуються системою правил, штрафів і заохочень; у ІМ перетворюються просторово-часові характеристики моделюваної діяльності; переважна більшість ДІ носять умовний характер; регулювання процесу ігрової взаємодії включає блоки: концептуальний, сценарний, постановочний, сценічний, блок аналізу, критики і рефлексії, блок оцінювання роботи учасників гри і блок забезпечення інформацією.

Говорячи про професійну підготовку менеджерів маркетингових комунікацій на основі ділових ігор, варто зауважити про характерну послідовність етапів організації, власне самої ділової гри:

1. Постановка цілей. Викладач доводить до відома студентів про стратегічні цілі ділової гри.

2. Знайомство учасників з правилами корпоративної ділової гри. Викладач доводить до відома учасників гри (студентів) про основні правила проведення ділової гри. На цьому етапі учасники можуть задати питання, що цікавлять, або уточнюючі аспекти алгоритму конкретної стратегії гри.

3. Поділ учасників на команди. Викладач ділить групу на команди, оптимальна кількість яких складає 5—7 осіб. Цей поділ може мати свої особливості, які залежатимуть від ідеї та цілі конкретної ділової гри.

4. Робота з інформацією. Викладач забезпечує студентів всією необхідною інформацією, в тому числі відповідає на задану, студентами запитання.

5. Формування командами стратегії дій. Вважається одним із головних етапів ділової гри. Адже саме тут розпочинається практична, змодельована діяльність студентів як практичних фахівців. Студенти позиціонують себе як ланку підприємства і отримують конкретні

Таблиця 1. Принципи підготовки, організації та проведення ділової гри

№ п/п	Принцип	Значення
1	Імітаційне моделювання	Моделювання реальних умов професійної діяльності учасників (службові, соціальні, особистісні зв'язки)
2	Ігрове моделювання	Обробка різних форм професійної діяльності учасників
3	Діалогове спілкування	Побудова діалогу, дискусії, що окреслює всіх учасників ділової гри для колективного, творчого вирішення поставлених задач
4	Двоплановість	Відображення реальних бізнес-ситуацій через ігровий контекст
5	Проблемність	Вирішення актуальних виробничих бізнес-завдань

результати своєї роботи у команді.

6. Опрацювання отриманих результатів. Відповідальним моментом цього етапу є підбиття правильних висновків по факту проведення ділової гри як елементу конкретної, змодельованої ділової ситуації.

Крім того, велике значення для ефективності навчання за допомогою ДІ має організація ігрового поля (комунікативного простору). Це необхідно для того, щоб ігрові технології (ІТ) легко "вписалися" в навчальну програму незалежно від свого типу, не заважаючи в процесі цього традиційному способу навчання (лекції, семінари, практичні, лабораторні, контрольні роботи).

Згідно з висновками І.В. Белкіна, вимоги до правил гри зводяться до таких положень: правила містять обмеження, що стосуються технології гри, регламенту ігрових процедур або їх елементів, ролей і функцій викладачів-ведучих, системи оцінювання; правил не повинно бути надто багато, не більше 5—10, вони мають бути представлені аудиторії на плакатах або за допомогою технічних засобів; характер правил має забезпечувати відтворення реального і ділового контекстів гри; правила мають бути пов'язані з системою стимулювання та інструкціями учасникам гри.

В якості основних правил гри можна навести дотримання регламенту, використання носіїв інформації, застосування активних форм представлення інформації, питання дискусійного характеру.

ДГ можна проводити перед викладом лекційного матеріалу для виявлення пропусків у знаннях, коли їх основою є лише особистий досвід, або після лекційного курсу для закріплення й актуалізації знань у досвід. Можна також здійснювати організацію всього навчального процесу на основі наскрізної ДГ. В останньому випадку динаміка інтересу зумовлюється динамікою зміни традиційних і ділових форм проведення заняття, що цілісно відтворює процес майбутньої професійної діяльності [2, с. 12].

ДГ практикується викладачами як форма відтворення предметного і соціального змісту, професійної діяльності фахівця, моделювання відносин, характерних для цієї діяльності. Гра зазвичай відбувається за такою технологічною схемою: етап підготовки, який включає у себе розроблення ДГ (сценарій, план, опис, зміст інструктажу, підготовка матеріального забезпечення) та вступ до гри (постановка проблеми, умови, правила, розподіл ролей, формування груп, консультації); етап

проведення: групова робота над завданнями (робота з джерелами, тренінг, мозкова атака, робота з ігротехніком) і міжгрупова дискусія (виступ групи, захист результатів, правила дискусії, робота експертів); етап аналізу й узагальнення (вихід із гри, аналіз, рефлексія, оцінювання та самооцінювання роботи, висновки й узагальнення, рекомендації) [4, с. 36].

Науковці доводять, що ДГ дозволяє змоделювати більш адекватні в порівнянні з традиційними умови формування особистості фахівця. В грі відтворюються основні закономірності руху професійної діяльності та професійного мислення на основі динамічно створених і розв'язаних сумісними діями учасників навчальних ситуацій. Метою ДІ є навчити студентів приймати самостійні ухвали та нести за них відповідальність, перевірити себе, свої можливості та бажання працювати з обраної спеціальності. Це є діяльнісна позиція, коли учасник гри має реально діяти в запропонованих умовах, робити вибір і реалізувати його у своїй поведінці.

Звернемо увагу на важливий науковий висновок, який свого часу зробив Т.А. Міннінбаєв. Науковець, зокрема, наголошує: "...активні (ігрові) методи навчання здійснюють більш мобілізуючий вплив на працездатність студентів, аніж інформаційні" [6]. Тому для формування у майбутніх ММК потрібних професійних якостей ДГ є більш ефективною, ніж декотрі узвичаєні компоненти лекції, практичного (лабораторного) заняття чи семінару.

ДІ допомагають формувати такі важливі ключові кваліфікації сучасних менеджерів маркетингових комунікацій (ММК), як комунікативні здібності, толерантність, уміння працювати в малих групах, самостійність мислення і т.д. Від викладача вимагається значна попередня методична підготовка в проведенні ДІ, уміння прогнозувати результати і робити відповідні висновки. Більшість іноземних науковців вважають, що ігрові методи навчання мають найбільший потенціал у забезпеченні професійного розвитку, дозволяють удосконалювати діяльність і створювати нові моделі професійної практики, що відповідає цілям актуалізації управлінського професіоналізму в нинішніх умовах [7].

І.В. Белкін характеризує метод активного навчання так: "Оскільки саме вони, розумно використовують життєвий і професійний досвід студентів. Вони базуються на експериментально встановлених фактах про те, що в пам'яті людини відображається (за інших рівних умов) до 90 % того, що вона робить, до 50 % того, що вона бачить, і лише 10 % того, що вона чує" [1, с. 15].

Усе вищерозглянуте лягло в основу розроблення організаційної моделі формування професійних навичок і функцій майбутнього ММК на основі ДІ, представлено у такому форматі:

Професійна підготовка менеджерів маркетингових комунікацій.

1. Структурний компонент (Інформаційно-теоретичний етап; організаційний етап; основний етап; прикінцева дискусія).

2. Дидактико-технологічний компонент (Інтеграція навчальних дисциплін; квазіпрофесійний характер навчання; інтерактивне навчання; розвиваючий характер технологій ігрового моделювання).

3. Організаційно-управлінський компонент (Науково-методичний центр; творчі групи викладачів-розроблювачів; викладач, що впроваджує ігрові технології; студент (фахівець)).

У процесі організації і здійснення дослідження в сфері першої складової дидактико-технологічного компонента ми виходили з таких положень.

Творча і дослідницька діяльність майбутнього ММК спирається на інструментальні й особистісні знання, які формуються на різних рівнях прояву свідомого і несвідомого в психіці. В якості структур та інтеграції знання, що забезпечують процес його психічного засвоєння і прийняття особистістю, можна виокремити: психічні рівні, що детермінують асиміляцію знання у свідомості — раціональне знання і в несвідомій особистості — нерациональне знання, а також часові етапи його розгортання. Іншими словами, в інтегрованому знанні представлені форми синтезу знання раціонального, інтуїтивного і реліктового (інстинктивного), в процесі цього професійна діяльність вимагає знання різної глибини [1, с. 23].

Інтеграція навчальних дисциплін, що виражається в інтеграції знання проходить у своєму становленні низку етапів. Зупинимось на них детальніше, оскільки вони і склали основу досліджень у цій сфері.

Перший етап — актуалізація знань, що є перекладом знань із стану ілюзорної можливості в стан реальної дійсності шляхом зв'язування їх з інтересами особистості. В процесі цього забезпечення "життєвості" цих зв'язків є найважливішою умовою успішності першого етапу.

Інший етап — активація знань, що є перекладом знань із статичного стану в динамічний за допомогою організації взаємодії і взаємовпливу знань теоретичного і практичного характеру.

У процесі нашого дослідження спостерігалися такі рівні активації знання: 1) інкубаційний, що включає внутрішньо предметні і міжпредметні способи активації знання. Фактично, це рівень традиційної педагогіки; 2) що розвиває, ґрунтується на зв'язуванні дисциплін, котрі викладаються, з практичним, "життєвим" знанням. Проте, найчастіше, це відбувається в односторонньому порядку: від дисципліни до її втілення у навколишньому світі; 3) що спеціалізує, забезпечує опосередковану активацію предметних знань у процесі розв'язання чітко сформульованого завдання або проблеми в спеціалізованому професійному середовищі; 4) інтегруючий, що включає активацію знання в проблемному середовищі з однорідним або неоднорідним професійним і соціальним статусом його членів і, який допускає маніпулювання спеціальними, загальними і внутрішньо-особистісними знаннями студентів.

У нашому дослідженні засобом (способом) переходу знання з одного рівня на інший, тобто активізація та сходження знання від примітивних рівнів його засвоєння (інкубаційного і розвивального) до складних і соціально значущих (що спеціалізує й інтегруючого) була професійна практика, в тому числі за допомогою програвання реальних проблемних ситуацій "ділова гра".

У цілому, як показали одержані нами результати, інтеграція знання — це свого роду прояв творчості, протилежний до дій із шаблонами і зразками, пасивного

розчинення в житті, байдужості до її проявів. Знання проявляється як пропущена через особистість єдність теоретичного і практичного досвіду студента як майбутнього ММК у його внутрішній і зовнішній, свідомій та несвідомій активності.

Отже, в процесі свого дослідження ми прагнули не просто створити систему знань, складену зі знань різних навчальних дисциплін, а збудувати цілісну систему, що об'єднує в собі мислення, сприйняття і психіку фахівця, що формується.

Отже, як показала наша практика, максимально можливе використання розвивального потенціалу технологій ІМ можливе за ретельного опрацювання організаційних і змістовних аспектів створення ігрових груп, розподілення в них ролей, з обліком не лише ігрових, а й цільових інтересів групової взаємодії, принципів підбору учасників гри, а також за ретельного продумування питань, пов'язаних із підготовкою ігрового простору та реквізиту.

Одним із методів роботи, що дозволяв як можна більш повно і раціонально використати перевагу і розвивальний потенціал ІТ, став метод ігрового проектування, метою якого було створення або вдосконалення об'єктів.

Для реалізації (застосування) цього методу на практиці учасники гри розбивалися на групи, кожна з яких займалася розробкою свого проєкту. Тему для розроблення проєкту студенти вибирали, в основному самостійно, проте в окремих випадках викладачі пропонували свої варіанти.

У процесі цього ігрового проектування здійснювалося з функціонально-ролевих позицій, відтворених в ігровій взаємодії. Це зумовлювало абсолютно інший погляд на об'єкт, що вивчався, з незвичної для студента точки зору, що дозволяє побачити значно більше, що і було пізнавально-розвивальним ефектом. Функціонально-ролева позиція була зумовлена сукупністю цілей та інтересів учасників колективного проектування (студентів), тому сам процес ігрового проектування включав механізм узгодження різних інтересів його учасників. У цьому, власне, і полягала суть цієї технології, цього методу та її відмінність від будь-якого іншого процесу вироблення ухвал (наприклад, дискусії), основу яких складає мобілізація колективного досвіду.

Доктор психологічних наук, почесний професор університетів у Бристолі та Екстер, Реймонд Мередит Белбін класифікував командні ролі ділової гри у такому форматі:

— Генератор ідей (особистість, наділена креативністю, розумом, ерудицією, реальним поглядом на ситуацію. Може обиратись у процесі ділової гри організатором (викладачем) або членами команди).

— Дослідник (ентузіазм, комунікабельність, вміння протистояти опоненту. Головним завданням в команді є пошук засобів досягнення цілей).

— Координатор — організатор (впевненість у собі, здатність до самоконтролю, цілеспрямованість, організаторські здібності. В команді мотивує до прийняття відповідних рішень та делегує повноваження між членами команди).

— Мотиватор (енергійність, темпераментність, непримиримість, агресивність. Поштовх членів команди до руху).

— Аналітик (здоровий глузд, високий інтелект, вибір альтернатив, флегматизм. Глибокий аналіз поточної ситуації та прийняття відповідних висновків (рішень)).

— Гармонізатор (комунікабельність, дипломатичність, чуйність. Створює сприятливий мікроклімат у команді).

— Виконавець (трудолюбивість, дисциплінованість, консервативність. Виконує поставлені завдання в зазначені терміни та належним чином).

— Спеціаліст (професіоналізм, ціленаправленість, інтерес лише до власних ідей. Виконує вузькоспеціалізовані цілі команди).

Отже, варто зауважити, що вищеописаний алгоритм є обов'язковим у діловій грі та робочому процесі у майбутньому. Його ціль — донести майбутнім менеджерам роботу структуру підприємства.

Аналіз досвіду німецьких дослідників Й. Шнейдера й І. Бьюма виявив, що на етапі підготовки ігрового проєкту взаєморозуміння між викладачем і студентами сприяє аналіз власного досвіду студентів [8, с. 102].

У процесі розроблення і проведення ділової гри "Договори купівлі-продажу в діяльності менеджера" нами так само був використаний метод ігрового проектування, що виразився в послідовності завдань, що допускають розроблення проєктів різного роду, наприклад:

1. Підготувати консультацію за договором продажу нерухомості, продажу підприємства, відобразивши в ній відповіді на такі питання: 1) відмінність договору продажу нерухомості від договору продажу підприємства; 2) форма договору продажу нерухомості, продажу підприємства і реєстрація договорів; 3) права на нерухомість у процесі продажу земельної ділянки; 4) ціна в договорі продажу нерухомості, продажу підприємства; 5) передача нерухомості, передача підприємства; 6) наслідки передачі нерухомості, підприємства неналежної якості.

До консультації додати: договір продажу підприємства; матеріали інвентаризації щодо посвідчення складу майна, що передається; списки дебіторської і кредиторської заборгованості; баланс; приймально-передатковий акт.

2. Перевірити правильність оформлення договорів та інших документів, складених представниками господарюючих суб'єктів;

3. Зробити аналіз правильності ухвалення рішень фахівців господарюючих суб'єктів щодо запропонованих практичних ситуацій.

У цілому розвивальний потенціал технологій ІМ використовувався в процесі нашого дослідження за допомогою різного типу проєктів: дослідницького, пошукового, творчого (креативного), прогностичного, аналітичного.

Однак в усіх випадках специфіка його використання полягала, на нашу думку, в тому, що це інтерактивний метод, тобто всі проєкти, розроблялися у межах групової ігрової взаємодії, а результати проектування захищалися на міжгруповій дискусії, за підсумками якої визначався кращий проєкт, що був найбільш опрацьований і обґрунтований, якнайкраще представлений.

Як показала практика, незалежно від форми використання методу ігрового проектування, необхідно за-

безпечувати такі умови, що визначають ефективність пізнавальної і розвивальної діяльності: 1) чіткий механізм визначення функціонально-ролевих інтересів учасників гри (студентів); 2) алгоритм розробки проєкту, запропонований студентам; 3) механізм експертної оцінки або ігрового випробування проєкту (наприклад, публічна презентація).

Узагальнюючи, можна відзначити, що основними результатами застосування технологій ІМ, як показали одержані результати, є розвиток: а) навичок спільної діяльності, співпраці; б) почуття колективної відповідальності; в) аналітичного, прогностичного, дослідницького і творчого потенціалу; г) презентаційних умінь і навичок, комунікативної й інтерактивної компетентності студентів; д) практичних професійних навичок щодо розв'язання реальних проблемних ситуацій професійної діяльності.

Назва наступного компонента запропонованої нами організаційної моделі формування професійних навичок і функцій ММК на основі ДІ — організаційно-управлінський компонент — сам собою характеризує його наповнення. Це компонент, що відображає діяльність викладача щодо організації, забезпечення, контролю і в цілому управління процесом формування професійних навичок і функцій майбутнього ММК у процесі ДІ.

У зв'язку з тим, що процес розроблення, підготовки і проведення ДГ вимагає взаємодії викладачів різних дисциплін, робота за визначенням цілей і змісту ДГ, реалізації міждисциплінарних зв'язків, відбору об'єктів досліджень, методики проведення тощо вимагає координуючого центру.

Інший ступінь ієрархії управління — творчі ігри викладачів-розробників ДІ, що створюються у науково-методичному центрі. Ці групи займаються розробленням ДІ, організовують і проводять ігри, а також аналізують їх освітній, розвивальний та ігровий ефекти.

Необхідність створення таких груп викладачів-розробників ДІ була зумовлена тим, що в підготовці фахівців (зокрема, майбутніх ММК) не завжди є можливість використати готові розробки ДІ: 1) відсутність популярних видань, в яких міститься теоретична інформація і практичні розробки. Як правило, більшість посібників присвячена лише теоретичним питанням ігрової практики або є набором ілюстрацій, в яких важко розібратися, не володіючи теорією, або присвячені якійсь одній технології, наприклад, тренінгу; 2) багато практичних розробок складені так, що за їх описом не можуть працювати початкуючі викладачі; 3) гарні ігри, як правило, видаються мінімальним накладом і не розраховані на широкого споживача; 4) поява нової проблематики, зумовленої активним розвитком галузей науки і практики вимагає розроблення нових інтерактивних технологій.

Третій ступінь цієї ієрархії представлений безпосередньо викладачем, який впроваджує ІТ у навчання.

Як уже вказувалося вище, викладачеві, що впроваджує ІТ, доводиться виступати в різних ролях і виконувати різноманітні функції. Наприклад, під час впровадження ІТ педагог реалізовує нові, особливі для нього обов'язки, працюючи організатором, психологом, фасілітатором, ігротехніком (розробником), експертом і т.д. Кожний із цих новітніх видів діяльності потребує роз-

витку певного вдосконаленого набору знань, навичок, вербальної і невербальної компетентності, інтерактивної й комунікативної грамотності.

У той самий час, як показала практика, знайти такого універсального викладача досить складно. Як правило, у більшості педагогів розвинені лише окремі з названих характеристик (наприклад, педагог є гарним психологом, але поганим організатором або гарним організатором, але поганим фасілітатором).

Відповідно до цього основною трудностю, з якою ми зіткнулися в процесі дослідно-експериментальної частини нашого дослідження, стала відсутність у викладачів вище перерахованих характеристик, що не дозволяють багатьом із них проводити ДІ й одержувати від цього задоволення. Дехто, спробувавши провести ДГ одного разу й одержавши не задовольняючі результати, надалі припиняли використання ІТ у навчанні (у межах дисциплін, що ними викладаються).

Аналізуючи вищесказане, ми дійшли висновку, що підготовку фахівців у такому контексті можна розглядати як актуальну модель нового стану особистості викладача, якого він сам прагне досягти та яке дає йому можливість якісно інакше усвідомлювати самого себе й організовувати свою поведінку в ситуаціях, що постійно змінюються, з урахуванням очікувань тих, ким він управляє або з ким взаємодіє. Цей стан за своєю суттю динамічно викликає необхідність постійно освоювати не лише інноваційні педагогічні та професійні знання, а й нові, прогресивні технології навчання.

Четвертий ступінь ієрархії представлений студентом і має яскраво виражений неоднозначний характер.

В ІМ студент розглядається в якості суб'єкта педагогічного процесу і, отже, йдеться про суб'єкт-суб'єктну діяльність, а освітній процес стає особистісно орієнтованим, педагогікою співпраці та партнерства.

У навчанні за допомогою методів ділових ігор здійснюється формування комунікативної компетенції майбутніх менеджерів маркетингових комунікацій. Учасники гри мають перспективу розвивати свою індивідуальність, формувати потрібні не тільки для професійної діяльності, а й для буденного життя навички комунікації з іншими людьми.

Отже, запропонована модель ДГ для прийняття управлінських рішень дозволяє скоротити час навчання, відпрацювати пошук ефективних ухвал, урахувати всю необхідну інформацію, підвищити ефективність прийнятих ухвал з метою досягнення запланованого результату. [3, с. 151].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження підтвердило, що в процесі використання традиційних технологій студенти націлювалися на певний рівень інформації, що застарівала до того, як студент починав здійснювати свою професійну діяльність. У наявності також невміння студентів швидко реагувати на зміни, що відбуваються у сфері професійних знань і практичних аспектів діяльності.

Збільшення міри використання ДІ як форми навчання дозволило перевести суб'єкта, що навчається в стан, що проявився також у тому, що багато студентів у поєднанні з викладачами стали виступати в ролі розробників ДІ, тобто ігротехніків. Це дозволило змінити без-

посередньо роль викладача: його активність поступилася місцем активності самих студентів, а основним завданням стало зовнішнє управління всім ігровим процесом навчання і розвитку через співорганізацію взаємодії учасників гри, створення умов для їхньої ініціативи і творчого пошуку ефективних розв'язків конкретних завдань і ситуацій, встановлення зворотного зв'язку.

Отже, проаналізувавши сучасний стан проблеми формування професійних навичок і функцій фахівця в науковій літературі та практиці її розв'язання в системі професійної освіти, ми дійшли висновку про те, що ефективність процесу формування професійних навичок і функцій майбутнього ММК значною мірою залежить від використання технологій інтерактивного навчання, що відрізняються квазіпрофесійним характером.

В якості організаційної основи забезпечення процесу формування професійних навичок і функцій фахівця за допомогою згаданих технологій може бути використана запропонована нами організаційна модель формування професійних навичок і функцій майбутнього ММК на основі ДГ.

Необхідність модельного представлення цього процесу пов'язана з тим, що сучасний процес формування майбутнього ММК як професіонала характеризується стійкою тенденцією до ускладнення структури змісту, технологій у силу темпу оновлення професійної інформації, що прискорюється, посиленням вимогливості до професійної компетентності майбутнього ММК з боку його самого, працедавців, влади.

На основі вивчення й аналізу наявного науково-теоретичного матеріалу і практичного досвіду використання ДІ в навчанні нами були визначені закономірності застосування ДІ, а також організаційні атрибути методів ІМ у цілому.

Організаційна модель включає структурний, дидактико-технологічний і організаційно-управлінський компоненти, кожний із яких має конкретне наповнення.

Література:

1. Belkin I.V. Modern methodology of innovative teaching. Colloquium-journal. 2020. № 29 (81). Czesc 2. P. 15—18.
2. Бєлкін І.В. Забезпечення реальних ситуацій і ролей професійного змісту в діловій грі. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. 2016. № 4. С. 9—13.
3. Бєлкін І.В. Ділова гра в навчанні майбутнього менеджера маркетингових комунікацій. Сучасні інформаційні технології так інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2015. № 43. С. 147—153.
4. Галіцина Л. Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання / Упоряд. Л. Галіцина. — К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. — 128 с.
5. Карпов А.О. Интегрированное знание в современной школе / А.О. Карпов // Педагогика. — 2005. — № 3. — С. 19—28.
6. Миннинбаев Т.А. Изучение функционального состояния организма студентов при разном методе обучения / Т.А. Миннинбаев // Гигиена и санитария. — 1985. — № 4. — С. 44—47.

7. Перчук О. Особливості використання активних методів навчання при підготовці фахівців з економіки [Електронний ресурс]: Національна бібліотека імені В.І. Вернадського / О. Перчук. — Режим доступу до статті: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evu/2009_13/Perchuk.pdf

8. Шнайдер Й. Дистанционный курс продуктивного обучения / Й. Шнайдер. — СПб.: Азбука-классика, 1999. — 210 с.

Referenses:

1. Belkin, I.V. (2020), "Modern methodology of innovative teaching", Colloquium-journal, vol. 29 (81), no. 2, pp. 15—18.
2. Belkin, I.V. (2016), "Providing real situations and roles of professional content in the business game", Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky, vol. 4, pp. 9-13.
3. Belkin, I.V. (2015), "Business game in training the future manager of marketing communications", Modern information technologies and innovative teaching methods in training: methodology, theory, experience, problems, vol. 43, pp. 147—153.
4. Galitsin, L. (2005). Adult games. Interactive teaching methods [Red. general ped. Gaz.], Kyiv, Ukraine.
5. Karpov, A.O. (2005), "Integrated knowledge in the modern school", Pedagogy, vol. 3, pp. 19—28.
6. Minnibaev, T.A. (1985), "Study of the functional state of the body of students with different methods of teaching", Hygiene and sanitation, vol. 4, pp. 44—47.
7. Perchuk, O. (2009), "Features of the use of active teaching methods in the preparation of specialists in economics", National Library named after V.I. Vernadsky, http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evu/2009_13/Perchuk.pdf. (Accessed 14 Jul 2021).
8. Schneider, J. (1999), Distance course of productive learning [Alphabet-classics], Azbuka classica, Saint Petersburg, Russia.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2021 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

В. Ф. Гарькава,
к. е. н., доцент, ректор,
ПЗВО "Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика"
ORCID ID: 0000-0003-3033-8515
А. Ю. Кліщевська,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту та фінансів,
ПЗВО "Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика"
ORCID ID: 0000-0001-7057-9810

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.38

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

V. Harkava,
PhD in Economics, Associate Professor, Rector, Pylyp Orlyk International Classical University
A. Klishchevs'ka,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management and Finance,
Pylyp Orlyk International Classical University

DEPARTMENT OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES IN THE REGIONAL ECONOMIC SECURITY SYSTEM

У статті висвітлено сутність понять "економічна безпека регіону", "процесно-орієнтований підхід", "ланцюг створення вартості". Визначено, що в забезпеченні економічної безпеки регіону ключове значення має ефективне управління вартістю кінцевого продукту харчової промисловості. Обґрунтовано ефективність застосування процесно-орієнтованого підходу в управлінні ціннісним ланцюгом створення вартості продукту. Виокремлено чотири етапи процесу управління підприємством, а саме ціннісним ланцюгом продукту харчової промисловості (ЦЛПХП) на регіональному рівні. Розроблено модель управління ЦЛПХП у регіоні, що включає такі структурні елементи, як цілі і об'єкти управління, сукупність елементів ланцюга, методи і інструменти управління. З'ясовано основні методи ефективного управління ЦЛПХП: адміністративні, економічні і цифрові. З метою підвищення результативності управління підприємствами харчової промисловості запропоновано створення регіонального органу як суб'єкта управління, що реалізує контрольні та регулюючі функції на всіх етапах створення вартості продукту, включаючи підготовку сировини, його виробництво і доведення до кінцевого споживача.

The article highlights the essence of the concepts "economic security of the region", "process-oriented approach", "value chain". It is determined that effective management of the cost of the final product of the food industry is of key importance in ensuring the economic security of the region. The effectiveness of the process-oriented approach in the management of the value chain of product value is substantiated. There are four stages of the enterprise management process, namely the value chain of the food industry (CLPHP) at the regional level: assessment of the value (value) of the final product of the industry; definition of business processes of creation of value of a product of branch and structure of participants of a value chain; assessment of the contribution of each link (participant) of the chain in creating the value (value) of the final product; modeling an effective

value chain. A management model of CLPHP in the region has been developed, which includes such structural elements as goals and objects of management, a set of chain elements, management methods and tools. The main methods of effective management of CLPHP are clarified: administrative (regulatory framework, state programs, quality standards), economic (granting tax benefits to business entities, subsidies, subventions, grants and targeted loans, soft loans, grants, conclusions of special investment contracts, public procurement) and digital (digital agriculture, "smart" grid systems, e-commerce, unmanned vehicles). In order to increase the effectiveness of food industry management, it is proposed to create a regional body (working commission) as a management entity that implements control and regulatory functions at all stages of product value creation, including preparation of raw materials, production and delivery to the final consumer. The effectiveness of the food chain value chain management processes implemented by the working group in the region is presented. The working commission will be an effective body that will promote the growth of value added at all stages of production and distribution of food products, as well as ensuring the economic security of the region (GRP growth) and the country as a whole (GDP growth).

Ключові слова: економічна безпека регіону, продовольча безпека регіону, підприємство, харчова промисловість, управління підприємством, ціннісний ланцюг продукту, ВРП, ВВП.

Key words: economic security of the region, food security of the region, enterprise, food industry, enterprise management, product value chain, GRP, GDP.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сьогодні гостро стоїть проблема забезпечення економічної безпеки регіону, одним з основних питань в якій вважається забезпечення продовольчої безпеки та безперервному постачанні населенню основних видів харчової продукції. З цієї метою потрібно проведення численних складних заходів, які повинні охопити всі управлінські аспекти розширення та інтенсифікації сфер виробництва продовольчої продукції і, в цілому, розвиток харчової промисловості. З одного боку, необхідні нові інвестиційно-інноваційні підходи до модернізації і оновлення виробничих процесів харчових промислових підприємств, а з іншого — є необхідність у більш комплексному вирішенні економіко-організаційних проблем даної сфери і у виборі оптимальної моделі управління ціннісним ланцюгом харчової продукції в регіоні.

У цьому контексті зростає актуальність питань, пов'язаних з використанням процесно-орієнтованого підходу до управління ціннісним ланцюгом створення вартості продукту, що враховує необхідність здійснення управлінського впливу на всю сукупність ланок ланцюга. Вказаний підхід дозволяє цілеспрямовано впливати на підприємства харчової промисловості для того, щоб максимізувати додану вартість на всіх етапах виробництва і розподілу продукту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЮТЬСЯ АВТОРИ

Питання економічної безпеки регіону розробляються такими вітчизняними вченими, як В.Г. Алькема [10], М.М. Бедлар, О.В. Борович, О.В. Ілляшенко, М.О. Житар, С.В. Каламбет [9], Б.О. Кириленко [9], О.А. Кири-

ченко [10], М.В. Тимоць, Н.Я. Юрків. Проблеми управління підприємствами харчової промисловості розглянуто у працях науковців Т.В. Андреевої [1; 2], В.В. Боковець [3], Р.С. Відіщевої [1], Г. Геревффі [14], Ж.А. Єрмакової [1], Н.В. Ільченко [8], Т.В. Константинової [11], С.В. Кошеленко [8], М.Ф. Кропивко [12], А.В. Курликової [1; 2], Р. Лема [15], Б.А. Лундвалль [15], Р.П. Мазуренко [3], О.М. Одінцова [8], М. Портера [16], Ю.І. Свічкара [3], А.П. Тяпухіна [1], Р. Юровецького [15].

В Україні нині досить велика увага приділяється питанням ефективності управління підприємствами, в той час як досліджень присвячених безпосередньо процесно-орієнтованому підходу до управління підприємствами харчової промисловості у системі економічної безпеки регіону, недостатньо.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою роботи є підвищення результативності управління підприємствами харчової промисловості в рамках ціннісного ланцюга продукту за допомогою створення регіонального органу як суб'єкта управління, що реалізує контрольні та регулюючі функції на всіх етапах створення вартості продукту, включаючи підготовку сировини, його виробництво і доведення до кінцевого споживача.

Досягнення поставленої мети обумовлює вирішення таких завдань: з'ясувати сутність понять "економічна безпека регіону", "процесно-орієнтований підхід", "ланцюг створення вартості"; обґрунтувати ефективність застосування процесно-орієнтованого підходу в управлінні ціннісним ланцюгом створення вартості продукту харчової промисловості; виокремити етапи процесу управління підприємством; розробити модель управління ЦЛПХП у регіоні; запропонувати заходи щодо підвищення результативності управління підприємствами харчової промисловості на регіональному рівні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Посилення ролі регіонів у суспільно-економічному розвитку країни вимагає особливої уваги до забезпечення економічної безпеки на регіональному рівні. Продовольча безпека — незамінна складова економічної безпеки і їх зв'язок цілком очевидний. Продовольча безпека займає особливе місце в економічній стабільності розвитку регіонів. Щодо інших видів безпеки, що входять до складу економічної (інформаційна, зовнішньоекономічна, виробнича та ін.), продовольча є першоосновою. В умовах сьогодення агропромисловий комплекс України, який включає підприємства харчової промисловості, забезпечує продовольчу і економічну безпеку як на регіональному, так і національному рівнях у своєму секторі економіки та в системі народного господарства виконує ключову стабілізуючу роль.

Харчова промисловість регіонів — це тисячі великих, середніх і малих підприємств різної форми власності, які виробляють майже 20 % від загального обсягу промислової продукції. Найбільша частина реалізованої продукції — це напої, м'ясні і молочні продукти, тютюнові вироби, хліб і хлібобулочні вироби, жири. Харчова промисловість регіонів має унікальні технологічні форми організації виробництва, матеріального і сировинного забезпечення виробничого процесу. При цьому тісний зв'язок з іншими галузями економіки дозволяє їй створювати найбільш якісні і доступні для споживчого ринку продукти харчування [3, с. 17].

Оцінка стану та розвитку галузей харчової промисловості дозволила виявити ряд проблем, серед яких: технічне і технологічне відставання виробництва; висока залежність від імпорту сировини і готової продукції; недостатній розвиток інновацій та інші. Для вирішення цих та інших проблем розвитку галузі необхідно застосовувати сучасні інструменти і підходи до управління. Таким чином, забезпечення економічної безпеки регіону підприємствами харчової промисловості здійснюється за рахунок власного виробництва та постачання основними видами продуктів всього населення регіону при обов'язковому пріоритеті малозабезпечених її шарів і за умови фізичної та економічної доступності цих продуктів в такій кількості і якості, які необхідні для збереження і підтримання життєдіяльності людини [9; 10]. У цьому процесі ключове значення має ефективне управління ланцюгом створення вартості кінцевого продукту харчової промисловості.

Головна мета управління підприємствами харчової промисловості в контексті ціннісного ланцюга продукту зводиться до повноцінного забезпечення економічної безпеки регіону та країни загалом за рахунок прискореного імпортозаміщення у відношенні сільгоспсировини, сільськогосподарської продукції та продуктів харчування.

Імпортозаміщення ґрунтується на створенні сучасного вітчизняного промислового базису, а не на зниженні обсягів або частки імпорту. Ця політика націлена на повне забезпечення економічної і стратегічної безпеки регіонів, їх незалежності, обороноздатності на найвищому науково-технічному рівні.

Однак слід розуміти, що вкрай важливо дати раціональну оцінку ресурсів і здібностей господарюючого суб'єкта, і комбінуючи які, можна створювати цінність для споживача [5, с. 165]. Важлива роль у цьому процесі відводиться державним органам, які розробляють, затверджують і реалізують державні програми, спрямовані на підтримку сільського господарства і галузей харчової промисловості в регіонах.

Термін "ланцюг створення вартості" спочатку застосовувався для дослідження процесу створення вартості всередині конкретного господарюючого суб'єкта. Вчені А.А. Томпсон та А.Дж. Стрікланд запропонували розглядати суб'єкт господарювання як сукупність видів діяльності, в якій кожен із структурних елементів робить свій певний внесок у здійснення витрат і отримання результатів. У цьому контексті можна говорити про те, що в якості інструменту для досягнення поставлених цілей застосовувався процесно-орієнтований підхід [17].

На нашу думку, ефективність застосування процесно-орієнтованого підходу в управлінні ціннісним ланцюгом створення вартості продукту полягає в зниженні витрат ресурсів на всіх етапах виробництва і розподілу продукту харчової промисловості за рахунок виявлення "вузьких" місць, оптимізації бізнес-процесів і управлінського впливу (дозволяє точно визначити місце, роль і функціональну належність кожного учасника ланцюга), а також максимізації цільових показників суб'єктів господарювання через створення продукту з високою споживчою цінністю. Саме специфіка процесно-орієнтованого підходу дозволяє не просто визначитися з вихідною інформацією, цілями управління, очікуваними результатами, а й вибудувати послідовний, логічний зв'язок між кожною ланкою, елементом ланцюга і етапом управління.

Загальноновизнаними класиками концепції ланцюга створення вартості (цінності) є М. Портер, Г. Джереффі, Р. Каплінські, М. Морріс, які у своїх роботах розкривають теоретико-методичні аспекти аналізу ціннісного ланцюга для отримання конкурентних переваг господарюючих суб'єктів як всередині країни, так і за її межами [16].

Концепція управління ціннісним ланцюгом виходить з того, що споживач — це основний вектор, що визначає напрям діяльності підприємства і його менеджменту як процесу управління послідовністю інтегрованих видів діяльності та інформації про продуктивні потоки, орієнтованих на максимізацію цінності готового продукту для споживача і забезпечення ефективності продажів для підприємства.

Зарубіжні автори відзначають, що для ефективного функціонування ціннісного ланцюга потрібно певний ступінь "управління", проте в науковій літературі розкриття методичного інструментарію управління не приділяється належної уваги. Останні зарубіжні дослідження демонструють переміщення уваги вчених і управлінців на ланки з більш високим рівнем доданої вартості, які беруть участь у глобальних ланцюгах, розвиток яких стає пріоритетним напрямком економічної політики розвинених країн і країн, що розвиваються [14; 15].

Науковець Б.М. Герасимов зазначає, що під час вирішення складних проблем в управлінській діяльності

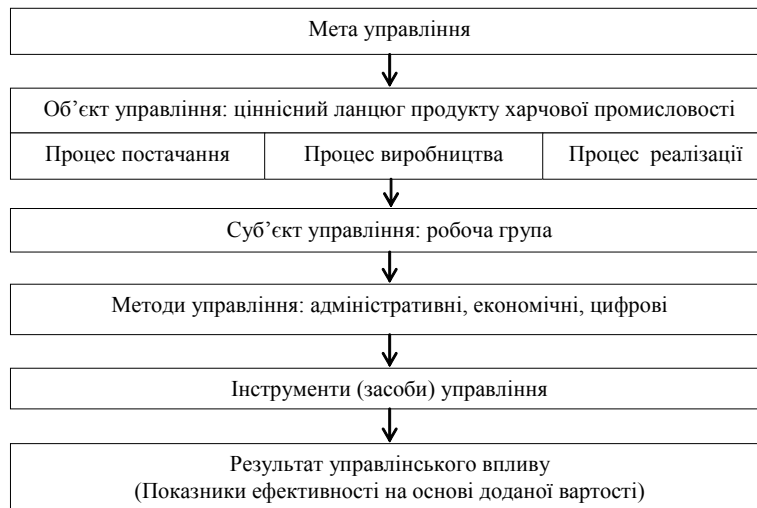

Рис. 1. Модель системи управління підприємством, а саме ціннісним ланцюгом продукту харчової промисловості в регіоні

Джерело: складено авторами.

центральною ланкою є методологічний процес, спрямований на вибір методів управління, дослідження бар'єрів і засобів для їх подолання, обґрунтування прийнятих рішень. Виявлення "вигідних точок прикладання" управлінських впливів є для суб'єкта управління складним завданням, що вимагає розробки ефективного механізму управління (порядку дій щодо об'єкта управління, що забезпечує досягнення поставлених цілей управління) як складової системи управління [4, с. 20].

Тому численні авторські дослідження в цій сфері дозволяють зробити висновок, що процес управління підприємством, а саме ціннісним ланцюгом продукту харчової промисловості на регіональному рівні повинен включати як мінімум чотири етапи:

- 1) оцінку вартості (цінності) кінцевого продукту галузі;
- 2) визначення бізнес-процесів створення вартості продукту галузі та складу учасників ціннісного ланцюга;
- 3) оцінку внеску кожної ланки (учасника) ланцюга у створення вартості (цінності) кінцевого продукту;
- 4) моделювання ефективного ланцюга створення вартості.

Оцінка вартості кінцевого продукту галузі здійснюється на основі офіційних статистичних даних про ціни і тарифи, опублікованих територіальними органами головного управління статистики конкретного регіону України.

Виявлення бізнес-процесів створення вартості продукту галузі харчової промисловості пропонується проводити на основі встановлення видів економічної діяльності згідно з ЄДРПОУ класифікатором видів економічної діяльності (далі КВЕД-2) з ідентифікацією сировинних, виробничих ланок, а також ланок дистрибуції, вхідної і вихідної логістики.

Визначення складу учасників (господарюючий суб'єктів) ціннісного ланцюга рекомендується здійснювати з використанням відкритого інформаційного ресурсу <https://online.minjust.gov.ua/>, що надає достовірні і повні відомості про діяльність юридичних осіб і індивідуальних підприємців, зареєстрованих на території України. Цей сервіс надає можливість пошуку органі-

зації за заданим видом економічної діяльності відповідно до КВЕД-2 та регіональної належності.

Наприклад, для ціннісного ланцюга створення вартості рослинних масел, хлібопродуктів і макаронних виробів встановлені загальні організаційно-економічні особливості:

- наявність єдиної сировинної бази, що є продуктом рослинницької галузі сільського господарства (зернові і олійні культури);
- тривалий період зберігання сировини, що вимагає наявності виробничих потужностей для здійснення виду діяльності із зберігання та складування зернових культур.

Для оцінки вкладу кожної ланки (учасника) ланцюга в створення вартості кінцевого продукту рекомендується використовувати показник доданої вартості. Пропорції розподілу доданої вартості між ланками ціннісного ланцюга визначаються за допомогою структурного аналізу середніх роздрібних цін на кінцеві продукти галузі. Основними джерелами інформації при проведенні структурного аналізу є дані управлінського обліку окремих організацій (кошторису витрат, фактичні і планові калькуляції), офіційні статистичні дані про структуру роздрібних цін на окремі види харчової продукції в Україні.

На заключному етапі здійснюється моделювання ціннісного ланцюга і визначаються варіанти інтеграції організацій-учасників, що спрямовано на підвищення ефективності діяльності кожного учасника і максимізацію доданої вартості продукту території. З використанням матричної структури моделювання, заснованої на доданій вартості і територіальному зонуванні, розраховуються можливі варіанти інтеграційної взаємодії учасників ціннісного ланцюга і вибираються найбільш ефективні з них.

Таким чином, існуючі науково-методичні розробки у сфері управління підприємством, а саме ціннісним ланцюгом продукту харчової промисловості не є жорсткими інструментами управління, а в більшій мірі теоретико-описовими і аналітичними, які вимагають узагальнення, систематизації та доповнення з урахуванням галузевої специфіки.

У результаті, на рисунку 1 узагальнено представлена модель системи управління підприємством, а саме ціннісним ланцюгом продукту харчової промисловості у регіоні, що включає такі структурні елементи, як цілі і об'єкти управління, сукупність елементів ланцюга, методи і інструменти управління.

Логіка побудови управлінської моделі передбачає поступовий перехід від однієї структурної одиниці до іншої на шляху до цільових результатів — економічних показників, що комплексно визначає ефективність функціонування ціннісного ланцюга [1].

Головним завданням управління виступає ефективна взаємодія різних ланок (учасників) ланцюга і максимізація доданої вартості кожного з зазначених вище елементів.

Наявність конкретної мети передбачає виділення об'єкта управління, в якості якого виступає безпосередньо ціннісний ланцюг продукту харчової промисловості, що містить у своїй структурі сировинні ланки (обслуговуючі заготівельний процес), виробничі (за допомогою яких здійснюється процес виробництва готового продукту) і дистрибутивні ланки (охоплюють реалізаційний процес) [1].

Визначення мети управлінського впливу, а також структурних елементів ланцюга обумовлює необхідність виділення спеціалізованого органу, який контролює основний процес. Іншими словами, важливе місце в процесі управління ціннісним ланцюгом належить суб'єкту, який здійснює такий вплив. В свою чергу якісне управління передбачає використання набору прийомів і способів, за допомогою яких управлінський вплив буде здійснюватися.

Для ефективного управління ціннісним ланцюгом доцільно застосування науково обґрунтованих методів (підходів), що відповідають вимогам економіки з урахуванням сучасного стану ринкового середовища. Управлінський вплив на ціннісний ланцюг націлений на те, щоб на кожному етапі (в кожній ланці) максимізувати додану вартість [2].

Важливо розуміти, що не існує універсальних методів та інструментів управління, які однаково були б результативні як по відношенню до суб'єкта господарювання, так і до регіону. Для ефективного управління ціннісним ланцюгом продукту харчової промисловості на регіональному рівні доцільно застосовувати адміністративні, економічні і цифрові методи управління.

Адміністративні методи включають: заборони, дозвіл, примус і контроль. Заборона передбачає заборону або обмеження будь-якої діяльності. Наприклад, заборона в харчовій промисловості включає обмеження імпорту і експорту ряду продуктів харчування. Заборона стосується тих країн, звідки заборонено поставляти яловичину, домашню птицю, кілька різновидів риби та морепродуктів. До переліку заборонених продуктів також входять деякі види молочних продуктів, овочів, фруктів, горіхів і алкоголю [8, с. 26].

Дозвіл передбачає згоду на ведення певної діяльності, видане державними органами в установленому порядку. До інструментів реалізації дозвільної діяльності належить ліцензування. Як приклад реалізації цього методу можна навести те, що в харчовій промисловості потрібна реєстрація харчових продуктів і підтвердження їх відповідності якості [11].

Примус передбачає покарання за порушення встановлених норм шляхом застосування повноважними органами і посадовими особами відповідних заходів впливу за допомогою системи правового обмеження [8]. У харчовій промисловості примусові заходи стосуються вимог до якості і безпеки харчових продуктів, виконання санітарних норм при здійсненні виробничого процесу, транспортування і складування продукції харчової промисловості.

Контроль як форма адміністративних методів реалізується через державний контроль (нагляд). Контроль з боку державних органів за процесом виробництва харчових продуктів дав поштовх до розвитку систем менеджменту якості, що забезпечують по всьому ланцюгу виробництва безпеку продуктів харчування.

Адміністративні методи управління спрямовані на регламентацію функцій, прав, обов'язків і елементів системи управління ціннісним ланцюгом в рамках нормативно-правової бази. До законодавчих та нормативних документів, що регламентують різні сфери діяльності ціннісним ланцюгом продукту харчової промисловості, відносять такі: Указ президента України №392/2020 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09. 2020 р. "Про Стратегію національної безпеки України", Розпорядження КМУ від 10.07. 2019 р. № 588-р "Про схвалення Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року" [13], Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР "Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів" [7].

З метою розвитку сировинних і виробничих ланок ціннісного ланцюга продукту харчової промисловості розробляються державні програми.

Стандарти якості виступають невід'ємним атрибутом виробництва продовольчих товарів, так як безпека харчових продуктів безпосередньо пов'язана з їх якісною складовою. Система управління будується на принципах HACCP, міжнародних і національних стандартах ISO, основне призначення яких якісна сертифікація і безпека продуктів харчування.

Економічні методи, що базуються на економічних законах, є необхідним регулятором інтересів учасників ціннісного ланцюга продукту харчової промисловості і реалізуються через надання податкових пільг суб'єктам господарювання, субсидій, субвенцій, дотацій та цільових позик, пільгового кредитування, грантів, висновків спеціальних інвестиційних контрактів, здійснення державних закупівель.

Слід зазначити, що в Україні вартість кредитів для сільськогосподарських товаровиробників залишається на досить високому рівні, однак державні органи можуть стимулювати розвиток ціннісного ланцюга продукту шляхом зниження процентних ставок і розширення заставних операцій для стимулювання інноваційного розвитку агропромислового комплексу [12].

Надання грантів учасникам ціннісного ланцюга — вагома фінансова підтримка для виробників продукції сільського господарства і харчової промисловості. Наприклад, у Хмельницькій області в рамках реалізації Competitive Economy Program проводиться конкурс на

Рис. 2. Результативність процесів управління ціннісним ланцюгом продукту харчової промисловості, що реалізуються робочою групою в регіоні

Джерело: складено авторами.

отримання грантів початківцями фермерами та сільсько-господарськими споживчими кооперативами.

Спеціальні інвестиційні контракти є особливою формою взаємодії господарюючих суб'єктів і органів державної влади. Адміністрація муніципальної освіти і економічний суб'єкт укладають інвестиційний договір, відповідно до якого у кожній зі сторін виникають взаємні зобов'язання.

Система державних закупівель, регульована Законом України від 25.12.2016 №922-VIII "Про публічні закупівлі" [6], виступає дієвим інструментом управління ціннісним ланцюгом, бо сприяє розвитку ринкових відносин і розширенню ринку збуту виробленого продукту харчової промисловості.

Цифрові методи визнані забезпечити обробку наявного масиву даних про діяльність учасників ціннісного ланцюга шляхом їх систематизації та класифікації з метою прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Активне впровадження і використання інформаційно-комунікаційних технологій в управління ціннісним ланцюгом продукту харчової промисловості, як-от: цифрове сільське господарство, "розумні" електромережеві системи, інтернет-торгівля, безпілотний транспорт, сприяють прискореному розвитку агропродовольчої системи і сільських територій. Цифрові методи підвищують ефективність ціннісного ланцюга через створення наскрізних бізнес-процесів, спрямованих на підвищення доданої вартості, а також розширення повноважень економічних суб'єктів при виборі постачальників, дистриб'юторів і транспортних компаній [5].

Одними з головних елементів системи управління є інструменти (засоби) управління, за допомогою яких здійснюється ефективне регулювання економічних процесів і взаємовідносин між учасниками ціннісного ланцюга.

Логічним завершенням процесу управління виступає отримання конкретного результату. У випадку з ціннісним ланцюгом продукту позитивним результатом може виступати наявність дієвої, злагодженої системи управління підприємством, яка сприяє створенню якісної продукції харчової промисловості, затребуваного суспільством, забезпечує максимізацію доданої вартості на всіх етапах господарського процесу, конкурентоспроможність галузі та економічну безпеку регіону.

Зауважимо, що результативність процесу управління вартістю кінцевого продукту харчової промисловості безпосередньо залежить від органу, що здійснює таке керівництво, виконуваних ним функцій і обраного методичного інструментарію на регіональному рівні.

На основі аналізу організаційних структур міністерств на прикладі Вінницької області встановлено відомчі підрозділи, які можуть бути задіяні в регіональному управлінні ціннісним ланцюгом продукту харчової промисловості.

1. Департамент міжнародного співробітництва та регіонального розвитку Вінницької облдержадміністрації, у тому числі управління агропромислового розвитку.

2. Департамент фінансів Вінницької обласної державної адміністрації, включаючи Управління фінансового, інформаційного та господарсько-організаційного забезпечення.

3. Головне управління Держпродспоживслужби у Вінницькій області.

Для максимальної ефективності управління ціннісним ланцюгом продукту харчової промисловості доцільно виділення спеціальної структури, яка безпосередньо займатиметься моніторингом стану кожної з ланок ланцюга, контролем за якістю взаємодії її структурних елементів. З іншого боку, виділення окремого відомства, що займається процесом управління ціннісним ланцюгом продукту харчової промисловості, є фінансово витратним. З цих позицій і з метою економії бюджетних коштів рекомендовано формування спеціалізованої робочої комісії з числа працівників кожного міністерства.

Робоча комісія буде існувати формально в зв'язку з відсутністю бюджетного фінансування, в зв'язку з цим втрачається необхідність організації окремого відомства і кабінету. Співробітник кожного з міністерств буде входити до складу робочої комісії, залишаючись при цьому на своєму робочому місці.

Функції робочої комісії в процесі управління ціннісним ланцюгом продукту харчової промисловості затребувані сучасним станом економічного середовища. З огляду на той факт, що в рамках регіону кожна з ланок відокремлена (територіально, юридично), со-

годні назріла гостра необхідність контролю процесу управління підприємством, поєднання кожної з ланок в єдину систему. Саме це дозволить максимізувати додану вартість виробленого продукту харчової промисловості в регіоні.

Робоча комісія буде дієвим органом, який сприяє економічній безпеці та планомірному зростанню макроекономічних показників (ВРП і ВВП) у перспективі.

Результативність процесів управління ціннісним ланцюгом продукту харчової промисловості, що реалізуються робочою комісією, можна побачити на рисунку 2.

Тому застосування для досягнення поставленої мети процесно-орієнтованого підходу сприяє вибудовуванню сукупності різних процесів управління постачальними, виробничими та дистрибутивними ланками через виділення мети, завдань, об'єкта і суб'єкта контролю, застосування методів та інструментів управління з орієнтацією на кінцевий результат.

Результативність процесу управління робочою комісією сукупності сировинних, виробничих і дистрибутивних ланок може бути виражена в зростанні доданої вартості на всіх етапах виробництва і розподілу продуктів харчової промисловості, а також забезпеченні економічної безпеки регіону (зростання ВРП) і країни загалом (зростання ВВП).

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Враховуючи вищезазначене можна зробити висновок, що економічна безпека регіону — це система заходів щодо відгородження економічного простору регіону від зовнішніх і внутрішніх загроз, які перешкоджають ефективному функціонуванню складових регіональної економіки: інституційної інфраструктури (органів адміністративно-територіального управління та фінансово-кредитних інститутів); власне сфери виробництва; об'єктів транспорту та зв'язку; науки і наукових установ; систем життєзабезпечення; соціальної сфери. За допомогою модифікованого процесно-орієнтованого підходу, який базується на концепції ланцюга створення вартості (цінності) у системі економічної безпеки регіону, взаємопов'язані цільові орієнтири управлінських органів спрямовані на максимізацію доданої вартості. Стійке зростання доданої вартості у всіх ланках ціннісного ланцюга сприяє не тільки отриманню прибутку підприємствами харчової промисловості, але забезпечує регіональну економічну безпеку через збільшення валового регіонального продукту, що в свою чергу здійснює прямий вплив на основний макроекономічний показник країни — валовий внутрішній продукт.

Тому система управління підприємством, а саме ціннісним ланцюгом, що базується на процесах, є універсальною, вона економічно виправдана, ефективна і доцільна, бо сприяє реалізації принципу економії бюджетних коштів і одночасно з цим враховує всі основні аспекти управлінської діяльності, результатом якої є забезпечення економічної безпеки регіону.

Перспективним напрямом подальших розвідок є вивчення управління підприємствами харчової промисловості у системі економічної безпеки зарубіжних країн.

Література:

1. Андреева Т.В., Болдырева Н.П., Видищева Р.С., Ермакова Ж.А., Тяпухин А.П., Курлыкова А.В. Методологический инструментарий управления ценностной цепочкой продукта пищевой промышленности в регионе: монография. Москва: Первое экономическое издательство, 2019. 328 с.
2. Андреева Т.В., Курлыкова А.В. Подходы, методы и инструментальные средства к управлению ценностной цепочкой продукта пищевой промышленности на микро и мезоуровне. Экономика, предпринимательство и право. 2020. № 4. С. 1137—1150.
3. Боковець В.В., Мазуренко Р.П., Свічкарь Ю.І. Антикризисне стратегічне управління підприємствами харчової промисловості в сучасних умовах. Чернігівський науковий часопис. 2018. № 1 (9). С. 15—21.
4. Герасимов Б.Н. Методология управления: основания, предпосылки, содержание. Экономика и бизнес: теория и практика. 2016. № 12. С. 18—23.
5. Евсеева С.А. Анализ подходов к определению сущности механизма управления. Проблемы современной экономики. 2014. № 2 (50). С. 164—167.
6. Закон України від 25.12.2016 р. № 922-VIII "Про публічні закупівлі". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 15.07.2021).
7. Закон України від 23.12.1997 р. № 771/97-ВР "Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.07.2021).
8. Ільченко Н.В., Кошеленко С.В., Одінцов О.М. Забезпечення розвитку системи управління якістю і безпечністю харчових продуктів регіонального агропромислового кластеру. Збірник наукових праць ЧДТУ. 2019. Вип. 53. С.23—35.
9. Каламбет С.В., Кириленко Б.О. Економічна безпека як багаторівнева система. Економіка і суспільство. 2016. № 5. С. 344—349.
10. Кириченко О.А., Алькема В.Г. Концептуальні засади формування системи економічної безпеки в умовах глобалізації. Актуальні проблеми економіки. 2010. № 12 (114). С. 3—18.
11. Константинова Т.В. Формування системи стратегічного управління підприємств харчової промисловості. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. 2018. № 3. С. 337—346.
12. Кропивко М.Ф. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем. Економіка АПК. 2013. № 3. С. 3—15.
13. Розпорядження КМУ від 10.07. 2019 р. № 588-р "Про схвалення Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.07.2021).
14. Gereffi G. Global value chains in a post-Washington Consensus world. Review of International Political Economy. 2014. № 1. pp. 9—37.
15. Jurowetzki R., Lema R., Lundvall B.A. Combining innovation systems and global value chains for development:

Towards a research agenda. European Journal of Development Research. 2018. № 3. pp. 364—388.

16. Porter M.E. Competitive advantage. Creating and Sustaining Superior Performance. New York: The Free Press, 1985.

17. Thompson A.A., Strickland A.J. Strategic Management: Concept and Cases. 1987 4th. ed. University of Alabama, Business Publication Inc., Plano, Texas.

References:

1. Andreeva, T.V. Boldyreva, N.P. Vidischeva, R.S. Ermakova, Zh.A. Tyapukhin, A.P. and Kurlykova, A.V. (2019), Metodologicheskij instrumentarij upravlenija cennostnoj cepochkoj produkta pishhevoj promyshlennosti v regione [Methodological tools for managing the value chain of a food industry product in the region], Pervoe ekonomicheskoe izdatelstvo, Moscow, Russian.

2. Andreeva, T.V. and Kurlykova, A.V. (2020), "Approaches, methods and tools to manage value chain of the food industry product at the micro and mesolevel", Ekonomika, predprynimatelstvo y pravo, vol. 10 (4), pp.1137—1150.

3. Bokovets, V.V. Mazurenko, R.P. and Svichkar, Yu.I. (2018), "Anti-crisis strategic management of enterprises of grub industry in the lucky minds", Chernihivskiyi naukovyi chasopys, vol. 1 (9), pp. 15—21.

4. Gerasimov, B.N. (2016), "Management methodology: grounds, preconditions, table of contents", Ekonomika y byznes: teoriya y praktyka, vol.12, pp. 18—23.

5. Evseeva, S.A. (2014), "Analysis of approaches to the definition of the management mechanism (russia, lesosibirsk)", Problemy sovremennoi ekonomiky, vol. 2 (50), pp. 164—167.

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine "About Public Purchases", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (Accessed 15 July 2021).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "About the basic principle and vimogi to safety and quality of food products", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 17 July 2021).

8. Ilchenko, N.V. Koshelenko, S.V. and Odintsov, O.M. (2019), "Ensuring the development of quality management system and food safety of the regional agro-industrial cluster", Zbirnyk naukovykh prats ChDTU, vol. 53, pp. 23—35.

9. Kalambet, S.V. and Kyrylenko, B.O. (2016). "Economic security as a multi-level system", Ekonomika i suspilstvo, vol. 5, pp. 344—349.

10. Kyrychenko, O.A. and Alkema, V.H. (2010), "Conceptual principles of forming a system of economic security in the context of globalization", Aktualni problemy ekonomiky. vol. 12:114, pp. 3—18.

11. Konstantynova, T.V. (2018), "Formation of a system of strategic management of food industry enterprises", Visnyk KhNAU im. V.V. Dokuchaieva, vol. 3, pp. 337—346.

12. Kropyvko, M.F. (2013), "The increase of competitiveness and social orientation of agrarian enterprises based on the development of cluster systems", Ekonomika APK, vol. 3, pp. 3—15.

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Order "On approval of the Strategy for the development of exports of agricultural products, food and processing industries of Ukraine for the period up to 2026", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80#Text> (Accessed 17 July 2021).

14. Gereffi, G. (2014), "Global value chains in a post-Washington Consensus world", Review of International Political Economy, vol.1, pp. 9—37.

15. Jurowetzki, R. Lema, R. and Lundvall, B.A. (2018), "Combining innovation systems and global value chains for development: Towards a research agenda", European Journal of Development Research, vol. 30 (3), pp. 364—388.

16. Porter, M.E. (1985), Competitive advantage. Creating and Sustaining Superior Performance, The Free Press, New York, USA.

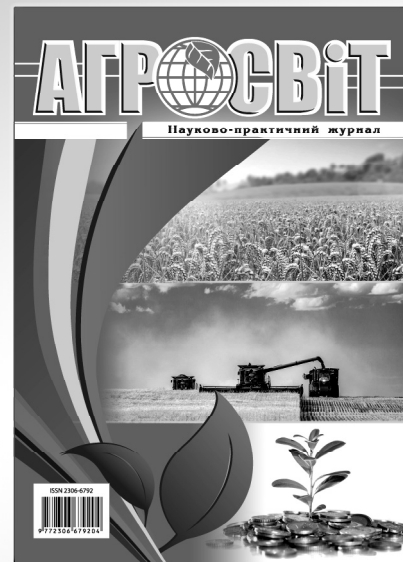
17. Thompson, A.A. and Strickland, A. J. (1987), Strategic Management: Concept and Cases, University of Alabama, Business Publication Inc., Plano, Texas.

Стаття надійшла до редакції 19.07.2021 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

К. О. Бабікова,
к. с.-г. н., Інститут агроєкології і природокористування НААН
ORCID ID: 0000-0002-9726-0671

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.46

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

K. Babikova,
PhD in Agricultural Sciences, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS

PROSPECTIVE DIRECTIONS OF IMPROVING THE SYSTEM OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC
PROVISION OF RECREATIONAL TOURISM IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Проаналізовано сучасний стан рекреаційно-туристичної діяльності, розглянуто вплив євроінтеграційних процесів на підвищення рівня розвитку рекреаційної сфери в Україні. Досліджено еколого-економічні аспекти забезпечення рекреаційно-туристичної діяльності в Україні. Обґрунтовано конкурентоспроможність рекреаційно-туристичної діяльності на українському ринку туристичних послуг. Виявлено чинники, які впливають на розвиток еколого-економічного забезпечення рекреаційно-туристичної діяльності. Запропоновано подальший розвиток рекреаційної сфери за сучасних глобалізаційних та євроінтеграційних процесів.

Доведено, що для розробки ефективного механізму реалізації завдань щодо підвищення рівня розвитку рекреаційно-туристичної діяльності потрібно вдосконалювати державне управління на регіональному рівні відносно суспільних та еколого-економічних відносин у рекреаційній сфері, забезпечувати прозорість надання послуг рекреаційно-туристичної діяльності для всіх верств українського та іноземного населення, а також впроваджувати ефективну інвестиційну політику для еколого-економічного забезпечення рекреаційного туризму. Для розвитку рекреаційної сфери необхідно створювати належні умови, які можуть призвести до тенденції збільшення попиту на рекреаційні послуги, поступово розширюючи ринок збуту послуг рекреаційно-туристичної діяльності. А також впроваджувати власні туристичні послуги за рахунок ефективного маркетингу, це дасть змогу запровадити Україну, як державу із привабливою туристичною діяльністю. Зокрема, налагодження інформаційних потоків всередині держави та за кордоном, вдосконалити роботу інформаційних центрів. Визначити основні напрями вдосконалення рекреаційного туризму, що у подальшому дозволить гідно представити українські послуги рекреаційно-туристичної діяльності на світовому ринку туристичних послуг, а це у свою чергу значно підвищить рівень конкурентоспроможності. Одночасно потрібно реалізовувати організацію еколого-економічних засобів з метою забезпечення масштабів, темпів і пропозицій розвитку рекреаційної сфери.

The current state of recreational and tourist activities is analyzed, the influence of European integration processes on increasing the level of development of the recreational sphere in Ukraine is considered. Ecological and economic aspects of providing recreational and tourist activities in Ukraine have been studied. The competitiveness of recreational and tourist activities in the Ukrainian market of tourist services is substantiated. Factors influencing the development of ecological and economic support of recreational and tourist activities have been identified. Further development of the recreational sphere in the context of modern globalization and European integration processes is proposed.

It is proved that in order to develop an effective mechanism for implementing tasks to increase the level of development of recreational and tourist activities it is necessary to improve public administration at the regional level in relation to social and ecological and economic relations in the recreational sphere., as well as to implement an effective investment policy for ecological and economic support of recreational tourism. For the development of the recreational sphere it is necessary to create appropriate conditions that can lead to an increasing trend in demand for recreational services, gradually expanding the market for recreational and tourist services. And also to introduce own tourist services at the expense of effective marketing, it will allow to introduce Ukraine as the state with attractive tourist activity. In particular, the establishment of information flows within the country and abroad, to improve the work of information centers. Identify the main directions of improvement of recreational tourism, which in the future will allow to present Ukrainian recreational and tourist services in the world market of tourist services, and this, in turn, will significantly increase the level of competitiveness. At the same time it is necessary to implement the organization of environmental and economic means in order to ensure the scale, pace and proposals for the development of the recreational sphere.

Ключові слова: євроінтеграційні процеси, рекреаційно-туристична діяльність, еколого-економічні аспекти, дозвілля, рекреаційна сфера.

Key words: European integration processes, recreational and tourist activities, ecological and economic aspects, environment, recreational sphere.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Туризм посідає одну із головних ролей у еколого-економічному розвитку рекреаційної, а також суміжних їй сфер. Розвиток рекреаційного туризму має позитивний вплив на підвищення рівня зайнятості населення, надходжень у валюті, споживчий попит тощо. На сьогодні еколого-економічний розвиток України визначається завдяки впровадженню програм, які мають євроінтеграційний характер у контексті розвитку рекреаційно-туристичної діяльності суміжних країн та не тільки. Важливим у такому випадку є розвиток еколого-економічних відносин для вдосконалення рекреаційного туризму та потребує більшої уваги. Все це зумовлюється євроінтеграцією економік держав, підвищення якості та стандартів життя населення, а саме у достатньо розвинутих економічних країнах, інвестиціями (як іноземними, так і вітчизняними) у привабливі регіони рекреаційно-туристичної діяльності тощо. Задля отримання позитивного ефекту розвитку рекреаційно-туристичної діяльності необхідно забезпечувати задовільний рівень державного управління із урахуванням еколого-економічних аспектів.

Євроінтеграційні процеси дуже сильно впливають на розвиток рекреаційної сфери, а рекреаційно-туристична діяльність у свою чергу впливає на розвиток світової економіки. Розвиток рекреаційно-туристичної діяльності в Україні супроводжується високим рівнем конкуренції, як між країнами, так і між туристичним територіями всередині однієї країни, високою якістю обслуговування туристів, підвищення рівня інформатизації.

Сьогодні в Україні відбувається стрімка зміна еколого-економічних процесів, які пов'язані із реформуванням направленості політики країни, все це стосується всіх сфер національної економіки. Рекреаційний туризм стає провідною високоприбутковою сферою національної економіки в контексті еколого-економічного розвитку України.

Позитивним ключем у розвитку рекреаційно-туристичної діяльності в Україні в контексті євроінтеграційних процесів постає реформування рекреаційної сфери та підлаштування її до стандартів Європейського Союзу. Завдяки цим процесам розвитку туристичної діяльності визначають можливості державного управління впроваджувати напрямки інституціональних змін, тобто вдосконалення реформ, зміна фінансової та промислової політик, запобігання кризових становищ туристичного бізнесу тощо.

Насамперед вищезазначене стосується впровадження політики євроінтеграції, завдяки якій потрібно стимулювання розвитку рекреаційно-туристичної діяльності, створення сприятливих умов для залучення іноземних та вітчизняних інвестицій, забезпечення розширення зовнішньоекономічної діяльності в Україні, а також забезпечення ефективного та раціонального використання ресурсів, в основному фінансових, задля підтримки еколого-економічних реформ української влади.

МЕТОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є визначення еколого-економічних аспектів забезпечення рекреаційно-туристичної діяльності в Україні у контексті євроінтеграційних процесів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження розвитку рекреаційного туризму, а також еколого-економічне забезпечення рекреаційної сфери висвітлено у наукових розробках таких вітчизняних науковців: Дребот О.І. [1], Кондратюк О.І. [4] та Котенко Т.М. [6].

Питаннями розвитку туристичної діяльності в контексті євроінтеграційних процесів займалися Гальцова О.Л. [2], Юрченко Н.І. [2], Хмелевський О.В. [5], Кошівська М.В. [5] та Юхновська Ю.О. [7].

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження щодо вдосконалення системи еколого-економічного забезпечення рекреаційно-туристичної діяльності в Україні у контексті євроінтеграційних процесів проводилось методами аналізу та синтезу, абстрактно-логічного та монографічного, на основі інформації обраної із літературних джерел, що становлять наукові публікації українських вчених, знайдених на просторах Інтернет-ресурсів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Території рекреаційно-туристичної діяльності мають видові характеристики, тобто гарний пейзаж, природа, ландшафти, розвинута туристична інфраструктура, екологічний та економічний потенціали, сприятливі умови для рекреації тощо. За умов обмеження фінансування регіонів рекреаційно-туристичної діяльності рівень розвитку вище зазначених складових трансформується.

Розвиток територій рекреаційно-туристичної діяльності має наступні завдання: моніторинг рекреаційних ресурсів (визначається кількість атрактивних об'єктів, що використовуються, а також пошук нових); згрупування рекреаційно-туристичних мереж та їх кордонів; визначення конкретних територій рекреаційно-туристичної діяльності (визначення пріоритетів для розвитку рекреаційного туризму). Після чого необхідно зробити висновок щодо рівня розвитку територій рекреаційно-туристичної діяльності, можливі та неможливі напрями її розвитку, рівня якості природокористування, та наприкінці, повна або часткова перепрофілювання використання природних ресурсів на територіях рекреаційного туризму.

Розвиток рекреаційно-туристичної діяльності безпосередньо пов'язаний із використанням всіх потенціалів та ресурсів на територіях, де є рекреація. На основі аналізу та оцінки ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності проводиться територіальне планування розвитку рекреаційного туризму. Одночасно із цим, передбачається розвиток суміжних сфер, виробництв, які орієнтуються на обслуговування туристів. Необхідно зазначити, що організація рекреаційно-туристичної діяльності відбувається завдяки використанню природних ресурсів.

На жаль, сьогодиншній стан в Україні стосовно розвитку окремих територій на практиці майже не відбувається, незважаючи на те, що країна багата природним потенціалом, завдяки якому можна підвищити рівень розвитку рекреаційного туризму. Економіка в Україні виступає в ролі постачальника вітчизняних туристів на міжнародному ринку туристичних послуг та не має змогу забезпечити всі умови для подальшого розвитку в'їзного та виїзного рекреаційного туризму. Розвиток територій рекреаційно-туристичної діяльності, наразі, є недостатньо конкурентоздатним, хоча й має природні, історичні та культурні потенціали.

За сьогодиншніх умов території рекреаційного туризму розглядаються як фактори розвитку рекреації загалом завдяки еколого-економічних систем. Головною проблемою постають соціальні та еколого-еко-

номічні інтереси населення стосовно опанування природного та ресурсного потенціалів. Матеріально-технічна база розвитку рекреації залежить від таких факторів, як активізація рекреаційного суспільства, підвищення рівня доходів, коливання цін на туристичні путівки, конвертованість української валюти, розширення зовнішньоекономічної діяльності тощо. Тому перспективним є прогноз рекреаційних процесів туристичної діяльності.

За останні часи зберігається тенденція спаду життєвого рівня населення, підвищуються ціни, які у свою чергу, випереджають зростання доходів, посилюється соціальна непропорційність між різними верствами населення. У цей період сподівається значне переваження пропозицій туристичних послуг над попитом на них. Основною групою туристів становить більша частина добре фінансово забезпеченого населення. Так, основну частину потенційних туристів послуг рекреаційного туризму становлять люди літнього віку, а це у свою чергу переважна частина малозабезпеченої верстви населення, то зростання цін на туристичні путівки може значно зменшити попит на рекреацію. Тому питання щодо державних дотацій на рекреаційну сферу залишається актуальним і нині.

Пріоритетами рекреаційної політики є забезпечення внутрішньої оборотності послуг рекреаційно-туристичної діяльності, завдяки підвищенню якості та збільшення асортименту, а також вдосконалення умов обслуговування, локалізація будівництва нових атрактивних об'єктів, модернізація вже існуючих. Грошові кошти організацій із рекреаційно-туристичною діяльністю вигідно вкладати у вдосконалення доріг, послуги водопостачання та каналізації, служби зв'язку та сервісу, бо все це покращує умови проживання у рекреаційних територіях (зонах відпочинку, санаторно-лікувальні заходи, готелі та інші), що паралельно підвищує привабливість та попит.

Наразі значно менший попит на рекреаційний туризм у південних територіях країни, тому доцільно створювати належні умови для задоволення попиту. Також доцільно для подальшої перспективи організувати виробництво екологічно чистої продукції харчування. Міжнародний досвід показує, що сертифікація продуктів харчування та досконала організація маркетингу є привабливими чинниками розширення збуту послуг рекреаційно-туристичної діяльності.

Розвиток туризму для кожної країни має великі переваги щодо еколого-економічної ролі та привабливості того чи іншого регіону. Розвиток туристичної діяльності позитивними факторами впливає на рівень зайнятості населення, а також на споживчий попит. На сьогодні еколого-економічний розвиток України визначається аспектами економічної політики, яка буде сприяти на розвиток та зближення із досвідом ЄС між прикордонними та транскордонними регіонами в контексті розвитку збалансованості забезпечення рекреаційно-туристичної діяльності [1, с. 43].

За умов євроінтеграційних процесів у рекреаційно-туристичній діяльності Україна може запровадити рекреаційний туризм, як один із пріоритетних сфер в економіці держави. В країні є всі можливості для розвитку туристичних коридорів та покращення туристичної

Таблиця 1. Еколого-економічні аспекти забезпечення рекреаційно-туристичної діяльності

Економічний аспект	Екологічний аспект
1. Розвиток соціально-виробничої інфраструктури.	1. Збереження природного потенціалу в регіонах рекреаційно-туристичної діяльності.
2. Забезпечення ефективного та раціонального використання ресурсів.	2. Зниження техногенного впливу на навколишнє природне середовище.
3. Залучення інвестицій в регіони рекреаційно-туристичної діяльності.	3. Вдосконалення стану природних ресурсів.
4. Стимулювання економічно малорозвинутих регіонів.	4. Забезпечення самовідновлення довкілля.
5. Зміцнення економічних та політичних взаємозв'язків.	5. Розвиток парків та заповідників у регіонах рекреаційно-туристичної діяльності.
6. Збільшення ВВП.	6. Формування відповідальності у населення відносно стану довкілля, а також екологічної поведінки
7. Збільшення грошового потоку в іноземній валюті	

Джерело: розроблено на основі [4, с. 112].

інфраструктури, а також покращення надання послуг рекреаційного туризму.

Європейська інтеграція України є найважливішою сучасною тенденцією, що має потужний вплив на процеси реформування туристичної індустрії. Не менш важливим є процес глобалізації. На сучасному етапі розвитку туристичної сфери позначається прагненням політичних сил відповідати образу провідників євроінтеграції, що позначається і на діяльності органів державної влади. Але нерідко позитивне ставлення до євроінтеграційних тенденцій супроводжується відсутністю реальних реформ, зокрема спостерігається збереження перешкод, а також ускладнень ведення бізнесу, практична відсутність позитивних змін у залученні інвестицій та бюджетному фінансуванні соціальних програм, пов'язаних із розвитком туризму [2, с. 311].

Розвиток на територіях рекреаційного туризму в Україні вимагає поглиблення співпраці із країнами Європейського Союзу, формування систем для підготовки або підвищення кваліфікації, набір достатньої кількості кваліфікованих кадрів, які здатні впровадити або підлаштувати українські стандарти до стандартів Європейського Союзу, а також впровадження новітніх інноваційних технологій.

Рекреаційний туризм слід розглядати як складну систему, для якої характерним є високий рівень інтеграційних процесів між її секторами. Без системного підходу в процесі дослідження неможливо розглядати жодного об'єкта, процесу або явища. Окрім цього, системний підхід застосовується для формулювання сутності проблем, які досліджуються, та вибору ефективних напрямів їх вирішення [3, с. 45].

Забезпечення рекреаційно-туристичної діяльності із урахуванням еколого-економічних аспектів є ключовим завданням щодо розвитку рекреаційної сфери (табл. 1). Значний рівень розвитку рекреаційно-туристичної діяльності дає змогу вдосконалити екологічне та економічне становище на територіях рекреаційного туризму в Україні, забезпечить фінансові надходження у державний бюджет країни, покращить життя населення в цілому. Для цього необхідно направити всі сили на формування напрямів розвитку рекреаційної сфери в контексті еколого-економічних, а також соціально-політичних умов.

До основних проблем рекреаційної сфери слід віднести екологічні кризи та відсутність належного іноземного та вітчизняного інвестування, та зацікавленості з боку влади. Більша частина готелів, туристичних баз, зон відпочинку, санаторіїв, кемпінгів побудовані в давні часи та не відповідають сьогоdnішнім світовим стандартам, їх мережа була сформована у часи масового туризму, з високим рівнем експлуатації та несвоєчасним ремонтом (поточним та капітальним), що і призвело до сильного зносу рекреаційних об'єктів.

Необхідно розглядати наявну інфраструктуру, не тільки як елемент із надання послуг рекреаційно-туристичної діяльності, але й провідним фактором забезпечення соціального та еколого-економічного життя населення країни. До транспортної інфраструктури рекреаційного туризму відносяться транзитні перевезення, залізничні сполучення, автомагістралі, повітряний та морський транспорт. В Україні існує нагальна потреба у розвитку автомобільних доріг і залізниць, аеропортів, морських та, навіть, річкових портів. Такі транспорти, як авіаційний, залізничний, автомобільний та морський можуть забезпечити перевезення туристів.

Завдяки значному іноземному або вітчизняному інвестуванню може вирішитись питання відносно облаштування інфраструктури на територіях рекреаційно-туристичної діяльності в Україні. Стратегія формування комплексів рекреаційно-туристичної діяльності визначає місце та роль рекреаційної сфери в еколого-економічних заходах. Аналіз екологічної та економічної доцільності використання потенціалів рекреаційного туризму показує інтерес та сприяння дій органів державної влади. Тобто державна влада впроваджує рекреаційну політику, яка допомагає сформувати сприятливе становище на ринку туристичних послуг для соціально-політичного та еколого-економічного розвитку туристичного бізнесу.

Для того щоб відбулась адаптація українського туризму до стандартів Європейського Союзу потрібно розвинути туристичну інфраструктуру, впроваджувати контроль за якістю надання послуг рекреаційно-туристичної діяльності, збільшення асортименту задля підвищення конкурентоспроможності на міжнародному ринку, розвивати регіони рекреаційного туризму тощо. Виникає потреба у розробці плану для розвитку всіх видів туристичної діяльності — це лікувально-оздоровчий, культурно-пізнавальний, сімейний, спортивний, релігійний, екологічний (зелений), гірський, підводний, рекреаційний та інші. Потрібно впроваджувати власні туристичні послуги за рахунок ефективного маркетингу, це дасть змогу запровадити Україну, як державу із привабливою туристичною діяльністю. Зокрема, налагодження інформаційних потоків в середині держави та за кордоном, вдосконалити роботу інформаційних центрів. Визначити основні напрями вдосконалення рекреаційного туризму, що у подальшому, дозволить гідно представити українські послуги рекреаційно-туристичної діяльності на світовому ринку туристичних послуг, а це, у свою чергу, значно підвищить рівень конкурентоспроможності.

Конкурентоспроможність рекреаційно-туристичної діяльності на українському ринку туристичних послуг на фоні інших економічно та туристично розвинутих держав зумовлює вдосконалення інфраструктури окремих складових: заклади харчування, готельні комплекси, транспортні мережі, різні послуги для туристів (банківські, розважальні, побутові, юридичні, страхові тощо). На розвиток рекреаційного туризму в Україні впливає рівень державної підтримки рекреаційної сфери, а також стан суміжних їй сфер.

Конкуренція на вітчизняному ринку рекреаційно-туристичних послуг та вихід на світовий ринок обумовлює потребу в оновленні матеріально-технічної бази та кадрів відповідно до стандартів Європейського Союзу, посилення маркетингових засобів. Проблема у розвитку рекреаційної сфери потребує визначення чинників, які впливають на розвиток (позитивні чинники) та створюють бар'єри розвитку (негативні чинники) для подальшого формування цілей (рис. 1).

Існує потреба в ефективному пошуку механізмів функціонування рекреаційного туризму задля активізації зайнятості населення та розвитку економіки держави. Україна має потенціал для розвитку рекреаційної сфери та покращення відпочинку та оздоровлення, інтелектуальних можливостей, підвищення культурного рівня населення тощо. Тобто підвищення рівня якості життя населення.

На основі аналізу сучасного стану рекреаційно-туристичної діяльності з урахуванням системи макроекономічних і регіональних факторів визначено такі особливості розвитку рекреаційно-туристичної сфери, які впливають на зайнятість населення в Україні:

— погіршення соціально-економічних показників результативності функціонування сфери рекреації і туризму, зниження (особливо протягом останніх двох років) рівня зайнятості населення рекреаційно-туристичною діяльністю, охоплення населення різними видами рекреаційно-туристичних послуг;

— зростання структурної незбалансованості ринку рекреаційно-туристичних послуг у регіонах, втрата значної частини рекреаційно-туристичного потенціалу сфери (Криму і Донбасу);

— хронічне недовантаження об'єктів рекреаційно-туристичної інфраструктури та значна зношеність основних засобів цих підприємств, недостатність ресурсів для покращення якості послуг та інвестування;

— посилення недоступності для значної частини населення рекреаційно-туристичних послуг у результаті погіршення рівня життя і зменшення доходів;

— зниження частки рекреаційно-туристичних послуг у структурі платних послуг унаслідок загального зuboжіння населення та переміщення витрат на обов'язкові;

— різке зменшення споживання рекреаційно-туристичних послуг населенням, зокрема сільським;

— скорочення витрат населення на ці послуги в загальних витратах і заощадженнях [6, с. 202].

Для подальшого розвитку рекреаційної сфери необхідно створювати належні умови, які можуть призведе-

Позитивний вплив	Негативний вплив
<ul style="list-style-type: none"> • Сприяння розвитку туристичної індустрії; • Велика кількість джерел інвестування; • Розвиток транскордонної співпраці; • Розвиток міжрегіональної співпраці та представлення на ринку українського бренду; • Великий природний, ресурсний, культурний, історичний та архітектурний потенціал, які використовуються для покращення рекреаційно-туристичної діяльності; • Розвиток комунікаційної складової рекреаційного туризму. 	<ul style="list-style-type: none"> • Неефективне та нерациональне використання природного, ресурсного та інших потенціалів; • Низький рівень забезпеченості природних ресурсів; • Малоознайома на міжнародному ринку рекреаційно-туристична діяльність України; • Пошкодження або знищення (частичне) об'єктів (історичних та культурних); • Недостатнє фінансування задля забезпечення культурної спадщини; • Значно високі податки; • Недостатність іноземного та вітчизняного інвестування.

Рис. 1. Чинники, які впливають на розвиток еколого-економічного забезпечення рекреаційно-туристичної діяльності

Джерело: сформовано на основі [5, с. 17].

сти до тенденції збільшення попиту на рекреаційні послуги, поступово розширюючи ринок збуту послуг рекреаційно-туристичної діяльності. Одночасно потрібно реалізовувати організацію еколого-економічних засобів з метою забезпечення масштабів, темпів і пропозицій розвитку рекреаційної сфери.

Україна має найбільші й найрізноманітніші в Центральній Європі запаси ресурсів для розвитку санаторно-курортного лікування, хоча їх використання не можна назвати ефективним: застаріла матеріально-технічна база, недостатність фінансування державних закладів і, як наслідок, низька конкурентоспроможність, збитковість більш ніж половини з них. Скорочення кількості підприємств та персоналу, зростання вартості послуг за низької якості обслуговування спричинили зниження попиту та зменшення завантаженості підприємств. Найбільше закладів санітарного типу сконцентровано Одеській та Дніпропетровській, Херсонській, а найменше — у Чернівецькій та Тернопільській областях. Найпопулярнішими туристичними вузлами країни залишаються Київ, Одеса, Львів, зростає популярність м. Дніпро. Наявна територіальна диференціація готельного господарства за адміністративними областями має незначні варіаційні відмінності, хоча помітною залишається істотна диспропорція між міською та сільською місцевістю. Високим рівнем розвитку готельної мережі вирізняються м. Київ, АР Крим, Одеська, Волинська, Закарпатська області. Найнижчі показники — у Кіровоградській та Луганській областях [7, с. 150].

У сучасних умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів розвиток рекреаційно-туристичної діяльності в Україні вимагає здійснення інтеграції із міжнародними лідерами на ринку туристичних послуг, використання міжнародного досвіду, в основному — досвід країн Європейського Союзу, що дасть змогу задовільнити попит туристів, як внутрішніх, так і зовнішніх. На сьогодні пріоритетом розвитку українського рекреаційного туризму є підвищення конкурентоспроможності на ринку рекреаційно-туристичних послуг, завдяки оновленню матеріально-технічної бази.

ВИСНОВКИ

Отже, Україна має всі можливості для підвищення конкурентоспроможності рекреаційно-туристичної діяльності, завдяки євроінтеграційним процесам. Однак сучасний стан української рекреаційної сфери показує стримання ефективності рекреаційно-туристичної діяльності. Причинами є проблеми, пов'язані із нормативно-правовим забезпеченням, затвердження національних стандартів під світові відносно всіх видів послуг рекреаційно-туристичної діяльності.

Для розробки ефективного механізму реалізації завдань щодо підвищення рівня розвитку рекреаційно-туристичної діяльності потрібно вдосконалювати державне управління на регіональному рівні відносно суспільних та еколого-економічних відносин у рекреаційній сфері для подальшого її розвитку, забезпечувати прозорість надання послуг рекреаційно-туристичної діяльності для всіх верств українського та іноземного населення, а також впроваджувати ефективну інвестиційну політику для еколого-економічного забезпечення рекреаційного туризму.

Щоб вирішити сучасні проблеми рекреаційно-туристичної діяльності в Україні враховуючи всі можливості для подальшого підвищення рівня її розвитку необхідно модернізувати наявний рекреаційно-туристичний потенціал країни, забезпечити сталість конкурентоспроможності всіх секторів національної економіки держави.

Відносно міжнародного рекреаційного туризму в контексті євроінтеграційних процесів, Україна має великий потенціал, однак існує низка проблем підвищення рівня розвитку рекреаційно-туристичної діяльності, а саме: неефективність та нераціональність використання природних ресурсів; відсутність стратегічної політики щодо підвищення рівня розвитку рекреаційної сфери та її подальше забезпечення; недорозвинута інфраструктура, особливо транспортна; низька якість надання послуг рекреаційно-туристичної діяльності.

Через ці основні проблеми українська рекреаційно-туристична діяльність, на відміну від інших країн Європейського Союзу, значно відстає у розвитку рекреаційної сфери. Відповідно більша частина населення України надають перевагу іноземні рекреаційно-туристичній діяльності так, як фактично за ті ж самі ціни, вони отримують високоякісне обслуговування, тим самим, вони стають іноземними інвесторами у підвищення рівня розвитку економіки країн загалом.

В Україні існує необхідність активізації рекреаційно-туристичного потенціалу. При забезпеченні еколого-економічного стану рекреаційно-туристичної діяльності можна значно підвищити рівень розвитку рекреаційної сфери, однак, все залежить від того, наскільки ефективно та раціонально будуть використовуватись природні ресурси, наскільки якісним буде обслуговування, наскільки поліпшена буде транспортна інфраструктура, а, особливо, чи буде оновлена матеріально-технічна база відносно прирівнення українських стандартів до стандартів країн Європейського Союзу. Головним тут постають євроінтеграційні процеси, зокрема співпраця України із Європейським Союзом у рекреаційній сфері тощо.

Література:

1. Дребот О.І., Бабікова К.О. Аспекти розвитку рекреаційного туризму збалансованого природокористування. *Агросвіт*. 2020. № 12. С. 42—47.
2. Гальцова О.Л., Юрченко Н.І. Основні аспекти туристичної галузі України в період євроінтеграції. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 4 (15). С. 310—313.
3. Бабікова К.О. Системний підхід до еколого-економічного забезпечення збалансованого розвитку рекреаційного туризму. *Економічна наука*. 2021. № 5. С. 44—47.
4. Кондратиук О.І. Особливості визначення еколого-економічної ефективності рекреаційно-туристичного природокористування. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. 2013. Вип. 2 (15). С. 110—117.
5. Хмелевський О.В., Кошівська М.В. Розвиток туризму в контексті євроінтеграції України. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 2 (07). С. 15—21.
6. Котенко Т.М. Рекреаційно-туристична діяльність як чинник активізації зайнятості населення в умовах децентралізації. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2017. № 2. С. 196—207.
7. Юхновська Ю.О. Вплив глобалізації та євроінтеграції на туристичну галузь України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 23 (2). С. 147—152.

References:

1. Drebot, O.I. and Babikova, K.O. (2020), "Aspects of development of recreational tourism of balanced nature use", *Ahrosvit*, vol. 12, pp. 42—47.
2. Haltsova, O.L. and Yurchenko, N.I. (2019), "The main aspects of the tourism industry of Ukraine in the period of European integration", *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk*, vol. 4 (15), pp. 310—313.
3. Babikova, K.O. (2021), "System approach to ecological and economic provision of balanced development of recreational tourism", *Ekonomichna nauka*, vol. 5, pp. 44—47.
4. Kondratiuk, O.I. (2013), "Features of determining the ecological and economic efficiency of recreational and tourist nature management", *Visnyk Shkhidnoievropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu*, vol. 2 (15), pp. 110—117.
5. Khmelevskiy, O.V. and Koshivska, M.V. (2018), "Tourism development in the context of Ukraine's European integration", *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk*, vol. 2 (07), pp. 15—21.
6. Kotenko, T.M. (2017), "Recreational and tourist activities as a factor in increasing employment in decentralization", *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, vol. 2, pp. 196—207.
7. Iukhnovska, Yu.O. (2019), "The impact of globalization and European integration on the tourism industry of Ukraine", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 23 (2), pp. 147—152.

Стаття надійшла до редакції 23.07.2021 р.

А. С. Саленко,

к. е. н., заступник начальника управління — начальник відділу роботи з ризиками, моніторингу операцій та ризиків управління з питань виявлення та опрацювання податкових ризиків Головного управління ДПС в Одеській області
ORCID ID: 0000-0002-4769-9301

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.52

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

A. Salenko,

PhD in Economics, Deputy Head of the Department — Head of the Department of working with risks, monitoring of transaction and risks, Department of tax risk identification and processing of Main Department of the State Tax Service in the Odessa region

MAIN DIRECTIONS OF RESEARCH OF DOMESTIC SCIENTISTS IN THE FIELD OF INFORMATION AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF UKRAINE

У статті проведено аналіз основних напрямів досліджень вітчизняних вчених у сфері інформаційно-технологічного розвитку економіки України та визначення основних напрямів інноваційної діяльності та комерціалізації діяльності закладів вищої освіти України.

Визначено, що інформаційно-технологічний розвиток є складовою частиною економіки знань. Дослідження в сфері економіки знань мають системний та міждисциплінарний характер. Матеріали окремих наукових видань з цієї тематики значною мірою апробовано на практиці в діяльності різних університетів нашої країни. Сьогодні в науковій спільноті панує одностайна думка, що інноваційний розвиток національних освітніх та наукових установ пов'язано з впровадженням нових технологій, методів, нових ідей та знань у науково-дослідний процес з метою їх практичного використання.

The article analyzes the main areas of research of domestic scientists in the field of information technology development of the economy of Ukraine and identifies the main areas of innovation and commercialization of higher education institutions in Ukraine.

Scientific and technological development is an integral part of the knowledge economy. Research in the field of knowledge economy is systemic and interdisciplinary. They include areas of international economics, research of national economy, information economy, economic theory, practical aspects of research of educational institutions. Some publications analyze institutional innovations and theories of technological development and the formation of the knowledge economy.

It is determined that the materials of some scientific publications on this topic have been largely tested in practice in the activities of various universities in our country. The experience of leading universities, their cooperation with private corporations is also useful for its implementation in other universities in Ukraine.

The scientific community is of the opinion that the innovative development of national educational and research institutions is associated with the introduction of new technologies, methods, new ideas and knowledge in the research process for their practical use.

In scientific publications of a more practical direction the tendencies of commercialization of education and science in national universities are investigated and the basic directions of commercialization are given.

It should be noted that the materials of some scientific publications on this topic have been largely tested in practice in the activities of various universities in our country. The experience of leading universities is also useful for its implementation in other universities in Ukraine.

Solving the problems of further implementation of knowledge in practical economic activity, commercialization of education and science of Ukraine are based on the existing institutional system of national economy management. New approaches to the development of education and science require the development of the institutional system and the field of information technology development.

Ключові слова: напрями, дослідження, інформаційно-технологічний, розвиток, університети, інновації, комерціалізація.

Key words: directions, research, information technology, development, universities, innovations, commercialization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Серед нагальних проблем розвитку національної економіки першочерговою є інформаційно-технологічний розвиток країни такими темпами, що відповідають світовому рівню. За таких умов Україна зможе бути частиною світової системи формування та розвитку економіки знань. У нашій країні існує потужна система закладів вищої освіти, які готують фахівців з інформаційних технологій, фізики, біології, медицині, інженерії. Ці фахівці достатній рівень конкурентоспроможності на світовому рівні інтелектуального капіталу.

Варто зазначити, що достатньо довгий час вітчизняні науковці досліджують проблему формування економічної системи в Україні, що буде заснована на знаннях. З'явилась низка видань українських авторів з проблем розвитку освіти і науки України, проблем інноваційного розвитку економіки України, становлення економіки знань у світі та Україні, методологічного осмислення науки, знань, інновацій як головного напрямку розвитку національної економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед видань, що заслуговують на особливу увагу, слід визначити такі монографії: А. Гальчинський "Україна: наука та інноваційний розвиток" (К., 1997) [1], В. Гесць, В. Семиноженко "Інноваційні перспективи України" (Х., 2006 р.) [2], Н. Верхоглядова "Економічний вимір якості вищої освіти як складової національної кон-

курентоспроможності" (Д., 2006 р.) [3], Т. Гринько "Управління адаптивним інноваційним розвитком промислових підприємств: економічне обґрунтування та концептуальні засади" (Д., 2011 р.) [4], Н. Мешко, "Механізм управління інвестиційно-інноваційним потенціалом: макрорівень" (Д., 2004 р.) [5], О. Сазонець "Інформаційна складова глобальних економічних процесів" (Донецьк, 2007 р.) [15]. Окремі теми, що стосуються інформаційно-технологічного розвитку та пов'язані з комерціалізацією освіти і науки України, висвітлюються також у монографіях наступних вчених: В. Саричев "Національні пріоритети у глобальному управлінні людським розвитком" (Д., 2013 р.) [6], М. Денисенко, Л. Михайлова "Інвестиційно-інноваційна діяльність: теорія, практика, досвід" (Суми, 2008 р.) [7], О. Білорус "Глобалізація і нова парадигма національного постіндустріального розвитку" (К., 2009 р.) [8], О. Грішнова "Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки" (К., 2001 р.) [9].

Більш системно досліджують проблеми економіки знань монографії наступного десятиліття такі: І. Ханін "Ноосферный путь познания и хозяйствования" (Д., 2018 р.) [10], М. Поляков "Економіка знань: сутність, детермінанти, глобальний ландшафт" (Д., 2018 р.) [11], І. Сазонець, А. Саленко "Детермінанти лібералізації високотехнологічного підприємництва в умовах постіндустріального переходу" (Рівне., 2019 р.) [12], В. Джинджоян, А. Саленко, І. Сазонець "Соціальні детермінанти розвитку сфери послуг в концепції формування постіндустріального суспільства" (Рівне, 2021 р.) [13].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою представленого дослідження є аналіз основних напрямів досліджень вітчизняних вчених у сфері інформаційно-технологічного розвитку економіки України та визначення основних напрямів інноваційної діяльності та комерціалізації діяльності закладів вищої освіти України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В умовах дефіциту україномовних видань за цією тематикою вітчизняні науковці дедалі частіше звертаються до іноземних джерел. Зрозуміло, що головне місце серед них посідають іноземні оригінальні й перекладні підручники та монографії, оскільки іноземні науковці й видавництва активніше та результативніше працюють у цьому напрямі. Звертаючись до іноземної наукової літератури, необхідно враховувати, що в суспільно-економічних науках навряд чи знайдеться така галузь знань, в якій впродовж останнього часу досліджено так багато, як економіка знань. Тому слід припустити, що підготовка нових праць з цієї тематики повинна проводитися на вкрай актуальні теми та теми, що пов'язані із особливостями функціонування національної економіки. Необхідно сподіватись, що подальші роботи українських вчених, які вже підготовлені на вітчизняних науково-методичних підходах та емпіричному матеріалі посядуть чільне місце серед наукових доробок українських авторів з питань розвитку освіти і науки в Україні.

Дослідження в сфері економіки знань мають системний та міждисциплінарний характер. Вони містять у собі напрями міжнародної економіки, дослідження національної економіки, інформаційної економіки, еконо-

мічної теорії, практичні аспекти дослідження діяльності навчальних закладів. В окремих виданнях аналізуються інституційні новації та теорії інформаційно-технологічного розвитку й формування економіки знань. Головними інструментами такого аналізу авторами обрано дослідження методологічних основ інституціоналізму, теоретичних передумов формування економіки знань та управління сучасною освітою і наукою, аналіз перспектив розвитку економіки знань в Україні та розробка стратегій комерціалізації освіти і науки.

В інших виданнях подано механізм формування та реалізації інноваційних стратегій у діяльності закладів вищої освіти України. В основу розкриття сутності такого механізму покладено імплементацію світового досвіду управління освітою та наукою, теоретичні основи та сучасні тенденції функціонування освіти та науки в Україні, напрями реалізації стратегій комерціалізації освіти і науки України.

У наукових публікаціях більш практичного напрямку досліджено тенденції комерціалізації освіти і науки в національних університетах. У цих працях аналізуються процес комерціалізації діяльності сучасного університету, фінансові результати комерціалізації науки в національному сучасному, соціально-економічні аспекти діяльності сучасного університету.

Також необхідно зазначити, що матеріали окремих наукових видань з цієї тематики значною мірою апробовано на практиці в діяльності різних університетів нашої країни. Досвід діяльності провідних університетів є також корисним для імплементації його в інших університетах України.

Вирішення проблем подальшого впровадження знань в практичну господарську діяльність, комерціалі-

Рис. 1. Складові інформаційно-технологічного сектору національної економіки

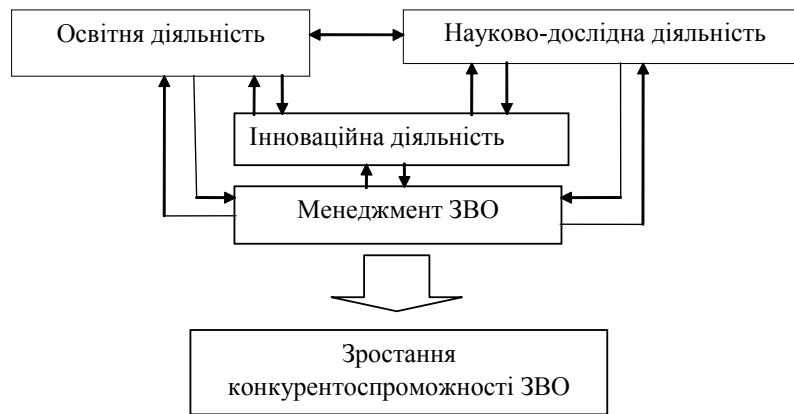

Рис. 2. Схема інноваційної діяльності ЗВО

ізації освіти і науки України спираються на існуючу інституційну систему управління національним господарством. Нові підходи до розвитку освіти та науки потребують розвитку інституційної системи і передусім у сфері інформаційно-технологічного розвитку. Процеси національного інформаційно-технологічного розвитку знаходяться в центрі уваги багатьох вітчизняних науковців, що сформували власні теоретичні концепції інформатизації. Вони розглядають економіку знань та інформаційне суспільство з точки зору окремих дефініцій: людина, її права, знання, інформація, інформатика, інформатизація, телекомунікації, інтелектуальна власність, ліцензування, сертифікація, економіка, ринок, юриспруденція. У дослідженнях ключове місце посідають питання можливості інформатизації. Питання інформаційних технологій в дослідженні складних об'єктів управління освітою та наукою, поєднання науки та бізнесу стали центральними у науковій доктрині багатьох вітчизняних вчених. Загалом система інформаційно-технологічного розвитку національної економіки представлена на рисунку 1.

З метою висвітлення окремих теоретичних положень розвитку національної економіки та управління знаннями, вітчизняними вченими досліджувалися теорії інформаційно-технологічного розвитку як основа прискореного розвитку економіки в умовах зростаючого потоку інформації, зростання творчих можливостей фахівців IT-сектору, науковців та освітян. Більшість американських і європейських дослідників, починаючи з другої половини 80-х років, почали акцентувати увагу на ролі і значенні не стільки інформації, скільки знань, що породило цілий спектр нових визначень сучасного суспільства, серед яких такі: "knowledge society", "knowledgeable society" т. ін.

Значне місце в наукових дослідженнях також приділяється аналізу інноваційних перетворень в Україні, розвитку індустріальної бази держави, підприємництва, фінансових ринків, міжнародної економічної діяльності України. Ці сфери економічної діяльності вже неможливо уявити без якісної системи освіти, яка готує для народного господарства конкурентоспроможних фахівців. Система вищої освіти знаходиться сьогодні на етапі реформування. Це реформування проводиться, як правило, за рекомендаціями міжнародних інституцій, консалтингових груп, урядових організацій. Тому є важливим узагальнити досвід формування системи факторів

конкурентоспроможності як з урахуванням міжнародних вимог, так і спираючись на вітчизняний досвід. Таке угруповання проведено в працях проф. Хамініч С.Ю. [14]. На рисунку 2 представлено її бачення інноваційної діяльності ЗВО.

Аналізу цих питань вже присвячено роботи провідних вітчизняних економістів, але прикладні та окремі теоретичні аспекти цієї проблеми ще потребують ґрунтовної проробки. За радянських часів економічний механізм освітянської галузі, в тому числі й системи вищої освіти, зводився фактично до простого бюджетного фінансування — всі інші джерела майже не розглядались із ідеологічних міркувань, оскільки було задекларовано, що в умовах "розвиненого" соціалізму освіта має надаватись безоплатно, за рахунок бюджетних коштів. За таких умов удосконалення загального механізму бюджетного фінансування унеможливило серйозні зміни через значну складність процедури змін бюджетної системи.

Водночас ринкові засади в освіті, на які переходить економіка країни, вимагають розглядати діяльність закладів освіти як виробників і продавців освітніх послуг, що формують відповідну пропозицію їх, а потенційні споживачі цих послуг (батьки дітей, учні, студенти, слухачі, аспіранти, докторанти, органи державної влади і місцевого самоврядування та ін.) формують відповідний попит на них, при цьому основним регулятором між обсягами пропозицій та попиту має бути ціна (в нашому випадку — вартість підготовки одного фахівця з вищою освітою) за надані освітні послуги.

Безумовно, запропонований науковцями перелік напрямів удосконалення економічного механізму вищої школи не претендує на повну вичерпність. З погляду економіста, сучасні вищі навчальні заклади є дуже складними і масштабними суб'єктами господарських відносин, які одночасно здійснюють освітню, наукову, науково-технічну, видавничу, творчу, мистецьку, культурно-виховну, спортивну, оздоровчу, різноманітну виробничу, зовнішньоекономічну діяльність із залученням великої кількості персоналу, значних обсягів матеріально-технічних та фінансових ресурсів і дати їх вичерпну характеристику в процесі постійної трансформації системи освіти неможливо. Проте реалізація викладених авторами пропозицій суттєво підвищить ефективність економічного механізму закладів вищої освіти.

Сучасні автори доводять, що актуальність питання "економіки знань" у контексті освітнього менеджменту обумовлена тим, що перехід світової економіки в якісно новий стан безпосереднім чином пов'язаний з підвищенням ролі теоретичного знання, розвитком високотехнологічних галузей, процесом збільшення частки сфери послуг, впливом інформаційних мережевих технологій (Інтернет). Усі зазначені тенденції вимагають особливого дослідження з урахуванням нових теорій сучасної економіки (теорії постіндустріальної, "нової", глобальної мережевої, інформаційної економіки), у тому числі з метою визначення місця теорії економіки знань в цьому переліку.

Водночас становлення економіки знань в Україні є однією з головних умов стійкого розвитку нашої країни як повноправного суб'єкта світового господарства. На сьогодні в економічній науці відсутня єдність з питання визначення сутності й основних рис сучасного етапу економіки. Очевидно, що економіка знань — це економіка, заснована на інноваціях, матеріалізованих у вигляді нових, високоефективних, наукоємних технологій, товарів і послуг. Проте економіка знань не оперує лише знаннями і не заміщає ними реальне виробництво. Вона є якісно новою системою використання знань й упровадження в практичне життя на основі комерціалізації. Хоча перехід до цієї системи тільки намічений, економіка знань є реальною альтернативою і вузько індустріальній, і сировинній економіці.

Оскільки комерціалізація нерозривно пов'язана з інноваційною діяльністю, очевидною стає необхідність забезпечення їх тісного взаємозв'язку. Сьогодні такою можливістю володіють насамперед вищі навчальні заклади, на базі яких можуть бути створені інноваційні фірми, венчурні наукомісткі структури різних форм власності, а також такі утворення, як інноваційні центри, інкубатори, технопарки, інжинірингові центри, навчально-науково-інноваційні комплекси, інноваційні кластери, консалтингові фірми тощо.

Насамперед у процесі комерціалізації відбувається пошук і відбір проєктів для впровадження у виробництво ще до закінчення НДР. Пошук інноваційних проєктів здійснюється згідно з критеріями, які висуваються до них суб'єктом комерціалізації.

Коли мова йде про заклади вищої освіти, відбір інноваційних проєктів може здійснюватися відповідно до профілю діяльності ЗВО. Заклади вищої освіти, будучи джерелом нового знання, активно беруть участь в інноваційному розвитку вітчизняної економіки. Відмінні ознаки таких університетів — це здатність генерації нового наукового знання на основі широкого спектру фундаментальних і прикладних досліджень, можливість трансферу технологій в реальний сектор економіки, наявність ефективної системи підготовки кадрів вищої кваліфікації.

ВИСНОВКИ

Науково-технологічний розвиток є складовою частиною економіки знань. Дослідження в сфері економіки знань мають системний та міждисциплінарний характер. Вони містять у собі напрями міжнародної економіки, дослідження національної економіки, інформаційної економіки, економічної теорії, практичні аспекти

дослідження діяльності навчальних закладів. В окремих виданнях аналізуються інституційні новації та теорії інформаційно-технологічного розвитку й формування економіки знань.

Матеріали окремих наукових видань з цієї тематики значною мірою апробовано на практиці в діяльності різних університетів нашої країни. Досвід діяльності провідних університетів є також корисним для імплементації його в інших університетах України.

Сьогодні в науковій спільноті панує одна думка, що інноваційний розвиток національних освітніх та наукових установ пов'язано з впровадженням нових технологій, методів, нових ідей та знань у науково-дослідний процес з метою їх практичного використання.

Література:

1. Гальчинський А., Геєць В., Семиноженко В. Україна: наука та інноваційний розвиток. К. Наукова думка, 1997. 66 с.
2. Геєць В.М., Семиноженко В.П. Інноваційні перспективи України. Х. Константа, 2006. 272 с.
3. Верхоглядова Н.І. Економічний вимір якості вищої освіти як складової національної конкурентоспроможності. Д. Видавництво Дніпропетровського ун-ту, 2004. С. 184-190.
4. Гринько Т.В. Управління адаптивним інноваційним розвитком промислових підприємств: економічне обґрунтування та концептуальні засади [Текст]: монографія. Донецьк. НАН України ІЕП, 2011. 352 с.
5. Мешко Н.П. Механізм управління інвестиційно-інноваційним потенціалом: макрорівень: монографія. Д. Наука і освіта, 2004. 272 с.
6. Саричев В.І. Національні пріоритети у глобальному управлінні людським розвитком: монографія. Дніпро. "Нова ідеологія", 2013. 340 с.
7. Інвестиційно-інноваційна діяльність: теорія, практика, досвід: монографія / М.П. Денисенко, Л.І. Михайлова, І.М. Грищенко, А.П. Гречан; за ред. М.П. Денисенка, Л.І. Михайлової. Суми: Університетська книга, 2008. 1050 с.
8. Білорус О.Г., Власов В.І. Розвиток процесів глобалізації в постіндустріальну епоху. К. ННЦ "Ін-т аграр. економіки", 2007. 54 с.
9. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки: монографія. К.: Знання, 2001. 254 с.
10. Ханін І.Г. Ноосферний путь познання і хозяйствования: монографія. Дніпро: Нова ідеологія, 2018. 319 с.
11. Поляков М.В. Економіка знань: сутність, детермінанти, глобальний ландшафт: монографія. Дніпро: Нова ідеологія, 2018. 688 с.
12. Сазонець І.Л., Саленко А.С. Детермінанти лібералізації високотехнологічного підприємництва в умовах постіндустріального переходу: монографія. Рівне. Волин. Обереги, 2019. 176 с.
13. Джинджоян В.В., Саленко А.С., Сазонець І.Л. Соціальні детермінанти розвитку сфери послуг в концепції формування постіндустріального суспільства: монографія. Рівне, Волин. обереги, 2021, 190 с.
14. Хамініч С.Ю. Управління підприємством на засадах освітнього потенціалу: монографія. Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2006. 288 с.

15. Сазонець О.М. Інформаційна складова глобальних економічних процесів: монографія. Донецьк. Юго-Восток, Лтд, 2007. 360 с.

References:

1. Hal'chyn's'kyj, A. Heiets', V. and Semynozhenko, V. (1997), Ukraina: nauka ta innovatsijnyj rozvytok [Ukraine: science and innovative development], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

2. Heiets', V.M. and Semynozhenko V.P. (2006), Innovatsijni perspektyvy Ukrainy [Innovative prospects of Ukraine], Konstanta, Kharkiv, Ukraine.

3. Verkhohliadova, N.I. (2004), Ekonomichnyj vymir iakosti vyschoi osvity iak skladovoi natsional'noi konkurentospromozhnosti [Economic dimension of the quality of higher education as a component of national competitiveness], Vydavnytstvo Dnipropetrovs'koho un-tu, Dnipropetrovs'k, Ukraine, pp. 184—190.

4. Hryn'ko, T.V. (2011), Upravlinnia adaptivnym innovatsijnym rozvytkom promyslovykh pidpryemstv: ekonomichne obgruntuvannia ta kontseptual'ni zasady [Management of adaptive innovative development of industrial enterprises: economic justification and conceptual principles], NAN Ukrainy IEP, Donetsk, Ukraine.

5. Meshko, N.P. (2004), Mekhanizm upravlinnia investysijno-innovatsijnym potentsialom: makroriven' [Management mechanism of investment and innovation potential: macro level], Nauka i osvita, Dnipropetrovs'k, Ukraine.

6. Sarychev, V.I. (2013), Natsional'ni priorytety u hlobal'nomu upravlinni liuds'kym rozvytkom [National priorities in global human development management], Nova ideolohiia, Dnipro, Ukraine.

7. Denysenko, M.P. Mykhajlova, L.I. Hryshchenko, I.M. and Hrechan, A.P. (2008), Investysijno-innovatsijna diial'nist': teoriia, praktyka, dosvid [Investment and innovation activities: theory, practice, experience], Universytets'ka knyha, Sumy, Ukraine.

8. Bilorus, O.H. and Vlasov, V.I. (2007), Rozvytok protsesiv hlobalizatsii v postindustrial'nu epokhu [Development of globalization in the post-industrial era], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

9. Hrishnova, O.A. (2001), Liuds'kyj kapital: formuvannia v systemi osvity i profesijnoi pidhotovky [Human capital: formation in the system of education and training], Znannia, Kyiv, Ukraine.

10. Khanin, I.H. (2018), Noosfernyj put' poznanyia y khozajstvovanyia [Noospheric way of knowledge and management], Nova ideolohiia, Dnipro, Ukraine.

11. Poliakov, M.V. (2018), Ekonomika znan': sutnist', determinanty, hlobal'nyj landshaft [Knowledge economy: essence, determinants, global landscape], Nova ideolohiia, Dnipro, Ukraine.

12. Sazonets', I.L. and Salenko, A.S. (2019), Determinanty liberalizatsii vysokotekhnolohichnoho pidpryemnytstva v umovakh postindustrial'noho perekhodu [Determinants of liberalization of high-tech entrepreneurship in the post-industrial transition], Volyn's'ki oberehy, Rivne, Ukraine.

13. Dzhyndzhoian, V.V. Salenko, A.S. and Sazonets', I.L. (2021), Sotsial'ni determinanty rozvytku sfery posluh

v kontseptsii formuvannia postindustrial'noho suspil'stva [Social determinants of development of the service sector in the concept of formation of post-industrial society], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.

14. Khaminich, S.Yu. (2006), Upravlinnia pidpryemstvom na zasadakh osvitynoho potentsialu [Management of the enterprise on the basis of educational potential], Vyd-vo DNU, Dnipropetrovs'k, Ukraine.

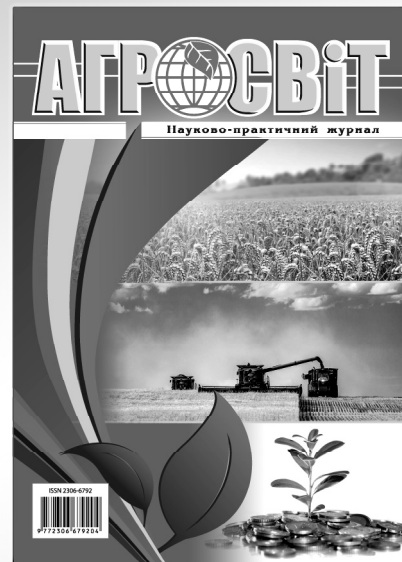
15. Sazonets', O.M. (2007), Informatsijna skladova hlobal'nykh ekonomichnykh protsesiv [Information component of global economic processes], Yuho-Vostok, Ltd, Donetsk, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2021 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

М. Я. Височанська,
к. е. н., старший дослідник зі спеціальності 051 — Економіка,
Інститут агроекології і природокористування НААН
ORCID ID: 0000-0003-2116-9991

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.58

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАСАД РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ У КОНТЕКСТІ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

М. Vysochanska,
PhD in Economics, Senior Researcher in specialty 051 — Economics,
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISMS
OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC FUNDAMENTALS OF THE DEVELOPMENT
AGRICULTURAL SECTOR IN THE CONTEXT OF CROSS-BORDER COOPERATION

У статті сформульовано і розкрито основні механізми розвитку та управління агропромисловим комплексом у контексті транскордонного співробітництва на еколого-економічних засадах. Представлено основні інструменти в системі організаційно-економічного механізму, які забезпечують діяльність та розвиток агропромислового комплексу у контексті транскордонного співробітництва. Встановлено об'єкти дії організаційно-економічного механізму, що зможуть забезпечити охорону навколишнього середовища, стимулювати модернізацію виробництва, залучати наукове обґрунтування, створювати умови екологічної безпеки та економічної відповідальності, створити баланс між економічним стимулюванням та економічними санкціями АПК у контексті транскордонного співробітництва. Деталізовано структуру формування організаційно-економічних механізмів аграрного сектору в контексті транскордонного співробітництва.

Обґрунтовано, що органи місцевого самоврядування на сьогодні стикаються з відсутністю затверджених норм організаційних механізмів взаємодії в рамках транскордонних регіонів. Адже визначення прав та умов транскордонного співробітництва на прикордонних територіях у секторі АПК, допоможе створити умови співпраці, доступність перетину кордону та отримання користі від взаємної співпраці по обидва боки кордону.

Визначено, що еколого-економічні інструменти у системі організаційно-економічного механізму тісно пов'язані з адміністративно-правовими інструментами. Під час реалізації організаційно-економічного механізму на державному рівні організаційну складову частину забезпечують Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів, міністерства і відомства виконавчої влади, регіональна влада та органи місцевого самоврядування.

Доведено, що вдосконалення механізмів формування та розвитку аграрного сектору у контексті транскордонного співробітництва в Україні потребує врахування зарубіжного досвіду та узгодження всіх аспектів та складових. У процесі визначення організаційно-економічних ме-

ханізмів та еколого-економічних засад аграрного сектору у контексті транскордонного співробітництва було виокремлено основні аспекти їх формування: організаційні, структурні, ринкові, інформаційні, державного регулювання, що створюють систему елементів впливу на суб'єкти господарювання залучених у транскордонне та прикордонне співробітництво, та включають особливості щодо збереження навколишнього природного середовища.

The article formulates and reveals the main mechanisms of development and management of the agro-industrial complex in the context of cross-border cooperation on an ecological and economic basis. The main tools in the system of organizational and economic mechanism that ensure the activity and development of the agro-industrial complex in the context of cross-border cooperation are presented. Objects of the organizational and economic mechanism have been identified that will be able to ensure environmental protection, stimulate modernization of production, attract scientific substantiation, create conditions for environmental safety and economic responsibility, create a balance between economic incentives and economic sanctions in the context of cross-border cooperation. The structure of formation of organizational and economic mechanisms of the agricultural sector in the context of cross-border cooperation is detailed.

It is substantiated that local self-government bodies currently face the lack of approved norms of organizational mechanisms of interaction within cross-border regions. After all, defining the rights and conditions of cross-border cooperation in border areas in the agro-industrial sector will help create conditions for cooperation, accessibility of border crossing and benefit from mutual cooperation on both sides of the border.

It is determined that ecological and economic instruments in the system of organizational and economic mechanism are closely related to administrative and legal instruments. During the implementation of the organizational and economic mechanism at the state level, the organizational component is provided by the President, the Verkhovna Rada, the Cabinet of Ministers, ministries and departments of executive power, regional authorities and local governments.

It is proved that the improvement of mechanisms of formation and development of the agricultural sector in the context of cross-border cooperation in Ukraine requires taking into account foreign experience and coordination of all aspects and components. In the process of determining the organizational and economic mechanisms and environmental and economic principles of the agricultural sector in the context of cross-border cooperation, the main aspects of their formation were identified: organizational, structural, market, information, state regulation, creating a system of elements of influence on cross-border and cross-border cooperation, and include features for the preservation of the natural environment.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, організаційно-економічний механізм, агропромисловий комплекс, агропромислова галузь, механізми управління та розвитку.

Key words: cross-border cooperation, organizational and economic mechanism, agro-industrial complex, agro-industrial branch, management and development mechanisms.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Географічне розташування прикордонних регіонів України до кордонів країн ЄС надають можливість створити умови для ефективного та успішного транскордонного співробітництва, що зможе активізувати розвиток регіонів України та країн ЄС у контексті реалізації аграрних відносин у межах зазначених регіонів. Як зазначено в ЗУ "Про транскордонне співробітництво" основними суб'єктами транскордонного співробітництва є територіальні громади, які в більшості залучені в аграрному секторі. Тому, розглядаючи організаційно— економічні механізми, необхідно враховувати взаємодію місцевого самоврядування та територіальної організації влади в аспекті зміцнення матеріальної та фінан-

сової основи, зокрема в аграрному секторі, що дозволить активізувати ТКС (транскордонне співробітництво) та надати умови для реалізації внутрішнього потенціалу громад цих регіонів. Активізація ТКС у сфері сільськогосподарства сприятиме формуванню "центрів" розвитку економічної діяльності в прикордонних місцевостях та формувати еколого-економічну співпрацю по обидва боки кордону [1].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення та аналіз організаційно-економічних механізмів з урахуванням еколого-економічних засад аграрного сектору у контексті транскордонного співробітництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні основи, механізми управління та розвитку агропромислового комплексу (АПК), які на сьогодні є особливими в процесі формування транскордонного співробітництва, вивчали такі вчені: В. Волошин, З. Герасимчук, А. Гадзало, С. Злупко, В. Ляшенко, Н. Мікула. Розглядали питання аграрного сектору на регіональному рівні: В. Волошин, Н. Цимбаліста, М. Руденко, О. Фурдичко, М. Хвесик, В. Черкаська, П. Борщевський, та інші. Проте питання формування організаційно-економічного механізму еколого-економічних засад розвитку аграрного сектору у контексті транскордонного співробітництва залишається дискусійним і не повністю розкритим.

Методи досліджень. У роботі використані емпіричні, теоретичні методи дослідження, що дозволяють структурувати та проаналізувати вже існуючі організаційно-економічні механізми. Також застосовано методи аналітичного і логічного конструювання, для виявлення теоретико-методичних і прикладних проблем організаційних механізмів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вивчаючи питання еколого-економічних засад аграрного сектору, варто звернути увагу на складову організації управління та впровадження організаційно-економічного механізму. Як стверджує Мішенін Є. [2] в своїх наукових дослідженнях, що основна функція організаційно-економічного механізму та забезпечення сталого екологічно збалансованого аграрного природокористування полягає в узгодженні еколого-економічних і соціальних інтересів господарюючих суб'єктів та зацікавлених сторін, а також вирішенні неузгодженостей, які виникають у сфері раціонального відтворення і використання аграрних природних ресурсів та охорони довкілля.

Тому необхідно включати в процеси механізму скла-

дову транскордонних відносин, що може бути важелем до позитивних змін у цих сферах та забезпечити належний рівень екологізації аграрного виробництва, а також відтворення природно-ресурсного потенціалу як специфічного суспільного соціально-еколого-економічного блага [2].

Питання передумов формування ефективного організаційно-економічного механізму постає в контексті оцінки рівня організаційно-економічної безпеки підприємств агропромислового комплексу на прикордонних територіях, що зумовлено імовірністю певних економічних, екологічних, фінансових та соціальних ризиків. Питання формування та функціонування організаційно-економічного механізму агропромислових підприємств, що замаються виробництвом сільськогосподарської продукції та АПК, в умовах транскордонного співробітництва потребує більшого дослідження методичних підходів на різних макро— та мікрорівнях [3].

Організаційно-економічні механізми управління аграрним сектором слід розглядати як сукупність організаційних та економічних факторів, які впливають на економічні й організаційні параметри системи управління. Але умовах транскордонного співробітництва, доцільно враховувати формування організаційно-економічного потенціалу та отриманню конкурентних переваг з обох сторін транскордонного співробітництва [4].

Економічні та еколого-економічні інструменти в системі організаційно-економічного механізму тісно пов'язані з адміністративно-правовими інструментами. Під час реалізації організаційно-економічного механізму на державному рівні організаційну складову частину забезпечують Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів, міністерства і відомства виконавчої влади, регіональна влада та органи місцевого самоврядування (рис. 1).

Розглядаючи підприємства АПК у системі організаційно-економічного механізму, необхідно стверджувати, що регулювання взаємодії в контексті транскордонного співробітництва може система менеджменту на самих підприємствах, використовуючи вищезазначені інструменти, адміністративні та правові положення.

Окрім цього, органи місцевого самоврядування на сьогодні стикаються з відсутністю затверджених норм організаційних механізмів взаємодії в рамках транскордонних регіонів. Визначення прав та умов транскордонного співробітництва на місцевому рівні в секторі АПК, допоможе створити умови співпраці, доступність перетину кордону та отримання користі від взаємної співпраці.

Об'єктами дії організаційно-економічного механізму є як юридичні, так і фізичні особи незалежно від виду їх діяльності. Принципи побудови організаційно-економічного механізму складають основу

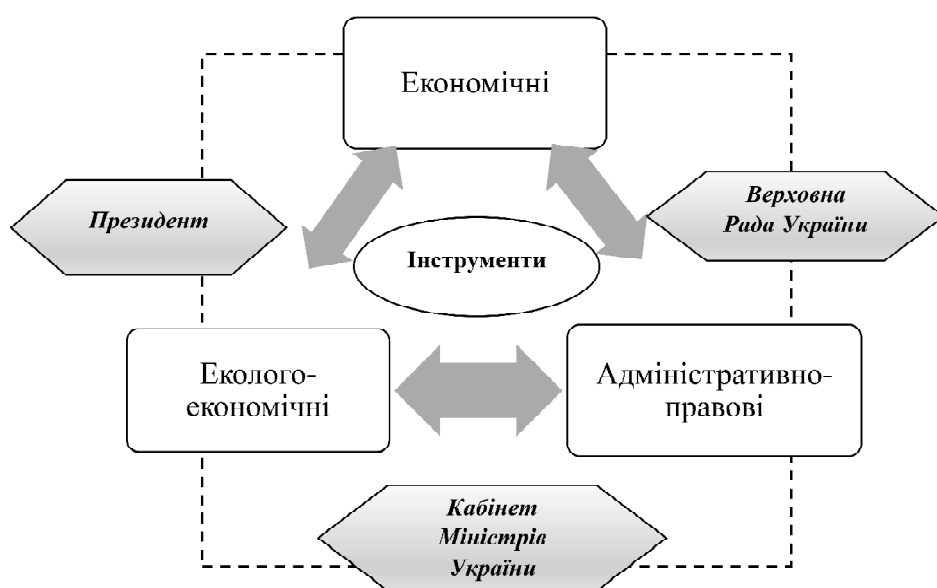

Рис. 1. Інструменти в системі організаційно-економічного механізму

Джерело: розроблено автором.

формування механізму та його інструментарію, але варто не забувати про еколого-економічну складову.

У рамках реалізації Меморандуму про взаєморозуміння щодо діалогу з питань сільського господарства визначено головні сфери в секторі АПК між Україною та Європою, які діють у рамках транскордонного співробітництва, та закладають основу для детального формування організаційно економічних механізмів [5]:

— підвищення адміністративного потенціалу на центральному та місцевому рівнях у сферах планування, оцінки та впровадження сільськогосподарської політики та політики розвитку сільської місцевості;

— сприяння розвитку сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва з повагою до навколишнього середовища та благополуччя тварин, включаючи поширення використання органічних методів виробництва і біотехнологій. Впровадження передового досвіду в цих сферах;

— підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського сектору, ефективності та прозорості ринків, а також умов для інвестицій;

— обмін кращими практиками стосовно механізмів підтримки сільськогосподарської політики та розвитку сільської місцевості;

— проведення політики якості сільськогосподарської продукції у сфері стандартизації, вимог до виробництва та схем якості.

Отже, для отримання результату і пропонуються організаційно-економічні механізми, що допоможуть забезпечити охорону навколишнього середовища, стимулювати модернізацію виробництва, залучати наукове обґрунтування, створювати умови екологічної безпеки та економічної відповідальності, створити баланс між економічним стимулюванням та економічними санкціями в секторі АПК.

В економічній сфері сторони транскордонного співробітництва можуть розвивати і розширювати спільну діяльність у галузі АПК на довгостроковій та стабільній основі в межах їх реальних можливостей, потреб та інтересів. Для того щоб економічні відносини між сторонами були ефективним, у процес співробітництва залучають, як вже зазначалось, суб'єктів підприємств та організацій.

Розвиток АПК у рамках транскордонного співробітництва може відбуватись у напрямках визначення проблем та ризиків і вивчення можливостей економічної та підприємницької співпраці; розробка та реалізація спільних проєктів, залучення та сприяння виконанню проєктів державного рівня. Невід'ємною складовою є обмін інформацією та консультування, отримання та обмін досвідом, стосовно новітніх підходів розвитку АПК [6].

Тому було визначено головні організаційно-економічні механізми аграрного сектору у контексті транскордонного співробітництва, що дають змогу скорегувати діяльність агропромислового комплексу на прикор-

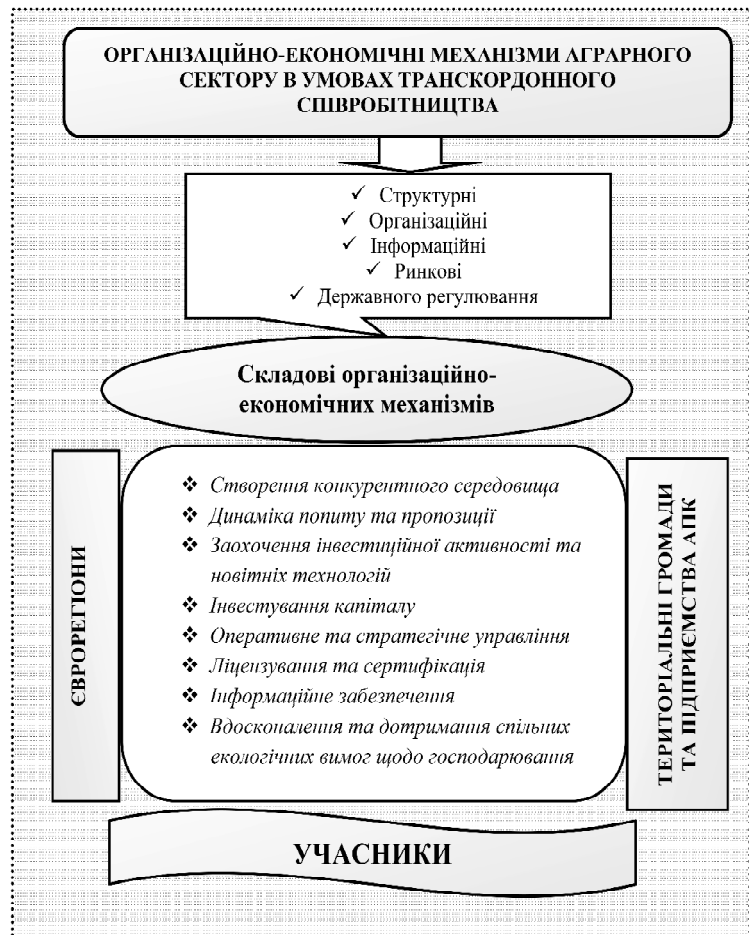

Рис. 2. Структура формування організаційно-економічних механізмів аграрного сектору в умовах транскордонного співробітництва

Джерело: розроблено автором.

донних територіях, та побудувати чітку стратегію взаємодії та балансу відносин (рис. 2). Виділено п'ять основних механізмів, що забезпечують ефективне регулювання:

Структурний механізм передбачає формування системи менеджменту на агропромислових підприємствах та регулює питання організаційної складової щодо налагодження спільних дій, які спрямовані на встановлення і поглиблення еколого-економічних факторів у процесі транскордонного співробітництва.

Організаційні складові представляють основу управлінських дій, які передбачають забезпечення умов, що стимулюють ефективну діяльність усіх задіяних суб'єктів. Ефективність функціонування організаційних механізмів залежить від узгодженості його структури, що забезпечує досягнення основної мети механізму. Головною метою організаційних механізмів є забезпечення розвитку агропромислового комплексу, його сфер та суб'єктів в євро регіонах.

Інформаційні складові передбачають розробку спільних основ інформаційної політики, забезпечення реалізації на ринку інформаційного продукту АПК, формування законодавства про інформатизацію суспільства у рамках транскордонного співробітництва [7].

Ринкові складові узгоджують регулювання товарно-грошових відносин, на основі максимального враху-

вання дії закону вартості, розширеного відтворення наросування товаробігу. Розробка спільних умов, щодо імпорту або експорту продукції АПК між європейськими регіонами.

Складові державного регулювання допоможе згенерувати вдосконалення чинного законодавства, яке необхідно спрямовувати на реалізацію національних інтересів, пов'язаних із стабілізацією забезпечення та прискорення темпів розвитку економіки в агропромисловому секторі та забезпечення конкурентоспроможності. Також має охоплювати екологічну складову в процесі формування взаємозв'язків на державному рівні.

Згідно із Законом України "Про транскордонне співробітництво", здійснення фінансового забезпечення проєктів транскордонного співробітництва може виконуватися через такі основні механізми [8]:

- фінансування з Державного бюджету України;
- проведення спільного фінансування завдяки залученню міжнародної технічної допомоги;
- фінансування з місцевих бюджетів.

У процесі розвитку організаційно-економічних механізмів варто зауважити про досягнення умов для інвестиційної підтримки аграрного виробництва на прикордонних територіях шляхом розвитку інформаційного обміну, надання консультаційного обслуговування, використання можливостей забезпечення податкових стимулів місцевими органами виконавчої влади для взаємодії в аграрній сфері.

Також цільовим процесом транскордонного співробітництва мають бути еколого-економічні принципи, що включають певні інструменти використання природних ресурсів, контроль за забрудненням навколишнього природного середовища, утилізації відходів та правового й організаційного забезпечення стимулювання економічної відповідальності. Основні засади інструментів механізму поєднує в собі певний фактор управління в процесі транскордонного співробітництва.

Формування економічних відносин з країнами транскордонного співробітництва у системі ринкової економіки в галузі АПК приводить до вдосконалення вже існуючих важелів і появи нових для забезпечення управління агропромисловим комплексом та природокористуванням загалом, а також забезпечення збалансованого природокористування.

Залучення моніторингу на підприємствах АПК дозволить впровадити систему контролю за дотриманням процесу екологізації сільськогосподарського виробництва та підвищить якість інформаційного забезпечення між залученими учасниками в процесі міждержавної кооперації.

Крім того, необхідно відміти стратегічну важливість розвитку інвестиційної діяльності, погоджуючись з твердженнями Г.В. Спаського [9], щодо формування джерел фінансування для стабільного забезпечення потреб розвитку АПК регіонах в інвестиційних ресурсах та наросування інвестиційних можливостей сільськогосподарських товаровиробників до рівня, що задовольняє оптимальне поєднання власних і залучених джерел фінансування. Розширення обсягів фінансування з залученням іноземних інвестицій у місцево-

стях прикордонних регіонів, є одним з ключових факторів підвищення інвестиційної привабливості сільського господарства. Тому варто звернути увагу не тільки на продукцію сільського господарства, а розвивати співробітництво в сфері технічного устаткування та реконструкції, активізувати процес та залучати нові науково-технічні підходи та впровадження їх у практичну діяльність суб'єктів господарювання, необхідно зміцнювати виробничу і соціальну інфраструктуру в регіонах та областях транскордонного співробітництва.

Забезпечення трудовими ресурсами у прикордонних регіонах України в галузі АПК має досить нестабільну характеристику, пов'язану з трудовою міграцією в країні ЄС. Передусім це незбалансованість між попитом та пропозицією робочої сили, гостра проблема зниження рівня ділової активності населення, нерозвиненості та деформованості регіональних ринків праці в аграрній галузі, зростання кількості безробітних серед сільського населення [10].

Формування організаційно-економічного забезпечення розвитку транскордонних регіонів в галузі АПК є подолання асиметрії транскордонної співпраці на рівні різних адміністративно-територіальних одиниць по обидва боки кордону. Рівень організаційної та економічної спроможності суб'єктів співробітництва зі сторони України нижчий ніж у сусідніх країнах ЄС. Це породжує численні неузгодженості в процесі співпраці.

Погоджуюсь з твердженнями наукових колег [11], сучасний стан розвитку транскордонних регіонів, локалізованих між Україною та ЄС свідчить про те, що вони є більше декларативним феноменом, ніж явищем практичної регіональної економіки, який необхідно вдосконалювати з економічної, соціальної та екологічної компонентів.

Можливості та організаційні ресурси транскордонних регіонів, до складу яких входять прикордонні території України, на сьогодні недостатньо залучено для розв'язання стратегічних завдань в агропромисловому комплексі.

ВИСНОВОК

Вдосконалення механізмів формування та розвитку аграрного сектору в контексті транскордонного співробітництва в Україні потребує врахування зарубіжного досвіду та узгодження всіх аспектів та складових. У процесі визначення організаційно-економічних механізмів та еколого-економічних засад аграрного сектору у контексті транскордонного співробітництва було виокремлені головні аспекти їх формування: організаційні, структурні, ринкові, інформаційні, державного регулювання, що створюють систему елементів впливу на суб'єктів господарювання залучених у транскордонному співробітництві, та які включають особливості навколишнього природного середовища. Під організаційно-економічним механізмом варто визначати сукупність дій управління, спрямованих на організацію взаємодії зацікавлених сторін в галузі АПК та транскордонних регіонів, з метою досягнення взаємних еколого-економічних цілей тощо.

Література:

1. Химинець В.В., Головка А.А., Мірус О.І. Транскордонне співробітництво як інструмент місцевого та регіонального розвитку: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2021. 47 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-05/block_transkordon.pdf

2. Мішенін Є. Ярова І., Мішеніна Н. Організаційно-економічний механізм аграрного природогосподарювання: теоретико-методологічні орієнтири формування. Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК. 2013. № 20 (2). С. 93—101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20%282%29__20

3. Кисельова Р.А. Складники організаційно-економічного механізму управління розвитком аграрного сектору зони зрошення. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 30 (69). № 6. 2019. С. 92—97. URL: http://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/30_69_6/30_69_6_1/19.pdf

4. Транскордонне співробітництво України: стан, проблеми, перспективи: монографія / За заг. ред. І.В. Артьомова. Ужгород: МПП "Гражда", 2012. 520 с. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/6059>

5. Меморандум про взаєморозуміння щодо діалогу з питань сільського господарства між Міністерством аграрної політики України та Генеральним Директоратом Європейської Комісії. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_776#Text

6. Павлік І.Є. Транскордонне співробітництво України і Польщі в аграрній сфері: проблеми та перспективи. Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О.В. Ярошук та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2017. № 3. С. 62—70.

7. Мусаєв Е.К. Формування інноваційного механізму управління розвитком АПК регіону. Економічна наука. 2017. №5. С. 93—97. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2013/27.pdf

8. Про транскордонне співробітництво: Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 45. Ст. 499. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>

9. Спаський Г.В. Інвестиційна діяльність у сільськогосподарських підприємствах Закарпатської області. Економіка АПК. 2018. № 7. С. 47—55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_7_7

10. Напрями розвитку ринку праці у прикордонних районах України. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/regionalniy-rozvitok/napryami-rozvitku-rinku-praci-u-prikordonnikh-rayonakh-ukraini>

11. Янків М.М. Механізми формування організаційно-економічного забезпечення розвитку транскордонних регіонів. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2015. Вип. 6. С. 63—68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2015_6_16

References:

1. Khymynets, V.V. Holovka, A.A. and Mirus, O.I. (2021), *Transkordonne spivrobitnytstvo yak instrument mistsevoho ta rehionalnoho rozvytku: analit. dop.*

[Cross-border cooperation as a tool for local and regional development: analytical report], NISD, Kyiv, Ukraine.

2. Mishenin, Ye. Yarova, I. and Mishenina, N. (2013), "Organizational and economic mechanism of agrarian nature management: theoretical and methodological guidelines of formation", *Visnyk Lvivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Serii: Ekonomika APK*, vol. 20 (2), pp. 93—101, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnau_econ_2013_20%282%29__20 (Accessed 26 July 2021).

3. Kyselova, R.A. (2019), "Components of the organizational and economic mechanism for managing the development of the agricultural sector of the irrigation zone", *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Ekonomika i upravlinnia*, vol. 30 (69), no. 6, pp. 92—97, available at: http://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/30_69_6/30_69_6_1/19.pdf (Accessed 26 July 2021).

4. Artomov, I.V. (2012), *Transkordonne spivrobitnytstvo Ukrainy: stan, problemy, perspektivy: monohrafiia* [Cross-border cooperation of Ukraine: state, problems, prospects: monograph], MPP "Hrazhda", Uzhhorod, Ukraine.

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), *Memorandum "On Understanding on the dialogue on agriculture between the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine and the Directorate General of the European Commission"*, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_776#Text (Accessed 26 July 2021).

6. Pavlik, I.I. (2017), "Cross-border cooperation between Ukraine and Poland in the agricultural sector: problems and prospects", *Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu "Ekonomichna dumka"*, vol. 3, pp. 62—70.

7. Musaev E.K. (2013), "Formation of an innovative mechanism for managing the development of the region's agro-industrial complex", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 93—97, available at: http://www.economy.in.ua/pdf/5_2013/27.pdf (Accessed 26 July 2021).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), *The Law of Ukraine "On cross-border cooperation"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15> (Accessed 26 July 2021).

9. Spaskyi, H.V. (2018), "Investment activity in agricultural enterprises of Zakarpattia region", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 47—55, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_7_7 (Accessed 26 July 2021).

10. National Institute for Strategic Studies (2011), "Directions of labor market development in the border areas of Ukraine", available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/regionalniy-rozvitok/napryami-rozvitku-rinku-praci-u-prikordonnikh-rayonakh-ukraini> (Accessed 26 July 2021).

11. Iankiv, M.M. (2015), "Mechanisms of formation of organizational and economic support for the development of cross-border regions", *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, vol. 6, pp. 63—68, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2015_6_16 (Accessed 26 July 2021).

Стаття надійшла до редакції 26.07.2021 р.

УДК 657.6, 338.28

С. В. Онешко,
к. е. н., професор кафедри економіки та фінансів,
Одеський національний морський університет
ORCID ID: 0000-0003-2313-3984

С. А. Вітер,
к. пед. н., старший викладач кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту,
Поліський національний університет
ORCID ID: 0000-0003-4350-8077

А. М. Віремейчик,
аспірант кафедри державного управління та місцевого самоуправління,
Херсонський національний технічний університет
ORCID ID: 0000-0003-0894-8894

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.64

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ АУДИТУ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

S. Oneshko,
PhD in Economics, Professor of the Department of Economics and Finance,
Odessa National Maritime University

S. Viter,
PhD in Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Accounting,
Taxation and Audit, Polissia National University

A. Viremeichyk,
Postgraduate student of the Department of Public Administration and Local Self-Government,
Kherson National Technical University

AUDIT DEVELOPMENT STRATEGY IN THE CONDITION OF DIGITAL ECONOMY

У статті визначено стратегічні напрями розвитку аудиту в умовах цифрової економіки. Дослідження проводяться на прикладі діяльності аудиторських компаній України із можливістю їх удосконалення в напрямі цифровізації. З метою визначення ключових стратегічних напрямів розвитку розглянуто основні проблеми аудиторської діяльності, що стосуються використання цифрових технологій. До них відносяться: проблеми організації спільної роботи кадрів, що здійснюють діяльність на великомасштабних виробничих процесах; проблеми кваліфікації професійних кадрів та пошуку напрямів для їх ефективнішого та швидшого навчання; проблеми роботи аудиторів в умовах запровадження сучасних інноваційних технологій, зокрема в умовах використання великих обсягів даних, діяльності підприємств електронної комерції та компаній, що використовують електронну торгівлю як додатковий канал збуту готової продукції; проблеми несумісності засобів автоматизації аудиторської діяльності; проблеми прозорості досліджень та їх оприлюднення; проблеми роботи з різними стандартами формування бухгалтерської звітності; проблеми рекомендаційного аудиту в напрямках удосконалення управління грошовими потоками; проблеми відсутності стандартизації ціноутворення на ринку аудиторських послуг. За результатами ідентифікації вказаних вище проблем розроблено стратегічні напрями розвитку, які дозволили би зменшити як кількість проблем, так і ступінь їх впливу на процеси аудиторської діяльності в умовах цифровізації економіки. Ці напрями стосуються використання єдиних систем проведення аудиторської діяльності, які могли б створювати ефективні звіти із автоматичною їх публікацією на сайтах контролюючих органів на умовах прозорості та громадського контролю. У результаті контролюючі органи отримали би більш дієвий механізм оцінювання результатів діяльності суб'єктів господарювання в т. ч. аудиторських компаній, самі аудиторі могли б використовувати стандартизовані методи обробки даних та пришвидшити виконання однотипних завдань, а користувачі аудиторських послуг зможуть отримати зменшення ціни на аудиторські послуги та реальні рекомендації з удосконалення господарських процесів, що в результаті призведе до загального покращення роботи в галузях народного господарства та економіки загалом.

This article identifies strategic directions for the development of audit in a digital economy. The research is based on the example of Ukrainian audit companies, taking into account their improvement in the direction of digitalization. In order to identify critical strategic principles of development, the main problems of auditing activities in the field of digital technologies are considered. They include: problems of the organization of joint

work of the personnel carrying out activity on large-scale production processes; problems of qualification of professional staff and search of directions for their more effective and faster training; problems of auditors' work in the conditions of introduction of modern innovative technologies, in particular in the conditions of use of large volumes of data, in the field of e-commerce and companies that use e-commerce as an additional sales channel for their products; problems of incompatibility of audit automation tools; problems of research transparency and their publication; problems with different standards of financial reporting; problems of recommendatory audit in the areas of improving cash flow management; problems of lack of standardization of pricing in the market of audit services. Based on the results of the study and identification of the above problems, the article develops strategic directions of development that would reduce both the number of problems and the degree of their impact on the audit process in the context of digitalization of the economy. These areas relate to the use of unified systems of auditing, which could create effective reports with automatic publication on regulatory authorities' websites in compelling transparency and public scrutiny. As a result, regulators would have a more effective mechanism for evaluating the performance of economic entities, auditors themselves could use standardized methods of data processing and speed up standard tasks. Users of audit services will reduce the cost of audit services and objective recommendations for improving business processes. These recommendations will lead to an overall improvement in different branches of the economy and the economy as a whole.

Ключові слова: стратегія розвитку аудиту, цифровізація, інновації, цифрова економіка, проблем аудиту.

Key words: audit development strategy, digitalization, innovations, digital economy, audit problems.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процеси інновацій та цифровізації мають значний вплив на будь-яку галузь народного господарства. У 2014 році, підписавши Угоду про асоціацію із Європейським Союзом, Україна взяла на себе обов'язок реформувати національне законодавство до європейських норм. Це стосується і законодавства, що регулює аудиторську діяльність в країні [1].

Аудиторська діяльність на сьогодні є засобом підтвердження достовірності фінансової звітності, що є необхідною операцією для підприємств, його засновників, кредиторів, інвесторів, страхових компаній та суспільства в цілому, тому питання розвитку аудиту є особливо актуальним, особливо в умовах, коли всі галузі народного господарства обирають цифрові методи збору, управління та контролю за інформаційними потоками. У таких умовах аудиторі повинні бути ознайомленими із специфікою роботи систем автоматизації обліково-аналітичних процесів та в свою чергу повинні самі раціонально використовувати свої ресурси, щоб робота здійснювалась швидко, вчасно та якісно.

Сьогоднішній стан розвитку національної економіки вимагає змін у здійсненні аудиторської діяльності. Це безпосередньо стосується удосконалення методики здійснення аудиту одночасно як на базі нових технологій, так і з застосуванням міжнародних стандартів аудиту.

Попри численні дослідження в області інформаційних технологій, питання використання нових програмних комплексів залишається завжди актуальним, оскільки готові рішення застарівають і не відповідають поточним потребам ринку. Існує постійний запит суспільства до актуальних досліджень, які відображають реальний стан пропозиції ринку інформаційних технологій для обліку та аудиту. Ще більшим є запит у напрямках розвитку та реформування аудиту в умовах цифрової економіки із врахуванням не тільки інтересів замовників аудиту, але і самих аудиторів та контролюючих органів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання стратегічних напрямів розвитку аудиту є широко досліджуваними вітчизняними та зарубіжними дослідниками. Зокрема, В.Я. Плаксієнко та К.В. Черненко [1] досліджували перспективи розвитку аудиторської діяльності в Україні у порівнянні із країнами ЄС. Основні напрями розвитку будуються на стандартизації аудиторських послуг у відповідності до міжнародних стандартів. Я.І. Мулик [2] досліджував аудиторську діяльність в Україні, сучасний стан, реформування та напрями розвитку. Д.Д. Асланова [3] досліджувала проблеми розвитку аудиту в Україні. Однак питанню цифровізації аудиту чи його здійсненню в умовах цифрової економіки приділено небагато уваги, зокрема І.І. Матієнко-Зубренко [4] досліджувала питання внутрішнього аудиту та його цифровізації. Разом з тим питання стратегічного розвитку аудиту в умовах цифровізації економіки потребує додаткового дослідження, що і зумовлює актуальність та новизну теми та дозволяє визначити мету дослідження.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження — розробити основні стратегічні напрями розвитку аудиту в умовах цифровізації економіки на основі систематизації інформації про поточний стан та проблем цифровізації аудиторської діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аудиторський ринок має доволі специфічні риси, які притаманні виключно йому. Враховуючи постійне зростання вартості аудиторських послуг, останніми роками в Україні спостерігається скорочення сертифікованих аудиторів та одночасне їх концентрування у столичному регіоні, на відміну від інших ринків, де за стрімкого зростання гравців ціни на їх товари чи послуги спадають. Зміна існуючого законодавства в питаннях прав на проведення аудиту фінансової звітності змінила спектр

Рис. 1. Ключові проблеми аудиторської діяльності в умовах цифровізації економіки

Джерело: авторська розробка.

послуг, які надаються аудиторськими компаніями. У той же час підвищення ціни на аудиторські послуги переоцінює його значення: він перестає розвиватися у напрямі пошуку рекомендацій з удосконалення діяльності своїх об'єктів дослідження та стає суто формальним видом діяльності, який виконує функцію підтвердження достовірності звітності. У таких умовах основна кількість аудиторських компаній для того, щоб утриматись на ринку, диверсифікує свої послуги у бік аналітичної діяльності та інших видів послуг, які здійснюються на основі аудиторського висновку.

Питання проблем розвитку аудиту є широко висвітленим у науковій літературі. Зокрема, такі дослідники Л.І. Прохорова та Є.С. Юхименко [5, с. 209] вважають, що основними проблемами аудиту є шахрайство та наявність помилок при здійсненні аудиторської діяльності. Це пов'язано передусім з тим, що облікові та аналітичні процеси на об'єктах дослідження аудиторських компаній здійснюються у мовах часткової цифровізації, а тому потрібно працювати з великою кількістю паперових документів, які опрацювати досить складно, особливо якщо облікові процеси не є відмінно налагодженими на підприємстві. Другим ключовим завданням, яким займаються аудитори, є налагодження грошових потоків з метою покращення ліквідності та більш ефективного використання бюджетних коштів.

Варто зазначити, що основні проблеми аудиторської діяльності визначаються у розрізі певних видів діяльності, якими займається аудитор. Вони змінюються у відповідності до очікувань замовників аудиту, контролюючих органів, а зі сторони самих виконавців проблеми виглядають зовсім по-іншому [6].

Якщо визначити основні проблеми аудиту в умовах цифровізації, то можна виділити ключові з них, які наведено на рисунку 1.

Аудиторська діяльність, як і будь-яка інша аналітична діяльність, стикається із проблемою ефективної організації роботи кадрів. Для того щоб здійснювати перевірку великої кількості даних або в умовах великомасштабних підприємств, залучаються спеціалісти різних галузей, які повинні працювати окремо одне від одного і разом з тим давати спільний результат. Організувати ефективну роботу великої кількості людей досить складно, оскільки в такому випадку може здійснюватися повторний контроль або зміщення відповідальностей за виконання певного обсягу робіт. Таким чином, час аудитора може використовуватися неефективно, що необгрунтовано збільшуватиме вартість аудиторських послуг.

Не менш важливою є проблема кваліфікації спеціалістів. Сьогодні відповідно до даних аудиторської палати України в Україні діє 2726 практикуючих аудиторів та 900 аудиторських фірм [7]. Отримати сертифікацію аудиторам є доволі складно, тому з метою економії коштів досить часто до ревізійної роботи залучається персонал без сертифікату аудитора, якому може не вистачати знань та навичок, щоб оцінити роботу підприємства у певній сфері. Ці всі люди потребують швидкого вивчення обліково-аналітичних процесів та специфіки облікової роботи на різних стадіях виробництва або в різних сферах діяльності.

Окремою є проблема організації аудиторської діяльності в умовах створення інноваційних продуктів. Мова йде про аудит ІТ-організацій, який повинен проводитися зі знанням особливостей створення цифрових продуктів. Для звичайних аудиторів господарські процеси таких компаній можуть виглядати незрозумілими, і попри глибокі розуміння обліково-аналітичних процесів аудит розподілу ресурсів на підприємствах електронного бізнесу чи інформаційних технологій може здійснюватися неефективно через недостатність знань про особливості діяльності через Інтернет.

Практично кожна аудиторська компанія використовує певні засоби для автоматизації своїх процесів. Розглянемо основні програмні продукти, які використовуються для аудиту підприємств України.

— Мобіт 365 — програма автоматизації здійснення аудитів та перевірок, дозволяє проводити моніторинг господарських процесів відповідно до особливостей бізнесу;

— Power BI і Excel — програма, орієнтована на удосконалення діяльності шляхом пришвидшення оборотності, покращення ліквідності та показників рентабельності, дозволяє планувати закупівлі та продажу продукції та ефективно здійснювати управління дебіторською заборгованістю;

— Програма з управління депозитами та залишками грошових коштів — розраховує оптимальні схеми залишку грошових коштів;

— Автоматизоване робоче місце аудитора, що дозволяє автоматизувати заробітну плату та управління персоналом;

— Ваш фінансовий аналітик 2 — автоматизоване здійснення фінансового аналізу відповідно до бухгалтерської звітності;

— Audit XP Аудит звітності — програма комплексного автоматичного аналізу звітності підприємства.

— IT Аудит: планування аудиту, формування вибірки та інтегрування з 1С [8].

На сьогодні існує велика кількість програмних продуктів, які дозволяють вирішити чимало проблем організації аудиту в умовах цифрової економіки, однак комплексного рішення, яке могло би об'єднати всі результати аудиту на сьогодні не існує, а тому кожен аудит не має ознак універсальності. Оскільки аудит є унікальною процедурою, що проводиться відповідно до умов діяльності компанії-замовника [9], це не дозволяє чітко сформувати цінову політику та вибудувати чіткі моделі надання аудиторських послуг.

На сайті Аудиторської Палати України розроблені кабінети для аудиторів, однак аналітики, що проводять оцінювання ринку не мають можливості отримати та зібрати дані за результатами перевірки, а тому всі дані збираються із різних джерел, компонуються та підганяються у відповідність одне до одного, що в результаті спотворює інформацію і не дозволяє побачити реального стану господарської діяльності за об'єктом дослідження.

Кожне підприємство здає та формує звітність із використанням різних програмних продуктів та різних бланків, що у результаті ускладнює отримання даних за підприємствами у розрізі за галузю господарства чи регіоном. Відчувається брак систематизованої інформації, яку неможливо отримати в таких обліково-організаційних умовах діяльності, а тому аудитори та аналітики відчують потребу у створенні єдиних форм звітності, які дозволять підвищити якість обліково-аналітичної роботи із врахуванням міжнародних вимог.

Численна кількість аудиторських перевірок відбувається з підтверджуючою метою, хоча було би раціонально, провівши огляд ділової документації та вивчивши господарські процеси, надавати рекомендації раціоналізації грошових потоків. Культура підвищення ефективності грошових потоків за результатами аудиторської перевірки не є широко впровадженою на підприємствах України, а тому було би доцільно розвивати діяльність саме в цьому напрямі, що дозволить отримати практичну корисність для менеджменту організації.

В умовах індивідуального підходу до кожного підприємства аудиторами не встановлено чіткої системи ціноутворення, яка була би зрозумілою та доступною для користувачів даної послуги. Як було згадано вище, це відбувається через відсутність єдиних стандартів аудиту та моделей аудиторських послуг, які дозволяли би чітко визначати обсяги робіт, обробляти інформацію та планувати трудові затрати.

За даними дослідження ключових проблем, з якими зіштовхуються аудитори, можна визначити стратегічні напрями розвитку аудиторської діяльності, які пов'язані із процесами цифровізації. Кожен із напрямів пропонується відповідно до поставлених вище проблем.

Використання технологій систематизації результатів роботи аудитора шляхом покращення планування аудиторської діяльності, кристалізації більш чітких критеріїв вибору об'єкта аудиту, використання Agile-технологій здійснення комплексного аудиту багатьма спеціаліста-

ми різних галузей, які дозволяють швидко систематизувати отримані дані та узагальнювати висновки та напрями розвитку підприємств, що замовляють аудиторські послуги.

Agile технології — це своєрідний спосіб мислення, який дозволяє здійснити зміни в управлінні організації. Ці технології були відкриті для здійснення реформування, яке пристосовуючись до змін середовища, вирішує суспільні потреби. Технологія дозволяє побудувати більш ефективну та дієву систему аудиту. У рамках Agile в кожній короткій ітерації проходяться всі етапи: постановка цілей, аналізування, розробка, перевірка результатів. З таким підходом до управління перші результати проєкту з'являються дуже швидко. Можливо, це буде лише прототип кінцевого аудиторського висновку, але його наявність дозволить отримати зворотній зв'язок від замовника, уточнити розуміння необхідного результату і скорегувати плани проведення аудиторської перевірки. Результати проєкту допрацьовуються інтерактивно до досягнення необхідних цілей та завдань, які виконує аудит.

Покращення професійних якостей аудиторів в умовах здійснення діяльності на інноваційних підприємствах. На сьогодні в Україні дуже стрімко розвивається електронна комерція. Спеціалістів з електронної комерції, в той самий час як і спеціалістів з обліку та аудиту — велика кількість, однак працівників, які будуть добре обізнаними одночасно і в електронній комерції, і в особливостях обліку та аналізу даних видів діяльності є мало. Необхідно перекваліфікувати практично всіх спеціалістів з аудиту відповідно до інноваційних умов діяльності і пройти курси підвищення кваліфікації в цьому напрямі, оскільки електронна комерція стала додатковим джерелом збуту і застосовується як маркетингова програма на багатьох активно-діючих підприємствах.

Розроблення заходів із автоматизації аудиторських процесів шляхом використання єдиних систем для аудиту та аналізу, які дозволяють ефективно порівнювати отримані дані із середньогалузевими та нормативними показниками. Враховуючи використання великої кількості програмного забезпечення для обліку та аудиту, на сьогодні контролюючі органи не мають можливості систематизувати дані про результати перевірок. Для того щоб отримувати актуальну інформацію за результатами кожної аудиторської перевірки, необхідне використання єдиних систем, які будуть гнучкими до будь-яких програмних продуктів, що вже використовуються аудиторами. Це повинні бути програми, які дозволять підприємствам легко адаптуватися до нових технологій, тобто спочатку вони можуть використовуватися як доповнюючі і узагальнюючі, а потім і повністю брати на себе всі процеси автоматизації діяльності. Розроблення такої програмної оболонки є досить трудозатратним, і воно не може ініціюватися зі сторони контролюючих органів чи неспеціалістів з аудиту, оскільки у такому вигляді воно не буде ефективним. Більш доцільно, щоб це було універсальне експертне рішення, яке буде розроблятися спеціалістами з великим досвідом аудиторської діяльності. Створення такого програмного продукту є достатньо затратним, як по фінансових, так і трудових ресурсах, однак така ініціатива дозволила би запропонувати контролюючим органам

можливість отримання прозорої інформації про результати аудиторської діяльності, що здійснить ще один крок на шляху до цифровізації економіки, а аудиторським компаніям отримати ефективний інструмент для автоматизації робіт.

Створення навчального середовища, яке дозволяє підвищити рівень кваліфікації у відповідності до особливостей діяльності певних видів підприємств. В наш час створюється велика кількість навчальних платформ, які дозволяють покращувати знання спеціалістам у різних галузях діяльності. Якщо розробити навчальну платформу для підвищення кваліфікації аудиторів, можна буде пришвидшити отримання більшої кількості кваліфікованих кадрів, які готові виконувати будь-які завдання, з якими стикається аудиторська компанія в ході здійснення своєї діяльності. Ці платформи повинні створюватися із врахуванням вітчизняних умов господарювання та національних стандартів обліку та аналізу. Особливо актуальною буде така платформа при розробленні єдиного продукту з програмного проведення аудиту, оскільки спеціалістам потрібно буде швидко отримати навички роботи з програмною оболонкою.

Удосконалити оприлюднення результатів аудиту шляхом створення єдиних платформ, де будуть розміщуватися дані проведених аудитів за різними підприємствами, що дозволить покращити зовнішній контроль за діяльністю аудиторів та аудиторських компаній зі сторони контролюючих органів [10; 11]. Таке удосконалення можна, знову ж таки, розробити на базі діяльності універсальної програми, якою будуть користуватися аудитори в процесі своєї діяльності. Уся інформація буде накопичуватися відповідно до проведення аудиторських робіт, а тому такий сайт буде оперативним в обробці даних, актуальним для споживачів ділової інформації та контролюючих органів та змістовним за відсутності альтернативних недостовірних даних.

Поглиблення співпраці професійних аудиторських компаній України із міжнародними та європейськими професійними організаціями, що здійснюють контроль за обліковими процесами шляхом стандартизації даних до одного XBRL формату, що дозволить оперативно отримувати результати про ефективність роботи не тільки підприємства, але і певної галузі та економіки загалом. Питання використання єдиного формату складання звітності є актуальним для багатьох країн, у тому числі і для України. На сьогодні існує міжнародний стандарт діяльності XBRL, який дозволяє отримувати дані про діяльність вітчизняних підприємств, адаптовані до міжнародних вимог. Створюючи велику базу даних за результатами здійснення аудиторської перевірки, можна з легкістю отримувати інформацію про середні показники у певній галузі, регіоні чи іншою вибіркою. Розроблення єдиних стандартів облікової інформації повинно передувати створенню універсальних програм для аудиту, оскільки використання єдиного формату звітності дозволить, з однієї сторони, впровадити інноваційні технології аудиту, а з іншої сторони — виконати умови європейської інтеграції та стандартизувати аудиторські висновки.

Розроблення стандартів аудиторської діяльності у напрямку удосконалення грошових потоків в умовах нестабільного ринку. Сьогодні питання аудиту грошо-

вих потоків є досить актуальним для підприємств різних галузей, оскільки в Україні не поширена культура управління грошовими потоками та ефективного використання та розподілу ресурсів, особливо це стосується державних та комунальних підприємств, які повинні раціонально витратити кожен отриману гривню з бюджету. Разом з цим впроваджуючи рекомендаційні правила з удосконалення грошових потоків, аудитори могли би здійснити вклад у покращення ефективності діяльності підприємств і економіки загалом [12]. З цієї метою необхідно будувати ефективні моделі бізнесу, які дозволять підприємству завжди залишатись ліквідним та покращувати ефективність своєї діяльності. Все це неможливо здійснити без використання програм управління грошовими потоками.

Удосконалення механізму ціноутворення на аудиторські послуги на основі вивчення міжнародного досвіду та встановлення чітких критеріїв здійснення діяльності у відповідності до різних видів господарських процесів. За результатами систематизації та стандартизації аудиторських процесів розроблення цінової політики стало б значно ефективнішим і прозорішим як для замовників аудиторських послуг, так і для контролюючих органів.

Усі ці напрями стратегічного розвитку потребують комплексного підходу для реалізації. При цьому найбільш ефективними вони будуть, якщо реалізовуватимуться не тільки в області аудиту, але і в області облікових процесів. Питання, з однієї сторони, є актуальним, оскільки дозволить зменшити рівень помилок та трудозатрат з обліку та аудиту, однак, з іншої сторони може спричинити звільнення працівників такої галузі за відсутності необхідності у них. Однак разом з цим кожен спеціаліст з обліку чи аудиту зможе виконувати функцію фінансового експерта та працювати не в ракурсі аналізу, а ефективного планування діяльності.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

За результатами вивчення проблем аудиторської діяльності запропоновано ряд стратегічних напрямів розвитку, які стосуються організації аудиторських процесів на різних етапах їх здійснення із використанням передових технологій. Запропоновано систематизувати аудиторські процеси з використанням Agile-технологій, які дозволили би раціонально використовувати результати дослідження кожного з виконавців аудиторської перевірки та зробити аудит більш гнучким відповідно до нових виявлених проблем та ситуацій на підприємстві. Створення навчального середовища з ініціативи аудиторських компаній дозволяло би швидше готувати спеціалістів до відповідних умов діяльності та враховувати специфіку роботи в різних сферах. Перепідготовка всіх аудиторів у напрямі аудиту в електронній комерції дозволить не тільки робити висновки за фінансовими результатами, але і здійснювати рекомендації з удосконалення управління грошовими потоками підприємств, що займаються торгівлею через Інтернет або розробляють програмні продукти. Розроблення та використання єдиних систем аналізу та аудиту, які були би сфокусовані на ключових проблемах дозволить вести облік та аудит відповідно до стан-

дартів міжнародної практики та реалій діяльності в Україні. Удосконалення системи публічності результатів аудиторської перевірки можливе шляхом створення єдиного сайту, який би дозволяв отримувати аналітикам інформацію за результатами перевірки у вільному доступі без обмежень. Цей сайт може працювати за результатами використання єдиної програми для аудиту, яку могли би використовувати аудитори в процесі своєї діяльності. Використання технологій удосконалення грошових потоків дозволить підприємству завжди бути ліквідним завдяки використанню систем моделювання господарських процесів та ефективного планування. Із використанням стандартизованих систем аудиторської діяльності можливо організувати прозору систему ціноутворення, доступну для бізнесу.

Література:

1. Плаксиенко В.Я., Черненко К.В. (2016), Перспективи розвитку аудиторської діяльності в Україні в сравнении со странами ЕС. Науковий вісник Ужгородського національного університету. № 7 (3). 2016.
2. Мулик Я.І. (2020), "Аудиторська діяльність в Україні: сучасний стан, реформування та розвиток". Агросвіт. № 7. С. 37—47.
3. Проблеми розвитку аудиту в Україні". Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції "Стратегічний потенціал державного та територіального розвитку", Маріуполь, 9 жовтня. 2020.
4. Матієнко-Зубенко І.І. Внутрішній аудит: цифрова адаптація", ДВНЗ Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. 2020. URL: http://projects.dune-hd.com/bitstream/handle/2010/35090/Oaao_20_12_168.pdf?sequence=1&isAllowed=y
5. Прохорова Л.І., Юхименко Є.С. Аналіз сучасного стану та проблеми реформування і розвитку аудиторської діяльності в Україні на основі міжнародного досвіду. 2019. Молодий вчений, 6 (2). URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_6\(2\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_6(2)_14)
6. Соболев В.М., Слюніна Т.Л., Розіт Т.В. Основні проблеми та перспективи розвитку аудиту в Україні. 2013. Бізнес Інформ, 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_11_55
7. Офіційний сайт Аудиторської палати України. URL: <https://www.apu.com.ua/>
8. Програми по аудиту — огляд характеристик. Newtravelers. URL: <https://newtravelers.ru/uk/nastrojka/programmy-po-auditu-pc-audit---prosmotr-harakteristik-pk-kompyuternye.html>
9. Дебелый А.А., Иванина, Е.А. Современные проблемы аудита в Украине. URL: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66537.doc.htm
10. The Next Generation of Internal Auditing — Are You Ready? Catch the Innovation Wave. URL: <https://www.protiviti.com/US-en/insights/next-generation-internal-auditing>
11. Returning Internal Audit to 'Business as Usual' in a New World. URL: <https://www.protiviti.com/US-en/insights/whitepaper-returning-internal-audit-business-usual-new-world>
12. Попов А. (2020), Тренди аудиту — 2020:IAAS, податкова реформа, диджиталізація. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100016751-trendi-audit-2020-iaasb-podatкова-reforma-didzhitalizatsiya>

www.visnuk.com.ua/uk/news/100016751-trendi-audit-2020-iaasb-podatкова-reforma-didzhitalizatsiya

References:

1. Plaksyenko, V.YA. and Chernenko, K.V. (2016), "Prospects for the development of audit activity in Ukraine in comparison with EU countries", *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 7 (3).
2. Mulyk, Ya.I. (2020), "Auditing activity in Ukraine: current camp, reform and development", *Ahrosvit*, vol. 7, pp. 37—47.
3. Aslanova, D.D. (2020), "Problems of development of audit in Ukraine", *Materialy IV mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. Stratehichnyy potentsial derzhavnoho ta terytorial'noho rozvytku* [Conference Proceedings of the IV International Scientific-practical Conference. Strategic Potential of State and Territorial Development], Mariupol, Ukraine, March 9.
4. Matiyenko-Zubenko, I.I. (2020), "Internal audit: digital adaptation", *DVNZ Kyivskyy natsional'nyy ekonomichnyy universytet imeni Vadyma Het'mana*, available at: http://projects.dune-hd.com/bitstream/handle/2010/35090/Oaao_20_12_168.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Accessed July 14, 2021).
5. Prokhorova, L. I. and Yukhymenko, Ye. S. (2019), "An analysis of the current situation and problems of reforming and developing audit performance in Ukraine on the basis of international advice", *Young Scientist*, vol. 6 (2).
6. Sobolev, V.M. Sliyuna, T.L. and Rozit, T.V. (2013), "Main problems and prospects of development of audit in Ukraine", *Business Inform*, vol. 11, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_11_55 (Accessed June 14, 2021).
7. The official site of the Auditing Chamber of Ukraine (2021), available at: <https://www.apu.com.ua/> (Accessed June 28, 2021).
8. Newtravelers (2021), "Audit programs — review of characteristics", available at: <https://newtravelers.ru/uk/nastrojka/programmy-po-auditu-pc-audit---prosmotr-harakteristik-pk-kompyuternye.html> (Accessed June 28, 2021).
9. Debelyj, A.A. and Ivanyna, E.A. (2010), "Modern problems of audit in Ukraine", available at: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66537.doc.htm (Accessed June 23, 2021).
10. Christensen, B. and Struthers-Kennedy, A. (2021), "The Next Generation of Internal Auditing — Are You Ready? Catch the Innovation Wave", available at: <https://www.protiviti.com/US-en/insights/next-generation-internal-auditing> (Accessed June 29, 2021).
11. Brauneis, M. Beaumier, C. Thor, M. DeBellis, M. Pisano, M. and Ray, E. (2021), "Returning Internal Audit to Business as Usual in a New World", available at: <https://www.protiviti.com/US-en/insights/whitepaper-returning-internal-audit-business-usual-new-world> (Accessed June 18, 2021).
12. Popov, A. (2020), "Trend of audit — 2020: IAAS, tax reform, digitalization". available at: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100016751-trendi-audit-2020-iaasb-podatкова-reforma-didzhitalizatsiya> (Accessed July 14, 2021).

Стаття надійшла до редакції 19.07.2021 р.

Г. Т. Молнар,

аспірант кафедри економіки та фінансів, Мукачівський державний університет

ORCID ID: 0000-0002-4061-4213

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.70

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНІХ ДЖЕРЕЛ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

G. Molnar,

Postgraduate student of the Department of Economics and Finance, Mukachevo State University

PROVISION OF DOMESTIC SOURCES FOR THE DEVELOPMENT OF THE INVESTMENT POTENTIAL OF THE PEASANT HOUSEHOLD

Метою статті є конкретизація заходів щодо забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу особистих селянських господарств. Для досягнення мети необхідне вирішення наступних завдань дослідження: 1) дослідження сучасних моделей забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу; 2) конкретизація базових заходів у межах кожної з моделей забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу; 3) виділення специфіки об'єднання зусиль селян з ведення господарської діяльності. За результатами дослідження констатовано, що класичними моделями забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу особистих селянських господарств (далі – ОСГ) нами виділені: модель зміцнення споживчих ОСГ; модель комерціалізації діяльності ОСГ; модель диференціації діяльності. Вони формують класичні моделі інтеграційних зв'язків та кооперації (зокрема, формування інтеграційних зв'язків ОСГ вертикального або горизонтального типу). Нові моделі забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу ОСГ орієнтовані на змішані моделі інтеграції, що важливі для ОСГ, які розвивають сільськогосподарську та іншу діяльність; прагнуть до повного технологічного циклу виробництва продукції або надання послуг та можливостей його замкнення. Інтеграція має бути спрямована на формування такого об'єднання ОСГ, що забезпечує перероблювання сировини в таку продукцію, яка буде готова для реалізації кінцевому споживачу. Одним з нових та пріоритетних напрямів інтеграції ОСГ є створення хабів. Для ОСГ Закарпатської області створення хабів є перспективним рішенням для розвитку комерційної діяльності, її диверсифікації, а також розвитку кооперації та інтеграції — залежно від типу і особливостей роботи хабу. Хаби за участю ОСГ можуть створюватися для провадження найрізноманітніших видів діяльності (зокрема виробництва нішевих, специфічних сільськогосподарських продуктів; організації сільського, зеленого, екстремального туризму тощо).

The development of the investment potential of individual household plots is differentiated and uneven. The purpose of the article is to specify measures to ensure internal sources for the development of the investment potential of individual household plots. To achieve the objective, the following objectives of the study should be pursued: 1) Research on modern models for domestic sources of investment potential; 2) The specification of basic activities within each of the models for the provision of domestic sources for the development of investment potential; 3) The specification

of combining the efforts of peasants to carry out economic activities. According to the results of the study, the classic models for the provision of internal sources for the development of the investment potential of individual household plots are a model for the strengthening of consumer individual rural farms; a model for the commercialization of activities individual household plots; differentiation model individual household plots. They form classical models of integration and cooperation (in particular, the formation of vertical or horizontal OSS integration links). New models for domestic sources of investment potential of individual household plots are oriented towards a mixed model of integration. These models promote agricultural and other activities, as well as the full technological cycle of production of products or the provision of services and the possibilities for their closure. Integration should aim at forming such an individual household plots association, which ensures the transformation of raw materials into products that will be ready for sale to the final consumer. One of the new priorities of individual household plots integration is the establishment of hubs. This hub is a connecting element that allows individual household plots agents to: Integrate into a unique network for the production of a wide variety of activities; Perform joint actions to improve the conditions of economic activity; To enhance their ability to remain independent. For individual household plots of the Zakarpattia region of the creation of hubs is a promising solution for the development of a commercial activity, its diversification, as well as development of cooperation and integration — depending on type and specifics of work of hub. Hubs with individual household plots can be established for a wide variety of activities (creation and promotion of eco-brands on the market; production of niche and specific agricultural products; organization of rural, green, extreme tourism, the establishment of children's holiday camps, etc.).

Ключові слова: модель, комерціалізація діяльності, диференціація діяльності, внутрішні джерела, розвиток, інвестиційний потенціал.

Key words: model: commercialization of activities, differentiation of activities, domestic sources, development, investment potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Процеси розвитку інвестиційного потенціалу особистих селянських господарств диференційовані, неоднорідні. Ми розглядаємо інвестиційний потенціал крізь призму тих можливостей вкладення капіталу, які збільшують обсяги виробництва, перероблювання, споживання сільськогосподарської продукції та/або реалізації її надлишків. Це зумовлено тим, що такі процеси виділяють серед інших змін: 1) напрям розвитку; 2) цілеспрямованість (або орієнтація на чітко окреслену мету, користуючись з якої членам особистих селянських господарств легше окреслити засоби досягнення бажаного результату); 3) орієнтація на конкретні механізми реалізації, залежно від моделі розвитку, яку обрали члени особистих селянських господарств (далі — ОСГ). Комплекс заходів щодо забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу особистих селянських господарств доцільно базувати на конкретних моделях забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Дослідженню заходів щодо забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу ОСГ

в Україні присвячено увагу багатьох учених, зокрема: Онищенко О.М. [7], І.В. Ткача [8], Іщенко А.В., Микитюк Д.М. [4], Толкача С.М. [9], Дудзяк О. [2] тощо. Разом з тим більшість наявних досліджень орієнтовані на розвиток забезпечення внутрішніх джерел розвитку особистих селянських господарств на основі поточного покращення систем обробітку ґрунту; систем агрономічного та зоотехнічного обслуговування; систем ветеринарного обслуговування; систем захисту сільськогосподарських рослин і тварин. При цьому більшість науковців роздягає короткострокові банківські кредити як базовий напрям розвитку особистих селянських господарств. Разом з тим окреслені складові лише частково властиві для найбільш простої моделі зміцнення споживчих ОСГ. Вона є перспективною для господарств, що забезпечені доходами з інших джерел і не зацікавлені у комерційній діяльності в межах підсобного господарства або не мають можливостей для здійснення такої діяльності. Відтак залучення банківських кредитів є недоцільним. Системний метод пізнання процесів розвитку особистих селянських господарств звертає увагу на важливість забезпечення саме внутрішніх джерел розвитку їх інвестиційного потенціалу, відтак у своєму дослідженні ми спиралися на праці, які торкаються цих питань (зокрема, Неміш Д.В., Савка М.В., Баланюк І.Ф., Шеленко Д.І., Іванів С.І. [6], Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. [5]).

Є кілька моделей забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу, зокрема: базові

Таблиця 1. Ключові умови забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу на основі моделі зміцнення споживчих ОСГ

Ключові умови	Конкретизація умов забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу
Забезпечені роботою та доходами з інших джерел, відмінних від підсобного господарства	Важливе значення має розвиток бізнесу та створення робочих місць на селі; доступність роботи в іншій місцевості; організаційно-правова, транспортно-логістична доступність; розвиток віддаленого (дистанційного) формату праці тощо; важливе значення має розвиток та удосконалення пенсійного й соціального забезпечення, як джерела формування доходів; важливе значення має оптимізація ринкового обігу земель та удосконалення орендних відносин на селі, у тому числі з оренди сільськогосподарських земель і паїв
Поліпшення умов їх господарської діяльності ОСГ	Важливе значення має розвиток систем обробітку ґрунту; агрономічного, зоотехнічного, ветеринарного обслуговування; реалізації заходів із захисту сільськогосподарських рослин і тварин
Кооперація членів ОСГ	Важливе значення має кооперація з надання послуг та обслуговування основних технологічних операцій

Джерело: розроблено автором.

(інтерпретовані нами як моделі зміцнення споживчих ОСГ, комерціалізації та диверсифікації діяльності); моделі кооперації та інтеграції (які інтерпретовані як моделі, що дозволяють ОСГ ефективно досягнути намічених цілей розвитку у складі об'єднань).

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є конкретизація заходів щодо забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу особистих селянських господарств.

Для досягнення мети необхідне вирішення таких завдань дослідження: 1) дослідження сучасних моделей забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу; 2) конкретизація базових заходів у межах кожної з моделей забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу; 3) виділення специфіки об'єднання зусиль селян з ведення господарської діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Як базові моделі забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу ОСГ нами виділено:

- 1) модель зміцнення споживчих ОСГ;
- 2) модель комерціалізації діяльності ОСГ;
- 3) модель диференціації (урізноманітнення) діяльності;
- 4) нові моделі забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу ОСГ.

Модель зміцнення споживчих ОСГ перспективна для господарств, які забезпечені доходами з інших джерел (оскільки вони не зацікавлені у комерційній діяльності у межах підсобного господарства та / або не мають можливостей для здійснення такої діяльності). Для зміцнення споживчих ОСГ необхідне виконання 2-х ключових умов, що наведено у таблиці 1.

Відповідно до виділених ключових умов базовими заходами щодо забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу особистих селянських господарств є:

- 1) удосконалення матеріально-технічного забезпечення ОСГ;
- 2) підвищення рівня доходів учасників ОСГ;
- 3) пенсійне забезпечення членів ОСГ, що у працездатному віці вели активну комерційну діяльність, а при досягненні пенсійного віку або ставши не повністю працездатними перейшли до споживчого формату функціонування ОСГ тощо.

Модель комерціалізації діяльності ОСГ перспективна для таких форм організації аграрного виробництва, що вирощують значну частку продуктів харчування та сировини рослинного й тваринного походження на продаж. Така специфіка, фактично, дозволяє розглядати ОСГ як комерційну одиницю. Це потребує специфічних ключових умов забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу, які окреслено у таблиці 2.

Слід зазначити, що модель комерціалізації дозволяє розв'язувати проблеми із нарахуванням і виплатою пенсій, врахуванням трудового стажу селян, що працюють в ОСГ. Відповідно до виділених ключових умов, базовими заходами щодо забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу особистих селянських господарств є:

- розширення виробництва і реалізації основної продукції ОСГ;
- розвиток системи договірних відносин з контрагентами (з урахуванням нових можливостей, що забезпечуються статусом комерційного суб'єкта);
- залучення ресурсів із зовнішніх джерел (залучення кредитних коштів, приватних інвестицій, державної допомоги тощо);
- модернізація виробничого обладнання, оновлення сільськогосподарської техніки, інвентарю;
- оновлення механізмів просування продукції на ринок;
- удосконалення асортименту вирощуваних продуктів та розвиток супутніх видів діяльності та реалізація додаткових проєктів.

Модель диференціації діяльності перспективна для господарств, що обмежені за видами своєї діяльності. Такі обмеження не дозволяють досягнути бажаного

Таблиця 2. Ключові умови забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу на основі моделі комерціалізації діяльності ОСГ

Ключові умови	Конкретизація умов забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу
Комерціалізація господарської діяльності ОСГ	Розширення каналів збуту, нарощення мережі власних контрагентів, збільшення власної спроможності щодо нарощування інвестиційного потенціалу
Утворення фермерських господарств	Ресстрація голови або одного із членів господарства у якості фізичної особи-підприємця, утворення приватного підприємства, а також будь-якого з видів господарських товариств залежно від потреб та особливостей господарської діяльності

Джерело: розроблено автором.

рівня дохідності та ефективного використання вільної робочої сили членів ОСГ. Це потребує специфічних ключових умов забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу, які окреслено у таблиць 3.

Відповідно до відхилення ключових умов базовими заходами щодо забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу особистих селянських господарств є:

- диференціації діяльності сільськогосподарського характеру;
- диференціації діяльності вертикального напрямку;
- диференціації діяльності несільськогосподарського призначення.

Окреслені заходи з диверсифікації діяльності можуть відбуватися одночасно із комерціалізацією ОСГ або слугувати попереднім, підготовчим етапом такої комерціалізації.

Всі окреслені моделі можуть бути орієнтовані на об'єднання зусиль селян з ведення господарської діяльності — обробки ґрунту, захисту земель, облаштування та поліпшення якості землекористування, сумісної обробки, переробки, зберігання та транспортування сільськогосподарської продукції, спільного ведення інших видів діяльності. Для цього має бути реалізоване утворення кооперативу, яке у схемному поданні наведено на рисунку 1.

Прикладом створення сільськогосподарського кооперативу може стати кооператив з обслуговування виробничих потреб у рослинництві.

Господарства споживчого типу порівняно менше вирощують продукцію тваринництва, тому отримання обслуговуючих послуг у цій діяльності не настільки актуальне.

Таблиця 3. Ключові умови забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу на основі модель диференціації діяльності ОСГ

Ключові умови	Конкретизація умов забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу
Сільськогосподарського характеру	Вирощування нових, нетрадиційних сільськогосподарських продуктів, розведення нових порід тварин, птиці; запровадження інноваційних технологій сільськогосподарського виробництва, що дозволяють принципово змінити урожайність рослин та продуктивність тварин; покращення якості вироблених продуктів, оптимізація процеси обробки ґрунту, догляд за рослинами і тваринами, збір врожаю, отримання тваринницької продукції, зберігання, транспортування, первинної обробки або доробки вироблених продуктів
Вертикального напрямку	Розвиток перероблювання сільськогосподарських продуктів, організацію виробництва із сироваріння, консервних цехів, виробництва м'ясних та молочних продуктів, виноробства створення нових каналів і механізмів просування на ринок, у тому числі через створення власних торговельних точок або збутових мереж, а також облаштування системи заготівель й інших напрямів
Несільськогосподарського призначення	Розвиток виробництва та просування на ринок широкого кола продуктів, поєднаних єдиними територіальними або еко-брендами

Примітка: * ці товари не обов'язково мають мати сільськогосподарський характер.

Джерело: розроблено автором.

Комерціалізовані господарства, що здійснюють вирощування сільськогосподарських тварин частіше або запрошують на роботу спеціаліста з ветеринарного обслуговування або користуються послугами сторонніх спеціалізованих організацій. Отже, обслуговуючий кооператив у рослинництві має широкі можливості засто-

Рис. 1. Схема утворення сільськогосподарського кооперативу

Джерело: пропозиції автора.

Таблиця 4. Узагальнена послідовність формування інтеграційних зв'язків ОСГ вертикального або горизонтального типу

Етап 1	Специфіка формування інтеграційних зв'язків ОСГ	Специфіка інтеграції
1	Проектування оптимального циклу щодо виробництва продукції або надання послуг	Формування інтеграційних зв'язків ОСГ з метою реалізації повного циклу виробництва продукції або надання послуг
2	Ідентифікація господарюючих суб'єктів, що забезпечують реалізацію повного циклу виробництва продукції або надання послуг	
3	Визначення засад співпраці та загальної схеми інтеграції	
4	Оцінка вигід і витрат від реалізації інтеграційного проекту, виявлення та	Економічна та фінансова оцінка, аналіз синергетичних ефектів
5	Перемовини, укладення договорів про інтеграцію з сільськогосподарськими товаровиробниками, підприємствами, заготівельниками тощо	
6	Облаштування організаційно-правових, техніко-технологічних та фінансово-економічних основ діяльності ОСГ	

Джерело: розроблено автором.

сування для різних типів ОСГ.

Фінансування такого кооперативу може здійснюватися через поєднання фінансових ресурсів учасників, а також через залучення фінансової підтримки територіальної громади, а для комерціалізованих господарств — кредитних та інших зовнішніх ресурсів.

Також одним з найбільш перспективних напрямів кооперації на селі є створення енергетичних кооперативів.

Класичні моделі інтеграційних зв'язків та кооперації поступово застарівають, оскільки формуються нові форми організації бізнесу, які доцільно використовувати у діяльності ОСГ, серед них змішана модель [8, с. 145—166; 9].

Змішана модель інтеграції важлива для ОСГ, які:

- розвивають сільськогосподарську та іншу (не-сільськогосподарську) діяльність;
- прагнуть до повного технологічного циклу виробництва продукції або надання послуг та можливостей його замкнення.

Інтеграція має бути спрямована на формування такого об'єднання ОСГ (вертикального або горизонтального типу, за прямою чи і зворотною схемою), що забезпечує переробку сировини в таку продукцію, яка буде готова для реалізації кінцевому споживачу.

Узагальнена поетапна послідовність формування інтеграційних зв'язків ОСГ з тваринницькими відгодівельними підприємствами, заготівельними пунктами вторинної сировини, сільськогосподарськими товаровиробниками, підприємствами, заготівельниками продуктів і сировини (зокрема тими, що організовують збирання і здавання харчових відходів), тощо проілюстрована у таблиці 4.

Для ОСГ, для яких оптимальними моделями розвитку є не лише комерціалізація та диверсифікація

Таблиця 5. Науковий підхід до створення хабу на прикладі освітянського проекту з "Набуття практичних навичок і професійних компетентностей майбутніми фахівцями" (Закарпатська область)

Базові риси підходу	Конкретизація рис	Сфера	Базова передумова
Ідея освітнього хабу на базі ОСГ Закарпатської області	Критерієм досконалості освітніх програм є набуття студентами під час навчання низки спеціальних і професійних компетентностей	У вищій та середній спеціальній освіті в Україні	Основою для розвитку хабів має стати виключно підприємницька ініціатива ОСГ учасників
Напрямок проекту	Під час проведення лекційних і практичних занять, семінарів, підготовки письмових робіт тощо забезпечує для слухачів можливості здобуття багатьох із необхідних компетентностей*	Навчальний заклад	
Призначення хабу	Усунення проблем навчальних закладів і студентів з набуття необхідних компетентностей під час практики. Формування можливостей отримання за результатами практики реальних компетентностей (за допомогою створення баз практики за участю ОСГ)	Створення баз практики за участі ОСГ спільно із закладами освіти відповідно до навчальних планів в програм **	

Примітка:

* Деяких компетентностей можна набути лише під час навчальної, виробничої та переддипломної практики.

** Організацію практики у вигляді екскурсійних навчальних програм, практичних занять, науково-дослідних та навчальних тренінгів ОСГ мають забезпечувати спільно із закладами освіти відповідно до навчальних планів у програм. Тому ця частина діяльності здебільшого належать до компетенції партнерів.

Джерело: розроблено автором.

діяльності, а й інтеграція з іншими ОСГ та учасниками ринку, оптимальним сучасним механізмом організації комерційних зв'язків і взаємодії є створення спеціалізованих хабів. Хаб — це певний вузол мережі, що узагальнює будь-яких суб'єктів, діяльність яких пов'язана спільними ідеями, ресурсами, технологіями, ринковими нішами тощо. Хаб є пов'язуючим елементом, що:

- дозволяє суб'єктам інтегруватися в унікальну мережу для провадження найрізноманітніших видів діяльності (зокрема, для: створення і просування на ринок еко-брендів; виробництва нішевих та специфічних сільськогосподарських продуктів);

- дозволяє суб'єктам мережі виконувати спільні дії;

- дозволяє суб'єктам мережі отримувати синергетичні ефекти;

- дозволяє суб'єктам мережі розширювати власні можливості;

- дозволяє суб'єктам мережі залишаючись незалежними (оскільки хаб не несе у собі функцію прямого управління суб'єктами або їх зв'язками).

Визначити науковий підхід до створення хабу на прикладі освітнього проекту з "Набуття практичних навичок і професійних компетентностей майбутніми фахівцями" (Закарпатська область). Зміст окресленого підходу наведено нами у таблиці 5.

Аналогічним чином (на основі організації хабу) можна організувати діяльність з надання послуг дитячих оздоровчих таборів, таборів відпочинку, екстремального і зеленого туризму тощо. Ідею освітнього хабу на базі ОСГ Закарпатської області дозволить:

- створити бази практики для студентської молоді та поєднати проходження практики із літнім або іншим сезонним відпочинком у Карпатах, передгірських чи низинних природних локаціях;

- залучити студентську молодь на взаємовигідних засадах у процеси виробництва, що сприятимуть збільшенню виробництва товарної маси продуктів харчування, сировини рослинного й тваринного походження.

Окреслені переваги мають ґрунтуватися на такій специфіці роботи хабу:

- Від 10 до 15 ОСГ Закарпатської області можуть поєднати свої зусилля і забезпечити створення таборів для проходження одно- або двотижневих практик для студентів ЗВО і коледжів за широким спектром спеціальностей.

- Табори мають сприяти здобуттю практичних навичок і компетентностей з дослідження біорізноманіття у живій природі для спеціальностей — "Біологія", "Лісове господарство", "Водні біоресурси та аквакультура"; щодо набуття практичних навичок захисту навколишнього природно середовища — для спеціальностей "Екологія", "Технології захисту навколишнього середовища".

- Табори мають сприяти здобуттю практичних навичок у галузі ведення сільськогосподарської діяльності, вирощування та первинної обробки продуктів рослинництва і тваринництва для спеціальностей — "Агроінженерія", "Технологія виробництва і перероблювання продукції тваринництва", "Садів-

ництво та виноградарство", "Агрономія", "Захист і карантин рослин"; щодо проведення практичних тренінгів зі спеціальностей "Географія", "Геодезія та землеустрій".

- Табори мають сприяти здобуттю практичних навичок щодо ознайомлення з історичною спадщиною західного регіону України для спеціальностей — "Культурологія", "Історія та археологія", "Музеєзнавство, пам'яткознавство", "Менеджмент соціокультурної діяльності".

- Табори мають сприяти здобуттю практичних навичок щодо набуття практичних навичок у сфері організації комерційної діяльності, управління проектами, розробки та апробації логістичних зв'язків, креативного менеджменту і маркетингу — для спеціальностей "Менеджмент", "Маркетинг", "Підприємництво, торгівля та біржова діяльність", "Готельно-ресторанна справа", "Туризм"; щодо набуття практичних знань викладання природознавства у початковій школі — для спеціальності "Початкова освіта".

У межах хабу мають бути чітко розподілені функції освітніх установ та ОСГ.

Функціями ОСГ мають бути такі:

- 1) забезпечувати розміщення учасників табору (можуть створюватися наметові містечка, кемпінги, будуватися спеціально обладнані приміщення або використовуватися сучасні технології для будівництва садових та інших поселень, застосовуватися інші варіанти);

- 2) організація харчування учасників табору;

- 3) організація транспортного обслуговування учасників табору;

- 4) організація охорони праці учасників табору.

Окреслені функції не мають покладатися на окремого ОСГ. Ці функції мають розподілятися між різними ОСГ, що є учасниками хабу. Ці учасники можуть територіально розміщуватися на різних територіях, відноситися до різних територіальних громад.

Функції навчальних закладів мають бути такими:

- 1) надання освітніх послуг, маркетингу і просування ідеї організації студентських практик між навчальними закладами та ОСГ;

- 2) сприяння поліпшенню умов господарської діяльності суб'єктів ОСГ (розвиток систем обробки ґрунту, агрономічного, зоотехнічного і ветеринарного обслуговування, реалізації заходів із захисту сільськогосподарських рослин і тварин);

При цьому фінансовий супровід, правове забезпечення, організація та управління учасники хабу можуть здійснювати:

- рада хабу, що складається з представників окремих ОСГ (за умови, що ці представники мають відповідні знання, підготовку для провадження такої діяльності);

- інші організації на умовах аутсорсингу (при цьому такі функції передаються іншим суб'єктам підприємницької діяльності).

Слід зазначити, що хаб є новою моделлю забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу особистих селянських господарств, оскільки дозволяє:

- збільшити обсяги діяльності;
- надає переваги спільного просування на ринок.

Переваги спільної діяльності можуть утворити хаби і в інших сферах підприємництва. Це дозволить підвищити доходи ОСГ, а отже, й поступово нарощувати їх інвестиційний потенціал.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Відповідно до наведених вище положень можна зробити такі висновки:

1. Базовими моделями забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу ОСГ є: 1) модель зміцнення споживчих ОСГ; 2) модель комерціалізації діяльності ОСГ; 3) модель диференціації діяльності. Вони доповнюються класичними моделями інтеграційних зв'язків та кооперації (зокрема, формуванням інтеграційних зв'язків ОСГ вертикального або горизонтального типу).

2. Нові моделі забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу ОСГ доповнюються змішаними моделями інтеграції, що важливі для ОСГ, які розвивають сільськогосподарську та іншу діяльність; прагнуть до повного технологічного циклу виробництва продукції або надання послуг. Інтеграція має бути спрямована на формування такого об'єднання ОСГ, що забезпечує перероблювання сировини в продукцію, що готова для реалізації кінцевому споживачу. Одним з нових та пріоритетних напрямів інтеграції ОСГ є створення хабів.

3. Хаб функціонує як базовий вузол мережі, що узагальнює суб'єктів ОСГ, діяльність яких пов'язана спільними ідеями, ресурсами, технологіями, ринковими нішами тощо. Такий хаб є пов'язуючим елементом, що дозволяє суб'єктам ОСГ: інтегруватися в унікальну мережу для провадження найрізноманітніших видів діяльності; виконувати спільні дії з поліпшення умов господарської діяльності; отримувати синергетичні ефекти; розширювати власні можливості залишаючись незалежними.

Перспективи подальших розвідок у зазначеному напрямі. Для ОСГ Закарпатської області створення хабів є перспективним рішенням щодо розвитку комерційної діяльності, її диверсифікації, розвитку кооперації та інтеграції — залежно від типу і особливостей роботи хабу. Хаби за участю ОСГ можуть створюватися для провадження найрізноманітніших видів діяльності, зокрема, для: створення і просування на ринок еко-брендів; виробництва нішевих та специфічних сільськогосподарських продуктів; організації сільського, зеленого, екстремального туризму, облаштування дитячих таборів відпочинку тощо.

Література:

1. Войнич Л.Й. Сутність особистих селянських господарств. Інноваційна економіка: Науковий журнал, 2011. № 22.
2. Дудзяк О. Переваги та недоліки сільського зеленого туризму в Україні. Університетські наукові записки. 2012. № 3 (43). С. 524—525.

3. Економічна стійкість молочного скотарства ос обистих селянських господарств: монографія / Л.Й. Войнич. Львів: Укр. бестселер, 2014. 179 с.

4. Іщенко А.В., Микитюк Д.М. Пріоритетні напрями посилення інтеграційних зв'язків особистих селянських господарств із сільськогосподарськими підприємствами. Економіка та управління АПК, 2017. № 1. С. 142—150.

5. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. та ін. Організаційно-економічне забезпечення розвитку сімейних фермерських господарств: монографія. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2019. 212 с.

6. Неміш Д.В., Савка М.В., Баланюк І.Ф., Шеленко Д.І., Іванів С.І. Розвиток особистих селянських господарств та їх трансформація у сімейні фермерські. Економіка АПК. 2020. № 2. С. 54.

7. Онищенко О.М. Господарства населення: продуктивність, ефективність, перспективи. К.: Ін-т економіки НАНУ, 2003. 100 с.

8. Ткач І.В. Селянські господарства, їх сутність та характеристика. Фінанси, облік і аудит. 2011. Вип. 18. С. 380—385.

9. Толкач С.М. Особисте селянське господарство: сучасні проблеми та перспективи розвитку сільського зеленого туризму. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 4. С. 38—41.

References.

1. Vojnych, L. J. (2011), "The essence of personal farms", *Innovatsijna ekonomika: Naukovyj zhurnal*, vol. 22.
2. Dudziak, O. (2012), "Advantages and disadvantages of rural green tourism in Ukraine", *Universytets'ki naukovi zapysky*, vol. 3 (43), pp. 524—525.
3. Vojnych, L. J. (2014), *Ekonomichna stijkist' molochnoho skotarstva os obystykh selians'kykh hospodarstv* [Economic stability of dairy farming of individual farms], *Ukr. bestseller*, L'viv, Ukraine.
4. Ischenko, A. V. and Mykytiuk, D. M. (2017), "Priority areas for strengthening the integration ties of private farms with agricultural enterprises", *Ekonomika ta upravlinnia APK*, vol. 1, pp. 142—150.
5. Lupenko, Yu. O. Malik, M. J. and Shpykuliak, O. H. (2019), *Orhanizatsijno-ekonomichne zabezpechennia rozvytku simejnykh fermers'kykh hospodarstv* [Organizational and economic support for the development of family farms], *NNTs "IAE"*, Kyiv, Ukraine.
6. Nemish, D.V. Savka, M.V. Balaniuk, I.F. Shelenko, D.I. and Ivaniv, S.I. (2020), "Development of personal peasant farms and their transformation into family farms", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 54.
7. Onyschenko, O.M. (2003), *Hospodarstva nasele-nnia: produktyvnist', efektyvnist', perspektyvy* [Households: productivity, efficiency, prospects], *Ін-т економіки НАНУ*, Kyiv, Ukraine.
8. Tkach, I.V. (2011), "Peasant farms, their essence and characteristics", *Finansy, oblik i audyt*, vol. 18, pp. 380—385.
9. Tolkach, S.M. (2017), "Personal peasant economy: modern problems and prospects of rural green tourism development", *Aktual'ni problemy vitchyznianoї iurys-prudentsii*, vol. 4, pp. 38—41.

Стаття надійшла до редакції 28.07.2021 р.

О. Ю. Бобровська,
д. держ. упр., професор, професор кафедри економіки та соціально-трудових відносин,
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро
ORCID ID: 0000-0002-2174-9040

Д. М. Бондаренко,
аспірант кафедри публічного управління та митного адміністрування,
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро
ORCID ID: 0000-0002-2562-0033

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.77

ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА РЕГІОНІВ ЯК КВАЗІОБ'ЄКТ ПУБЛІЧНОГО І ГАЛУЗЕВОГО УПРАВЛІННЯ

O. Bobrovska,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department
of Economics and Social and Labor Vidnosin, University of Customs and Finance
D. Bondarenko,
Postgraduate student of the Department of Public Management
and Custom Administration, University of Customs and Finance

THE ECONOMIC SYSTEM OF REGIONS AS A QUASI-OBJECT OF PUBLIC AND SECTORAL MANAGEMENT

Розглянуто еволюцію публічного управління регіонів у напрямі управління його економічним розвитком. Доведено необхідність поглиблення уваги з боку органів публічного управління на залежність розвитку економічних систем регіонів від розвитку галузей матеріальної сфери і актуальність їх пріоритетного розвитку в досягненні поставлених цілей та забезпечення сталості соціальності інших сфер на місцевому і національному рівнях. Констатовано спорідненість низки функцій управління галузями і принципів управління економічним розвитком. Визначено, що важливим фактором посилення здатності публічного управління до участі і впливу на динаміку розвитку економічних систем регіонів є його інтеграція з галузевим управлінням. Економічна система регіонів розглянута як квазісистемний об'єкт публічного управління, висвітлено змістовну сутність квазіуправління їх розвитком. Детерміновано напрями інтегрування взаємодії органів галузевого і публічного управління. Окреслено підхід до побудови інтегрованого публічного-галузевого управління економічним розвитком регіонів, ключових організаційно-управлінських засобів і показані переваги об'єднання цих видів управління для забезпечення спільного економічного розвитку. Розроблено модель публічно-галузевого управління розвитком економічних систем регіонів і модель інтегрованого трансформаційного процесу поєднання публічно-галузевого управління розвитком регіонів.

The evolution of public administration of regions in the direction of managing its economic development is considered. The necessity of deepening the attention of public authorities to the dependence of the development of economic systems of regions on the development of material sectors and the relevance of their priority development in achieving goals and ensuring the sustainability of sociality in other areas at the local and national levels. The affinity of a number of functions of branch management and principles of management of economic development is stated. It is determined that an important factor in strengthening the ability of public administration to

participate and influence the dynamics of economic systems of the regions is its integration with sectoral management. The expediency of combining public and sectoral management through multifaceted cooperation for the sake of joint influence on the solution of complex priority issues at the local level is substantiated. The economic system of the regions is considered as a quasi-systemic object of public administration, the substantive essence of quasi-management of their development is highlighted. The directions of integration of interaction of branch and public administration bodies at the expense of identification of their purposes and potentials, coordination of directions of cooperation, cooperation and efforts for effective use of resources of the region are determined. The approach to building an integrated public-sectoral management of economic development of regions, key organizational and managerial tools and outlines the advantages of combining these types of management to ensure joint economic development. A logical-structural model of the material production industry is built. The model of public-branch management of development of economic systems of regions and the model of the integrated transformation process of combination of public-branch management of development of regions are developed. The main advantages of integrated management are highlighted. The implementation of the proposed models involves the application of a project approach to the development of the project "Systems of integrated public administration with the use of innovative management tools and levers of practical orientation".

Ключові слова: економічна система, економічний розвиток, публічне управління, галузеве управління, трансформаційні процеси, інтеграція принципів, організаційно-управлінські засоби, інтегрований управлінський супровід.

Key words: economic system, economic development, public administration, branch management, transformation processes, integration of principles, organizational and managerial means, integrated management support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі в економічному житті регіонів України і їх економічному розвитку мають місце певні позитивні досягнення. У валовому регіональному продукті суттєво збільшилася частка послуг, надаваних населенню, спостерігається розвиток сервісної економіки, достатньо швидкими темпами здійснюються інформатизація і цифровізація суспільства, зростає роль територіальних громад у підвищенні продуктивності процесів життєдіяльності. Одночасно значущість розвитку матеріальних галузей виробництва як базових джерел економічного зростання всіх сфер життєдіяльності суспільства не підвищилась, і промислові галузі не досягли достатніх темпів економічного зростання.

Увага до поглиблення змісту і складових економічного розвитку ґрунтується на усвідомленні прямої безпосередньої залежності показників розвитку соціальної і природо-екологічної систем і економічного благополуччя суспільства від показників зростання економіки. В регіонах такий розвиток забезпечується суб'єктами господарювання галузей економіки, розташованих на їх території. Водночас серед дослідників публічного управління не існує єдиної думки стосовно дотичності публічного управління регіонів до регулювання економічного розвитку галузей промисловості, функціонуючих у регіоні, хоча очевидно, що нинішній стан економіки України і успадкована галузева і регіональна структура потребують всебічної підтримки в проведенні модернізаційних заходів, спрямованих на підвищення спільного економічного потенціалу галузей і регіону.

Підвищення ефективності публічного управління регіонального розвитку потребує аналізу їх економічних систем з метою визначення їх характерних параметрів, можливостей і здатностей економічного зрос-

тання потенціалу для розвитку всіх систем регіону в поточний час і в довгостроковій перспективі.

Одним зі шляхів досягнення такого стану є підвищення ефективності управління економічною системою регіону за рахунок інтеграції галузевого і публічного управління. З огляду на це виникає об'єктивна необхідність дослідження теоретичних і практичних питань трансформаційного напрямку інтеграції публічного і галузевого управління в процесах вирішення складних економічних завдань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аспекти інтеграційних процесів у публічному управлінні країни досліджувались у працях О. Андрійка, О. Бабінової, В. Бакуменко, В. Куйбіди, В. Баштанника, Л. Оленковської, М. Пітцика та багатьох інших [8—10; 11]. Питання закономірностей самоорганізації і еволюції суспільних систем досліджували Кант, Гегель, Маркс, Дарвін та ін. Результати проведення реформ існуючих систем національної економіки і особливостей переходу органів влади до роботи в ринкових умовах розглядалися у працях В. Богдановича, В. Бодрова, В. Вітлінського, В. Дербенцева, С. Романюка, І. Розпутенко, В. Тертички, В. Ткаченко, О. Оболенського, В. Ребкало, Ю. Шарова та ін. [1—6; 8].

Але дослідження науковців поки конкретно не зосереджені на механізмах змісту, зміни форм, напрямів та організаційно-економічних питаннях плину трансформаційних процесів в управлінні та їх впливу на економіку регіонів, що дозволило б виявити і поглибити дію впливу багатьох факторів на суспільні економічні відносини, які трансформувались в інтеграційних процесах і інструментах публічного управління на місцевому рівні,

Таблиця 1. Сутність поняття "система"

Визначення	Джерело
Сукупність елементів, що характеризується структурою, зв'язками та функціями, які забезпечують цілеспрямований розвиток	[13, с. 641]
Комплекс елементів, що знаходяться у взаємодії, - це різноманіття об'єктів разом з відношеннями між об'єктами та їх атрибутами	[14, с. 29]
Сукупність елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках між собою та утворюють певну цілісність і єдність	[15, с. 443]
Об'єкт, який характеризується складом елементів, структурою їх зв'язків, параметрами і має хоча б один вхід і один вихід, які забезпечують зв'язок із зовнішнім середовищем, що характеризується законами поведінки і змінює поведінку при надходженні керуючих впливів	Коваленко І.І., Бідюк П.І., Гожий О.П. [16]
Множина взаємозв'язаних елементів, відокремлена від середовища, що взаємодіє з ним як єдине ціле	[17, с. 14]
Сукупність різних функціональних одиниць (біологічних, людських, інформаційних тощо), які пов'язані із середовищем і слугують для досягнення певної загальної мети шляхом дії над матеріалами, енергією, біологічними явищами та керування ними	Вернадський В.І. [17, с. 15]
Скінченна множина функціональних елементів і відношень між ними, які виокремлено із середовища відповідно до певної мети в межах визначеного часового інтервалу	Сагатовський В.М. [17, с. 15]
Відображення у свідомості суб'єкта (дослідника, спостерігача) властивостей об'єктів та їх відношень у вирішенні завдання дослідження, пізнання	Черняк Ю.І. [17, с. 16]
Структурно-функціональна цілісна єдність множини взаємопов'язаних між собою елементів, яку виокремлено із середовища відповідно до певної мети в межах визначеного часового інтервалу	[17, с. 16]

як результати процесів реформування державної влади.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті: дослідити і розкрити можливості підвищення ефективності публічного управління економічним розвитком регіонів шляхом визначення спільних економічних завдань із галузевими органами управління і побудови інтегрованої публічно-галузевої структури управління із застосуванням квазіінтеграційних структур і організаційно-економічних механізмів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Децентралізація державного управління, здійснювана з 1 квітня 2014 р. по червень 2020 р., суттєво розширила повноваження органів місцевого самоврядування (ОМС) на базовому територіальному рівні і підвищила їх відповідальність за розвиток регіонів. Передача низки повноважень на місцевий рівень супроводжувалась організаційними і функціонально змістовими змінами в діяльності ОМС. Було визначено ресурсну матеріальну і фінансову базу місцевого самоврядування, до якої увійшли природні ресурси, місцеве господарство, комунальна власність і фінансові ресурси, розпоряджатися якими ОМС можуть згідно з чинним законодавством. У процесі реформування була створена потужна законодавча база, нормативно-правова, організаційно-функціональна база та нові засади місцевого самоврядування [9].

Аналізуючи сучасні наукові публікації з дослідження нових завдань публічного управління регіонами в частині сприяння соціально-економічному розвитку і

зміцнення місцевого самоврядування, слід зазначити, що в їх більшості не розглядаються питання передуючого економічного зростання регіонів, і, відповідно, питання управління їх економічним розвитком напряду не виділяються. Вони розглядаються в контексті соціально-економічного розвитку і економічної безпеки з огляду на національні інтереси. Не робиться наголос і на тому, що результати функціонування саме економічних систем регіонів є передуючою умовою формування і збільшення економічного базису соціальної та інших підсистем соціально-економічного розвитку територій. Існує небагато праць, в яких розкривається характер публічного управління економікою регіонів від якого залежить економічне забезпечення всіх інших видів розвитку.

Економічні системи регіонів виключно складні в управлінні структурні об'єкти, які знаходяться у взаємозв'язку з процесами інших підсистем регіонів: геолого-географічної, топографічної, екологічної, матеріально-технічної, інституційної, трудової, транспортної тощо. Їх розвиток здійснюється з використанням інтеграційних інструментів і механізмів їх паралельного плину.

Кожен регіон як об'єкт публічного управління являє собою частину території країни, певну адміністративно-територіальну цілісність наявних ресурсів усіх підсистем з переліком галузей, виробничих комплексів, господарюючих суб'єктів, виробничою і соціальною структурою. Вони відрізняються специфікою демографічних процесів і процесів життєдіяльності, певною спеціалізацією, наявною інфраструктурою, внутрішніми виробничими, міжрегіональними, економічними, торговими, і соціально-культурними зв'язками. На території регіону розташовані і функціонують різні організаційні форми, типи і напрями діяльності, що формує їх надзвичайно складні структури з огляду на можливості управління ними. На сучасному етапі роль регіонів як суб'єктів власного і загальнонаціонального сталого розвитку суттєво підвищилась. Навіть поверховий, спрощений перелік і перегляд регіонального господарства засвідчує, що регіони являють собою надзвичайно складні мегасистеми в господарському і управлінському сенсах. Визначення поняття "система" згідно з його трактуванням і складовими елементами наводиться в таблиці 1.

Наведені визначення засвідчують, що економіка регіонів має всі системні якості, які доцільно під час дослідження розглядати в межах єдиної економічної системи.

Економічні системи складаються із сукупності всіх видів економічної діяльності людей, здійснюваної шляхом участі у процесах їх економічної взаємодії, що спрямовується на вирішення питань виробництва, обміну і розподілу продукції. У цих системах формуються продуктивні сили і економічні відносини, взаємодію яких забезпечує сукупність організаційних форм, видів економічних процесів господарської діяльності.

Під економічними процесами розуміють розвиток процесів безпосереднього виробництва, розподілу, обміну і споживання та дію зумовлених цими процесами виробництва спільних законів і властивих їм суперечливо-

стей. При реалізації і взаємодії економічних процесів формуються тісні економічні відносини, які переплітаються, відображаючи рух економічного базису суспільства [12, с. 428]. Економічні системи належать до соціальних систем, оскільки їх невід'ємним і головним складником є люди, чії ідеї, наукові і практичні знання використовуються для побудови і розвитку економічних процесів. Соціальні системи — це співтовариство активних економічних суб'єктів, які прагнуть забезпечити себе найкращими умовами життя в умовах наявних обмежених ресурсів. Особливістю економічних систем є їх динамічність. Вони складаються із суб'єктів, які постійно здійснюють цілеспрямовану діяльність відповідно до поставлених цілей і здатні до рефлексії стосовно владних дій і дій інших суб'єктів. У складі систем регіону економічні системи є найбільш складними. Вони ґрунтуються на відносинах власності і панівних систем політичної, державної і місцевої влади. Різноманітні форми власності в соціально-ринковій економіці не зменшують роль державної і муніципальної влади в регулюванні, прогнозуванні і підтримки плину економічних процесів і зміцненні потенціалу економічних систем. На рівні регіонів економічні системи можливо уявити як об'єктивну єдність пов'язаних між собою процесів економічного життя, елементи якої перебувають в органічному взаємозв'язку, зосереджені і переважно реалізуються на території регіону і значно менше за його межами. Вони мають усі ознаки багатокомпонентних нелінійних систем розподільного типу, які розглядаються переважно у двох аспектах: як відкриті, самоорганізовані системи з формуванням стійких структур і як системи з еволюційним характером процесів і складністю фазових переходів з одного стану в інший. Обидва ці аспекти присутні в економічних системах.

Відмітною особливістю економічних систем є те, що вони вже давно сформовані і функціонують за участю активних суб'єктів господарювання, які здійснюють цілеспрямовану діяльність відповідно до обраних цілей. Суб'єкти управління ними можуть змінювати стратегію і тактику своїх дій без прив'язки до державної і регіональної влади. Водночас вибір цілей, які не збігаються з цілями розвитку регіонів, і їх самостійна незалежна реалізація може зробити внутрішній стан таких систем нестійким. Для того ж самостійні господарюючих суб'єктів при формуванні і плинні процесів виробництва в тій чи іншій мірі і на певних умовах використовують економічний потенціал регіону, що спонукає їх до співпраці з органами публічного управління і органами місцевого самоврядування.

Характерні ознаки і принципи цих систем: принцип цілісності, принципова незвідність властивостей системи до суми властивостей її елементів і невиводимість властивостей цих елементів із властивостей цілого, структурованість і можливості опису системи через встановлення елементів її структури, наявність мережі зв'язків і відносин, обумовлених поведінкою системи та її окремих елементів, вільне співвідношення її структурних елементів і принцип ієрархічності (кожний компонент системи, у свою чергу, може розглядатись як система, а при дослідженні може являти собою один із компонентів більш широкої системи).

Усі складники економічних систем регіонів, прямі і зворотні зв'язки між ними, їх взаємодія, спільні еко-

номічні інтереси, єдиний ресурсний потенціал, близьке розташування у просторі, масштабність обсягів виконуваних робіт, господарюючі суб'єкти і виробничі економічні процеси, які функціонують у регіональному адміністративному просторі, являють собою загальну інституційну архітектуру регіону і мають єдині органи управління нею з боку публічного і галузевого управління і місцевого самоврядування. Ці органи управління застосовують споріднені організаційно-економічні механізми контролю за станом і розвитком систем і вирішують широкі і розгалужені взаємопов'язані проблеми на території регіонів. Властивості економічних систем дозволяють їх презентувати як складні квазісистеми публічного управління. Префікс "квазі" (від лат. *quasi* — немов, майже) вітчизняні та зарубіжні економісти вживають для позначення складності явища або його значущості (антонім "квазі" — істинний). В економічній і управлінській літературі його використовують для розуміння природи інтеграційних процесів, взаємодії підприємств і господарюючих суб'єктів при їх об'єднанні (інтеграції) за умови розвинутості контролю з боку органів управління спільною діяльністю, але за відсутності у них прав контролю за власністю учасників [7].

Для економічних систем регіонів характерне перетинання економічних інтересів, взаємодія, інтегрованість і різнобічність процесів розвитку. Вони зорієнтовані на задоволення і підтримку існуючих і появу нових економічних інтересів і довгострокових відносин за відсутності юридично оформленого трансферу прав власності. Ці властивості дозволяють розглядати їх як складні квазісистеми економіки і використовувати для управління відповідними організаційно-економічними механізмами з урахуванням умов інтегрованості квазіпроцесів і квазіструктур, їх побудови і існування.

Визначення особливостей економічних систем регіонів як об'єктів публічного управління дозволяє скласти уявлення і стосовно системи управління ними. Управлінський вплив на економіку регіонів формується в основному в їх внутрішньому середовищі і частково в зовнішньому (з боку органів державного управління). При цьому управління здійснюється безпосередньо, а також за участю місцевих органів влади за принципами народовладдя. Основним джерелом економічного підґрунтя управління є економічний потенціал регіону. Його слід розглядати як здатність економічних систем регіонів розвиватись за рахунок власних ресурсів, які можуть забезпечити необхідну суму доходів для швидкого (інтенсивного) економічного зростання і гарантувати рівень життя населення регіонів відповідно до стандартів розвинених країн світу. За рахунок економічного розвитку регіонів формуються і тенденції економічного зростання країни. Сучасний рівень розвитку України є наслідком багатьох невіршених раніше регіональних проблем, нераціонального використання економічного потенціалу, слабкості економіки промислових і непромислових галузей, низьких темпів модернізації і оновлення основних фондів і неактивності процесів їх інвестування. Питання пришвидшення економічного розвитку неможливо вирішити без урахування чинників управлінського впливу, які за сучасного стану економіки країни стали надзвичайно актуальними.

Ефективний плин економічних процесів можливий за умови узгодження і раціональної взаємодії суб'єктів управління і налагодження процесів управління. При цьому сила управлінського впливу фахівців керівних систем повинна бути достатньою для підтримки збалансованості керованих процесів, а саме повинна бути не нижчою від "порогу" синхронізації. Економічні процеси господарюючих суб'єктів регіону за рахунок прогнозування, стратегічного планування і належного рівня раціональності побудови і створення умов плину, мають достатню обґрунтованість і межі передбачуваності, які охоплені інформаційним полем їх синхронізації. Це створює можливості їх підтримки, керованості плину і захисту від небажаних змін. Безпосереднє управління квазісистемою економіки регіону є новою формою публічного управління на регіональному рівні, в якій реалізуються економічні і пов'язані з ними суміжні й перехресні процеси із забезпеченням взаємоузгоджених внутрішніх інтересів регіонів з інтересами господарюючих суб'єктів, жителів і держави [2, с. 206].

Діяльнісний зміст публічного управління являє собою систему знань про сутність, закономірності та правила застосування і дотримання нормативно-законодавчих актів і правових документів, методів, технологій і механізмів управлінського впливу на формування і хід економічних процесів, створюючи економічні передумови забезпечення соціального та інших видів розвитку цивілізованого й безпечного життя в суспільстві.

У регіоні вирішення всіх завдань і виконання функцій публічного управління лежать на перетині промислово-економічних процесів суб'єктів господарювання і їх інституцій. Зазначене стимулює появу заходів з організації спільної праці, самоврядування, самоорганізації і формування тісних продуктивних взаємовідносин. Водночас при чіткому і узагальному переліку питань, покладених на вирішення органами публічного управління і органами місцевого самоврядування в нових умовах, створення методологічного інструментарію забезпечення їх вирішення для регіонального рівня поки недостатньо. Особливо це стосується більш глибокого поєднання публічного і галузевого аспектів управління. У літературних джерелах поки відсутні апробовані організаційно-управлінські й організаційно-економічні механізми управління регіонами з урахуванням галузевого складника в умовах реалізації наданих повноважень.

Здійснені модернізаційні реформи і виділені для їх реалізації ресурси на цьому рівні в основному були зосереджені на підвищенні публічності (суспільності) управління. Але досвід самостійності управління на цьому рівні в умовах підвищення прав і відповідальності влади органам управління необхідно набувати самостійно. Недостатньо врегульованими залишаються відносини між організаційними структурами галузевого і регіонального управління, недостатньо конкретизовано зміст і спрямованість функціональних завдань, чітко не визначені об'єкти, на які в нових умовах можуть бути спрямовані управлінські дії органів влади з метою підтримки їх функціонування для підвищення їх вкладу в економічне зростання регіонів. Без врегулювання цих аспектів діяльності ефективність самостійно вирішуваних завдань управління економічним розвитком регіонів ще довго не набуває очікуваного рівня.

Управління розвитком економічними системами як основних джерел формування економічного базису розвитку здійснюється в паралельно існуючих публічних і галузевих органах управління, що мотивує зміст їх праці до спільного розгляду. Слід підкреслити, що сучасною тенденцією світового господарства і його управлінських структур є посилення уваги державних органів влади одночасно і до галузей промисловості, які розглядаються як генератори науково-технічного прогресу і інновацій. Тому у складі чинників економічного розвитку в Україні, доцільно окремо розглядати тісну співпрацю органів публічного управління з керуючими органами галузей у напрямі техніко-технологічного й управлінського спрямування. Першим кроком стає визначення існуючих між ними видів відносин, серед яких доцільно виділити: науково-технічні, виробничі, економічні, соціальні, фінансові, кредитні та інші відносини, зосереджені в економічній системі регіонів, які формуються і реалізуються відповідними функціями органів влади. Окрема група відносин представлена ринковими відносинами, що формуються під впливом ринку праці, ринку продукції, у тому числі інвестиційними фондами, капіталами і валютою.

З'ясування можливостей поглиблення співпраці і ступеня об'єднання публічних і галузевих управлінських зусиль для активізації діяльності суб'єктів господарювання в економічній системі регіонів потребує від органів публічного управління налагодження більш тісної взаємодії з органами управління галузей їх організаційних структур і об'єктів, розташованих на території регіонів, оцінки і визначення особливостей їх побудови, рівня інноваційності, існуючих проблем, наявності невикористаних ресурсів, можливостей подальшого удосконалення, обсягів власних і необхідних допоміжних фінансових ресурсів для подальшого розвитку. Аналіз слід починати зі структурного різноманіття суб'єктів господарювання і їх систематизації за низкою ознак: призначенням, значущістю, роллю в кожному господарюючому об'єкті з точки зору участі у створенні кінцевого продукту чи послуг. Доцільним є поділ галузей на центральні ланки, в яких здійснюється безпосередньо виробництво продукції чи послуг і на діяльність яких органи публічного управління майже не впливають, а також на групу допоміжних, обслуговуючих, суміжних, комунікативних та інформаційно-цифрових ланок, які мають багато спільного з аналогічними ланками міського господарства. З одного боку, усі перелічені ланки є невіддільними від об'єктів основного виробництва, а з іншого — результати їх діяльності можуть бути використані в інфраструктурі території і пов'язані з її інфраструктурними об'єктами. Ця особливість дозволяє розвинути зв'язки цих інфраструктурних елементів галузей промисловості і муніципальних, що сприятиме їх взаємодосконаленню і підвищенню економічної ефективності діяльності. Вони можуть стати складовими елементами мережевої організації з обслуговування інших підприємств території регіону, що знизить їх витрати і збільшить потенційні можливості для розвитку місцевого самоврядування. З урахуванням означеного можемо побудувати логіко-структурну модель будь-якої галузі промисловості (рис. 1).

Рис. 1. Логіко-структурна модель галузі матеріального виробництва

На рисунку 1 наведено альтернативні, найбільш поширені "блокові" структури галузей, які практично невід'ємні від головних підприємств галузевого господарського комплексу. Вони створюють архітектуру галузевої системи, а саме:

- базові підприємства — безпосередньо створюють продукцію чи послуги;

- обслуговуючі підприємства — забезпечують основне виробництво всіма видами необхідних ресурсів, ремонтно-відтворювальним обслуговуванням, проектно-модернізаційними та іншими засобами;

- допоміжні структурні ланки виробничої системи — здійснюють логістичні, мережеві, заготівельні і торговельні процеси, організацію торгівлі, сервісних центрів, маркетингових структур та ін.;

- суміжні підприємства та організації — співпрацюють і безпосередньо можуть бути пов'язані з головними підприємствами, створюючи умови і надаючи послуги для підтримки галузей науково-дослідними розробками, ідеями, технологіями, інноваційними проектами, експертизою, фінансово-консультаційною допомогою, навчанням і перепідготовкою персоналу тощо;

- інформаційно-цифрові, виробничі та управлінські — самостійні підприємства, які забезпечують виконання управлінських функцій, прямі і зворотні зв'язки, формують інформаційні технології, аналітичну інформацію, програмні продукти, телекомунікаційні канали, засоби медіа та ін.

Результати структурного аналізу низки галузей галузевої архітектури регіону дозволяють органам управління побачити спільні можливості раціоналізації існуючих блоків обслуговування основного виробництва і можливості їх міжгалузевої інтеграції та організації спільного використання регіональних ресурсів за рахунок підтримки регіонів зі збільшення їх інвестиційних можливостей, знизити витрати на їх утримання і обслуговування, підвищити їх мобільність та продуктивність віддачі в напрямі розвитку економічних систем.

Структурний аналіз галузевої архітектури регіону дозволить розкрити характер зв'язків і точки дотику в діяльності галузевих і муніципальних структур, які можна використати в спільному регіональному галузевому управлінні з метою поглиблення інтеграції діяльності органів влади при налагодженні взаємозв'язків, контролю, організації і плину економічних процесів. У цьому випадку інтеграція розглядається як процес розвитку в економічній системі регіону всіх економічних процесів, результатом чого є досягнення єдності і цілісності елементів економічної системи, які долучені до співпраці органів галузевого і публічного управління на умовах

квазіінтеграційних відносин, що сприятиме появі нових економічних структур, які відповідатимуть вимогам сучасної економіки і визначатимуть можливості їх досягнення.

Інтеграційні процеси повинні відбуватися і в організаційних формах технологій виробництва. Мова йде про розвиток існуючих і створення нових раціональних форм спеціалізації, кооперування, агрегування, концентрації, про появу нових організаційно-господарських зв'язків.

Ці апробовані форми організації виробничих процесів створять умови для балансу і оптимального споживання ресурсів, скорочення енергетичних і трудових витрат у процесах прогресивних змін суспільної організації виробництва і узгодженої діяльності технологічно і технічно пов'язаних підприємств, промисловості, будівництва, транспорту, галузей невиробничої сфери та інших суб'єктів господарювання, які забезпечують потреби в їх результатах для усіх видів процесів, в яких задіяні люди.

Інтеграція процесів суспільної діяльності праці на регіональному рівні корелює із загальнонаціональними процесами інтеграції. Перехід України на рейки ринкової соціально орієнтованої економіки на самому початку супроводжувався процесами злиття підприємств, створенням їх нових типів і нових організаційних форм. Підприємства об'єднувалися на основі спільних економічних інтересів і спроб створення нового економічного порядку. Створювалися корпорації, асоціації, консорціуми, промислово-фінансові групи, холдингові компанії та ін. Водночас їх управління здійснювалось централізовано, а акценти на доцільність інтеграції підприємств на регіональному рівні фактично не робились. Не порушувались і питання участі нових районних структур у процесах розвитку регіонів.

Інтеграційні процеси, які тривають в українському суспільстві, супроводжуються імплементацією європейських принципів взаємодії влади на державному рівні з органами регіональної влади. Вони впливають на формування інтеграційних відносин органів місцевої влади із суб'єктами господарювання і органами галузевого управління на регіональному рівнях у форматі інтегрування управлінських впливів на стан розвитку економіки. Напрямами інтеграції процесів стає формування багатопартійного партнерства численних суб'єктів господарювання регіону шляхом інтеграції методів, способів і форм їх економічної діяльності в напрямі відтворення і збільшення потенціалу економічного зростання. Економічна інтеграція розглядається як прояв високого соціально-економічного, політичного, організаційно-правового і культурного ступеня розвитку будь-якої економічної системи [7, с. 337]. У світі інтегровані інтеграційні структури розглядаються як каркас економіки. Їх призначення і сутність полягає у встановленні довгострокових партнерських зв'язків між суб'єктами господарювання, які характеризуються стійкістю відносно мінливої поведінки та інтересів суб'єктів і їх груп, довгостроковим існуванням формальних інституційних норм, що регулюють прийняття рішень та взаємодію самих економічних суб'єктів.

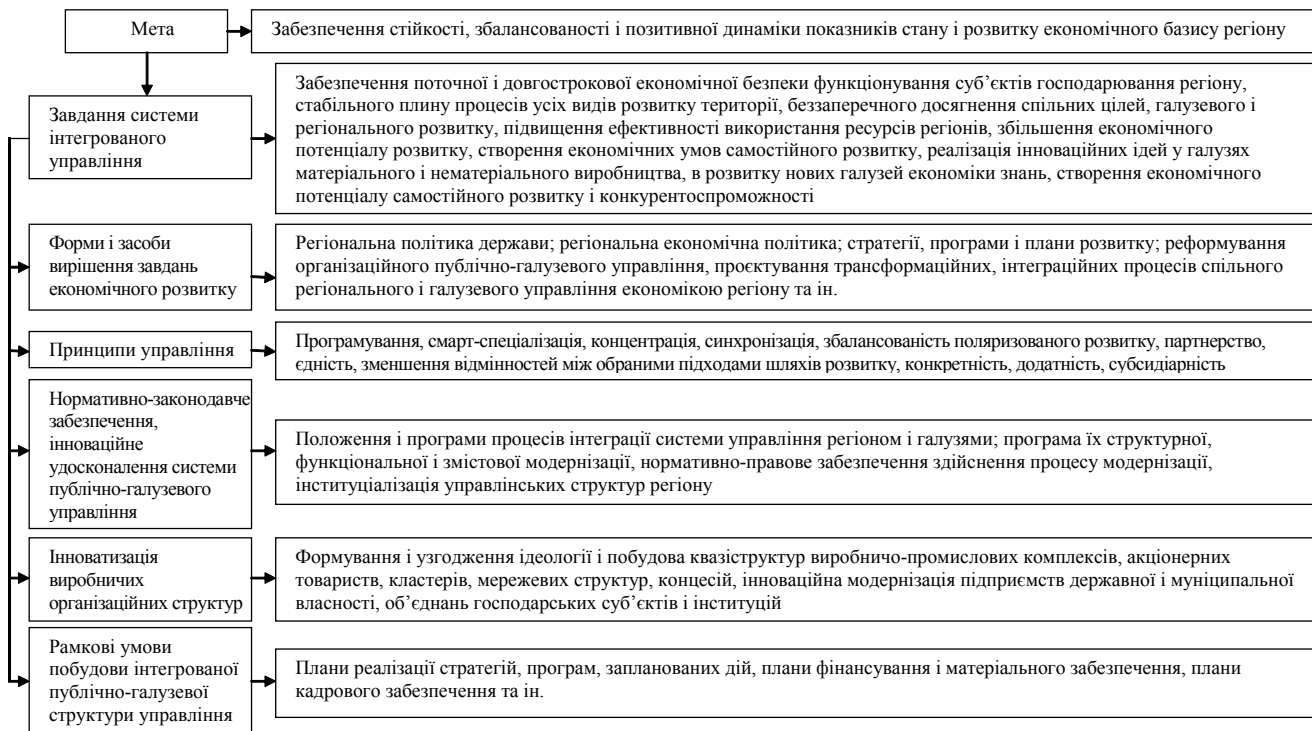

Рис. 2. Модель публічно-галузевого управління розвитком економічних систем регіону

Оскільки питому вагу всіх суб'єктів господарювання в економічній системі регіону становлять підприємства галузевої підпорядкованості, доцільно визначити переваги їх інтегрованого управління порівняно з окремим застосуванням галузевих і публічних важелів.

Сучасна парадигма наукових досліджень і наукових пропозицій полягає в тому, що реальні об'єкти замінюються спрощеними уявленнями і абстракціями так, щоб в них була відображена сутність явищ і ті властивості і результати діяльності вихідних об'єктів, які необхідні для вирішення існуючих проблем. З цією метою використовуються логічне, структурне імітаційне та інші види моделювання.

Реалізація означених переваг і можливостей спільного розвитку галузевої і регіональної економік за умови побудови системи інтеграційної публічно-галузевої інтеграційної ланки регіонального управління, яка може бути створена в обласних державних адміністраціях регіонів, представлена в моделі публічно-галузевого управління (рис. 2), і в моделі інтегрованого трансформаційного процесу поєднання дій публічного і галузевого управління (рис. 3).

Основи і переваги інтегрованого управління полягають у такому:

- спільна розробка регіональних галузевих, промислових інноваційних програм розвитку буде супроводжуватись активним залученням і використанням ресурсів регіону і інвестуватись крім галузевих із регіональних і місцевих бюджетів, що збільшить можливості підприємств щодо інноваційного розвитку і підвищення конкурентоздатності;

- зусилля системного інтегрованого управління будуть спрямовуватись на перетворення розрізнених галузевих і регіональних підприємств і організацій на сучасні утворення з високим рівнем інноваційної про-

мислової інфраструктури за рахунок застосування інноваційних інструментів інтегрованого впливу на економічні процеси розвитку, які спрямовуються на підвищення ефективності трансформаційних процесів;

- системна економічна і соціальна взаємодія органів галузевого і публічного управління, здійснювана в межах узгодження і спільно розробленої політики розвитку економічних систем регіону шляхом застосування угод і договорів про співпрацю, підвищить дієвість управління всіх рівнів як ключового чинника економічного розвитку;

- у структурі функцій органів управління регіональним розвитком з'являються споріднені функції галузевого і публічного управління з урахуванням їх економічної соціалізації і спеціально затверджених програм і планів спільної діяльності, що підвищує внесок усіх видів управління в процеси розвитку;

- інтеграція процесів галузевого і публічного управління створює умови для наближення до світових тенденцій розвитку суспільства і наближення економічних систем регіонів до цифрової економіки.

Реалізація запропонованих моделей передбачає застосування проєктного підходу до розробки проєкту "Системи інтегрованого публічного управління із застосуванням інноваційних управлінських інструментів і важелів практичної спрямованості".

ВИСНОВКИ

Перехід України від адміністративно-бюрократичного управління національним господарством до само-реалізації місцевого самоврядування і реформи, пов'язані з цими процесами створили умови для функціонування систем управління всіх рівнів у стані постійних трансформаційних та інтеграційних перетворень. Це мотивує до реалізації в них нових форм управління,

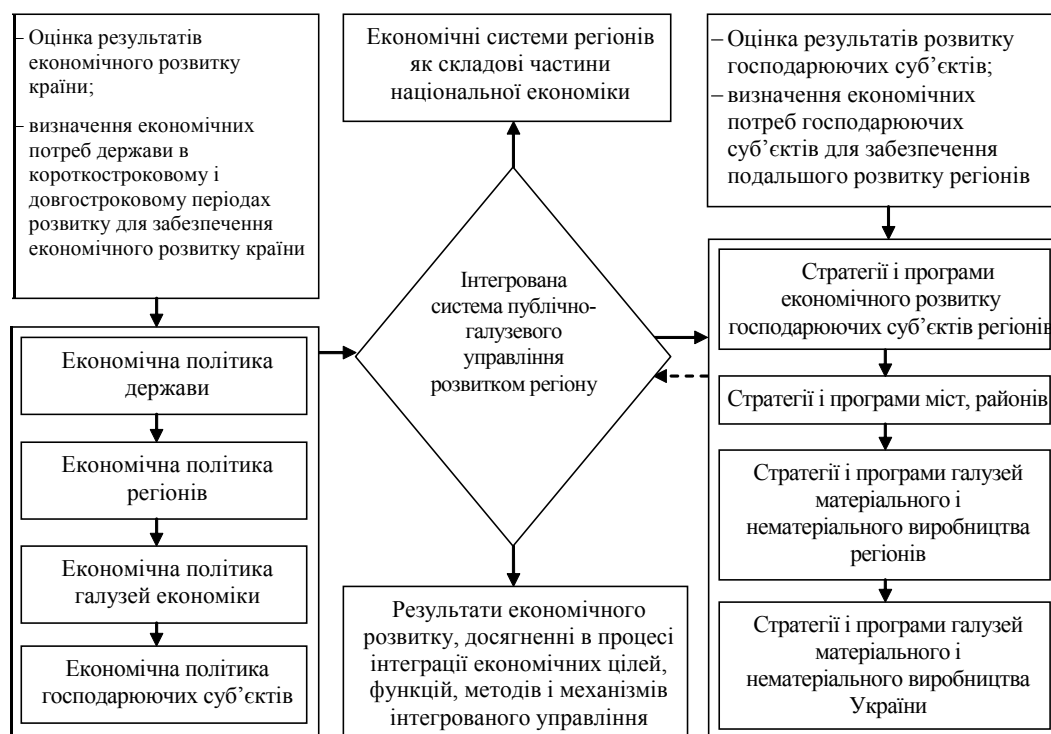

Рис. 3. Модель інтегрованого трансформаційного процесу поєднання публічно-галузевого управління розвитком регіонів

насамперед економічними системами, в яких формується економічний потенціал інших видів розвитку.

У регіонах суспільна організація виробництва продукції і послуг здійснюється в різних галузях виробничої і невиробничої сфери, різних організаційних формах із використанням різних видів власності господарюючих суб'єктів. Процеси виробництва супроводжуються сполученням дій багатьох суб'єктів, їх численних зв'язків, процесів їх взаємодії і співпраці. Забезпечення стабільної динаміки економічного розвитку стає можливим тільки шляхом об'єднання економічних інтересів держави, регіонів, галузей і суб'єктів усіх форм, залучення їх власності до участі й підтримання процесів економічного розвитку на рівні регіонів. Пошук таких можливостей стає пріоритетним завданням органів публічного управління.

Створення умов економічної самостійності регіонів потребує суттєвого підвищення уваги органів влади до розвитку економічних систем регіонів за рахунок подальшого розвитку промислових виробничих і невиробничих ланок, удосконалення форм організації їх діяльності шляхом раціональної інтеграції, інноватизації і належного управлінського супроводу з використанням квазіметодів. Можливості і зміст інтеграційного управління розвитком економічних систем регіону створюють умови для подальших методологічних і практичних досліджень змісту діяльності і проєктування інтегрованих систем квазіуправління та їх інституціалізації.

Література:

1. Вітлінський В.В., Катуніна О.С. Еволюційні моделі оцінювання та прогнозування стратегій розвитку галузей промисловості України. Актуальні проблеми прогнозування поведінки складних соціально-економічних систем: монографія / за ред. О.І. Черняка, П.В. Захарченко. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2016. С. 25—38.

2. Основи регіонального управління в Україні: підручник. Автори-упорядники: В.М. Вакуленко, М.К. Орлатий, В.С. Куйбіда [та ін.]; за заг. ред. В.М. Вакуленко, М.К. Орлатого. Київ: НАДУ, 2012. 576 с.

3. Романюк С.А. Регіональний розвиток і децентралізація: теоретичні та практичні аспекти // Регіональна економіка. 2016. № 3. С. 10—18.

4. Синергетичні та екофізичні методи дослідження динамічних та структурних характеристик економічних систем: монографія / Дербенцев В.Д., Сердюк О.А., Соловйов В.М., Шарапов О.Д. Черкаси: Брама-Україна, 2010. 300 с.

5. Томарева-Патлахова В.В. Когнітивна модель соціально-економічного розвитку регіонів в контексті децентралізації. Ефективна економіка. — 2017. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6017>

6. Стан і нові можливості соціально-економічного розвитку Дніпропетровської області: монографія / Бобровська О.Ю., Сergyogin С.М., Бородин Є.І. [та ін.]; за заг. ред. О.Ю. Бобровської. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2019. 276 с.

7. Солнцев С.О., Жигалкевич Ж.М. Квазіінтеграція взаємодіючих підприємств: теоретичний аспект. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 12. С. 336—340.

8. Баштанник В.В. Трансформація державного управління в контексті європейських інтеграційних процесів: монографія. Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2010. 420 с.

9. Ольшанський О.В. Ресурсний потенціал місцевого самоврядування: теоретико-прикладний аспект: монографія. Харків: Оберіг, 2020. 400 с.

10. Оленковська Л.П. Шляхи становлення міжсекторного партнерства на місцевому рівні України. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 10. С. 168—171.

11. Оленковська Л.П. Проблеми інституційного забезпечення інтеграційних процесів в місцевому самоврядуванні України. Наукові праці: наук.-метод. журн. Серія: Державне управління. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Вип. 202. Т. 214. С. 92—98.

12. Економічна енциклопедія: У 3 т. Т. 1. / редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. Київ: Академія, 2000. 863 с.

13. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко [та ін.]; за ред. Ю.В. Ковбасюка [та ін.]. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

14. Системний підхід у вищій школі: підручник для студ. магістратури / Ю.О. Шабанова; М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т. Дніпропетровськ: НГУ, 2014. 120 с.

15. Философский словарь / А.И. Абрамов [и др.]; под ред. И.Т. Фролова. 7-е изд., перераб. и доп. Москва: Республика, 2001. 719 с.

16. Коваленко І.І., Бідюк П.І., Гожий О.П. Основи системного аналізу. Інтерактивний комплекс навчально-методичного забезпечення. Рівне: НУВГП. 2008. 113 с.

17. Теорія систем в екології: підручник / Ю.Г. Масікевич, О.В. Шестопалов, А.А. Негайло [та ін.]. Суми: Сумський держ. ун-т, 2015. 330 с.

References:

1. Vitlins'kyj, V.V. and Katunina, O.S. (2016), "Evolutionary models of estimating and forecasting development strategies of Ukrainian industries", Aktual'ni problemy prohnozuvannya povedinky skladnykh sotsial'no-ekonomichnykh system [Current problems of predicting the behavior of complex socio-economic systems], Berdians'k, Ukraine, pp. 25—38.

2. Vakulenko, V.M. Orlatyj, M.K. and Kujbida, V.S. (2012), Osnovy rehional'noho upravlinnia v Ukraini [Fundamentals of regional governance in Ukraine], Orlatoho: NADU, Kyiv, Ukraine.

3. Romaniuk, S.A. (2016), "Regional development and decentralization: theoretical and practical aspects", Rehional'na ekonomika, vol. 3, pp. 10—18.

4. Derbentsev, V.D. Serdiuk, O.A. Solovjov, V.M. and Sharapov, O.D. (2010), Synerhetychni ta ekonomizychni metody doslidzhennia dynamichnykh ta strukturnykh kharakterystyk ekonomichnykh system [Synergetic and econophysical methods of research of dynamic and structural characteristics of economic systems], Brama-Ukraina, Cherkasy, Ukraine.

5. Tomareva-Patlakhova, V.V. (2017), "The cognitive model of socio-economic development of regions within the decentralization", Efektyvna ekonomika, vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6017> (Accessed 15 July 2021).

6. Bobrovs'ka, O.Yu., Ser'ohin, S.M. and Borodin, Ye.I. (2019), Stan i novi mozhyvosti sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Dnipropetrovs'koi oblasti [Status and new opportunities for socio-economic development of Dnipropetrovsk region], DRIDU NADU, Dnipro, Ukraine.

7. Solntsev, S.O. and Zhyhalkevych, Zh.M. (2016), "Quasi-integration of interacting enterprises: a theoretical aspect", Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky, vol. 12, pp. 336—340.

8. Bashtannyk, V.V. (2010), Transformatsiia derzhavnoho upravlinnia v konteksti ievropejs'kykh intehtratsijnykh protsesiv [Transformation of public administration in the context of European integration processes], DRIDU NADU, Dnipropetrovs'k, Ukraine.

9. Ol'shans'kyj, O.V. (2020), Resursnyj potentsial mistsevoho samovriaduvannia: teoretyko-prykladnyj aspekt [Resource potential of local self-government: theoretical and applied aspect], Oberih, Kharkiv, Ukraine.

10. Olenkov's'ka, L.P. (2013), "Ways of formation of intersectoral partnership at the local level of Ukraine", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 10, pp. 168—171.

11. Olenkov's'ka, L.P. (2013), "Problems of institutional support of integration processes in local self-government of Ukraine", Naukovi pratsi: nauk.-metod. zhurn. Seriia: Derzhavne upravlinnia. Mykolaiv: ChDU im. Petra Mohyly, vol. 202, no. 214, pp. 92—98.

12. Mochernyj, S.V. (2000), Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia], vol. 1, Akademiia, Kyiv, Ukraine.

13. Surmin, Yu.P. Bakumenko, V.D. and Mykhnenko, A.M. (2010), Entsyklopedychnyj slovnyk z derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedic dictionary of public administration], NADU, Kyiv, Ukraine.

14. Shabanova, Yu.O. (2014), Systemnyj pidkhid u vyschij shkoli [System approach in higher education], NHU, Dnipropetrovs'k, Ukraine.

15. Abramov, A.Y. (2001), Fylosofskyj slovar' [Philosophical Dictionary], Respublyka, Moscow, Russia.

16. Kovalenko, I.I. Bidiuk, P.I. and Hozhyj, O.P. (2008), Osnovy systemnoho analizu. Interaktyvnyj kompleks navchal'no-metodychnoho zabezpechennia [Fundamentals of systems analysis. Interactive complex of educational and methodical support], NUVHP, Rivne, Ukraine.

17. Masikevych, Yu.H. Shestopalov, O.V. and Nehadajlo, A.A. (2015), Teoriia system v ekologii [Theory of systems in ecology], Sums'kyj derzh. un-t, Sumy, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 19.07.2021 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

С. М. Сальніков,

слухач магістратури кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування,
Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика

ORCID ID: 0000-0002-0232-6974

З. В. Гбур,

д. держ. упр., професор, професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного
адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика

ORCID ID: 0000-0003-4536-2438

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.86

ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВИ

S. Salnikov,

Master's student of the Department of Healthcare Management and Public Administration,
Shupyk National Healthcare University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Z. Hbur,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor of the Department of Healthcare Management
and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

PUBLIC ADMINISTRATION OF STATE FINANCIAL RESOURCES

Досліджено теоретичні підходи до визначення сутності й ознак публічного адміністрування, його співвідношення з державним та публічним управлінням.

На підставі проведеного аналізу наукових праць у галузі публічного управління, адміністративного та фінансового права запропоновано визначення публічного адміністрування фінансових ресурсів як врегульованої фінансово-правовими нормами та детермінованої публічними інтересами управлінської діяльності суб'єктів владних повноважень щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів держави та місцевих громад.

Виокремлено елементи системи публічного адміністрування, до якої належать суб'єкти, тобто органи державної влади та органи місцевого самоврядування (суб'єкти владних повноважень); об'єкти, тобто відносини, що перебувають під владним впливом суб'єктів публічного адміністрування; діяльність суб'єктів публічного адміністрування.

Охарактеризовано особливості публічного адміністрування фінансових ресурсів держави. Такими особливостями визнано владний характер повноважень суб'єктів публічного адміністрування; виникнення та розвиток відносин публічного адміністрування у сфері фінансової діяльності як однієї з форм здійснення належних функцій держави; систематична діяльність суб'єктів владних повноважень, врегульована фінансовим законодавством; забезпечення задоволення публічних інтересів щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів держави та місцевих громад.

Запропоновано поділ публічного адміністрування на види залежно від його об'єкту на публічне адміністрування: бюджетних коштів; податків і зборів; кредитних ресурсів; коштів державних цільових фондів та ін.

З'ясовано, що критерієм ефективності публічного адміністрування фінансових ресурсів держави є рівень задоволення публічних інтересів, що полягає у забезпеченні формування, розподілу й використання фінансових ресурсів держави та слугує виконанню завдань і функцій держави щодо задоволення загальносуспільних потреб, про що свідчать показники економічного і соціального розвитку України.

Theoretical approaches to defining the essence and features of public administration, its relationship with public and public administration are studied.

Based on the analysis of scientific papers in the field of public administration, administrative and financial law, it is proposed to define public administration of financial resources as regulated by financial and legal norms and determined by public interests management activities of subjects of power on the formation, distribution and use of financial resources.

Elements of the system of public administration to which the subjects belong, ie bodies of state power and bodies of local self-government (subjects of power) are singled out; objects, ie relations that are under the influence of the subjects of public administration; activities of public administration entities.

Features of public administration of financial resources of the state are characterized. Such features are recognized as the authoritative nature of the powers of the subjects of public administration; the emergence and development of relations of public administration in the field of financial activities as one of the forms of proper functions of the state; systematic activity of subjects of power, regulated by financial legislation; ensuring the satisfaction of public interests in the formation, distribution and use of financial resources of the state and local communities.

The division of public administration into types depending on its object into public administration is proposed: budget funds; taxes and fees; credit resources; funds of state trust funds, etc.

It was found that the criterion for the effectiveness of public administration of state financial resources is the level of public interest, which is to ensure the formation, distribution and use of state financial resources and serves the tasks and functions of the state to meet public needs, as evidenced by economic and social development of Ukraine.

Ключові слова: публічне адміністрування, державне управління, суб'єкти владних повноважень, публічний інтерес, фінансові ресурси держави, публічні кошти.

Key words: public administration, public administration, subjects of power, public interest, financial resources of the state, public funds.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Соціальні та економічні зміни в сучасній Україні, що обумовлені глобальною фінансовою кризою, вимагають поліпшення організації діяльності органів державної влади, здійснення ефективного публічного управління в усіх сферах життєдіяльності. Від ефективності управління у сфері публічних фінансів залежить побудова стабільної фінансової системи держави, її спроможність подолати кризові явища, в т.ч. спричинені пандемією. Вирішення цих актуальних завдань на сучасному етапі розвитку потребує ґрунтовного дослідження питань публічного адміністрування фінансових ресурсів держави, аналізу наукових підходів до сутності публічного адміністрування, визначення його принципів та критеріїв ефективності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Реалії сьогодення поступово позначаються на становленні та розвитку понятійно-категоріального апарату управлінської науки. В науці державного управління термін "публічне адміністрування" з'явився порівняно нещодавно, у зв'язку з чим, залишаються невирішеними питання співвідношення понять "публічне адміністрування", "державне управління" та "публічне управління".

Дослідженню питань формування публічного адміністрування фінансових ресурсів держави присвятили свої наукові праці відомі вчені різних галузей науки, в т.ч. галузі державного управління, фінансового та адміністративного права: А. Авер'янов, Ю. Битяк, О. Василік, Л. Воронова, В. Загорський, М. Лахижа, О. Музика-Стефанчук, Н. Нижник, А. Нечай, О. Оболенський, П. Пацурківський та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз та узагальнення наукових підходів до сутності публічного адміністрування фінансових ресурсів держави, що дозволить сформулювати принципи та критерії його ефективності з урахуванням особливостей сучасного етапу розвитку соціально-економічних відносин в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Цілісне уявлення про сутність публічного адміністрування неможливе без аналізу його складових понять. Поняття "публічний" походить від латинського слова "publica" — суспільство, народ, люди і означає відкритий, гласний, суспільний [1, с. 643]. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає термін "публічний" як такий, що "відбувається в присутності публі-

ки, людей; прилюдний; призначений для широкого відвідування, користування; громадський" [2, с. 1187]. Термін "публічний" вживається у законодавстві про державну службу. Так, відповідно до ст. 1 Закону України "Про державну службу" № 889-VIII від 10.12.2015 р. [3] державна служба є публічною діяльністю із практичного виконання завдань і функцій держави.

Під публічністю, як справедливо зауважує М. Лахижа, слід розуміти таку властивість адміністрування, як відкритість громадськості, зв'язок з певною територіальною спільнотою людей, орієнтація на суспільні інтереси [4, с. 141]. Публічний інтерес, на думку О. Музики-Стефанчук, — "це явище об'єктивно існуюче, яке не залежить від волі органів публічної влади й ухвалених ними загальнообов'язкових нормативно-правових актів та встановлює зв'язок цих органів з фізичними та юридичними особами" [5, с. 340]. Публічний інтерес включає державний інтерес, носієм якого є держава в особі системи відповідних державних органів, та публічний територіальний інтерес, носієм якого є органи місцевого самоврядування [6, с. 61].

У сучасній літературі поширеною є думка про те, що поняття "публічне управління" є ширшим за поняття "державне управління" та включає останнє. Таке співвідношення є цілком обґрунтованим та обумовлене тим, що державне управління здійснюється органами державної влади, і не охоплює діяльність органів місцевого самоврядування (муніципальне управління). Отже, публічне управління детерміноване публічними інтересами, які полягають у задоволенні потреб публічних суб'єктів — органів державної влади та органів місцевого самоврядування (суб'єктів владних повноважень).

Термін "адміністрування" походить від латинського слова "administro" — керувати і означає управління, завідування [1, с. 48]. Цей термін запозичений із зарубіжних країн і визначається як контроль або управління чимось; група людей, які організовують або контролюють щось; уряд країни [7].

Науковці по-різному підходять до проблеми співвідношення понять "управління" та "адміністрування". Одні вчені їх отождествлюють, інші ж, навпаки, співвідносять як ціле та часткове. Причому адміністрування визначають або як форму управління, або як його вид.

Адміністрування є управлінською діяльністю, урегульованою нормами права, що ґрунтується на владних повноваженнях та виражається в правових та неправових актах суб'єктів (постановах, наказах, розпорядженнях тощо).

Поняття "адміністрування" визначається податковим законодавством України як сукупність рішень та процедур контролюючих органів і дій їх посадових осіб (пп. 14.1.1-1 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України). Крім того, розділ II Податкового кодексу України присвячено порядку адміністрування податків та зборів [8].

Під публічним адмініструванням в "Енциклопедичному словнику з державного управління" розуміється теорія та практика державного управління, яка охоплює реалізацію адміністративних процедур шляхом публічної діяльності [9, с. 605]. Публічне адміністрування визначається також як різновид управлінської діяльності інституцій публічної влади, завдяки якій держава та гро-

мадянське суспільство забезпечують самокерованість (самоврядність) усієї суспільної системи та її розвиток у певному, визначеному напрямку [10, с. 489].

Переважна більшість вітчизняних науковців визначають публічне адміністрування як регламентовану законами й іншими нормативно-правовими актами діяльність суб'єктів публічного адміністрування, що спрямована на здійснення законів та інших нормативно-правових актів шляхом прийняття адміністративних рішень і надання адміністративних послуг [11, с. 8].

Аналізуючи зміст даного визначення необхідно докладніше спинитись на окремих його аспектах. Перший стосується змісту публічного адміністрування, який полягає у здійсненні систематичної діяльності суб'єктами владних повноважень. Другий аспект пов'язаний з визначенням напрямком розвитку відносин, у сфері яких здійснюється публічне адміністрування. Причому такий напрям визначається самими суб'єктами владних повноважень. Третій аспект передбачає забезпечення реалізації публічних інтересів як результату публічного адміністрування. Самі публічні інтереси передбачені нормативно-правовими актами суб'єктів владних повноважень.

Публічне адміністрування має відповідну систему, зміст якої, на нашу думку, охоплює такі складові елементи:

- суб'єкти публічного адміністрування, тобто органи державної влади та органи місцевого самоврядування (суб'єкти владних повноважень);

- об'єкти публічного адміністрування, тобто відносини, що перебувають під владним впливом суб'єктів публічного адміністрування;

- діяльність суб'єктів публічного адміністрування, врегульована нормами права та детермінована публічними інтересами, через яку реалізуються владні повноваження суб'єктів щодо об'єктів публічного адміністрування.

У науковій літературі публічне адміністрування розглядають у широкому та вузькому значеннях. У вузькому значенні публічне адміністрування пов'язується із виконавчою гілкою влади і розглядається як діяльність уряду. У широкому значенні під публічним адмініструванням розуміють всю систему органів державної влади. В залежності від такого трактування, суб'єктами публічного адміністрування у вузькому розумінні є органи державної виконавчої влади, в широкому — органи законодавчої, виконавчої та судової влади виходячи з принципу поділу влади відповідно до положень [12].

Об'єктом публічного адміністрування у даному дослідженні є фінансові ресурси держави, за допомогою яких держава виконує свої завдання та функції. Аналіз наукових джерел у галузі фінансового права дає підстави стверджувати про відсутність єдиного розуміння сутності та складу фінансових ресурсів. Цілком слушною є позиція Л. Воронової, яка визначає фінанси перш за все як економічну категорію, що відбиває сукупність відносин, пов'язаних зі створенням, розподілом та використанням ресурсів у грошовій формі для потреб держави, виробництва й соціального захисту населення [13, с. 15—17].

На переконання О. Василик, не всі грошові ресурси є фінансовими. Поняття "грошові ресурси" є значно

ширшим, але фінансові ресурси виступають завжди у грошовій формі. Грошові ресурси стають фінансовими тоді, коли концентруються у відповідні фонди, для яких встановлено порядок створення й використання [14, с. 84]. На здійсненні фінансової діяльності держави в інтересах суспільства наголошує П. Пацурківський, зазначаючи, що держава організовує надходження грошових коштів в різноманітні державні грошові фонди, розподіляє і використовує їх на соціально-економічні програми та інші суспільне необхідні потреби. В результаті фінансової діяльності держава набуває права власності на фінансові ресурси та втрачає його, спрямовуючи ці ресурси на задоволення загальносуспільних потреб [15, с. 166].

Фінансове законодавство не містить визначення поняття фінансових ресурсів, натомість оперує іншими поняттями, такими як "публічні кошти" [16], "бюджетні кошти" [17], що в свою чергу ускладнює процес управління формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів держави. Відповідно до ст. 1 Закону України "Про відкритість використання публічних коштів" від 11.02.2015 р. № 183-VIII [16] до публічних коштів відносяться кошти державного та місцевих бюджетів, кошти Національного банку України та державних банків, Пенсійного фонду України, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, державних цільових фондів, кредитні ресурси, надані під державні та місцеві гарантії, а також кошти суб'єктів господарювання державної і комунальної власності, отримані ними від їхньої господарської діяльності. Виключення становлять таємні видатки державного бюджету, які передбачені на діяльність органів державної влади, в інтересах національної безпеки і не підлягають деталізації у Законі України "Про Державний бюджет України". Отже, під публічними коштами законодавець розуміє не лише кошти держави, але й кошти місцевих громад, акумульовані до місцевих бюджетів та кошти, отримані суб'єктами господарювання комунальної власності від господарської діяльності.

У Бюджетному кодексі України (далі — БКУ) поняття фінансових ресурсів ототожнюється з поняттям бюджетних коштів. Так, у ст. 1 БКУ бюджет визначається як план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду. Бюджетними ж коштами є належні відповідно до законодавства надходження бюджету та витрати бюджету (ст. 2 БКУ) [17].

Заслугує на підтримку думка А. Нечай щодо поділу публічних фондів на державні фонди коштів та фонди коштів, що належать органам місцевого самоврядування [18, с. 62]. Але в цьому випадку уявляється, більш точним буде визначити частиною публічних коштів саме фонди коштів місцевих громад, від імені яких органи місцевого самоврядування здійснюють розпорядження цими коштами.

Публічні фінанси у науковій літературі визначаються як економічні відносини, що пов'язані з формуванням, розподілом та використанням грошових фондів для виконання функцій та завдань держави, окремих її адмі-

ністративно-територіальних одиниць, а також підприємств та організацій, необхідних для забезпечення розширеного відтворення та соціальних потреб, у процесі яких відбувається розподіл та перерозподіл сукупного суспільного продукту та контроль за задоволенням суспільних потреб [19, с. 2]. Отже, публічні фінансові ресурси слід розглядати як сукупність державних та місцевих фінансових ресурсів, тобто ресурсів держави та місцевих громад.

Виходячи з наведених міркувань, під публічним адмініструванням фінансових ресурсів слід розуміти врегульовану фінансово-правовими нормами та детерміновану публічними інтересами управлінську діяльність суб'єктів владних повноважень щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів держави та місцевих громад.

Як самостійний вид управлінської діяльності публічне адміністрування фінансових ресурсів має свої особливості:

- владний характер повноважень суб'єктів публічного адміністрування;
- сферою виникнення та розвитку відносин публічного адміністрування є фінансова діяльність як одна з форм здійснення належних функцій держави;
- систематична діяльність суб'єктів владних повноважень врегульована фінансовим законодавством;
- об'єктом публічного адміністрування є фінансові ресурси держави;
- публічне адміністрування забезпечує задоволення публічних інтересів щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів держави та місцевих громад.

Зауважимо, що публічне адміністрування фінансових ресурсів держави охоплює управлінську діяльність суб'єктів владних повноважень у сфері формування, розподілу та використання державних коштів. Аналіз формування, розподілу та використання коштів територіальних громад, які є частиною публічних коштів, слід здійснювати в контексті адміністрування публічних фінансових ресурсів.

На нашу думку, залежно від об'єкту адміністрування можна виокремити публічне адміністрування бюджетних коштів; податків і зборів; кредитних ресурсів; коштів державних цільових фондів та ін. Зокрема, процес адміністрування бюджетних коштів регламентується бюджетним законодавством і здійснюється на стадіях бюджетного процесу: складання проєкту бюджету, розгляд проєкту бюджету, затвердження бюджету, виконання бюджету та складання, розгляд і затвердження звіту про виконання бюджету. Суб'єктами публічного адміністрування бюджетних коштів є Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Рахункова палата, Міністерство фінансів України, Державна казначейська служба України, Державна аудиторська служба України. Повноваження суб'єктів владних повноважень, регулюються бюджетним законодавством. Публічне адміністрування бюджетних коштів забезпечує формування, розподілу, використання бюджетних коштів для виконання завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Публічне адміністрування податків і зборів регулюється податковим законодавством України і передбачає облік платників податків та об'єктів оподаткування, забезпечення обслуговування платників податків, організацію та контроль за сплатою податків та зборів. Суб'єктом публічного адміністрування податків і зборів є Державна податкова служба України, повноваження якої визначено Податковим кодексом України. Публічне адміністрування податків і зборів забезпечує задоволення публічних інтересів держави щодо формування бюджетів усіх рівнів. Публічний інтерес у податковій сфері, як справедливо зауважує І. Пасічна, це забезпечений правом майновий інтерес держави у надходженні податків і зборів до публічних фондів грошових коштів [20, с. 21].

Суб'єкти владних повноважень реалізують законодавчі принципи формування, розподілу та використання фінансових ресурсів держави. Бюджетним кодексом України визначено принципи бюджетної системи України, серед яких, на нашу думку, можна виділити принципи ефективної діяльності органів публічного адміністрування, зокрема принцип збалансованості, принцип обґрунтованості, принцип ефективності та результативності, принцип публічності та прозорості, принцип справедливості і неупередженості (ст. 7 БКУ).

Слід зазначити, що Бюджетним кодексом України від 21.06.2001 р. [21], який втратив чинність 08 липня 2010 р., було передбачено принцип відповідальності учасників бюджетного, відповідно до якого кожен учасник бюджетного процесу несе відповідальність за свої дії або бездіяльність на кожній стадії бюджетного процесу. Тому до переліку принципів бюджетної системи, а також принципів ефективності варто додати і принцип відповідальності суб'єктів публічного адміністрування. Крім того, податкове законодавство закріплює ряд принципів, які на нашу думку, забезпечують ефективне адміністрування податків і зборів, серед яких визначений принцип невідворотності настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства.

Слід зазначити, що критерії ефективності діяльності суб'єктів публічного адміністрування мають базуватися на таких принципах, які по суті є вимогами до його здійснення: верховенства права, законності, незалежності та неупередженості, обґрунтованості рішень, об'єктивності, прозорості та відповідальності. Забезпечення реалізації зазначених принципів є важливою умовою ефективного публічного адміністрування фінансових ресурсів держави.

Аналізуючи такі риси публічної адміністрації, як ефективність (успішність), прозорість, етику та справедливість, М. Лахижа справедливо вказує на те, що ефективність пов'язується із встановленням пріоритетів та виділенням коштів, новою системою оцінки, децентралізацією фінансового управління, підбором необхідних інструментів і процедур [4, с. 143].

Здійснення оцінки ефективності бюджетного контролю через показник його макроекономічної ефективності пропонує А. Монаєнко [22, с. 6].

На його думку, використання показників ефективності, в т.ч. коефіцієнтів інтенсивності, результативності, реалізованості та дієвості дозволять істотно підвищити

відповідальність за результативність і підняти на якісно новий рівень ефективність діяльності суб'єктів владних повноважень.

Важливим критерієм ефективності, на нашу думку, є рівень задоволення публічних інтересів в результаті здійснення публічного адміністрування фінансових ресурсів держави. Як зазначалося вище, публічний інтерес полягає у забезпеченні формування, розподілу й використання фінансових ресурсів держави. Задоволення публічного інтересу в свою чергу слугує виконанню завдань і функцій держави щодо задоволення загальносуспільних потреб. Показниками ефективності публічного адміністрування фінансових ресурсів держави, на нашу думку, є показники економічного і соціального розвитку України, в т.ч. обсяг валового внутрішнього продукту, обсяг дефіциту державного бюджету, державного боргу, показники валютно-курсової політики, розмір мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму тощо. Таким чином, публічне адміністрування є ефективним, коли воно відповідає інтересам та потребам суспільства.

Найважливішим елементом публічного адміністрування фінансових ресурсів держави є контроль. Він полягає у виявленні порушень фінансового законодавства, їх припиненні та передусім притягненню до юридичної відповідальності. Контроль забезпечує законність та дотримання фінансової дисципліни в процесі публічного адміністрування коштів держави.

Загалом сутність контролю як обов'язкової функції держави полягає у перевірці відповідності діяльності суб'єктів владних повноважень щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів держави та місцевих громад фінансово-правовим нормам та публічним інтересам. Мета такої діяльності полягає у виявленні результатів впливу суб'єктів владних повноважень на об'єкт публічного адміністрування, тобто фінансові ресурси держави, за допомогою яких держава виконує свої завдання та функції.

Уявляється, контроль можна розглядати як спосіб попередження порушень фінансового законодавства, подолання наявних перешкод для ефективного публічного адміністрування фінансових ресурсів держави.

Чинне законодавство України визначає правові та організаційні засади здійснення державного фінансового контролю. Так, відповідно до ст. 1 "Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні" серед головних завдань органу державного фінансового контролю, визначено такі: здійснення державного фінансового контролю за використанням і збереженням державних фінансових ресурсів, ефективним використанням коштів і майна, станом і достовірністю бухгалтерського обліку і фінансової звітності у міністерствах та інших органах виконавчої влади, за дотриманням бюджетного законодавства [23].

На сьогодні в Україні здійснення контролю органами державної влади не забезпечує ефективне публічне адміністрування фінансових ресурсів держави. Про це свідчить:

— низький рівень показників соціально-економічного розвитку, в т.ч. валового внутрішнього продукту, мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму,

зростання дефіциту державного бюджету, державного боргу;

— недосконалість нормативно-правових актів, які регулюють фінансову діяльність держави та органів місцевого самоврядування;

— недотримання принципів публічного адміністрування, в т.ч. принципів прозорості (непрозоре використання фінансових ресурсів держави), законності (значна кількість порушень фінансового законодавства), обґрунтованості рішень (неврахування наукових висновків, правозастосовної практики, досвіду зарубіжних країн), відповідальності (недосконала судова система, корупційні правопорушення);

— неналежне надання державою соціальних послуг населенню;

— недостатня взаємодія органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері публічного адміністрування фінансових ресурсів держави та територіальних громад.

Враховуючи конституційне закріплення незворотності європейського курсу нашої держави, необхідно привести законодавство у відповідність із сучасними вимогами та європейськими прагненнями України, закріпити на законодавчому рівні положення про публічне адміністрування, усунути дублювання повноважень його суб'єктів, а також законодавчо визначити запропоновані принципи публічного адміністрування фінансових ресурсів держави.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукових підходів до предмету дослідження дозволив визначити публічне адміністрування фінансових ресурсів як врегульовану фінансово-правовими нормами та детерміновану публічними інтересами управлінську діяльність суб'єктів владних повноважень щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів держави та місцевих громад.

До елементів системи публічного адміністрування належать суб'єкти, тобто органи державної влади та органи місцевого самоврядування (суб'єкти владних повноважень); об'єкти, тобто відносини, що перебувають під владним впливом суб'єктів публічного адміністрування; діяльність суб'єктів публічного адміністрування.

Критерієм ефективності визначено рівень задоволення публічних інтересів, що полягає у забезпеченні формування, розподілу й використання фінансових ресурсів держави та слугує виконанню завдань і функцій держави щодо задоволення загальносуспільних потреб.

Література:

1. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. — Київ: Голов. ред. УРЕ АН УРСР. — 1974. — 865 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: словник / [уклад. Бусел В. Т.]. — К.; Ірпінь: ВТФ Перун, 2002. — 1440 с. — (М-во освіти і науки України).
3. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
4. Лахижа М.І. Модернізація публічної адміністрації: теоретичні та практичні аспекти. — Полтава: РВВ ПУСКУ, 2009. — 289 с.

5. Музика-Стефанчук О.А. Публічний інтерес у бюджетних правовідносинах / О.А. Музика-Стефанчук // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2011. — № 3. — С. 337—344.

6. Нечай А.А. Публічні фонди та публічні видатки як категорії фінансового права / А.А. Нечай // Право України. — 2004. — № 4. — С. 60—63.

7. Oxford Wordpower Dictionary. Oxford University Press, New York, 1998. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://archive.org/details/isbn_9780194313193/mode/2up

8. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

9. Сурмін Ю.П. Публічне адміністрування / Ю.П. Сурмін, В.П. Трошинського // Енциклопед. слов. з держ. упр. / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко [та ін.]; за ред. Ю.В. Ковбасюка [та ін.]. — Київ: НАДУ, 2010. — 820 с.

10. Енциклопедія державного управління. У 8 т. — Т 8: Публічне управління / наук.-ред. кол.: В.С. Загорський [та ін.] — Львів: ЛРІДУ НАДУ 2011. — 712 с.

11. Основи публічного адміністрування: навч. посіб. / Ю.П. Битяк, Н.П. Матюхіна, М.С. Ковтун та ін.; за заг. ред. Н.П. Матюхіної. — Харків: Право, 2018. — 172 с.

12. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://cutt.ly/SgVi6A0>

13. Воронова Л.К. Фінансове право України: підручник. — К.: Прецедент; Моя книга, 2006. — 448 с.

14. Василик О.Д. Теорія фінансів: підручник. — К.: НІОС — 2000. — 416 с.

15. Пацурківський П.С. Проблеми теорії фінансового права. — Чернівці, ЧДУ, 1998. — 276 с.

16. Про відкритість використання публічних коштів від 11.02.2015 р. № 183-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19#Text>

17. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>

18. Нечай А.А. Предмет фінансового права на сучасному етапі // Підприємництво, господарство і право. — 2004. — № 5. — С. 62—64.

19. Финансовое право: Учебник / Отв. ред. Н.И. Химичева. — М.: БЕК, 1995. — 525 с.

20. Пасічна І.О. Стан та перспективи розвитку податкових правовідносин в Україні: монографія. — Полтава: ПолтНТУ, 2015. — 183 с.

21. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2542-14#Text>

22. Монаєнко А.О. Фінансово-бюджетний контроль в механізмі бюджетного регулювання територіального розвитку: дис. ... к. держ. упр. 25.00.02 / НАДУ при Президентові України. — К., 2006. — 204 с.

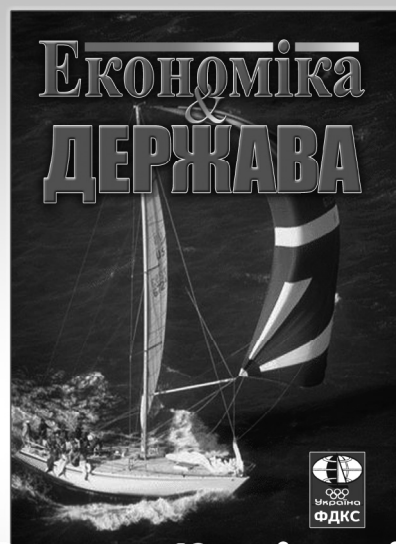
23. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні від 26.01.1993 р. № 2939-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text>

References:

1. Melnychuk, O.S. (1974), Slovník inšomovnykh slov [Dictionary of foreign words], URE AN URSS, Kyiv, Ukraine.
2. Busel, V.T. (2002), Velykyj tлумachnyj slovnyk suchasnoi ukrains'koi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language], WTF Perun, Kyiv, Ukraine.
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On civil service", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (Accessed 05 July 2021).
4. Lakhizha, M.I. (2009), Modernizatsiia publichnoi administratsii: teoretychni ta praktychni aspekty [Modernization of public administration: theoretical and practical aspects], RVV PUSKU, Poltava, Ukraine.
5. Muzyka-Stefanchuk, O.A. (2011), "Public interest in budgetary legal relations", Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, vol. 3, pp. 337—344.
6. Nechay, A.A. (2004), "Public funds and public expenditures as a category of financial law", Law of Ukraine, vol. 4, pp. 60—63.
7. Oxford University Press (1998), Oxford Wordpower Dictionary, Oxford University Press, New York, USA, available at: https://archive.org/details/isbn_9780194313193/mode/2up (Accessed 05 July 2021).
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 05 July 2021).
9. Surmin, Y.P. (2010), Publichne administruvannia. Entsyklopediia [Public administration. Encyclopedia], NAPA, Kyiv, Ukraine.
10. Zagorsky, V.S. (2011), Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedia of Public Administration], vol. 8, Publichne vriaduvannia [Public governance], LRIPA NAPA, Lviv, Ukraine.
11. Bytyak, Yu.P. Matyukhina, N.P. and Kovtun, M.S. (2018), Osnovy publichnoho administruvannia [Fundamentals of public administration], Law, Kharkiv, Ukraine.
12. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "Constitution of Ukraine", available at: <https://cutt.ly/SgVi6A0> (Accessed 05 July 2021).
13. Voronova, L.K. (2006), Finansove pravo Ukrainy [Financial Law of Ukraine], Precedent, My book, Kyiv, Ukraine.
14. Vasylyk, O.D. (2000), Teoriia finansiv [Theory of Finance], NIOS, Kyiv, Ukraine.
15. Patsurkivsky, P.S. (1998), Problemy teorii finansovoho prava [Problems of the theory of financial law], Chernivtsi, Ukraine.
16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On the open use of public funds", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19#Text> (Accessed 05 July 2021).
17. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (Accessed 05 July 2021).
18. Nechay, A.A. (2004), "The subject of financial law at the present stage", Entrepreneurship, Economy and Law, vol. 5, pp. 62—64.
19. Hymycheva, N.I. (1995), Finansovoe pravo [Financial Law], BEK, Moscow, Russia.
20. Pasichna, I.O. (2015), Stan ta perspektyvy rozvytku podatkovykh pravovidnosyn v Ukraini [Status and prospects of development of tax relations in Ukraine], PolNTU, Poltava, Ukraine.
21. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Budget Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2542-14#Text> (Accessed 05 July 2021).
22. Monaenko, A.O. (2006), "Financial and budgetary control in the mechanism of budgetary regulation of territorial development", Abstract of Ph.D. dissertation, Public Administration, NAPA under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
23. The Verkhovna Rada of Ukraine (1993), The Law of Ukraine "On the basic principles of public financial control in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text> (Accessed 05 July 2021).

Стаття надійшла до редакції 14.07.2021 р.

**Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»**

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

**наукове фахове видання України
З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ
(Категорія «Б»)**

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності – **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 351

Ф. В. Мальчиков,
слухач магістратури кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування,
Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика

ORCID ID: 0000-0003-1719-1408

О. К. Толстанов,
д. мед. н., професор, профектор з науково-педагогічної роботи, професор кафедри управління
охороною здоров'я та публічного адміністрування, Національний університет охорони
здоров'я України імені П. А. Шупика

ORCID ID: 0000-0002-7459-8629

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.93

РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПУБЛІЧНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ

F. Malchykov,
Master's student of the Department of Healthcare Management and Public Administration, Shupyk National
Healthcare University of Ukraine, Kyiv, Ukraine
O. Tolstanov,
Doctor of Medical Sciences, Professor, Vice-Rector for Education, Professor of the Department of Healthcare
Management and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine, Kyiv, Ukraine

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN PUBLIC ADMINISTRATION

У статті досліджується роль інститутів громадянського суспільства в публічному адмініструванні для підвищення ефективності взаємодії держави та громадськості як один із важливих системних елементів, для забезпечення ефективного функціонування країни в сучасних умовах. Проаналізовано теоретичну сутність понять громадянське суспільство, інститут громадянського суспільства та публічне адміністрування. Досліджено головні завдання інститутів громадянського суспільства та публічного адміністрування. Досліджено значимість організації інститутів громадянського суспільства в публічному адмініструванні задля асекурації пріоритету інтересів громадян на основі верховенства права. Розглянуто головні ознаки громадянського суспільства. Встановлено, що взаємовідносини між інститутами громадянського суспільства та публічною адміністрацією врегульовуються на основі Конституції України, Законів України, міжнародних актів, підзаконних нормативно-правових актів, договорів, меморандумів, установчими документами інститутів громадянського суспільства. Досліджено, що роль інститутів громадянського суспільства визначається функціями громадянського суспільства. Важливою проблемою є неефективна взаємодія інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади на місцевому рівні, оскільки на сьогодні майже відсутні механізми їх взаємодії, це викликає такі порушення, як зловживання службовим положенням та виникненню корупційних дій. Тобто необхідно структурувати механізми взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства на місцевому рівні, створити умови для партнерських відносин між ними, що в загальному утворить сприятливі умови для ефективних та плідних взаємовідносин між органами публічної влади та громадянським суспільством, що загалом підвищить рівень розвитку публічного управління на місцевому рівні та поступово на загальнодержавному рівні. Проаналізовано роль інститутів громадянського суспільства в діяльності публічної адміністрації в наступних сферах компетенції публічної адміністрації, як-от: охорона здоров'я, фінанси, міжнародна діяльність, безпека, юстиція, економіка, екологія, соціальна сфера, освіта. Аналізуються правовий аспекти позначеної проблематики та визначаються шляхи поліпшення чинного законодавства у сфері організації ефективних взаємовідносин між інститутами громадянського суспільства та публічною адміністрацією. Розглянуто проблеми та окремі нові виклики стосовно організації ефективних взаємовідносин між інститутами громадянського суспільства та публічною адміністрацією. Розкрито ряд вигод від врегулювання та покращення

взаємовідносин між інститутами громадянського суспільства та публічною адміністрацією для забезпечення підвищення ефективності діяльності органів публічної влади України.

The article examines the role of civil society institutions in public administration to increase the effectiveness of interaction between the state and the public as one of the important systemic elements to ensure the effective functioning of the country in modern conditions. The theoretical essence of the concepts civil society, civil society institute and public administration is analyzed. The main tasks of civil society institutions and public administration are studied. The significance of the organization of civil society institutions in public administration for the purpose of securing the priority of citizens' interests on the basis of the rule of law is studied. The main features of civil society are considered. It is established that the relationship between civil society institutions and public administration is regulated on the basis of the Constitution of Ukraine, laws of Ukraine, international acts, bylaws, treaties, memoranda, constituent documents of civil society institutions. It is investigated that the role of civil society institutions is determined by the functions of civil society. An important problem is the ineffective interaction of civil society institutions and public authorities at the local level, as today there are almost no mechanisms for their interaction, which causes such violations as abuse of office and corruption. That is, it is necessary to structure the mechanisms of interaction of public authorities with civil society institutions at the local level, to create conditions for partnerships between them, which in general will create favorable conditions for effective and fruitful relations between public authorities and civil society. management at the local level and gradually at the national level. The role of civil society institutions in the activities of public administration in the following areas of public administration competence, such as health care, finance, international activities, security, justice, economics, ecology, social sphere, education, is analyzed. The legal aspects of this issue are analyzed and ways to improve the current legislation in the field of effective relations between civil society institutions and public administration are identified. Problems and some new challenges in the organization of effective relations between civil society institutions and public administration are considered. A number of benefits from the settlement and improvement of the relationship between civil society institutions and public administration to ensure the efficiency of public authorities of Ukraine are revealed.

Ключові слова: громадянське суспільство, інститути громадянського суспільства, публічне адміністрування, публічні адміністрації, державне управління.

Key words: civil society, civil society institutions, public administration, public administrations, public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Серед актуальних завдань у побудові держави, що стоять на сьогодні перед країною і суспільством, пріоритетним напрямом є розвиток інститутів громадянського суспільства. Розбудова громадянського суспільства в Україні дозволяє забезпечити права і свободу людини й громадянина, створити умови для затвердження демократії, тому що чим більше воно розвинуто, тим легше громадянам захищати свої інтереси. Отже, громадянське суспільство є механізмом забезпечення нормальних і гідних умов життя громадян, гарантом демократії.

Аналізуючи світовий досвід, який демонструє, що найбільш ефективною є наступна система, в якій гармонійно та вдало реалізуються інструменти державного регулювання шляхом залучення інститутів громадянського суспільства в публічному адмініструванні. Перспективи успішного розв'язання більшості проблем та викликів пов'язані зі здатністю влади до налагодження співпраці з громадськістю. Визначення участі громадськості у процесах прийняття рішень державної влади у різних сферах діяльності являється важливим актуальним чинником, особливо в умовах зростаючої ролі та ініціатив пред-

ставників громадянського суспільства. При цьому завданням органів влади являється сформулювати і запропонувати ясне бачення цілей, стратегій і завдань реформування відповідних галузей, отримати підтримку зацікавлених груп та побудувати згоду між цими зацікавленими громадськими організаціями, тому актуальним являється розгляд ролі інститутів громадянського суспільства в публічному адмініструванні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Тематику ролі інститутів громадянського суспільства в публічному адмініструванні досліджує значна кількість науковців. Зокрема, наукові праці А.І. Неділько, Б.В. Чернявська, В.І. Московець, В.К. Ботнев, В.М. Бевзенко, Г.П. Зинченко, І.Б. Точиев, Л.Т. Шинелева, Н.І. Обушна, Р.С. Мельник, О.Н. Євтушенко, С.В. Ботнев присвячені аналізу деяких аспектів та ролі інститутів громадянського суспільства в публічному адмініструванні за сучасних умов у рамках глобалізаційних процесів, які вплинули на генезис та становлення діяльності державних органів влади у прийнятті важливих державних питань.

Рис. 1. Головні ознаки громадянського суспільства

Джерело: сформовано на основі джерела: [6, с. 142].

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою роботи є дослідження ролі інститутів громадянського суспільства в публічному адмініструванні в умовах функціонування державних органів влади задля формування ефективної державної діяльності. Для досягнення мети визначено такі завдання:

- 1) визначити сутність та описати головні завдання інститутів громадянського суспільства та публічного адміністрування;
- 2) описати особливості взаємодії інститутів громадянського суспільства та публічного адміністрування;
- 3) проаналізувати роль інститутів громадянського суспільства та публічного адміністрування для підвищення ефективності державної діяльності.

Під час проведення дослідження було використано загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема, аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, системно-структурний аналіз.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нині суспільство перебуває на такому етапі розвитку, що часто стикається з соціально-політичними та економічними викликами, що обумовлено і наростаючим процесом глобалізації, і постійно мінливій зовнішньополітичній обстановці, і трансформацією моделі державного управління. Адекватна відповідь на ці виклики можлива лише в тому випадку, якщо існує зворотний зв'язок між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства. Такий зв'язок не може бути встановлений без впровадження механізму інформаційної відкритості в діяльність органів виконавчої влади. Тому досить гостро стоїть питання про те, як буде трансформуватися усталена у вітчизняній свідомості традиція владного домінування і обмеження впливу громадськості стосовно прийняття управлінських рішень для потрібної сучасним реаліям філософії рівноправності влади і суспільства [1, с. 8].

Розбудова громадянського суспільства відбувається разом з розвитком інститутів публічної влади, які в системі відносин "держава — громадянське суспільство" є ланкою, що об'єднує державу і громадянське суспільство. Для дослідження ролі громадянського суспільства та інститутів публічної влади, треба визначитися із самим поняттям "громадянське суспільство", яке сьогодні широко використовується іноді в суперечливих значеннях [2, с. 56].

У вітчизняній та міжнародній науковій думці існує чимало трактувань громадянського суспільства. Серед них, найбільш влучними, на нашу думку, є:

— система, що має свої механізми розвитку та управління, тобто:

- 1) громадяни, які вступають у різні відносини, реалізують свої потреби та забезпечують цілеспрямований розвиток суспільства без втручання державних структур;
- 2) громадянська ініціатива, громадянський обов'язок дають можливість для розвитку всіх структур громадянського суспільства [3, с. 39];

— простір, у якому люди на добровільній основі прагнуть забезпечення дотримання правил. Таким чином, громадянське суспільство пропонує реформування наявних норм на основі взаємодії з публічною адміністрацією [4, с. 6];

— сфера діяльності різних суспільних інститутів, у якому держава — лише інститут, основне завдання якого полягає в охороні громадянського суспільства, прав і законних інтересів особистості [2, с. 57];

— своєрідний симбіоз громадських комунікацій і зв'язків, соціальних інститутів і цінностей, де індивід і громадські організації, асоціації, об'єднання, руху і цивільні інститути стають основними суб'єктами взаємодії;

— статус певної нормативної концепції, на якій частково заснована реалізація різних форм громадянської активності соціальних суб'єктів;

— різноманітна сукупність взаємних відносин індивідів, які діють в умовах вільного ринкового суспільства і правової держави [5, с. 30].

Для громадянського суспільства характерні горизонтальні зв'язки і схеми організації, оскільки відносини між суб'єктами ґрунтуються не на ієрархічному підпорядкуванні, а на вільній конкуренції або ж, навпаки, солідарності, що дозволяє громадянам і цивільним об'єднанням взаємодіяти між собою, не вдаючись до авторитарних методів. Стрижнем громадянського суспільства являється вільна і незалежна особистість, здатна брати участь у вирішенні актуальних суспільних проблем. При цьому завдання держави створити умови для реалізації потреб як суспільства в цілому, так і особистості зокрема.

Соціальними компонентами громадянського суспільства є передусім сім'я як соціальний інститут, в якому формуються первинні відносини між індивідами; громадські організації, громадські ініціативи, соціальні рухи, які виражають інтереси окремих груп населення; політичні партії та організації; органи громадського самоврядування, створювані населенням по територіальній і виробничій ознаці. Останні цікавлять нас у більшою мірою, оскільки є тією базою, на основі якої формується сам інститут публічного адміністрування, що представляє собою своєрідного "посередника" між громадянським суспільством і державою [5, с. 30—31].

Аналізуючи наведені вище визначення, пропонуємо виділити такі ознаки громадянського суспільства (див. рис. 1).

На основі таких ознак пропонуємо наступне визначення громадянського суспільства як організованої самоврядної участі громадян у житті суспільства з метою

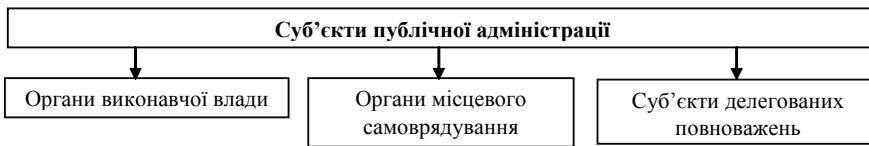

Рис. 2. Суб'єкти публічної адміністрації

Джерело: сформовано на основі джерела: [10, с. 42].

забезпечення його потреб, взаємодії з державою та сприяння її розвитку. У теорії права визначається, що інститут являється частиною певної системи. Перекладаючи це поняття на категорію громадянського суспільства, яка є комплексним і цілісним явищем, можна дійти висновку, що інститут громадянського суспільства — це її частина. Таким чином, ознаки, які характеризують громадянське суспільство, можуть бути застосовані до інституту громадянського суспільства [6, с. 142].

Відповідно до нормативно-правової бази України, переходячи до характеристики інститутів громадянського суспільства, варто наголосити, що їх перелік є фактично невичерпним. Так, постановою Кабінету Міністрів України "Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги" № 153 від 15 лютого 2002 року [7] передбачено, що інститути громадянського суспільства — громадські об'єднання, релігійні, благодійні організації, творчі спілки, професійні спілки та їх об'єднання, організації роботодавців та їх об'єднання, недержавні засоби масової інформації, легалізовані відповідно до законодавства України [8].

Перехід від радянської системи державного управління до сучасної системи публічного управління, зумовило переміщення на перший план інтересів громадян, суспільства, а не організаційної структури як було раніше [9, с. 36]. Для належного розкриття взаємодії інституту громадянського суспільства та публічної адміністрації, необхідно більш детально розкрити значення останньої [6, с. 142].

Науковці при розгляді публічного управління наголошують на тому, що публічне управління не являється певним нейтральним, технічним процесом, а є діяльністю, яка тісно пов'язана з політикою, законом і громадянським суспільством [9, с. 36]. Зазвичай під цим поняттям мають на увазі здійснення державної політики значною мірою органами виконавчої влади. Однак не тільки органи виконавчої влади належать до суб'єктів останньої. Ми погоджуємося з думкою Р.С. Мельника, який визначає, що публічна адміністрація являється узагальнюючим терміном, що об'єднує у собі суб'єктів, головним завданням яких є виконання Конституції та законів України (див. рис. 2) [10, с. 42].

Громадянське суспільство в Україні займає проміжну роль між суспільством та державою відповідно до цього визначається його роль у суспільстві та державі. Така роль інститутів громадянського суспільства визначається функціями громадянського суспільства: інтегральною, інструментальною, дистрибутивною, регулятивною, управлінською, комунікативною, нормативною, ціннісною, контролюючою, функціями протистояння і критичного відображення [9, с. 37].

Відповідно до сутності публічного адміністрування стає важливим питанням взаємодія публічних органів

влади з громадянським суспільством, за рахунок їх якісної взаємодії буде покращено механізми реалізації публічного управління. Передусім позитивні зміни викликані такою взаємодією будуть на місцевому рівні, бо громадянське суспільство найбільше взаємодіє з публіч-

ними органами влади саме на місцевому рівні та має найбільше важелів впливу на них. Оскільки публічне адміністрування розглядається як управління, що здійснюється на основі волевиявлення громади та реалізується суб'єктами, визначеними громадою, для задоволення потреб і досягнення цілей громади як об'єкту управління, то навіть з визначення стає очевидним, що громадянське суспільство в публічному адмініструванні відіграє важливу роль, без його участі публічне адміністрування не може існувати повноцінно [11, с. 54].

У громадянському суспільстві через поєднання державного адміністрування і самоврядування "сила влади стає менш непереборною й не настільки небезпечною" для людини. Важливими компонентами громадянського суспільства стають демократія й місцеве самоврядування, яке є окремою формою публічної влади поряд з державною владою. Тобто місцеве самоврядування — це інститут політичної системи громадянського суспільства, значимість і специфіка якого визначаються, по-перше, його місцем і роллю в політичній системі суспільства як максимально наближеного до громадян і відповідального перед ними рівня публічної влади, по-друге, визнанням полікорпоративності публічних інтересів, по-третє, дуалістичною суспільно-державною природою, що зв'язує державу й громадянське суспільство в єдиний соціально-політичний організм.

Інститут місцевого самоврядування, який виражає інтереси територіальних громад у громадянському суспільстві, відіграє величезну роль у забезпеченні автономії суспільства від держави, але, з іншого боку, він поєднує суспільство з державою, забезпечуючи вирішення соціально-політичних функцій на місцевому рівні, тому що держава і її інститути не в змозі досить повно охопити приватні інтереси, які досить динамічні й різноманітні [2, с. 57].

Важливою проблемою є неефективна взаємодія інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади на місцевому рівні, бо на сьогодні майже відсутні механізми їх взаємодії, це викликає такі порушення, як зловживання службовим положенням та виникненню корупційних дій. Тобто необхідно структурувати механізми взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства на місцевому рівні, створити умови для партнерських відносин між ними, що в загальному утворить сприятливі умови для ефективних та плідних взаємовідносин між органами публічної влади та громадянським суспільством, що в цілому підвищить рівень розвитку публічного управління на місцевому рівні та поступово на загальнодержавному рівні. Взаємодія інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади на місцевому рівні підвищує рівень децентралізації влади. Вдосконалення механізмів їх взаємодії крім наведених вище позитивних процесів дає можливість вдосконалити систему

Таблиця 1. Роль інститутів громадянського суспільства в публічному адмініструванні

Сфера діяльності	Роль інститутів громадянського суспільства в публічному адмініструванні	Приклад інститутів громадянського суспільства	Приклад діяльності інститутів громадянського суспільства
Охорона здоров'я	В контексті пандемії Covid-19 роль інститутів набуває надзвичайно широких масштабів. В умовах потреби ефективного і швидкого реагування інститути забезпечують лікарів і пацієнтів необхідним захистом, медикаментами, обладнанням, сприяють безпеці найбільш вразливих верств населення	Міжнародна організація Фонд Соціальної справедливості – організація, гуманітарні місії якої спрямовані на захист життя населення та медичних працівників	Створила громадську онлайн-платформу RAZOM.ua, аби всі небайдужі змогли допомогти українським лікарням у боротьбі з COVID-19, де головна мета проєкту – об'єднати всіх людей, які займаються допомогою
Економіка та фінанси	Належний контроль за рухом коштів, податковою і митною політикою є основою для ефективного здійснення бюджетних програм	Інститути громадянського суспільства «Сторож» та міжнародний фонд «Відродження» – організації, гуманітарні місії яких спрямовані на контролі за фінансами	Організація «Сторож» здійснює контроль за діяльністю уряду та притягнення його до відповідальності. Міжнародний фонд «Відродження», який у своїй стратегії на 2019–2022 роки вказує на такий спосіб взаємодії з державою, як сприяння зниженню рівня корупції шляхом забезпечення постійного громадського контролю за дотриманням урядом антикорупційних норм; формування несприйняття корупції в суспільстві; стимулювання механізмів підзвітності через зобов'язання України в рамках Ініціативи з прозорості видобувних галузей
Міжнародна діяльність	Вони вирішують конкретні питання та лобіюють інтереси порядку денного міжнародної спільноти, не маючи на меті національних інтересів, є потенційними захисниками постраждалих груп у всьому світі	Організація «Альянс будівництва миру» – організація, гуманітарні місії якої спрямовані на вирішення конфліктів, запобігання насильству, сприяння миру. Дана організація складається із 110 міжнародних організацій, що працюють у 153 країнах світу	Метою діяльності є вирішення конфліктів, запобігання насильству, сприяння миру, де будується коаліція для формування поля розвитку миру на міжнародній арені, розглядаються питання, занадто комплексні й глобальні для однієї держави чи організації
Безпека	Сприяють вирішенню конфліктів і подоланню їх наслідків.	Міжнародний комітет Червоного Хреста – незалежна, політично нейтральна організація, гуманітарні місії якої спрямовані на захист життя й гідності жертв воєнних конфліктів та інших проявів насильства	Направлення в зону воєнного конфлікту на Донбасі 200 тонн гуманітарної допомоги
Юстиція	Сприяють захисту прав і свобод людини	Інститути громадянського суспільства Amnesty International та Громадська Рада – організації, гуманітарні місії яких спрямовані на захист прав і свобод людини	Основні методи діяльності Amnesty International є розслідування порушень і зловживань, вимогання від урядів та корпорацій виконання своїх зобов'язань, розвиток правової освіти. Громадська Рада виступає консультативно-дорадчим органом, утвореним для участі громадськості в формуванні правової політики
Екологія	Спрямована на лобювання екологічних питань	Громадянська рада корінних народів Гондурасу та «Village Water Zambia» – громадські організації, гуманітарні місії яких спрямовані на захисті природи та вирішенні екологічних питань	Громадянська рада корінних народів Гондурасу провадить кампанії з питань лісозаготівлі та будівництва гребель, що будуть впливати на життя корінних народів. «Village Water Zambia» забезпечує постачання води і наведення порядку в сільській місцевості
Соціальна сфера	Сприяє реалізації соціальної політики	Всеукраїнської благодійної організації «Асоціація благодійників України» – організація, гуманітарні місії якої спрямовані на сприяння підвищенню рівня співпраці між державними органами влади, з одного боку, та громадськості, з іншого боку, через освітню та організаційну благодійну підтримку подій, які мають важливе значення в сфері благодійності. Максиміліан Кольбе Верк – німецька організація, основною метою якої є взаєморозуміння і примирення народу Німеччини та жителів країн Східної Європи – в'язнів концтаборів і жертв репресій періоду Другої світової війни	Максиміліан Кольбе Верк виділяє матеріальну допомогу, забезпечує лікування, збирає історичні відомості і спогади очевидців
Освіта	Сприяють реалізації освітньої політики, адвокують підвищення рівня грамотності населення, проводять контроль за здійсненням освітнього процесу та моніторингу його якості	«Центр неформальної освіти» – організація, основною метою якої є просування неформальної освіти, спрямована на подачу адаптованого під потреби учнів навчального матеріалу, не обтяженого формальностями шкільної програми	«Центр неформальної освіти», що активно сприяє розвитку та популяризації неформальної освіти, а також просуває міжнародні діалоги серед молоді, популяризує волонтерство як форму активного громадянства

Джерело: сформовано на основі джерел: [13–20].

місцевого самоврядування, розвивати громадянське суспільство, підвищувати рівень місцевої демократії, активізувати діяльність представників місцевих громад [9, с. 37].

Взаємовідносини між інститутами громадянського суспільства та публічною адміністрацією повинні бути врегульовані, де це регулювання в Україні здійснюється на основі Конституції України, Законів України, міжнародних актів, підзаконних нормативно-правових актів, договорів, меморандумів, установчих документів інститутів громадянського суспільства. Основним нормативно-правовим актом, який декларує побудову відносин між інститутами громадянського суспільства та суб'єктами публічної адміністрації в Україні, є Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016—2020 роки, затверджена Указом Президента від 26 лютого 2016 року № 68/2016 [12]. Загалом, цей акт носить у цілому описовий характер, вказуючи на ті сфери, в яких повинна відбуватися співпраця, та наділяючи повноваженнями Координаційну раду сприяння розвитку громадянського суспільства і Кабінет Міністрів України.

Проте Координаційна рада сприяння розвитку громадянського суспільства станом на 2019—2020 роки не провела жодного засідання. Відповідно до Указу Президента Кабінет Міністрів України зобов'язаний до 10 січня кожного року дії стратегії затверджувати плани заходів з реалізації Стратегії, однак станом на травень 2020 року такий план відсутній. Отже, в 2020 році не здійснюються заходи на виконання Указу Президента. Таким чином, фактично зупинено участь держави у сприянні громадянському суспільству.

На підставі аналізу нормативно-правових актів можна виділити основні сфери компетенції публічної адміністрації, властиві більшості держав: охорона здоров'я, фінанси, міжнародна діяльність, безпека, юстиція, економіка, екологія, соціальна сфера, освіта. Тож для детального розуміння ролі інститутів громадянського суспільства в діяльності публічної адміністрації пропонуємо розглянути приклади їх участі в кожній із вище зазначених сфер (див. табл. 1) [6, с. 143].

Отже, на основі проведеного аналізу, можемо сказати, що публічне адміністрування не може існувати без громадянського суспільства. Оскільки саме інститути громадянського суспільства мають значний вплив на органи публічної влади, а його значимість є важливою складовою, яка відрізняє публічне адміністрування від державного управління.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, у результаті проведеного дослідження визначено, що у сучасних умовах роль інститутів громадянського суспільства в публічному адмініструванні є надто високою. Формування ефективного публічного адміністрування сьогодні є неможливим без активного розвитку інститутів громадянського суспільства. Важливе завдання української держави на сучасному етапі розвитку, відповідно, вбачається в тому, щоб створити необхідні правові й організаційні умови, сприятливу політичну атмосферу для розвитку громадських ініціатив та об'єднань.

Інститути громадянського суспільства зміцнюють публічну владу, роблячи її більш наближеною до громадян. Водночас розвиток інститутів публічної влади являється необхідною умовою формування і розвитку громадянського суспільства в Україні, у якому громадяни мають більше можливостей захищати свої інтереси в різних сферах громадського життя. Таким чином, ефективність реалізації заходів відображає зусилля публічних адміністрацій та залучення інститутів громадянського суспільства у сферах громадського життя під час внесення поправок до нормативно-правових актів у частині реформування відповідних сфер.

Подальших розвідок потребує досвід розвитку громадянського суспільства в європейських країнах, урахування якого може стати базою для розбудови громадянського суспільства в Україні. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці новітніх підходів стосовно вдосконалення форм і методів управління сферами громадського життя, з комплексною перебудовою фінансування сфер та реструктуризації відповідної допомоги населенню. Організаційно-правові механізми розвитку громадянського суспільства в Україні стануть предметом подальших наукових досліджень.

Література:

1. Ботнев В.К., Ботнев С.В. Роль институтов гражданского общества в осуществлении контроля за деятельностью государственных органов. Пробелы в российском законодательстве. 2018. № 1. С. 8—12.
2. Євтушенко О.Н. Громадянське суспільство та інститути публічної влади в політичній системі України. Наукові праці. 2011. Вип. 143. Т. 155. С. 56—61.
3. Московец В.І. Громадськість як інститут громадянського суспільства. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2011. № 2 (53). С. 37—43.
4. Dr. Jan Aart Scholte. Civil Society and Democracy in Global Governance, Department of Politics and International Studies, University of Warwick CSGR Working Paper No. 65/01. С. 6. URL: <https://warwick.ac.uk/fac/soc/pais/research/researchcentres/csgr/papers/workingpapers/2001/wp6501.pdf> (дата звернення 10.11.2020).
5. Зинченко Г.П., Точиев И.Б. Муниципальное управление как институт гражданского общества. Государственное и муниципальное управление: ученые записки СКАГС. 2012. № 4. С. 29—35.
6. Чернявська Б.В. Роль інститутів громадянського суспільства в діяльності публічної адміністрації: український та міжнародний аспект. Прикарпатський юридичний вісник 2020. Вип. 1 (30). С. 141—147.
7. Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги: постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2002 р. № 153. // Відомості Верховної Ради України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_38262 (дата звернення 10.11.2020).
8. The World Bank — Civil society. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/japan/brief/civil-society> (дата звернення 10.11.2020).
9. Неділько А.І. Значення громадянського суспільства у розвитку публічного управління на місцевому рівні

в Україні. Право та державне управління: зб. наук. пр. Запоріжжя: КПУ, 2017. №4 (29). Т. 2. С. 34—39.

10. Мельник Р.С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право: навч. посіб. / за заг. ред. Р. Мельника. Київ: Ваіте, 2014. 376 с.

11. Обушна Н.І. Публічне управління як нова модель організації державного управління в Україні: теоретичний аспект. Ефективність державного управління. 2015. Вип. 44 (1). С. 53—63.

12. Національна стратегія сприяння розвитку інститутам громадянського суспільства в Україні на 2016—2020 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#n20> (дата звернення 10.11.2020).

13. The Official site of International Committee of the Red Cross. URL: <https://www.icrc.org/en/mandate-andmission> (дата звернення 10.11.2020).

14. Фонд Соціальної справедливості. URL: <https://iosj.org.ua/#rec136216131> (дата звернення 10.11.2020).

15. What is Civil Society, its role and value in 2018? Rachel Cooper University of Birmingham 15 October 2018. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c6c2e74e5274a72bc45240e/488_What_is_Civil_Society.pdf (дата звернення 10.11.2020).

16. Міжнародний фонд "Відродження" — Стратегія фонду на 2019—2022 роки. URL: <https://www.irf.ua/strategiya-fond-2019-2020/> (дата звернення 10.11.2020).

17. The Official site of Amnesty International. URL: <https://www.amnesty.org.ua/hto-my/> (дата звернення 10.11.2020).

18. Статут Всеукраїнської благодійної організації "Асоціація благодійників України". URL: <https://vboabu.org.ua/img/forall/ststut%20asociacia%202018.rtf.pdf> (дата звернення 10.11.2020).

19. Шинелева Л.Т. Общественные неправительственные организации и власть. Москва: Издательско-торговая корпорация "Дашков и Ко", 2002. 220 с.

20. The Official site of Maximilian-Kolbe-Werk. Unsere Arbeit. URL: <https://www.maximilian-kolbe-werk.de/unsere-arbeit/> (дата звернення 10.11.2020).

References:

1. Botnev, V.K. and Botnev, S.V. (2018), "The role of civil society institutions in exercising control over the activities of state bodies", *Prohalyny v ukrainskomu zakonodavstvi*, vol. 1, pp. 8—12.

2. Yevtushenko, O.N. (2011), "Civil society and institutions of public power in the political system of Ukraine", *Naukovi pratsi*, vol. 143, no. 155, pp. 56—61.

3. Moskovets, V.I. (2011), "The public as an institution of civil society", *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, vol. 2 (53), pp. 37—43.

4. Dr. Scholte, J. A. (2001), "Civil Society and Democracy in Global Governance, Department of Politics and International Studies", University of Warwick CSGR Working Paper, [Online], vol. 65/01, pp. 6, available at: <https://warwick.ac.uk/fac/soc/pais/research/researchcentres/cgr/papers/workingpapers/2001/wp6501.pdf> (Accessed 10 November 2020).

5. Zinchenko, G.P. and Tochiv, I.B. (2012), "Municipal administration as an institution of civil society", *Derzhavne*

i munitsypalne upravlinnia: vcheni zapysky SKANS, vol. 4, pp. 29—35.

6. Chernyavska, B.V. (2020), "The role of civil society institutions in the activities of public administration: Ukrainian and international aspect", *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*, vol. 1 (30), pp. 141—147.

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2002), Resolution "On the establishment of a unified system for attracting, using and monitoring international technical assistance", available at: https://minjust.gov.ua/m/str_38262 (Accessed 10 November 2020).

8. The World Bank (2020), "Civil society", available at: <https://www.worldbank.org/en/country/japan/brief/civil-society> (Accessed 10 November 2020).

9. Nedilko, A.I. (2017), "The importance of civil society in the development of public administration at the local level in Ukraine", *Pravo ta derzhavne upravlinnia: Zbirnyk naukovykh prats. Zaporozhye Ave: CPU*, vol. 4 (29), no. 2, pp. 34—39.

10. Melnyk, R.S. and Bevzenko, V.M. (2014), *Zahalne administratyvne pravo*, [General administrative law], Vaite, Kyiv, Ukraine.

11. Obushna, N.I. (2015), "Public administration as a new model of public administration in Ukraine: a theoretical aspect", *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, vol. 44 (1), pp. 53—63.

12. President of Ukraine Decree (2016), "The National strategy to promote the development of civil society institutions in Ukraine for 2016-2020", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#n20> (Accessed 10 November 2020).

13. The Official site of International Committee of the Red Cross (2020), available at: <https://www.icrc.org/en/mandate-andmission> (Accessed 10 November 2020).

14. The Official site of the Social Justice Fund (2020), available at: <https://iosj.org.ua/#rec136216131> (Accessed 10 November 2020).

15. Cooper, R. (2018), "What is Civil Society, its role and value in 2018?", University of Birmingham, available at: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c6c2e74e5274a72bc45240e/488_What_is_Civil_Society.pdf (Accessed 10 November 2020).

16. The Official site International Renaissance Foundation (2019), The Fund Strategy for 2019—2022, available at: <https://www.irf.ua/strategiya-fond-2019-2020/> (Accessed 10 November 2020).

17. The Official site of Amnesty International (2020), available at: <https://www.amnesty.org.ua/hto-my/> (Accessed 10 November 2020).

18. Association of Philanthropists of Ukraine (2020), "The Charter of the All-Ukrainian Charitable Organization "Association of Philanthropists of Ukraine", available at: <https://vboabu.org.ua/img/forall/ststut%20asociacia%202018.rtf.pdf> (Accessed 10 November 2020).

19. Shineleva, L.T. (2002), *Hromadski neuriadovi orhanizatsii i vlada*, [Public non-governmental organizations and government], Dashkov & Co. Publishing and Trading Corporation, Moscow, Russian Federation.

20. The Official site of Maximilian-Kolbe-Werk (2020), "Unsere Arbeit", available at: <https://www.maximilian-kolbe-werk.de/unsere-arbeit/> (Accessed 10 November 2020).

Стаття надійшла до редакції 20.07.2021 р.

Л. В. Давид,
здобувач магістратури кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування,
Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика
ORCID ID: 0000-0002-7910-4341
Я. Ф. Радийш,
д. держ. упр., професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування,
Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика
ORCID ID: 0000-0002-8374-5424

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.100

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЗМІНИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАДИ

L. Davyd,
Master's student of the Department of Management Health Care and Public Administration, Shupyk National
Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine
Ya. Radysh,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor of the Department of Healthcare Management and Public
Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

MAIN ASPECTS OF TERRITORIAL CHANGE GOVERNMENT ORGANIZATIONS

У статті досліджувалися основні аспекти зміни територіальної організації влади. Зокрема, встановлено механізм зміни територіальної організації влади, який відображається в адміністративній реформі, яка в Європі називається "Нове публічне управління", а в Україні — "Децентралізація". Визначено причини, які зумовили початок реформування державного управління, до яких відноситься: економічна криза та євроінтеграція з метою вступу в склад Європейського Союзу. Виокремлено міжнародно-правові акти та національне законодавство, яке закріплює та регулює процес реформування територіальної організації влади. З'ясовано мету реформи децентралізації та сфери на які вона поширюється. Аналізуючи індекси ефективності державного управління та індекс ефективності місцевого управління протягом 2005—2017 років, встановлено, що ефективність державного та місцевого управління не залежить від здійснення реформи децентралізації. Виокремлено основних суб'єктів децентралізації публічної влади. Встановлено основні аспекти зміни територіальної організації влади, до яких віднесено: правовий — розробка законодавства та внесення змін до чинних нормативно-правових актів, що регламентують реформу децентралізації; економічний — має два підходи щодо взаємозв'язку між проведенням реформи децентралізації та економічним розвитком, що зводиться до впливу децентралізації на економічний розвиток країни та вплив економічного стану на процес реалізації реформи децентралізації влади; соціальний — спрямованість децентралізації на задоволення соціальних потреб людей; організаційний — процес реформування є поетапним, спрямованим на формування спроможних органів місцевого самоврядування. Зміни територіальної організації влади є необхідністю в кожній демократичній правовій державі. Останніми десятиліттями велика кількість країн з централізованим механізмом державного управління прагнули децентралізації, бо результат їх управління не відповідав вимогам та потребам сучасного суспільства. Соціально-економічні проблеми загострилися, а відтак виникла необхідність у їх вирішенні через зміну державного управління з метою підвищення його ефективності та забезпечення прав всього населення держави. Доведено, що реформа децентралізації повинна включати взаємозв'язок державних органів влади, місцевого самоврядування, суб'єктів приватного сектору та громадян конкретної території. Задля досягнення позитивного результату зміни територіальної організації влади важливим аспектом є підтримка державою органів місцевого самоврядування депресивних територій України.

The article examines the main aspects of the change in the territorial organization of power. In particular, a mechanism has been established to change the territorial organization of power, which is reflected in the administrative reform, which in Europe is called "New Public Administration", and in Ukraine — "Decentralization". The reasons that led to the beginning of public administration reform are identified, which include: the economic crisis and European integration with a view to joining the European Union. The international legal acts and the national legislation which fixes and regulates process of reforming of the territorial organization of the power are allocated. The purpose of decentralization reform and the areas to which it extends have been clarified. Analyzing the indices of public administration efficiency and the index of local government efficiency during 2005—2017, it was found that the efficiency of public and local government does not depend on the implementation of decentralization reform. The main subjects of decentralization of public power are identified. The main aspects of the change of the territorial organization of power are established, which include: legal — development of legislation and amendments to the current regulations governing the reform of decentralization; economic — has two approaches to the relationship between decentralization reform and economic development, which is reduced to the impact of decentralization on the economic development of the country and the impact of the economic situation on the implementation of decentralization reform; social — the focus of decentralization to meet the social needs of people; organizational — the reform process is gradual, aimed at forming capable local governments. Changes in the territorial organization of power are a necessity in every democratic state governed by the rule of law. In recent decades, a large number of countries with a centralized mechanism of public administration have sought decentralization, as the result of their governance did not meet the requirements and needs of modern society. Socio-economic problems have become more acute, and thus there is a need to solve them through a change in public administration in order to increase its efficiency and ensure the rights of the entire population. It has been argued that decentralization reform should include the relationship between public authorities, local governments, the private sector and the citizens of a particular area. In order to achieve a positive result of the change in the territorial organization of power, an important aspect is the state's support of local self-government bodies in the depressed territories of Ukraine.

Ключові слова: державне управління, децентралізація, централізація, нове публічне управління, місцеве самоврядування.

Key words: public administration, decentralization, centralization, new public administration, local self-government.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зміни територіальної організації влади є необхідністю сучасних країн, які шукають нові шляхи управління державним сектором. Реформи державного сектору є діями уряду, які спрямовані на підвищення ефективності та результативності діяльності державної служби.

Поштовхом до проведення реформи децентралізації були застій в економічному розвитку країн та євроінтеграція з метою вступу в Європейський Союз, а тому уряду змушені були переосмислити свою роль в управлінні державою і розробити стратегії розвитку країн.

Процес реалізації адміністративних реформ є довготривалим і мінливим до різноманітних факторів, а тому важливо визначити основні аспекти зміни територіальної організації влади, які визначають вектор руху у реалізації реформи децентралізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичною основою дослідження децентралізації державної влади стали наукові праці: Ременяка О.В., Забейворота Т.В., Azfar O., Kahkonen S., Lanuy A., Meagher P., Rutherford D., Nikos M. Зарубіжний досвід зміни

територіальної організації влади вивчала Архипенко І. Аспекти зміни територіальної організації влади досліджували: Богатирьов А.А. — історико-правовий аспект, Матвієнко А.С. — політико-правовий аспект, Касич А.О., Павлюк Н., Хожило І.І., Хрустальов Ф.С. — соціально-економічний аспект, Пянковский В. — організаційний аспект. Перелік наукових праць зазначених науковців стали підґрунтям для здійснення даного дослідження та подальшого розвитку досліджуваної теми.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є встановлення основних аспектів зміни територіальної організації влади.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Негативні результати централізованого державного управління та механізмів його реалізації дали початок третій хвилі адміністративної реформи в світі, яка називалася "Нове публічне управління". Основною метою вказаної реформи було розширення повноважень місцевого самоврядування з можливістю себе фінансувати. Головними суб'єктами реформи Нового публічного управління є громадяни, які раніше виконували лише підвладну функцію та не брали участі в управлінні. Нині

громадяни є повноправними соціальними суб'єктами, які є центром політики проведення адміністративної реформи [16].

Зміни в територіальній організації влади передбачають делегування частини повноважень з центрального рівня управління, органам місцевого самоврядування. Такий підхід зумовлений тим, що децентралізація покращує розподіл ресурсів, підзвітність та відшкодування витрат, водночас припускається, що субнаціональні уряди мають кращу інформацію, ніж центральний уряд, про проблеми та потреби місцевого населення. Також вважається, що населення більш обізнане про дії місцевих органів ніж центрального уряду. Однак субнаціональні уряди не отримують автоматично додаткової інформації про місцеве населення, на відміну від центрального уряду [13].

В Україні адміністративна реформа, яка стосується змін територіальної організації влади називається реформою "Децентралізації". Вказана реформа спрямована на формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад [5].

Окрім цього, метою децентралізації є оптимізація територіальної та організаційно-правової основ функціонування держави — відтворення ефективної системи публічного управління державного, регіонального та місцевого рівнів, здатної швидко реагувати на мінливі умови життя, потреби та проблеми сучасного суспільства [3].

Децентралізація влади є однією з найскладніших реформ, бо вона поширюється на всі сфери: територіальну основу організації влади, адміністративно-територіальний устрій, зміну повноважень органів державної влади й органів місцевого самоврядування, земельних відносин, бюджетної та податкової систем, гуманітарної й соціальної сфери тощо [1, с. 9].

На відміну від країн Європейського Союзу, реформа децентралізації в Україні розпочалася пізно, лише у 2014 році. Аналізуючи історію реформування механізму публічного управління, вбачається, що поштовхом до початку вказаної реформи є незадовільний економічний стан країни та процес євроінтеграції. Україна нещодавно взяла курс євроінтеграції з метою вступу до Європейського Союзу, відповідно це і стало основною причиною проведення реформи децентралізації та змін у територіальній організації влади.

О.В. Ременяк відзначає, що реформа децентралізації державної влади є ефективним механізмом організації публічної влади в демократичній правовій державі, яка реалізується в процесі проведення державою конституційної реформи, спрямованої на передачу частини владних повноважень від центральних органів влади до місцевих в межах встановлених законодавством, з урахуванням необхідності ефективної взаємодії між ними та інститутами громадянського суспільства [10, с. 11].

Однак встановлено, що ефективність державного та місцевого управління не залежить від здійснення рефор-

ми децентралізації. Ефективність державної та місцевої влади відображається в індексах ефективності. Аналізуючи показники індексу ефективності місцевої влади, що становили у 2005 році — 0,92, 2007 році — 0,95, 2009 році — 0,84, 2011 році — 0,84, 2013 році — 0,95, 2015 році — 0,95, 2017 році — 0,96 [15], то з початком реформи у 2014 році ефективність органів місцевого самоврядування не відзначилась суттєвим покращенням. Звернувшись до індексу ефективності державної влади, то у 2007 році становив 2,75, 2009 році — 3, 2011 році — 2,59, 2013 році — 2,68, 2015 році — 2,68, 2016 році — 2,87 [14]. З початком реформи децентралізації в Україні ефективність державної влади зросла в незначних межах.

У науці виділяють наступні основні аспекти зміни територіальної організації влади:

- політичні аспекти децентралізації влади передбачають залучення громад до політичних процесів державного будівництва, підвищення політичної культури населення, формування місцевих політичних еліт тощо;

- правові аспекти полягають у розробці та прийнятті законодавчих актів про проведення реформ, спрямованих на реалізацію принципів децентралізації влади;

- соціокультурні аспекти децентралізації влади включають: прищеплення суспільству з тоталітарним мисленням принципів, стандартів, традицій та зв'язків демократичних багатосторонніх відносин на рівні влада-громада; активізацію патріотизму та національно-культурного відродження — пробудження "ініціативи мільйонів"; мобілізацію творчої активності населення;
- соціально-економічні аспекти децентралізації влади полягають у гармонізації соціально-економічних відносин на місцевому рівні, проведенні політики гармонійного розвитку територіальних громад та територій [7, с. 11].

Частково погоджуємося із зазначеною позицією та виділяємо такі основні аспекти зміни територіальної організації влади.

Правовий аспект.

Встановлення правових норм є необхідною умовою і складовою ефективного регулювання територій, оскільки саме в законодавчому полі формуються його основи, визначаються найважливіші параметри і фактори, здійснюється нормативно-правова регламентація. Зараз в Україні активно формується правове поле регулювання розвитку регіонів. Серед перешкод, які унеможливають подальший ефективний соціально-економічний розвиток територій держави, виділяють проблеми недостатньої розробленості моніторингу регіонального розвитку, недосконалість правового забезпечення впровадження моніторингу розвитку територій, відсутність чітких алгоритмів проведення моніторингу. Ефективність державного регулювання розвитку регіонів, що значною мірою залежить від формування дієвої національної бази, яка відповідає вимогам часу і динамічним суспільним процесам, що відбуваються в Україні [2, с. 46—47].

Європейська хартія місцевого самоврядування є міжнародно-правовим актом, що став платформою державної політики України у сфері місцевого самоврядування, яка сформована на основі інтересів населення

територіальних громад і передбачає децентралізацію влади, що зводиться до передачі значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування. Законодавче підґрунтя самої ж реформи децентралізації влади почало формуватися у 2014 році. Так, у квітні 2014 року Урядом схвалено основний концептуальний документ — Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади (01.04.2014). Наступним нормативним документом був План заходів щодо її реалізації, які дали старт реформі [5].

З початку реформування територіальної організації влади були прийняті такі законодавчі акти: Закон України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" (05.02.2015); Закон України "Про засади державної регіональної політики" (05.02.2015); Закон України "Про співробітництво територіальних громад" (17.06.2014); Закон України "Про службу в органах місцевого самоврядування" (16.07.2021), а також прийняті суттєві зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України.

Водночас Стратегія сталого розвитку "Україна — 2020", затверджена Указом Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 р., закріплює проведення реформи децентралізації як одну із пріоритетних та зазначає, що її метою є вихід із централізованої моделі державного управління та розвиток місцевого самоврядування, формування ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація повною мірою положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності та фінансової самодостатності місцевого самоврядування [9, с. 78].

Т.В. Забейворота виділяє основні етапи формування нормативно-правового забезпечення децентралізації влади в Україні (1997—2017 рр.):

— перший етап — ініціативний (1997—2005 рр.) — у національному законодавстві з'являються перші установчі нормативно-правові акти, що ініціювали процес децентралізації влади;

— другий етап — конструктивний (2006—2009 рр.) — розроблення та уявлення системних законів та концепцій, що конструювали сучасне бачення державної політики у сфері децентралізації;

— третій етап — пошуковий (2010 — кінець 2013 р.) — пошук шляхів узгодження національного бачення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади та стандартів Ради Європи;

— четвертий етап — вирішальний (з 2014 р. — по теперішній час) — початок практичного здійснення політики децентралізації, переважно у формі фінансової децентралізації та об'єднання територіальних громад;

— п'ятий етап — перспективний — етап упровадження політики децентралізації розпочнеться після ухвалення Верховною Радою України змін до Конституції України стосовно реформування системи місцевого самоврядування та пов'язаних із ними законів, що відкриває новий період здійснення політики децентралізації на якісно більш високому європейському рівні [4, с. 4—5].

Економічний аспект.

Економічний аспект зміни територіальної організації влади включає два підходи, які зводяться до впливу

децентралізації на економічний розвиток країни та вплив економічного стану на процес реалізації реформи децентралізації влади.

Суттєве посилення уваги до децентралізації відбулось після Другої світової війни, коли економічне зростання призвело до суттєвого зростання державних витрат. З часом природно виникла заклопотаність з приводу продуктивності державного сектору і використання його потенціалу для підтримки постійних темпів економічного зростання. Це актуалізувало питання оптимального розподілу фінансових повноважень між різними рівнями державного управління [6, с. 20].

Механізми впливу реформи децентралізації на економічний розвиток країни:

— перерозподіл доходів державного бюджету на користь регіонів;

— розвиток місцевої інфраструктури;

— забезпечення ефективності виробництва суспільних благ;

— зниження рівня витрат;

— виникнення вторинних ефектів;

— забезпечення економічного зростання країни;

— активізація розвитку бізнесу в регіоні;

— зростання рівня інвестиційної привабливості [6, с. 20].

Реформа спрямована на зміну територіальної організації влади передбачає розвиток місцевого самоврядування, однак забезпечення досягнення поставленої мети можливе лише у випадку достатнього ресурсного забезпечення та фінансової самостійності об'єднання громад. Відтак у межах реформи 1 січня 2015 року внесено зміни до Бюджетного та Податкового кодексів, які передбачають отримання місцевим самоврядуванням більше фінансів для підвищення економічної спроможності [5].

Таким чином, територіальні громади отримали повноваження та ресурси такі ж, як і в містах обласного значення. Так, закріплено зарахування до місцевих бюджетів ОТГ 60% податку на доходи фізичних осіб на реалізацію місцевої політики. Окрім цього, на місцевому рівні повністю залишаються надходження від податків: податку на майно (нерухомість, земля, транспорт), на прибуток підприємств і фінансових установ комунальної власності та єдиного податку [5].

Таким чином, передбачається ефективність взаємодії органів місцевого самоврядування та приватного сектору задля підвищення рівня виробництва конкурентоспроможної продукції та надання послуг, розширення ринку, збільшення вакансій та забезпечення зайнятості населення, збільшення доходу в місцевий бюджет та реалізації проєктів розвитку місцевого самоврядування.

Децентралізацією передбачено прямі міжбюджетні відносини ОТГ з державним бюджетом (до реформи прямі відносини мали лише бюджети міст обласного значення, обласні та районні бюджети), а також задля забезпечення ефективного виконання делегованих державою повноважень їм надаються відповідні трансфери (медична та освітня субвенції, дотації, субвенція на розвиток інфраструктури громад тощо). Законодавством закріплено право органам місцевого самоврядування незалежно від дати прийняття закону про Державний

бюджет затверджувати місцеві бюджети. Результатом фінансової децентралізації стало збільшення доходів місцевих бюджетів з 2014 по 2019 рік на 200 млрд грн (з 68,6 млрд грн до 267 млрд грн) [5].

Соціальний аспект.

У соціально-економічному аспекті адміністративно-територіальна одиниця є суб'єктом господарювання, яка в умовах конкуренції повинна бути конкурентоспроможною та повинна розробляти стратегію розвитку території. Органи місцевого самоврядування та громада загалом повинні спрямувати свої зусилля на забезпечення розвитку ринкової інфраструктури та зростання ефективності використання факторів виробництва [8].

До соціальних аспектів децентралізації належать такі явища та наслідки:

- підвищення рівня взаємодії соціальних акторів, що беруть участь у соціальному управлінні регіоном;
- покращення роботи з кадрами. Кадровий фактор акцентує увагу на ролі людей в організації, на адекватному сприйнятті реформи;
- спрямованість децентралізації на задоволення соціальних потреб людей;
- влада розробляє та реалізує проєкти, кінцевим споживачем яких є люди;
- підвищення якості надання освітніх та медичних послуг;
- покращення кооперації та зміцнення консолідації членів громад;
- детінізація бізнесу та її моральні наслідки, які полягають у зміцненні соціальної відповідальності бізнесу;
- соціально-політичною вигодою децентралізації є політична присутність на місцях. Реформа закріплює взаємодію між владою та громадянами [12, с. 144].

Кінцевою метою децентралізації є створення територіальних громад, які внаслідок добровільного об'єднання будуть здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідно до адміністративно-територіальної одиниці [11].

Організаційний аспект.

Учась і децентралізація мають симбіотичні стосунки. З одного боку, успішна децентралізація вимагає певної міри місцевої участі. Близькість субнаціональних урядів до їхніх виборців дозволить їм краще реагувати на місцеві потреби та ефективно узгоджувати державні витрати з приватними потребами, якщо існує якийсь потік інформації між громадянами та місцевими органами влади. З іншого боку, сам процес децентралізації може розширити можливості для участі, розмістивши більше влади та ресурсів на більш близькому, звичному рівні, на який легше впливати. В умовах поганих традицій участі громадян децентралізація може стати важливим першим кроком у створенні регулярних, передбачуваних можливостей для взаємодії громадян-держави. Симбіотичний зв'язок між децентралізацією та участю веде до дещо суперечливих політичних настанов. З одного боку, механізми участі громадян можуть

вважатися корисною передумовою при оцінці перспектив успішної децентралізації. Відповідно, реформа децентралізації повинна враховувати можливості та обмеження, які накладаються існуючими каналами місцевої участі. З іншого боку, відсутність механізмів участі може розглядатися як мотивація децентралізації та може допомогти створити місцевий попит на більше каналів участі для вираження місцевих уподобань. У цій примітці розглядається кожен із цих вимірів — участь як засіб успішної децентралізації та як мета децентралізації [17].

Залежно від різновидів публічної влади, виокремлено основних суб'єктів децентралізації публічної влади. Ними є:

- територіальні органи і державного, і регіонального, й локального рівнів;
 - територіальні органи муніципальної влади і регіонального, і локального рівня;
 - територіальні громади, що за своєю сутністю є об'єднаннями всіх громадян певної адміністративно-територіальної одиниці (села, селища, міста, району в місті), що можуть простою більшістю від свого складу на основі загальних зборів згідно з конституційними приписами вирішувати питання щодо своєї спільної, неподільної власності;
 - органи самоорганізації населення, що є однією з форм участі членів територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах у вирішенні окремих питань місцевого значення і за своєю суттю є представницькими органами, що створюються жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин;
 - громадські об'єднання або громадські організації, які, з одного боку, представляють інтереси своїх членів, а з іншого — виконують публічні функції незалежно від їх спрямування (релігійного, соціального, професійного);
 - міжнародна спільнота, тобто міжнародні організації, спілки, об'єднання, що представляють наднаціональні інтереси, визначаючи у міжнародних договорах основні постулати децентралізації влади [10, с. 8].
- Організаційними аспектами адміністративно-правової реформи децентралізації в Україні є:
- досвід реформування територіальної організації влади країн-членів ЄС свідчить, що переважно цей процес повинен складатися з відповідних етапів, кожний з яких містить обумовлену кількість фаз;
 - спроможність органів місцевого самоврядування, що є його базовою ознакою, яка відповідно і закладає основу для опрацювання питань створення механізму його фінансового наповнення. Спроможна територіальна громада — це територіальні громади сіл, або селищ, або міст, які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування здійснювати регулювання та управління публічними справами, під власну відповідальність, та в інтересах місцевого населення щодо надання послуг у таких сферах: освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства", що відповідно дещо скорегує подальшу розробку організаційних та фінансових аспектів реформи [9, с. 80—81];
 - діяльність з побудови взаємопов'язаних відносин між місцевим самоврядуванням, державними орга-

нами, суб'єктами приватного сектору та населення відповідної території;

— державна підтримка фінансово та демографічно депресивних територій, які неспроможні самостійно забезпечити належний рівень розвитку та функціонування.

Отже, до основних аспектів зміни територіальної організації влади належать: правовий, організаційний, економічний та соціальний (рис. 1).

ВИСНОВКИ

Зміни територіальної організації влади є необхідністю в кожній демократичній правовій державі. Останніми десятиліттями велика кількість країн з централізованим механізмом державного управління прагнули децентралізації, так як результат їх управління не відповідав вимогам та потребам сучасного суспільства. Соціально-економічні проблеми загострилися, а відтак виникла необхідність у їх вирішенні через зміну державного управління з метою підвищення його ефективності та забезпечення прав всього населення держави.

Децентралізація є третьою хвилею адміністративних реформ, метою якої є зміни в територіальній організації влади. За результатами дослідження основних аспектів зміни в територіальній організації влади виділено такі: правовий, соціальний, організаційний, економічний.

Перспективою подальших досліджень є вплив історичного формування державного управління на процес реалізації реформи децентралізації влади.

Література:

1. Архипенко І. Зарубіжний досвід децентралізації влади: уроки для України / І. Архипенко. // Державне управління та місцеве самоврядування. — 2018. — № 4. — С. 7—15.
2. Богатырев А.А. Децентрализация: историко-правовой аспект [Електронний ресурс] / А.А. Богатырев — Режим доступу: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/606/1/045-048.pdf>
3. Децентралізація в Україні: законодавчі новації та суспільні сподівання / переднє слово В.Б. Гройсмана. — Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2015. — 413 с.
4. Забейворота Т.В. Модернізація системи державного управління в умовах децентралізації влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. держ. упр.: спец. 25.00.01 "теорія та історія державного управління" / Забейворота Т.В. — Харків, 2017. — 23 с.

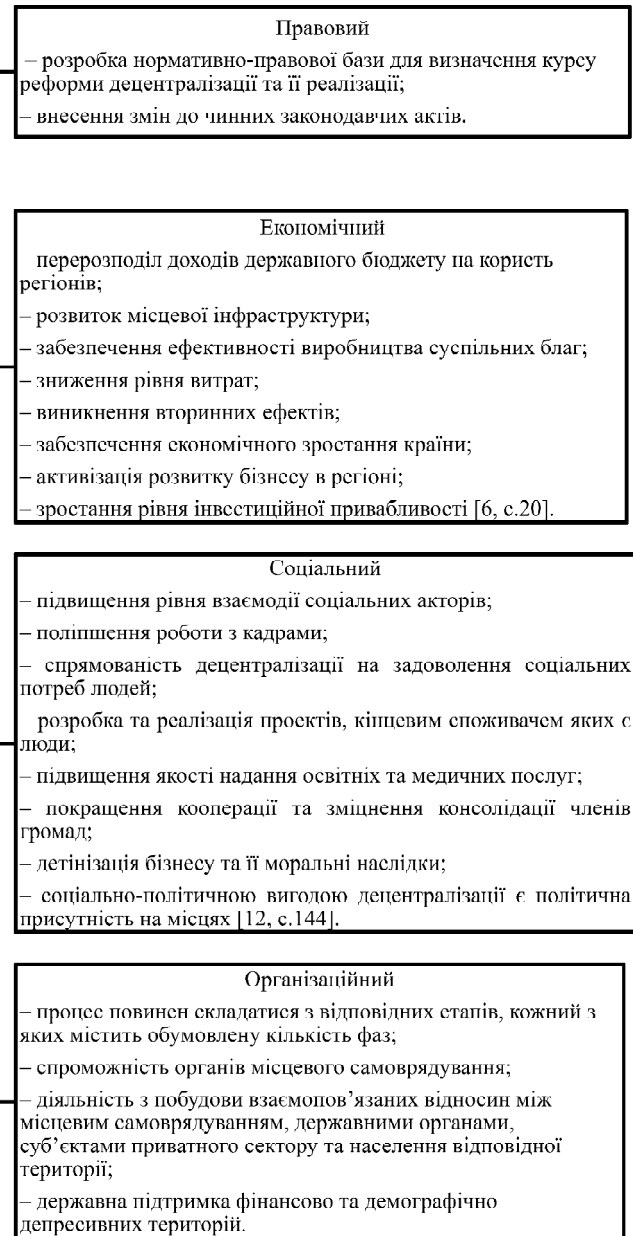

Рис. 1. Основні аспекти зміни територіальної організації влади

5. Кабінет Міністрів України. Реформа децентралізації [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>
6. Касич А.О. Теоретичні аспекти впливу процесів децентралізації на економічний розвиток країни / А.О. Касич // Актуальні проблеми економіки. — 2016. — № 8. — С. 16—21.
7. Матвієнко А.С. Політико-правові засади децентралізації влади в контексті адміністративної реформи в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 "політичні інститути та процеси" / А.С. Матвієнко. — Київ, 2010. — 23 с.
8. Павлюк Н. Реформа місцевого самоврядування та процеси децентралізації в Україні: соціально-економічний аспект [Електронний ресурс] / Н. Павлюк // Науковий вісник "Демократичне врядування". — 2014.

— Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=DeVr_2014_14_23

9. Пянковський В. Характеристика проведення адміністративно-правової реформи децентралізації в Україні: організаційний та фінансовий аспекти / В. Пянковський // Актуальні проблеми правознавства. — 2018. — № 2. — С. 77—82.

10. Ременяк О.В. Децентралізація публічної влади в правовій теорії та державотворчій практиці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.01 "теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень" / Ременяк О.В. — Львів, 2020. — 24 с.

11. Хожило І.І. Соціально-економічний розвиток громад в умовах децентралізації влади в Україні [Електронний ресурс] / І.І. Хожило. — 2015. — Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2015-01\(13\)/19.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2015-01(13)/19.pdf)

12. Хрустальов Ф.С. Соціальні аспекти децентралізації / Ф.С. Хрустальов, А. Ашурбеков // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. — 2019. — № 81. — С. 141—149.

13. Devolution and Development / [O. Azfar, S. Kahkonen, A. Lanyi та ін.] // Edition 1st Edition. Imprint Routledge. — 2004. — № 44.

14. Government efficiency [Електронний ресурс] // The World Bank. — Режим доступу: https://tcdata360.worldbank.org/indicators/h8125e315?country=ROU&indicator=40979&viz=line_chart&years=2007,2016

15. Local government index [Електронний ресурс] // The World Bank — Режим доступу: https://govdata360.worldbank.org/indicators/hc9f5a751?country=UKR&indicator=41980&countries=BGR,ROU,CZE,LVA,POL,SVN&viz=line_chart&years=2005,2018

16. Nikos M. Trends of Administrative Reform in Europe: Towards Administrative Convergence? / M. Nikos. // International Public Management Review. — 2001. — № 2.

17. Political Decentralization [Електронний ресурс] // The World Bank — Режим доступу: <http://www1.worldbank.org/publicsector/decentralization/political.htm>

References:

1. Arkhypenko, I. (2018), "Foreign experience of decentralization of power: lessons for Ukraine", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 4, pp. 7—15.

2. Bohatyrev, A. A. (2016), "Decentralization: historical and legal aspect", available at: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/606/1/045-048.pdf> (Accessed 15 July 2021).

3. In-t zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy (2015), *Detsentralizatsiia v Ukraini: zakonodavchi novatsii ta suspilni spodivannia* [Decentralization in Ukraine: legislative innovations and social hopes], In-t zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

4. Zabeivorota, T. V. (2017), "Modernization of public administration in terms of decentralization of power", Abstract of Ph. D. Thesis, Kharkiv, Ukraine.

5. Kabinet Ministriv Ukrainy (2021), "Reform of decentralization", available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi> (Accessed 15 July 2021).

6. Kasych, A. O. (2016), "Theoretical aspects of the impact of decentralization processes on the economic development of the country", *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 8, pp. 16—21.

7. Matviienko, A. S. (2010), "Political and legal principles of decentralization of power in the context of administrative reform in Ukraine", Abstract of Ph. D. Thesis, Kyiv, Ukraine.

8. Pavliuk, N. (2014), "Reform of local self-government and processes of decentralization in Ukraine: socio-economic aspect", *Naukovyi visnyk "Demokratychnе vryaduvannia"*, available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=DeVr_2014_14_23 (Accessed 15 July 2021).

9. Piankovskiy, V. (2018), "Characteristics of administrative and legal reform of decentralization in Ukraine: organizational and financial aspects", *Aktualni problemy pravoznavstva*, vol. 2, pp. 77—82.

10. Remeniak, O. V. (2020), "Decentralization of public power in legal theory and state-building practice", Abstract of Ph. D. Thesis, Lviv, Ukraine.

11. Khozhylo, I. I. (2015), "Socio-economic development of communities in terms of decentralization of power in Ukraine", available at: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2015-01\(13\)/19.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2015-01(13)/19.pdf) (Accessed 15 July 2021).

12. Khrustalov, F. S. (2019), "Social aspects of decentralization", *Sotsialni tekhnologii: aktualni problemy teorii ta praktyky*, vol. 81, pp. 141—149.

13. Azfar, O. Kahkonen, S. Lanyi, A. Meagher, P. and Rutherford, D. (2004), *Devolution and Development*, Imprint Routledge, Oxfordshire, UK.

14. The World Bank (2019), "Government efficiency", available at: https://tcdata360.worldbank.org/indicators/h8125e315?country=ROU&indicator=40979&viz=line_chart&years=2007,2016 (Accessed 15 July 2021).

15. The World Bank (2019), "Local government index", available at: https://govdata360.worldbank.org/indicators/hc9f5a751?country=UKR&indicator=41980&countries=BGR,ROU,CZE,LVA,POL,SVN&viz=line_chart&years=2005,2018 (Accessed 15 July 2021).

16. Nikos, M. (2001), "Trends of Administrative Reform in Europe: Towards Administrative Convergence?", *International Public Management Review*, vol. 2 (2), available at: <https://journals.sfu.ca/ipmr/index.php/ipmr/article/view/189> (Accessed 15 July 2021).

17. The World Bank (2021), "Political Decentralization", available at: <http://www1.worldbank.org/publicsector/decentralization/political.htm> (Accessed 15 July 2021).

Стаття надійшла до редакції 26.07.2021 р.

П. І. Бізняк,
здобувач магістратури кафедри управління охороною здоров'я та публічного
адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика
ORCID ID: 0000-0002— 7779-8730

В. М. Михальчук,
д. мед. н., професор, завідувач кафедри управління охороною здоров'я та публічного
адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика
ORCID ID: 0000-0002-5398-4758

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.107

РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: ЦИФРОВІЗАЦІЯ

P. Bihniak,
Master's student of the Department of Management Health Care and Public Administration,
Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine
V. Mykhalchuk,
Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Healthcare Management
and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

PUBLIC ADMINISTRATION REFORM: DIGITALIZATION

У науковій статті розкрито ключові засади реформування державного управління в умовах цифровізації. Встановлено, що у процесі реформування державного управління в Україні треба опиратися на досвід провідних країн, зокрема на досвід країн Європейського Союзу, які ефективно впроваджують процеси цифровізації у систему удосконалення діяльності органів державного управління. З'ясовано, що з метою підвищення кваліфікації державних службовців, а також посадових осіб, що виконують службові обов'язки у державних органах і органах місцевого самоврядування, розроблено та реалізовано низку програм, до прикладу, спеціальну короткострокову програму "Діджиталізація (цифровізація). Держава в смартфоні" та загальнокороткострокову програму "Цифрова грамотність". Встановлено, що особливу роль у контексті реформування державного управління в умовах цифровізації виконує Проєкт "Цифрова адженда України — 2020", в основі реалізації якого передбачається надавати громадянам та представникам бізнесу електронні послуги через застосування електронних кабінетів, е-ідентифікації, інтерфейсів тощо. З'ясовано, що у ході реалізації положень Реформи державного управління передбачається сформувати таку систему державного управління, яка забезпечить можливість ефективно виробляти та реалізовувати єдину державну політику, націлену на задоволення потреб громадян, а також на забезпечення сталого розвитку і адекватного реагування на виклики зовнішнього та внутрішнього середовища. Виявлено, що важливим етапом реформування державного управління виступає реалізації положень Концепції розвитку цифрових компетентностей, у відповідності до яких державні службовці та посадові особи, що виконують службові обов'язки у органах державної влади та органах місцевого самоврядування, зобов'язані підвищувати рівень якості підготовки у відповідності до темпів розвитку цифрових технологій. У перспективі наступних досліджень передбачено розкрити основні засади реформування державного управління у країнах Європейського Союзу з метою імплементації позитивного досвіду цих країн у процес реформування державного управління в Україні.

The scientific article reveals the key principles of public administration reform in the context of digitalization. It is established that in the process of public administration reform in Ukraine it is necessary to rely on the experience of leading countries, in particular on the experience of European Union countries that effectively implement digitalization processes in the system of improving the activities of public administration. It was found that in order to improve the skills of civil servants, as well as officials performing duties in government and local government, developed and implemented a number of programs, for example, a special short-term program "Digitalization (digitalization). The state in the smartphone" and the general short-term program "Digital Literacy". It is established that a special role in the context of public administration reform in the context of digitalization is played by the Digital Agenda of Ukraine 2020 Project, which is expected to provide electronic services to citizens and businesses through the use of electronic cabinets, e-identification, interfaces and more. It was found out that in the course of implementation of the provisions of the Public Administration Reform it is envisaged to form such a system of public administration that will enable effective development and implementation of a unified public policy aimed at meeting the needs of citizens and ensuring sustainable development and adequate response to external and internal challenges. environment. It was revealed that an important stage in public administration reform is the implementation of the provisions of the Concept for the Development of Digital Competences, according to which civil servants and officials performing official duties in public authorities and local governments are required to improve the quality of training. to the pace of development of digital technologies. In the perspective of further research, it is planned to reveal the basic principles of public administration reform in the European Union in order to implement the positive experience of these countries in the process of public administration reform in Ukraine.

Ключові слова: цифрові компетентності, реформа, досвід країн Європейського Союзу, інформаційно-комунікативні та цифрові технології.

Key words: digital competences, reform, experience of the European Union countries, information-communication and digital technologies.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним із пріоритетних напрямків державної політики виступає впровадження інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування з метою цифровізації послуг, що надаються такими органами. Для вирішення цього завдання спеціально розроблено та поетапно реалізується реформа державного управління в умовах цифровізації. За результатами ефективного впровадження положень цієї реформи передбачається трансформувати існуючу систему державного управління на новий інноваційний рівень, на якому державні послуги надаватимуться у електронному вигляді, що своєю чергою значно полегшить кожному громадянину та представникам бізнесу доступність до них.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика реформування державного управління лежить в основі досліджень багатьох науковців, зокрема активно над цими питаннями працювати та продовжують працювати І. Лопушинський [1], І. Макарова [2], Ю. Мохова [3], Н. Обушна [4], Н. Пантелєєва [5], Н. Петренко [6], Ю. Пігарєв [2], Т. Сиволапенко [7], Л. Сметаніна [2], С. Теплов [4], Л. Федулова [8] та інші.

Зокрема П. Лопушинський [1] стверджує, що цифрові технології виступають важливим інструментом реформування державного управління. Також науковець наголошує на тому, що у контекст державного управління треба впроваджувати технологію "хмарних" обчислень, завдяки якій відбуватиметься ефективніше управління, оскільки підвищиться рівень централізації облікової і управлінської інформації, зросте швидкість оброблення такої інформації, а також підвищитися рівень надійності зберігання такої інформації. Окрім того, впровадження технології "хмарних" обчислень у діяльність органів державного управління дасть можливість:

- суттєво покращити рівень ефективності операційної діяльності уряду внаслідок зниження не тільки часових, але і фінансових витрат, націлених на створення, удосконалення (реформування) та обслуговування інфраструктури інформаційно-комунікаційних технологій;

- використовувати інфраструктуру інформаційно-комунікаційних технологій тільки тоді, коли на те виникає потреба, що у результаті дозволить знизити витрати бюджетних коштів на інформаційно-комунікаційні технології внаслідок призупинення їх використання чи відмови від їх використання;

- оперативно використовувати ті інформаційно-комунікаційні технології, на які є нагальна потреба;
- згрупувати інформаційно-комунікаційні технології у єдину базу даних;
- використовувати, зберігати та обробляти інформацію у дистанційному режимі;
- підвищити темпи цифровізації економіки у контексті якісного та швидкого впровадження інноваційно нових інформаційно-комунікаційних технологій.

Науковець Л. Федулова [8] у контексті дослідження ключових аспектів цифровізації державного управління в Україні зауважує важливу необхідність таких процесів на усіх рівнях державного управління. А саме науковець стверджує, що впровадження цифровізації у систему державного управління має відбуватись за рахунок формування належної інфраструктури для таких процесів та удосконалення законодавства у відповідності до вимог, які диктує цифровізація.

Н. Обушна та С. Теплов [4] наголошують на важливості удосконалення HR-процесів у контексті цифровізації державного управління. За результатами проведених досліджень науковці стверджують, що цифровізація державного управління за рахунок удосконалення HR-процесів дозволить орієнтуватись на державних службовців різного рівня управління у контексті їх посиленого залучення до процесу державного управління та підвищення рівня їх продуктивності праці.

Н. Пантелєєва [5] відзначає, що у контексті нейтралізації макроекономічних дисбалансів, зниження рівня боргового навантаження України, нейтралізації ризиків, що сповільнюють функціонування реального сектора економіки, треба впроваджувати у систему державного управління інноваційні цифрові технології. Особливу увагу науковець зосереджує на застосуванні у системі державного управління технології блокчейн (технологія, завдяки якій відбувається формування децентралізованої розподіленої мережі з метою збереження даних завдяки спеціальним елементам — записам-блок, які мають спеціально визначений розмір, містять інформацію-посилання до попередньої інформації-посилання та об'єднані у спеціальний ланцюг блоків у відповідності до ідентифікатора). Завдяки впровадженню технології блокчейн у державне управління, на думку Н. Пантелєєвої, можна:

- удосконалити систему електронних закупівель;
- удосконалити процес управління державними інвестиціями;
- удосконалити процедуру ведення державних реєстрів;
- удосконалити процедуру управління державними активами тощо.

На важливості впливу цифровізації на удосконалення державних адміністративних послуг в Україні зосереджують увагу Н. Петренко та Л. Машковська [6]. За дослідженнями науковців завдяки цифровізації державних послуг підвищиться рівень ефективності, прозорості та відкритості діяльності як органів державної влади, так і органів місцевого самоврядування, що у перспективі дасть можливість реформувати державне управління у напрямі переорієнтації на задоволення потреб громадян. Щодо цифровізації державних адміністративних послуг, то науковці стверджують, що насамперед

підґрунтям для цього має виступати удосконалення нормативної-правової бази у напрямку розвитку та розширення номенклатури видів електронних адміністративних послуг.

Ю. Мохова [3] зауважує, що у процесі реформування державного управління в Україні треба опиратись на досвід європейських країн. Науковець також наголошує на тому, що цифровізація має стати головним об'єктом стратегії державного управління в Україні. Своєю чергою для успішного реформування сфери державного управління, на думку науковця, треба подолати усі бар'єри, які виникають у контексті:

- 1) проведення процесів цифровізації публічного адміністрування;
- 2) удосконалення процесів регулювання ринків продукції;
- 3) розвитку добросовісної конкуренції;
- 4) залучення інвестицій;
- 5) розвитку цифрової економіки і цифрової інфраструктури.

І. Макарова, Ю. Пігарєв та Л. Сметаніна [2], розглядаючи особливості цифровізації публічного управління як на регіональному, так і на міському рівнях, стверджують про наявність низки проблем, що гальмують впровадження цифрових технологій у процеси публічного управління. Науковці також зазначають, що цифровізація публічного управління дасть можливість оптимізувати діяльність органів виконавчої влади. Окрім того, ефективне впровадження цифрових технологій у публічне управління пришвидшить процеси цифрової трансформації публічного управління та дасть можливість у перспективі перейти на системи цифрового врядування.

За результатами аналізу інформації, поданої у [1—8], з'ясовано, що проблематика реформування державного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій є не розкритою до кінця, тому потребує проведення ґрунтовніших досліджень у цьому напрямі.

МЕТА СТАТТІ

Мета наукової статті націлена на розкриття ключових засад реформування державного управління в умовах цифровізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Варто зауважити, що у процесі реформування державного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, треба опиратися на досвід провідних країн, які ефективно впроваджують процеси цифровізації у систему удосконалення діяльності органів державного управління. До прикладу, у Естонії присутній найдосконаліший рівень цифрового суспільства. В період 2010—2020 років у цій країні Європейського Союзу активно розвиваються процеси у напрямі електронної демократії, завдяки якому у режимі онлайн щороку працюють усе більше державних сфер. Окрім того, голосування у цій країні на виборах також проходить у режимі он-лайн. Особливий вплив на підвищення цифровізації державного управління у Естонії мала реформа публічного адміністрування, завдяки якій

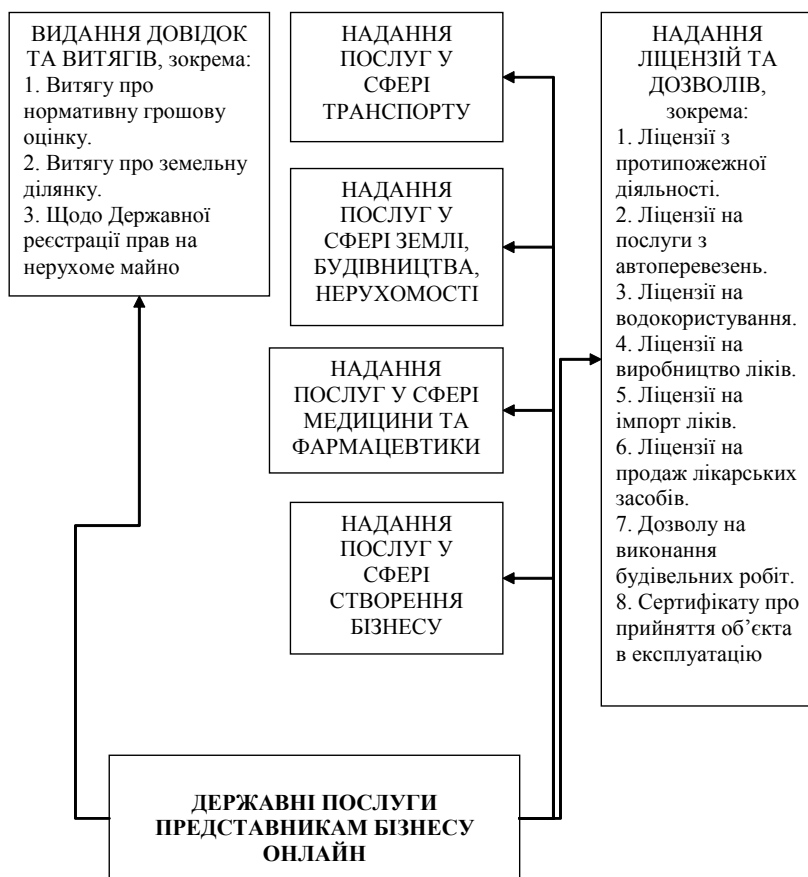

Рис. 1. Класифікація державних послуг, що надаються представникам бізнесу онлайн

Джерело: побудовано на основі [15].

сформовано передумови до зниження рівня корупції у державних сферах [7].

За підсумками Digital Economy and Society Index (DESI) 2020 [9] у напрямі цифровізації державних послуг (digital public services) найкращі показники цифровізації державних послуг мали такі країни Європейського Союзу: Естонія, Іспанія, Данія, Фінляндія та Латвія, що входили до першої п'ятірки країн-лідерів. Тому у контексті реформування державного управління у напрямку цифровізації державних послуг в Україні треба враховувати досвід цифровізації державних послуг зазначених вище країн Європейського Союзу.

Акцентуючи увагу на засадах реформування державного управління на місцевому рівні у контексті впровадження інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій у сферу державного управління, то неодмінно треба виокремити програми, які мають освоїти державні службовці та посадові особи, що виконують службові обов'язки у органах державної влади і органах місцевого самоврядування.

Так, до прикладу, Одеським регіональним інститутом державного управління НАДУ при Президентіві України розроблено спеціальну короткострокову програму під назвою "Діджиталізація (цифровізація). Держава в смартфоні" [10]. Основною метою цієї програми виступає підвищення кваліфікації державних службовців, а також посадових осіб, що виконують службові обов'язки у органах місцевого самоврядування у Вінницькій, Миколаївській, Одеській та Херсонській

областях. За результатами проходження цієї програми державні службовці та посадові особи отримують знання у напрямі цифрового права на здобувають цифрові компетентності. Окрім того, державні службовці і посадові особи мають можливість оволодіти новими знаннями та використовувати їх на практиці, зокрема знаннями використання:

- 1) методів технологічної платформи цифрового врядування;
- 2) методів роботи із інтегрованими системами електронної ідентифікації;
- 3) методів захисту інформації;
- 4) методів та форм забезпечення кібербезпеки та нейтралізації кіберризиків.

Спеціальною короткостроковою програмою "Діджиталізація (цифровізація). Держава в смартфоні" [10] передбачено також і те, що державні службовці та посадові особи, що виконують службові обов'язки у органах місцевого самоврядування у Вінницькій, Миколаївській, Одеській та Херсонській областях, у випадку успішного освоєння знань здобудуть вміння використовувати цифрові технології у практиці публічного управління, а також набудуть навички для ефективного опрацювання публічної інформації і відкритих даних.

Що стосується здобуття знань, вмінь та навичок у напрямку цифрової грамотності державними службовцями та посадовими особами, що виконують службові обов'язки у сфері державного управління в органах місцевого самоврядування, то Національним агентством України з питань державної служби розроблено загальну короткострокову програму під назвою "Цифрова грамотність" [11]. У результаті успішного проходження цієї програми державні службовці та посадові особи органів місцевого самоврядування зможуть підвищити рівень кваліфікації та здобути нові знання у напрямках державної політики цифрового розвитку та електронного урядування і електронної демократії. Окрім того, державні службовці та посадові особи, освоївши програму, здобудуть такі професійні компетентності:

- 1) здатність впроваджувати принципи цифрового розвитку у сферу державної політики;
- 2) здатність використовувати різні методи збору, обробки та аналізу інформації, а також методи прогнозу процесів та подій;
- 3) оволодіння концептуальними засадами впровадження електронного урядування і електронної комерції;
- 4) оволодіння інструментами і технологіями комунікацій;
- 5) оволодіння знаннями використання комп'ютерного обладнання, програмного забезпечення і офісної техніки.

У контексті розкриття ключових засад реформування державного управління в умовах цифровізації треба неодмінно звернути увагу на Проєкт "Цифрова ад-

женда України — 2020" [12], розроблений за ініціативою представників Міністерства економічного розвитку та торгівлі України С. Кубіва, О. Мініч та А. Бірюкова. Положеннями цього проєкту у напрямі реформування державного управління передбачається:

- надавати громадянам та представникам бізнесу електронні послуги, застосовуючи такі засоби, як електронні кабінети, е-ідентифікація, інтерфейси та інші;
- забезпечити електронну взаємодію між усіма державними інформаційними системами з метою забезпечення вільного доступу до відкритих даних кожної із них для громадян;
- розширити застосування електронного цифрового підпису серед громадян та інших інструментів масової ідентифікації;
- впровадити електронне голосування через мережу Інтернет тощо.

Щодо реформування державного управління на рівні держави, то на Єдиному веб-порталі органів виконавчої влади України представлено Реформу державного управління [13]. Основною метою цієї реформи виступає формування сучасної сервісно-орієнтованої і цифрової держави. Окрім того, реформою передбачено створити ефективну систему державного управління, яка забезпечить можливість виробляти та реалізовувати єдину державну політику, націлену на задоволення потреб громадян, а також на забезпечення сталого розвитку і адекватного реагування на виклики зовнішнього та внутрішнього середовища.

Одним із напрямків реформи державного управління виступає впровадження електронного врядування. У ході поступового впровадження етапів реформування державного управління, станом на сьогодні вже функціонує [13]:

- 1) цифрова трансформація адміністративних послуг, у відповідності до якої понад 120 видів послуг надаються у електронному режимі та є доступними на офіційних вебсайтах суб'єктів, що надають такі послуги;
- 2) сформований та уведений в дію Єдиний державний веб-портал електронних послуг під назвою "Портал Дія", завдяки якому кожен громадянин України має право на одержання електронних послуг і інформації про себе із державних інформаційних електронних ресурсів;
- 3) мобільний застосунок Дія, завдяки якому кожен громадянин України отримує доступ до цифрових документів.

Акцентуючи увагу на реформуванні державного управління в умовах впливу цифровізації, треба виокремити ще одну реформу, якою передбачено розвиток електронних послуг. Завдяки упровадженню такої реформи, кожен громадянин України, а також представники бізнесу, одержують можливість доступу до зручних і якісних послуг, при цьому уникаючи корупційних ри-

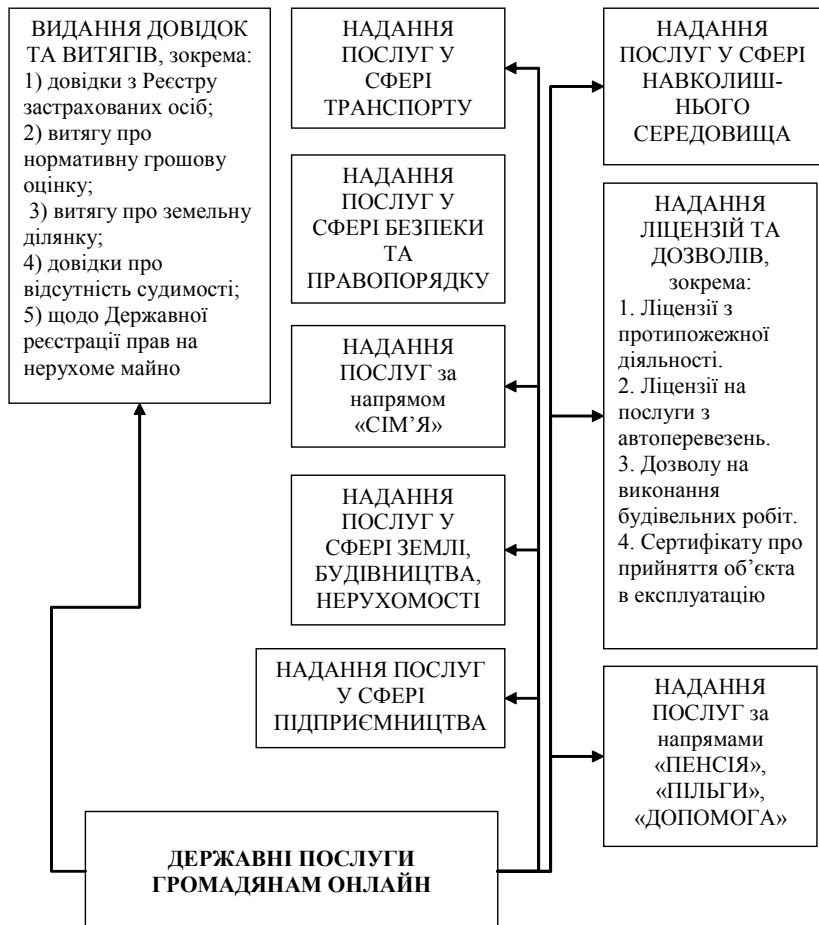

Рис. 2. Класифікація державних послуг, що надаються громадянам онлайн

Джерело: побудовано на основі [15].

зиків. Так, цифровізація адміністративних послуг дозволить [14]:

- а) знизити рівень бюрократії;
- б) налагодити взаємовідносини між міністерствами;
- в) удосконалити процедури надання адміністративних послуг тощо.

З огляду на зазначене вище, на рисунках 1 та 2 наведено відповідно перелік державних послуг, що станом на сьогодні надаються онлайн представникам бізнесу та громадянам.

Важливу роль у реформуванні державного управління виконує реалізація Концепції розвитку цифрових компетентностей [16], що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 167-р. Положеннями цієї концепції передбачається підвищити рівень якості підготовки працівників у відповідності до темпів розвитку цифрових технологій. Державні службовці та посадові особи, що виконують службові обов'язки у органах державної влади та органах місцевого самоврядування, також потрапляють під дію положень цієї концепції. У відповідності до положень концепції державні службовці та посадові особи органів державної влади і органів місцевого самоврядування зобов'язані розвивати цифрові компетентності з метою здобуття нових знань, вмінь, навичок, методів та способів мислення і бачення, а також інших особистих якостей у напрямі цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій.

Що стосується фінансування процесу реформування державного управління в умовах цифровізації, то окрім коштів, закладених у бюджеті, фінансування України надається в рамках Програми розвитку ООН, при чому за підтримки уряду Швеції. Так, Проєкт "Електронні, інклюзивні, доступні: підтримка цифровізації державних послуг в Україні" з терміном реалізації у 3 роки та із бюджетом у 128 млн грн уже діє в Україні [17].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Отже, на основі аналізу джерел [1—17] розкрито ключові засади реформування державного управління в умовах цифровізації. Окрім того, встановлено, що у процесі реформування державного управління в Україні за допомогою інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій треба опиратися на досвід провідних країн, які ефективно впроваджують процеси цифровізації у систему удосконалення діяльності органів державного управління, зокрема на досвід країн Європейського Союзу.

З'ясовано, що з метою підвищення кваліфікації державних службовців, а також посадових осіб, що виконують службові обов'язки у державних органах і органах місцевого самоврядування, розроблено та реалізовано низку програм, до прикладу, такі як спеціальна короткострокова програма "Діджиталізація (цифровізація). Держава в смартфоні" та загальна короткострокова програма "Цифрова грамотність". Визначено, що у результаті успішного проходження таких навчальних програм державні службовці та посадові особи, що виконують службові обов'язки у державних органах і органах місцевого самоврядування, оволодіють знаннями використання на практиці методів технологічної платформи цифрового врядування, методів роботи із інтегрованими системами електронної ідентифікації, методів захисту інформації, методів та форм забезпечення кібербезпеки та нейтралізації кіберризиків, а також здобудуть професійні компетентності, зможуть підвищити рівень кваліфікації та здобути нові знання у напрямках державної політики цифрового розвитку та електронного урядування і електронної демократії.

Встановлено, що особливу роль у контексті реформування державного управління в умовах цифровізації виконує Проєкт "Цифрова адженда України — 2020", в основі реалізації якого передбачається надавати громадянам та представникам бізнесу електронні послуги через застосування електронних кабінетів, е-ідентифікації, інтерфейсів тощо.

На основі вивчення положень Реформи державного управління, які представлено на Єдиному веб-порталі органів виконавчої влади України, з'ясовано, що у ході реалізації положень цієї реформи передбачається сформувати таку систему державного управління, яка забезпечить можливість ефективно виробляти та реалізовувати єдину державну політику, націлену на задоволення потреб громадян, а також на забезпечення сталого розвитку і адекватного реагування на виклики зовнішнього та внутрішнього середовища.

Виявлено, що важливим етапом реформування державного управління виступає реалізації положень Концепції розвитку цифрових компетентностей, у відповідності до яких державні службовці та посадові особи, що виконують службові обов'язки у органах державної влади та органах місцевого самоврядування, зобов'язані підвищувати рівень якості підготовки у відповідності до темпів розвитку цифрових технологій.

Таким чином, опираючись на одержані у дослідженні результати, у перспективі наступних досліджень передбачається розкрити основні засади реформування державного управління у країнах Європейського Союзу з метою імплементації позитивного досвіду цих країн у процес реформування державного управління в Україні.

Література:

1. Лопушинський І.П. "Цифровізація" як основа державного управління на шляху трансформації та реформування українського суспільства. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2018. № 2. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2018_2/20.pdf (Accessed 17 липня 2021).
2. Макарова І., Пігарєв Ю. Сметаніна Л. Цифровізація публічного управління на регіональному та міському рівнях. Актуальні проблеми державного управління. 2021. № 83. С. 86—91.
3. Мохова Ю.Л. Цифрова трансформація державного управління: європейські стратегії. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ; Афіни, 07 травня 2021 р.). Київ; Афіни: ФОП КАНДИБА Т.П. 2021. С. 63—66.
4. Обушна Н.І., Теплов С.О. Цифровізація управління HR-процесами на державній службі. Наукові перспективи. 2021. № 3 (9). С. 157—171. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-3\(9\)-157-171](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-3(9)-157-171) (Accessed 17 Липня 2021).
5. Пантелєєва Н.М. Прикладні аспекти цифровізації державного управління. Цифрова економіка як ключовий тренд розвитку постіндустріального суспільства: монографія / за заг. ред. Н.М. Пантелєєвої, С.Ю. Колодія, М.А. Ребрика. Київ: ДВНЗ "Університет банківської справи". 2019. С. 281—288.
6. Петренко Н.О., Машковська Л.В. Цифровізація державних адміністративних послуг в Україні: нормативно-правові аспекти. Право і суспільство. 2020. № 2. С. 112—119. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-1.18> (Accessed 17 Липня 2021).
7. Сиволапенко Т.Л. Досягнення та перспективи цифровізації публічного управління в Естонії. Теорія та практика державного управління. 2018. № 2 (61). С. 257—263.
8. Федулова Л. Цифровізація державного управління. Цифрова економіка: тренди та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 25 жовтня 2018 року). Тернопіль: THEU, 2018. С. 127—130.
9. Digital Economy and Society Index (DESI) 2020. Digital public services. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi-digital-public-services> (Accessed 17 Липня 2021).

10. Діджиталізація (цифровізація). Держава в смартфоні: спеціальна короткострокова програма. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/didzhytalizatsiia-tsyfrovizatsiia-derzhava-v-smartfoni> (Accessed 17 липня 2021).

11. Цифрова грамотність: загальна короткострокова програма. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/tsyfrova-hramotnist> (Accessed 17 липня 2021).

12. Цифрова адженда України — 2020. Available at: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (Accessed 17 липня 2021).

13. Реформа державного управління. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-derzhavnogo-upravlinnya> (Accessed 17 липня 2021).

14. Розвиток електронних послуг. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/rozvitok-elektronnih-poslug> (Accessed 17 липня 2021).

15. Державні послуги онлайн. URL: <https://diia.gov.ua/services/categories/biznesu/licenziyi-ta-dozvoli> (Accessed 17 липня 2021).

16. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text> (Accessed 17 Липня 2021).

17. Україна отримала 128 млн грн на цифровізацію послуг, яку забезпечить Мінцифра. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/ukraina-otrimae-128-mln-grn-na-tsifrovizatsiyu-poslug-yaku-zabezpechit-mintsifra> (Accessed 17 липня 2021).

References:

1. Lopushynskyi, I. P. (2018), "Digitalization" as a basis for public administration on the path of transformation and reform of Ukrainian society", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannya*, vol. 2, Available at: http://el-zbirn-du.at.ua/2018_2/20.pdf (Accessed 17.07.2021).

2. Makarova, I. Piharev, Yu. and Smetanina, L. (2021), "Digitization of public administration at the regional and city levels", *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 83, pp. 86—91.

3. Mokhova, Yu. L. (2021), "Digital transformation of public administration: European strategies", *Suchasni aspekty modernizatsii nauky: stan, problemy, tendentsii rozvytku: materialy IX Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Modern aspects of modernization of science: state, problems, development trends: materials of the IX International scientific-practical conference], FOP KANDYBA T.P., Kyiv, Ukraine, 07 may, pp. 63—66.

4. Obushna, N. I. and Teplov S. O. (2021), "Digitization of HR-process management in the civil service", *Naukovi perspektyvy*, vol. 3 (9), pp. 157—171. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-3\(9\)-157-171](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-3(9)-157-171)

5. Pantelieieva, N. M. (2019), *Prykladni aspekty tsyfrovizatsii derzhavnoho upravlinnia*. Tsyfrova ekonomika yak kliuchovyi trend rozvytku postindustrialnoho suspilstva: monohrafiia. [Applied aspects of digitalization of

public administration. Digital economy as a key trend in the development of post-industrial society: a monograph], DVNZ "Universytet bankivskoi spravy", Kyiv, Ukraine, pp. 281—288.

6. Petrenko, N. O. and Mashkovska L. V. (2020), "Digitization of public administrative services in Ukraine: regulatory and legal aspects", *Pravo i suspilstvo*, vol. 2, pp. 112—119. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-1.18>

7. Syvolapenko, T. L. (2018), "Achievements and prospects for digitalization of public administration in Estonia", *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 2 (61), pp. 257—263.

8. Fedulova, L. (2018), "Digitization of public administration", *Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Digital Economy: Trends and Prospects: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference], TNEU, Ternopil, Ukraine, 25 oct. pp. 127—130.

9. European Commission website (2020), "Digital Economy and Society Index (DESI) 2020. Digital public services", Available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi-digital-public-services> (Accessed 17.07.2021).

10. National Agency of Ukraine for Civil Service (2021), "Digitalization. State in a smartphone: a special short-term program", Available at: <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/didzhytalizatsiia-tsyfrovizatsiia-derzhava-v-smartfoni> (Accessed 17.07.2021).

11. National Agency of Ukraine for Civil Service (2021), "Digital literacy: a general short-term program", Available at: <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/tsyfrova-hramotnist> (Accessed 17.07.2021).

12. Hi-Tech Office Ukraine (2016), "Digital Agenda of Ukraine — 2020", Available at: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (Accessed 17.07.2021).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), "Public administration reform", Available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-derzhavnogo-upravlinnya> (Accessed 17.07.2021).

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), "Development of electronic services", Available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/rozvitok-elektronnih-poslug> (Accessed 17.07.2021).

15. diia.gov.ua (2021), "Public services online", Available at: <https://diia.gov.ua/services/categories/biznesu/licenziyi-ta-dozvoli> (Accessed 17.07.2021).

16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Order "On approval of the Concept of development of digital competencies and approval of the action plan for its implementation", Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text> (Accessed 17.07.2021).

17. Ministry of Digital Transformation (2021), "Ukraine received UAH 128 million. on the digitalization of services provided by the Ministry of Digital Transformation", Available at: <https://thedigital.gov.ua/news/ukraina-otrimae-128-mln-grn-na-tsifrovizatsiyu-poslug-yaku-zabezpechit-mintsifra> (Accessed 17.07.2021).

Стаття надійшла до редакції 26.07.2021 р.

А. М. Єсауленко,

слухач магістратури кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування,
Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика

ORCID ID: 0000-0002-3581-6523

С. П. Кошова,

к. держ. упр., доцент, старший викладач кафедри управління охороною здоров'я та публічного
адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика

ORCID ID: 0000-0002-7637-4311

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.114

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В ЕКОЛОГІЧНІЙ СФЕРІ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

A. Yesaulenko,

Master's student of the Department of Healthcare Management and Public Administration,
Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

S. Koshova,

PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Healthcare Management
and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE ENVIRONMENTAL SPHERE: THE LEGAL ASPECT

Статтю присвячено актуальним проблемам правового забезпечення державного управління в екологічній сфері України, зокрема правовим заходам, генезі та механізмам, пріоритетним напрямкам екологічної політики держави, аналізу правового регулювання, правових форм та способів гарантування якості довкілля.

У статті розглянуто ряд вітчизняних та міжнародних нормативно-правових актів, пов'язаних із забезпеченням права людини на безпечне довкілля. Наведено приклади механізмів державного управління в екологічній сфері. Проаналізовано ідеї вітчизняних та зарубіжних науковців з приводу правового забезпечення екологічної політики.

У сучасних умовах суспільного розвитку серед пріоритетів національних інтересів України особливо виділяється забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження і відновлення навколишнього природного середовища. На сьогодні доведено пряму залежність між забрудненням довкілля і суттєвим погіршенням здоров'я населення, негативними змінами в його генофонді. В таких умовах актуальність і значимість права громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище набуває особливої гостроти. Охорона і відновлення довкілля, як загальної системи життєзабезпечення людини, перетворюється в задачу першорядної важливості з точки зору збереження генофонду народу України, а також перспектив економічного і соціального розвитку.

У роботі встановлено, що на сучасному етапі екологія продовжує перебувати під негативним впливом виробничої діяльності. Україна не є виключенням з цього правила і намагається вирішувати зазначену проблему на законодавчому рівні. Однак нормативно-правова база в екологічній сфері потребує кодифікації.

Сучасний стан довкілля в Україні характеризується кризовими явищами. Подібна ситуація зумовлена довготривалим згубним ставленням по відношенню до ресурсів та природи країни. Народне господарство можна охарактеризувати як деформоване, що виражається в тривалому пріоритеті розвитку небезпечних для довкілля промислових галузей, а саме — сировинних. Масштабне підвищення уваги до проблем екології на межі минулого та нинішнього століть визначають потребу в появі повноцінного підходу до аналізу правового аспекту екологічної політики.

The article is devoted to topical issues of legal support of public administration in the environmental sphere of Ukraine, including legal measures, genesis and mechanisms, priority areas of environmental policy, analysis of legal regulation, legal forms and ways to ensure environmental quality.

The article considers a number of domestic and international regulations related to the human right to a safe environment. Examples of mechanisms of public administration in the ecological sphere are given. The ideas of domestic and foreign scientists on the legal support of environmental policy are analyzed.

In modern conditions of social development among the priorities national interests of Ukraine, the provision of ecologically and technogenically safe living conditions of citizens and society, preservation and restoration of the surrounding natural environment. To date, there is a direct relationship between environmental pollution and significant deterioration in public health, negative changes in its gene pool. In such conditions, the relevance

and significance of the right of citizens to a safe environment for life and health becomes special severity. Protection and restoration of the environment, as a general system of human life, is becoming a task of paramount importance with in terms of preserving the gene pool of the people of Ukraine, as well as prospects for economic and social development.

It is established in the work that at the present stage the ecology continues to be under the negative influence of production activity. Ukraine is no exception to this rule and is trying to address this issue at the legislative level. However, the regulatory framework in the environmental field needs codification.

The current state of the environment in Ukraine is characterized by crisis phenomena. This situation is due to the long-term destructive attitude towards the resources and nature of the country. The national economy can be characterized as deformed, which is expressed in the long-term priority of the development of environmentally dangerous industries, namely — raw materials. The large-scale increase in attention to environmental issues at the turn of the past and present centuries determines the need for a full-fledged approach to the analysis of the legal aspect of environmental policy.

Ключові слова: екологія, державне управління, екологічна політика, право на безпечне довкілля, навколишнє середовище.

Key words: ecology, public administration, ecological policy, right to safe environment, environment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі розвитку суспільства серед основних напрямів політики України постає забезпечення екологічних прав населення держави. Вони полягають у захисті навколишнього середовища, створенні безпечних екологічних умов життя. Взаємозв'язок між проблемами зі здоров'ям людини та поганим станом екології є науково обгрунтованим фактом. Подібний стан речей зумовлює актуальність та важливість дослідження такого питання, як забезпечення громадянських прав на безпечне довкілля. Охорона і відновлення довкілля, як загальної системи життєзабезпечення людини, перетворюється в задачу першорядної важливості з точки зору збереження генофонду народу України, а також перспектив економічного і соціального розвитку.

Серйозний тиск на екологічне середовище в нашій державі та в світі загалом продовжується, попри намагання прогресивної частини соціуму вплинути на цей пресинг. Водночас у багатьох державах протягом останнього проходять трансформації в сфері екологічної політики. Прагматизм і екстенсивне природокористування поступово змінюються на принципи гармонізації взаємин людини і довкілля, пошуки стратегії стійкого розвитку суспільства і біосфери. Екологія стає сферою політичних інтересів і рішень, а політика дедалі більше враховує екологічні чинники.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання правового забезпечення державного управління в екологічній сфері є досить актуальним на сучасному етапі та має значний інтерес з боку вчених, правників, філософів, політологів. Так, теоретичні аспекти правового забезпечення екологічної політики України, проблематику державного управління в екологічній сфері досліджуються в працях О. Заржицького, В. Андрейцева, А. Качинського, Г. Хміль, А. Гетьман, В. Бередітїна. Аналіз актуальних проблем екологічного права України представлений в наукових роботах дослідників М. Краєвої, В. Попова, М. Шульги.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження нормативно-правової бази екологічної політики в Україні, аналіз правових аспектів державного управління в сфері збереження та

захисту довкілля, визначення основних проблем правового регулювання якості довкілля як стратегічного напрямку екологічної політики України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розглядаючи поняття екологічної політики в якості системи заходів, направлених владою та соціумом на збереження та захист навколишнього середовища, дієвого синтезу користування екологічними благами та їх охороною, захисту здоров'я населення держави, варто виділити два аспекти — нормативний і регуляційний. Нормативний вимір являє собою набір норм. Регуляційний аспект представляє саму діяльність, спрямовану на захист довкілля. Що стосується основи екологічної політики, то вона ґрунтується на Конституції України. Головні принципи зазначеного вектору державної політики зазначені в Законі України "Про охорону навколишнього природного середовища" та статті 3 цього нормативно-правового акту [7, с. 23]. На основі узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду формування механізмів вирішення соціальних і екологічних проблем визначають такі принципи екологічної політики України у перехідний період:

— пріоритет екології над економікою, поступовий та поетапний перехід до нових механізмів державного управління у сфері реалізації екологічної політики;

— відповідність механізму державного управління у сфері реалізації екологічної політики фактичному стану розвитку суспільства;

— узагальнення позитивного вітчизняного та зарубіжного досвіду з метою вирішення екологічних проблем;

— участь держави у фінансуванні екологічних проблем;

— забезпечення сталого і невиснажливого природокористування;

— неперервне екологічне виховання, екологічна освіта й отримання екологічної інформації [1, с. 46].

Головне місце в питаннях прийняття рішень на рівні держави посідають центральні органи виконавчої гілки влади — міністерства та державні комітети. До їх завдань відноситься регулювання користування природними ресурсами, їх захисту, забезпечення екологічного обґрунтування необхідності створення проєктів господарювання, організація та реалізація освіти в сфері екології, проведення моніторингів [7, с. 23—24].

До головних інструментів забезпечення відповідної політики в державі відносять пільги, податки, нормативно-правові акти центральних органів державної влади, засоби масової інформації. Зазначені інструменти екологічної політики в Україні можна віднести до адміністративних, правових, інформаційно-освітніх груп. Окремо визначаються основні засоби державного управління в екологічній сфері, а саме: заходи охоронного характеру, економічна регуляція та мотивування діяльності в сфері збереження довкілля, заходи примусового та спонукального характеру. Загалом екологічна політика є окремим вектором управління державою [3, с. 5].

Під поняттям "державне управління" розуміють діяльність, що є наведеною на виконання нормативно-правових документів завдяки використанню різноманітних засобів впливу на соціальні процеси та їх наслідки. До об'єкту управління входить переважна частина сфер життєдіяльності, а визначальним принципом цього виду діяльності є підпорядкованість. Це зумовлює той факт, що головним методом управління є державні правові акти. Державне регулювання передбачає здійснення комплексних заходів у сфері екологічної політики з метою їх упорядкування, встановлення загальних норм і правил суспільної поведінки для охорони живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту здоров'я та життя населення, організації та підтримування раціонального використання і відтворення природних ресурсів. За умови ефективного функціонування державного регулювання включається потреба прямого втручання держави та її інституцій у діяльність екологічних структур [7, с. 24].

Станом на сьогодні регіони країни є повноцінним суб'єктом в системі екологічної політики держави. Подібний стан речей зумовлений одним із пунктів Основного Закону України, згідно з яким устрій держави включає в себе соборність українських земель, цілісність централізації та децентралізації в реалізації державного управління, гармонічність економічного та суспільного поступу різних частин країни з оглядом на регіональну специфіку, народні традиції. Звертаючи увагу на сучасний стан довкілля, вагому роль соціальних взаємин у сфері екології, місце управління екологічною політикою відводиться органам державної влади. Саме держава формує вектори політики щодо збереження та захисту навколишнього середовища як держави загалом, так і її окремих регіонів [8, с. 44—45].

Держава надає органам місцевої влади дієві важелі задля реалізації екологічної політики. Стаття 13 Конституції України затверджує тезу про перебування повітря, ресурсів, землі, природних надр, водоймищ Української держави у власності народу. Саме за його делегуванням функції власника виконуються місцевою владою [10]. Місцеві ради мають більше всього повноважень у сфері регіональної політики охорони довкілля. Це забезпечує нормативно-правова база. Так, ЗУ "Про місцеве самоврядування", надає зазначеним органам місцевого самоврядування можливості створювати цільові програми розвитку регіону з різних питань, в тому числі й тих, що стосуються навколишнього середовища, розв'язувати проблеми, що стосуються видачі дозволів на користування надрами регіону, організовувати захист природних об'єктів місцевого значення, якщо вони потребують такої охорони, визначати об'єкти екології, що мають особливу цінність [7, с. 24].

До одних із найголовніших стратегічних завдань України в 21 столітті відносяться такі, пов'язані з екологічною сферою:

- захист та оздоровлення екологічних систем держави;
- забезпечення сталого економічного розвитку;
- захист та збереження об'єктів ландшафту та біології;
- врахування міжнародного досвіду та стандартів у процесі реалізації державного управління в сфері екологічної політики;
- підвищення рівня відповідальності за дії, спрямовані на реалізацію екологічної політики [1, с. 48].

Нове покоління прав людини, яке продовжує формуватися в наш час, включає в себе право людини на безпечну екологію. Його розвиток відбувається під впливом як і трансформації законодавчої бази, так і теоретичних досліджень [3]. Підвищення інтересу до питань екології з боку вітчизняних науковців почалося у 1960-х роках, одночасно з прийняттям відповідних нормативно-правових актів. Прийнятий в 1960 році Закон "Про охорону природи Української Радянської Соціалістичної Республіки" тлумачив поняття захисту екології як комплекс дій, спрямованих на збереження природних багатств, їх розвиток та адекватну експлуатацію. Державній охороні та регулюванню використання на землях Української РСР підлягали: земля, надра, водні ресурси, ліси, пожезахисні й водоохоронні лісові смуги, зелені насадження, типові ландшафти, курортні місцевості, рідкісні й визначні природні об'єкти, державні заповідники та заказники, фауна, повітря та інші природні ресурси, що знаходяться в господарському використанні, а також ті, що не використовуються [4].

Досліджуючи правовий аспект еволюції створення права на безпечну екологію, варто виділити той факт, що до 1960-х років поняття екологічного права не мало юридичної та правової основи. Водночас фундамент законодавчого регулювання майбутнього права на безпечне довкілля, почав закладатися по закінченню Другої Світової війни [5, с. 17].

Юридичне формування екологічного права почалося з Конференції Організації Об'єднаних Націй, яка відбулася в столиці Швеції 1972 року [16]. Під час проведення вказаного заходу були визначені та обговорені питання, що стосувалися права людини на безпечне довкілля. Внаслідок Стокгольмської конференції Декларація з навколишнього середовища була прийнята на міжнародному рівні [7, с. 25].

Внаслідок досліджень правового аспекту сфери навколишнього середовища наприкінці ХХ ст. науковцями була розроблена концепція раціонального використання екологічних багатств, захисту екології. Зазначена дослідницька база знайшла своє відображення в Законі України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 року [5, с. 17].

У 1990-х роках в Україні формувалися шляхи вирішення екологічних проблем на законодавчому рівні. Вагома роль у цьому питанні приділялася ядерній безпеці України. Було зрозуміло, що поступ молодій державі неможливий без створення складної та ефективної структури її безпеки. У вирішенні цих завдань особливо відповідальна роль належить Концепції національної безпеки України, яка була схвалена Верховною Ра-

дою України 16 січня 1997 р. [7, с. 26]. Вона визначала національну безпеку в якості стану безпеки по відношенню до громадян, країни від внутрішніх і зовнішніх загроз, що є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей. Головними об'єктами національної безпеки є:

- громадянин — його права і свободи;
- суспільство — його духовні і матеріальні цінності;
- держава — її Політика національної безпеки

здійснюється з метою уникнення чинників, які погіршують життя людей, знищують потенціал нормального розвитку країни [9, с. 8—9].

Політика держави в екологічній сфері в контексті національної безпеки отримує пояснення з огляду на першочерговість захисту національних інтересів держави і виконується завдяки реалізації правової бази. Екологічна безпека базується на концепції всеохоплюючої системи міжнародної (глобальної) безпеки, в якій перша розглядається як органічна частина і ключовий компонент даної системи [1, с. 48].

Здійснення політики держави, реалізація державного управління не будуть ефективними без орієнтації на захист екології в якості важливого вектору розвитку держави. Екологічна безпека є обов'язковим елементом безпеки самої держави. Забезпечення векторів захисту навколишнього середовища гарантує повноцінну життєдіяльність громадян країни, збереження генофонду нації [14, с. 17]. В ст. 16 Основного закону України визначено, що "забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи — катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави" [10]. Суспільна цінність екологічної безпеки характеризується цілим рядом принципових особливостей. Серед них — пріоритетність у системі екологічної політики держави, тобто гарантії екологічної безпеки повинні перебувати в одному ряду з гарантіями військової, державної та особистої безпеки, з гарантіями основних прав та свобод людини. Норми життєзабезпечення в сучасному суспільстві вимагають соціальних гарантій мінімуму екологічної безпеки для всіх членів суспільства незалежно від їхнього соціального та матеріального становища. Формування системи екологічної безпеки як складової національної та державної безпеки — це не простий процес, який обумовлюється складністю взаємодії екологічної безпеки з іншими соціальними цінностями, необхідність знаходити у кожному конкретному випадку розумний компроміс між екологічною безпекою та іншими соціальними цінностями [9, с. 9].

Правові приписи стосовно екологічної безпеки, напрямів реалізації екологічної політики містяться сьогодні як на рівні механізму конституційного, законодавчого так і підзаконного нормативно-правового регулювання. Це означає, що екологічна безпека чітко отримала "прописку" правової категорії, а норми, які регламентують відносини щодо її забезпечення, відособлюються у відносно окремий блок законодавства України як на рівні мети, її завдань, так і механізму правового забезпечення [13, с. 35].

Згідно з головними векторами екологічної політики держави, користування природними надрами і забезпечення екологічної безпеки (затверджено Постановою

Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР) для реалізації державної екологічної політики визначають три рівні управління: національний, регіональний, місцевий [15].

До функцій національного рівня управління належить вирішення таких питань:

- створення законодавчої та методичної основи;
- створення механізмів управління ядерної безпеки;
- формування економічного механізму природокористування;
- контроль за природокористуванням та захист екології від забруднення;
- правове визначення небезпечної для довкілля праці;
- формування політики щодо НС природного характеру та визначення їх зон;
- регулювання використання ресурсів державного значення;
- проведення єдиної науково-технічної політики щодо охорони, раціонального використання та відновлення природних ресурсів;
- проведення державної політики щодо збереження біорізноманіття;
- забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки;
- дотримання умов міжнародних нормативно-правових актів у сфері екологічної політики;
- прогнозування екологічних проблем, дослідження, облік, моніторинг у сфері захисту довкілля;
- реалізації екологічної освіти [1, с. 49].

Реалізація державного управління в екологічній сфері на рівні регіонів включає в себе моніторинг місцевого природокористування, встановлення нормативів забруднення екології, забезпечення необхідних експертних аналізів, забезпечення виконання нормативно-правових актів, інформаційну політику, розробку програм тощо [7, с. 27].

Прийняття Конституції України стало важливим кроком до забезпечення захисту довкілля. Стаття 16 вказує на те, що саме держава забезпечує екологічну безпеку в державі. Згідно зі статтею 15 кожен громадянин України може отримати інформації про навколишнє середовище. Стаття 66 Конституції в свою чергу вказує на відповідальність громадян за нанесення школи навколишньому середовищу своїми діями [10].

Реалізацією державного управління в економічній сфері займається Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Зазначений орган виконавчої влади відповідає за контроль користування природними ресурсами, здійснює забезпечення законодавчої бази в сфері екології [7, с. 28].

Згідно з положеннями ЗУ "Про охорону навколишнього природного середовища" держава гарантує українським громадянам:

- безпечний рівень довкілля;
- право брати участь в ознайомленні з законодавчими актами, обговорювати проекти, що стосуються екологічної сфери, приймати участь в екологічних заходах;
- здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів;
- можливість створювати суспільні об'єднання, діяльність яких спрямована на збереження та захист довкілля;

- можливість отримання необхідної інформації від органів влади що стану навколишнього середовища;
- право участі в експертних групах з дослідження проблем навколишнього середовища
- одержання екологічної освіти;
- можливість звернення до судових органів з приводу негативного впливу на екологію [1, с. 51].

Водночас гарантія дотримання екологічних прав зумовлює появу обов'язків, яких громадяни повинні дотримуватися. Так, кожен громадянин України повинен зберігати та захищати навколишнє середовище, адекватно користуватися природними багатствами, дотримуватися норм законодавчих актів в екологічній сфері. Також до обов'язків громадян, згідно зі статтею 12 вищезазначеного закону, відносяться дотримання встановлених вимог до безпеки довкілля, обмежувати користування природними ресурсами, своєю діяльністю не порушувати прав інших громадян в екологічній сфері, відшкодовувати збитки, що були нанесені навколишньому середовищу своїми діями [7, с. 28].

Право людей на безпечне навколишнє середовище реалізовується завдяки гарантіям держави. До них можна віднести організацію заходів державного рівня, метою яких є збереження довкілля та природних багатств, проведення відповідними органами виконавчої влади заходів технічного характеру щодо збереження екології, дотримання встановлених вимог під час створення, розташуванні об'єктів господарства, контроль за виконання вимог, встановлених законодавчими актами в екологічній сфері, відшкодування збитків, що були спричинені порушенням встановлених державою вимог у сфері екологічної політики [9, с. 12].

В структуру державних заходів, які направлені на забезпечення права людей на безпечне довкілля, входять:

- експертизи, контроль і нагляд у галузі охорони навколишнього природного середовища;
- спеціальні програми;
- екологічна освіта.

Спеціальні програми для екологічної сфери створюються задля реалізації успішної та систематичної роботи з проведення природоохоронних заходів, для безпеки навколишнього середовища, грамотного використання природних багатств. Однією з таких програм була "Програма формування національної екологічної мережі України на 2000—2015 рр.", загальнодержавна Програма поводження з токсичними відходами; загальнодержавна Програма охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів [1, с. 61].

ЗУ "Про екологічну експертизу" зазначає, що до завдання експертних досліджень відноситься попередження негативного впливу людської життєдіяльності на довкілля, аналіз рівня впливу господарської діяльності на навколишнє середовище країни, окремих регіонів. Значимим елементом правового регулювання державного управління в екологічній сфері є контроль за безпекою довкілля. Він здійснюється на громадському та державному рівнях [7, с. 30].

Варто зазначити, що тиск на навколишнє середовище не зменшується, що зумовлено підвищенням виробництва, відсутністю економічних інструментів державного регулювання та страхового ринку в екологічній

сфері. Запровадження екологічного страхування могло б стати одним з факторів вирішення нагальних проблем в якості елементу економічного механізму, що забезпечуватиме відшкодування збитків за негативний вплив на навколишнє середовище. Нині Кабміном створено законопроект, що має на меті забезпечити екологічне страхування в Україні. В разі його затвердження подібний вид страхування має стати обов'язковим для організацій, підприємств діяльність яких впливає на навколишнє середовище [11, с. 124].

Національна безпека держави, згідно з Законом "Про основи національної безпеки України", отримує забезпечення грамотною політикою влади, що відображається в створенні програм, концепцій та інших проєктів у різноманітних сферах життєдіяльності, в тому числі і в екологічній. Визначені напрями та інструменти забезпечення національної безпеки зумовлені першочерговою національних інтересів, потребою актуальних заходів, що мають базуватися на нормативно-правовій базі [6].

Заходи державного управління, що регулюють екологічну сферу, виражаються в діяльності по створенню законодавчих актів з екологічної безпеки з боку представників органів державної влади. До прикладів таких заходів можна віднести створення стандартів у галузі екологічної безпеки, визначення небезпечних екологічних зон, вироблення нормативної бази із захисту екології, встановлення екологічних лімітів. Наприклад, у 2000 році було затверджено Перелік організацій, що є координаторами векторів наукових досліджень та Пріоритетні напрями наукової діяльності. Обидва проєкта були розроблені завдяки роботі Національної академії наук України та Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи [2, с. 108].

ВИСНОВКИ

Таким чином, правовий аспект державного управління в екологічній сфері здійснюється відповідно до вимог Конституції, законів України, рішень та постанов Кабінету Міністрів, Указів Президента, екологічних програм, стратегій, концепцій. Національна система забезпечення захисту екології являє собою заходи державного та регіонального рівня різноманітного характеру, направлені на підтримання балансу між екологічними системами та навантаженнями на них з боку населення. Завдання захисту навколишнього середовища забезпечуються стандартами щодо захисту екології, нормативно-правовими актами, правилами користування природними багатствами. Також державне управління в екологічній сфері забезпечується нормативами, передбаченими Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища". Нормативи встановлюють допустимий рівень негативних викидів, допустимі грані негативного впливу на навколишнє середовище. Подібний стан речей дає змогу стверджувати, що на сучасному етапі екологічна безпека являє собою самостійний вектор національної політики.

Станом на сьогодні державне управління в екологічній сфері України забезпечується складною системою нормативно-правових актів. Водночас різна юридична сила цих актів призводить до ускладнення їх ко-

ристуванням та зумовлює суперечності, неузгодженості. Перебування приписів у значному числі законодавчих актів призводить до ускладнень під час використання цих правових норм. З огляду на зазначене твердження, важливим завданням екологічної політики є кодифікація нормативно-правових актів у вказаній сфері у вигляді комплексного припису.

Література:

1. Андрєйцев В.І. Екологічне право. К.: Вентурі, 1996. С. 46—61.
2. Анісімова Г.В. Екологічне законодавство України: проблеми кодифікації. Харків, 2008. Вип. 97. С. 108.
3. Білобров Б. Стратегія українського державотворення: соціальні пріоритети. Людина і політика. 2000. № 1. С. 5.
4. Васильєва М.І. Право громадян СССР на здорову окружающую среду. URL: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_000073548/
5. Гетьман А.П. Методологічні засади становлення правових основ охорони довкілля. Право України. 2011. № 2. С. 17.
6. Закон України "Про основи національної безпеки". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>
7. Заржицький О.С. Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної політики України (теоретичні аспекти). Д.: Національний гірничий університет, 2012. С. 23 — 30.
8. Заржицький О.С. Правові аспекти регіональної екологічної політики. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. С. 44 — 45.
9. Качинський А.Б., Хміль Г.А. Екологічна безпека України: аналіз, прогноз, оцінка та державна політика. К.: НІСД, 1997. С. 8—12.
10. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
11. Краєнова М.В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти). К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". 2008. С. 124.
12. Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Затверджено Постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 року № 188/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188/98-%D0%B2%D1%80#Text>
13. Попов В.К. Наукові основи екологічного законодавства України. Вісник Академії правових наук України. 1995. № 4. С. 35—36.
14. Попов В., Шульга М., Шахов В., Розметаєв С. Нові підходи до кодифікації екологічного законодавства України. Право України. 1992. № 3. С. 17.
15. Хёсле В. Философия и экология. URL: <https://filosoff.org/tvorchestvo/filosofiya-i-ekologiya-v-xyosle/>

References:

1. Andreicev, V. I. (1996), *Ekolohichne pravo* [Environmental law], Ventury, Kyiv, Ukraine, pp. 46—61.

2. Anisimova, H. V. (2008), "Environmental legislation of Ukraine: codification problems", *Problemy zakonodavchoho rehulyuvannya porядku rozrobky ta pryynyattya normatyvno-pravovykh aktiv: tezy dop. ta povidoml. suchasn. III Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Problems of legislative regulation of the procedure for development and adoption of regulations: abstracts add. and messages. modern III International. scientific-practical conf.], Pravo, Kharkiv, Ukraine, pp. 120—124.

3. Bilobrov, B. (2000), "Strategy of Ukrainian state formation: social priorities", *Man and politics*, vol. 1, p. 5.

4. Vasilieva, M. I. (1990), "The rights citizens of the USSR to a healthy environment", available at: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_000073548/ (Accessed 05 July 2021).

5. Hetman, A. P. (2011), "Methodological bases of legal bases of environmental protection", *Law of Ukraine*, vol. 2, p. 17.

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), *The Law of Ukraine "On Fundamentals of National Security"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (Accessed 05 July 2021).

7. Zarjickii, O. S. (2012), *Aktual'ni problemy pravovoho zabezpechennia ekolohichnoi polityky Ukrainy (teoretychni aspekty)* [Actual problems of support of ecological policy of Ukraine (theoretical aspects)], National Mining University, Dnepropetrovsk, Ukraine, pp. 23—30.

8. Zarjickii, O. S. (2003), *Pravovi aspekty rehional'noi ekolohichnoi polityky* [Legal aspects of regional environmental policy], Nauka i osvita, Dnepropetrovsk, Ukraine, pp. 44—45.

9. Kachinskii, A. B. and Khmil, H. A. (1997), *Ekolohichna bezpeka Ukrainy: analiz, prohnoz, otsinka ta derzhavna polityka* [Ecological security of Ukraine: analysis, forecast, assessment and state policy], NISS, Kyiv, Ukraine, pp. 8—12.

10. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 05 July 2021).

11. Kraenova, M. V. (2008), *Kompensatsiia shkody za ekolohichnym zakonodavstvom Ukrainy (teoretyko-pravovi aspekty)* [Compensation for damage under the environmental legislation of Ukraine (theoretical and legal aspects)], Publishing and Printing Center "Kyiv University", Kyiv, Ukraine. 124.

12. Verkhovna Rada of Ukraine (1998), *Resolution "The main directions of Ukraine's state policy in the field of environmental protection, use of natural resources and environmental safety"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188/98-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 05 July 2021).

13. Popov, V. K. (1995), "Scientific bases of ecological legislation of Ukraine", *Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, vol. 4, PP. 35—36.

14. Popov, V. Shulga, M. Shakhov, V. and Rozmetaev, S. (1992), "New approaches to codification of environmental legislation of Ukraine", *Law of Ukraine*, vol. 3, p. 17.

15. Hesle, V. (1991), "Philosophy and ecologi.", available at: <https://filosoff.org/tvorchestvo/filosofiya-i-ekologiya-v-xyosle/> (Accessed 05 July 2021).

Стаття надійшла до редакції 14.07.2021 р.

О. В. Ковальчук,
слухач магістратури кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування,
Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика
ORCID ID: 0000-0001-8922-6927

К. В. Дубич,
д. держ. упр., професор, професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного
адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика
ORCID ID: 0000-0002-3409-8179

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.120

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В МИТНИХ ОРГАНАХ

О. Kovalchuk,
Master's student of the Department of Management Health Care and Public Administration,
Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine
K. Dubych,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor of the Department of Healthcare Management
and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

PROBLEMS OF CIVIL SERVICE REFORM IN CUSTOMS AUTHORITIES

Реформа державної служби є однією з ключових реформ у країнах з перехідною економікою, що здійснюють комплексні реформи в різних сферах державної політики. Ефективна система державної служби є ключовою конкурентною силою країни та передумовою європейської інтеграції.

Ефективна діяльність Кабінету Міністрів України, пов'язана з розробкою державної політики у різних сферах, можлива за умов наявності професійної, підзвітної, ефективної та дієвої системи центральних органів державного управління. Зменшення адміністративного тягаря державного регулювання, поліпшення якості адміністративних послуг, забезпечення законності та передбачуваності адміністративних дій покращать позицію країни у світових рейтингах конкурентоспроможності. Метою цієї статті є виявлення теоретичних або практичних питань, що потребують вирішення щодо державної служби України на прикладі митної служби.

Для розвитку митної служби одним із серйозних питань є фінансове забезпечення служби та соціальні проблеми особового складу. Без цих складових неможливо запроваджувати модернізацію і реформи. Розвиток інфраструктури, технічне оснащення і впровадження інноваційних проєктів є одним з основних і ключових напрямів реформи митної служби. За відсутності відповідної інфраструктури та соціального забезпечення особового складу створити чесну, прозору і безкорупційну митницю неможливо.

Вирішення проблем, що існують в системі державної служби України, стало просто необхідно в сучасному суспільстві. Одним із завдань проведення в країні реформи органів державної влади є усунення суперечностей та прогалин в законодавстві України про державну службу з метою вдосконалення системи державного управління, встановлення правового становища державних службовців, підвищення авторитету державної служби тощо.

На прикладі митної служби України проаналізовано основні перешкоди формування дієвої державної служби, зокрема недотримання принципів стабільності, законності, соціальної справедливості, системності тощо. Визначено деякі правові колізії щодо проходження державної служби у митних органах.

Civil service reform is one of the key reforms in transition economies, implementing comprehensive reforms in various areas of public policy. An effective civil service system is a key competitive force in the country and a prerequisite for European integration.

Effective activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine related to the development of public policy in various areas are possible provided that there is a professional, accountable, efficient and effective system of central government. Reducing the administrative burden of government regulation, improving the quality of administrative services, ensuring the legality and predictability of administrative actions will improve the country's position in global competitiveness rankings. The purpose of this article is to identify theoretical or practical issues that need to be addressed in the civil service of Ukraine on the example of the customs service.

One of the serious issues for the development of the customs service is the financial support of the service and the social problems of the personnel. Without these components, it is impossible to implement modernization and reforms. Infrastructure development, technical equipment and implementation of innovative projects is one of the main and key areas of customs service reform. In the absence of appropriate infrastructure and social security for personnel, it is impossible to create fair, transparent and non-corrupt customs.

Solving the problems that exist in the civil service of Ukraine has become simply necessary in modern society. One of the tasks of the reform of public authorities in the country is to eliminate contradictions and gaps in the legislation of Ukraine on civil service in order to improve the system of public administration, establish the legal status of civil servants, increase the authority of the civil service and more.

On the example of the Customs Service of Ukraine, the main obstacles to the formation of an effective civil service are analyzed, in particular, non-compliance with the principles of stability, legality, social justice, systematization, etc. Some legal conflicts regarding the civil service in the customs authorities have been identified.

Ключові слова: державна служба, державне управління, реформування державної служби, митні органи, Держмитслужба.

Key words: civil service, public administration, civil service reform, customs authorities, State Customs Service.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Попри дестабілізуючі дії Росії, конфлікт на сході та спалах пандемії коронавірусу, Україна продовжує досягати прогресу на своєму шляху реформ державної служби, зокрема й у митній сфері. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, визначає основні вектори реформування митної служби. Проте політична нестабільність, зміна урядів, відсутність системного бачення здійснення необхідних змін зводить нанівець будь-які концептуальні підходи до реформування державної служби у митних органах. Так, у 2012 році набрав чинності новий Митний кодекс України, де у главі 79 чітко окреслено питання проходження державної служби у митних органах. Проте з 2012 року центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державної митної справи було неодноразово реорганізовано, що змінило концепт реформування, й лише наприкінці 2018 року було відновлено функціонування Державної митної служби України із значно зменшеним функціоналом.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Державна служба з'явилася і існує там, де існує держава. Це основа державної влади та правовий механізм управління суспільством. У багатьох розвинених країнах світу державна служба є одним із ключових елементів системи державного управління, ефективно функціонування якого забезпечує дотримання конституційних прав і свобод громадян, послідовний та стійкий розвиток країни. Це джерело регулювання більшості соціальних проблем, і вона варіюється залежно від соціального та економічного рівня кожної країни, їх режиму та форм управління. Без державної служби неможливо реалізувати різні завдання та функції, покладені на державу, розвинені країни просто втратять правові механізми для управління ним і не зможе існувати стабільно [1].

Створення ефективного та дієвого механізму державного контролю є пріоритетним завданням для будь-якої країни світу. Таким чином, у 1991 році, після проголошення незалежності України, наше суспільство та

кож порушило питання про пошук оптимальної політичної, правової та управлінської моделі державного будівництва.

Характерною особливістю сучасного етапу розвитку державної служби в Україні є наявність реформаторських ініціатив і змін, спрямованих на забезпечення її якісного функціонування. Реформування державної служби є одним з напрямів реформи державного управління, що визначено в Україні у концептуальних документах. Так, 18 грудня 2018 року Кабінет Міністрів України затвердив нову редакцію Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 року (далі — Стратегія) та план заходів з її реалізації на 2019—2021 роки розпорядженням від № 1102-р., яка вже 21 липня 2021 року вона була актуалізована на період до 2025 року (розпорядження Кабінету Міністрів України "Деякі питання реформування державного управління України", ще не оприлюднено) та затверджено план заходів з її реалізації. У Стратегії серед основних проблем державної служби відзначено відсутність централізованої бази даних державних службовців, що ускладнює облік та запровадження сучасних практик управління персоналом; складність звільнення (й як не допустити свавілля у цьому так й як звільнити неефективних посадових осіб); формальність визначення посадових обов'язків; відсутність методики проведення оцінки та системи класифікації посад, що створює дисбаланс в оплаті праці; відсутність мотиваційної ролі матеріального стимулювання; неможливість/непотрібність прямого копіювання моделей державної служби тощо.

Про це ж також відзначали не лише урядовці, а й у наукових дослідженнях. Так, Є. Грайнер [2] досліджував проблемні питання реформування державної служби в контексті суспільних та державних перетворень сучасного етапу розвитку України та дійшов висновку про доцільність формування візії системи державної служби в Україні та відштовхуючись від неї удосконалити систему управління державною службою, нормативно-го регулювання питань державної служби, закріпити єдині стандарти якості державної служби.

Н.Т. Гончарук [3] визначив проблеми модернізації державної служби та управління людськими ресурсами

в Україні, при цьому розкрив основні складові елементи реформи, що забезпечують модернізацію державної служби й управління людськими ресурсами.

Виконання державними службовцями завдань та функцій держави на професійній основі повинно супроводжуватися стабільністю відносин державної служби, бездоганністю та ефективністю адміністративної діяльності, її незалежністю від можливих політичних змін [4].

Не є винятком й митна служба. Г.О. Шамборовський у [5] оцінив здійснення реформування української митної служби в рамках Угоди про асоціацію та створення зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом та дійшов висновку про те, що зобов'язання виконані частково, насамперед, через відсутність або неузгодженість законодавчих актів.

За результатами проведеного ретроспективно-компаративного аналізу побудови організаційних структур управління митними органами України протягом 1991—2019 рр. було виявлено, що весь цей час в Україні відбувається перманентний процес реформування системи управління митними органами, що в цілому негативно відбивається на ефективності та результативності здійснення митної справи [6].

А. Мазалов у [7] відзначає серед проблем реформування державної служби у митних органах: популізм псевдореформаторів, неконструктивна критика методів реформи, саботаж запровадження реальних механізмів оновлення митної системи. Про недоцільність здійснення реформування митної системи України у випадку, якщо її метою є винятково збільшення доходів до державного бюджету чи вирішення питань політичного характеру відзначали у [8] В.В. Ченцов та А.В. Мазур.

Л.М. Дорофєєва підкреслює, що не варто експериментувати з такою важливою для країни інституцією, а навпаки, застосовувати виважені і науково обгрунтовані підходи на основі формування Концепції реформування митних органів України [9].

Неодноразово питання реформ у митній сфері піднімав уряд, особливо відзначимо початок 2016 року, коли, вказуючи це як орієнтир для МВФ, доцільним вважали віддати найкорумпованіші митниці на аутсорсінг [10]. Мінлива позиція уряду та відсутність комплексного розвитку митної справи значно вплинула саме на митну службу, яка до 2013 року вважалась зразковою, працювала відповідно до прийнятих концепцій. Так, митну службу об'єднували з податковою у вигляді єдиного профільного департаменту, створювали міжрегіональну митницю, постійно здійснюючи реорганізації територіальних органів митної служби, а наразі переводячи її у формат єдиної юридичної особи. Отже, реформування митної служби повинно призводити до системного, руйнуючого впливу на тіньову економіку та корупцію у цій сфері, забезпечувати виконання завдань, покладених на митні органи, проте створює хаос у інституції, яка наповнює державний бюджет та є складовою економічної безпеки.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є виявлення теоретичних або практичних питань, що потребують вирішення щодо державної служби України на прикладі митної служби.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Простежуючи історію створення і функціонування інституту державної служби, можна зробити висновок, що процес реформування є постійною складовою її розвитку. Історія державної служби — це безперервний пошук її найбільш ефективної і доцільної моделі. З одного боку, це є цілком зрозумілим, оскільки еволюція поглядів, дискурсів і розуміння — це завжди тривалий процес. Однак, з іншого боку, ефективність державної служби значною мірою залежить від реалізації такого принципу державно-управлінської діяльності як стабільність, яка виражається передусім у стійкості професійного положення державних службовців, їх незалежності від політичних змін, наступності традицій і підходів до організації діяльності.

З огляду на значення принципу стабільності для організації і функціонування державної служби, вважаємо обов'язковим його дотримання/забезпечення, оскільки він законодавчо визначений (як і принципу політичної нейтральності) в системі принципів державної служби (рис. 1).

Це положення має стратегічне значення для розвитку державної служби, в т. ч. й у митній сфері, особливо, маючи на увазі той факт, що орієнтиром (або бажаною моделлю) на цьому шляху є створення професійної, стабільної, політично нейтральної та підзвітної суспільству державної служби, чуйно реагує на всі зміни в суспільстві, його вимоги і потреби. При цьому вирішальне значення для досягнення намічених цілей має забезпечення, з одного боку, високої лояльності громадян до державних органів, довіри до них, сприйняття і підтримки реформ, що відбуваються, а з іншого боку, лояльності їх власного персоналу, його готовності і здатності працювати в умовах, що змінюються.

Проте, як уже вище зазначалося, митна служба дійсно стала об'єктом експериментів, змінилася не лише зовнішня конфігурація (від статусу центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів з правом законодавчої ініціативи до повної втрати автономності у 2013—2018 роках та відновленням у грудні 2018 року з дещо зменшеними повноваженнями), а також й внутрішня (у 2019—2021 роках відбувається постійна реорганізація як центрального апарату, так й її територіальних органів, а з 01.07.2021 року взагалі робота у форматі єдиної юридичної особи; на офіційному сайті майже відсутня інформація про характеристики роботи департаментів, митниць тощо).

Турбулентність спостерігається й у засадах, що визначають напрями розвитку митної системи. Зокрема, Концептуальні напрями реформування системи органів, що реалізують державну податкову та митну політику були затверджені розпорядженням КМУ від 27 грудня 2018 р. № 1101-р, проте вони були спрямовані на завдання, встановлені на період до 2020 року. Відповідно до вищенаведеного документу 5 липня 2019 року розпорядженням КМУ № 542-р було затверджено план заходів щодо реалізації концептуальних напрямів реформування системи органів, що реалізують державну митну політику, який вже 13 травня 2020 року втратив чинність за розпорядженням КМУ № 569-р. Щороку Держмитслужба розробляє план діяльності, що затверджується Мінфіном. Отже, стратегічні орієнтири розвитку митної служби наразі відсутні, хоча деякі орієнтири вже вста-

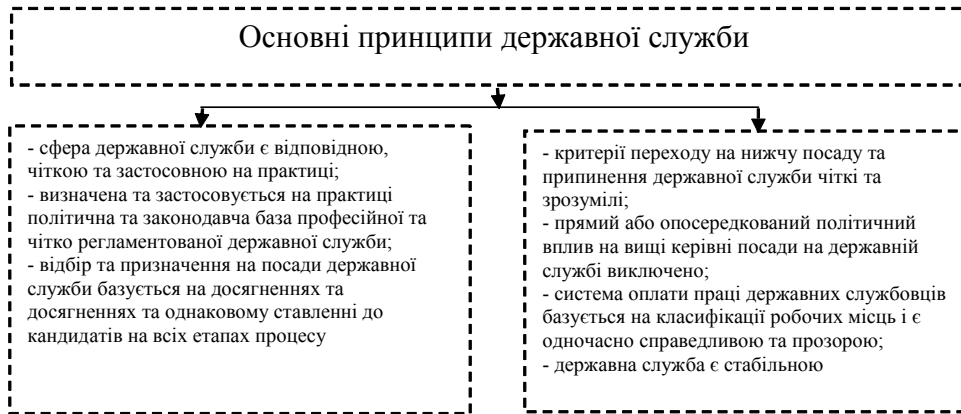

Рис. 1. Особливості, покладені в основу державної служби України за принципами SIGMA

Джерело: складено авторами за Законом України "Про державну службу".

новлені Національною економічною стратегією на період до 2030 року, затвердженою постановою КМУ від 03 березня 2021 р. № 179 та оприлюднювалися різні концепції реформування від різних організацій та Мінфіну.

Виходячи з вищенаведеного підходу, ефективність функціонування інституту державної служби необхідно розглядати в двох взаємопов'язаних площинах: з одного боку — якості і ефективності роботи державних органів з точки зору виконання зовнішніх функцій/завдань, якості адміністративних послуг, а з іншого — задоволення цілей і потреб персоналу цих органів, створення умов для його професійної самореалізації, розвитку та використання. Вважаємо, що без усвідомлення, обліку та реального забезпечення (правового, організаційного, соціального тощо) взаємозв'язку цих двох складових досягнення цілей будь-яких реформ (у цьому випадку державної служби) не представляється можливим.

Отже, споживачем митного адміністрування поряд з фізичними та юридичними особами (зовнішні споживачі) є й їх власний персонал (внутрішні споживачі). Між цими складовими існує тісний взаємозв'язок: якість митного адміністрування, якісне виконання посадових обов'язків безпосередньо залежить від рішення завдань кадрового забезпечення митної служби.

У зв'язку з цим об'єктивною потребою стає закріплення на рівні нормативно-правових актів чи змін до них, мети і завдань діяльності в сфері кадрового забезпечення державної, зокрема митної служби, сутності та основних напрямів кадрової політики, компетенції суб'єктів управління персоналом в системі управління митною службою, механізму їх взаємодії.

Наразі пандемія змінила звичний порядок функціонування всіх суб'єктів, у т.ч. й центральних органів виконавчої влади, що викликало виникнення нового формату роботи посадових осіб — віддаленої роботи. Тому адаптація умов роботи державних службовців, а також не вирішені досі питання (реформа оплати праці на основі класифікації посад відповідно до рекомендацій SIGMA, активна робота в HRMIS, розвиток системи професійного навчання тощо) залишаються ключовими завданнями НАДС. На відміну від праці керівників і фахівців органів управління в недержавному секторі економіки праця державних службовців недооцінена. Передбачена законодавством, невелика диференціація в оплаті праці держав-

них службовців, недостатньо стимулює ефективність їх службової діяльності. Така різниця в розмірах оплати праці між державними службовцями та працівниками недержавного сектора економіки ускладнює залучення на державну службу кваліфікованих фахівців і керівників, що призводить до відтоку державних службовців в недержавний сектор економіки.

Водночас в Україні продовжується формування негативного іміджу проходження служби у митних

органах. Зокрема, працівники, здійснюючи роботу у доволі важких умовах (постійної зміни структури, керівництва, навантаження, реорганізації, та умовах, недостатнього облаштування робочих приміщень та місць тощо) є доволі соціально незахищеними. Це при тому, що особовий склад має, по своїй діяльності, доступ до секретної інформації, має специфічні знання і навички, які можуть бути спрямовані як на благо держави, так і проти нього, де, крім цього, є небезпека для життя і здоров'я, існують ще й корупційні ризики, при низькій заробітній платі, на рівні некваліфікованого персоналу суб'єктів господарювання, невпевненістю в завтрашньому дні, через постійне реформування з погрозами пониження і звільнень, навіть коли немає стягнень і зауважень до роботи. За таких умов співробітник за першої нагоди розкриє інформацію, навчить методиці приховування або недотримання законодавства, оскільки в умовах функціонування митної служби питання кар'єри, професійного зростання без корупційних дій неможливі.

Так, Міністерство фінансів спільно з Держмитслужбою, Національним агентством з питань державної служби за сприяння Посольства США та представництва Міжнародної організації з міграції в Україні організували та провели тестування працівників територіальних підрозділів митної служби з питань кваліфікації та благонадійності. Добропорядність повинна була стати своєрідним індикатором антикорупційної резистентності посадової особи митного органу. Актуальним при цьому є перевірка відповідності рівня життя, задекларованим доходам, вивчення і оцінка повноти та достовірності внесення даних в декларацію, перевірка наявності корупційних аспектів у професійній діяльності тощо. Однак воно за невідомих причин стосувалося лише посадових осіб митної служби й не передбачено законодавчо, аналогічно як й переведення працівників на контрактну форму роботи. При цьому за повідомленнями Держмитслужби саме контракт дозволить перевіряти працівників на поліграфі, застосування якого не регламентовано жодним нормативно-правовим актом, що регулює сферу державного управління. Проте згідно з пп. 3 Порядку укладення контрактів про проходження державної служби, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2020 р. № 494: "під час укладання контракту не допускається звуження обсягу

прав особи, визначених законодавством з питань державної служби та законодавством про працю, в частині, врегульованій Законом України "Про державну службу"

Також відповідно до офіційного роз'яснення НАДС щодо контрактної основи проходження державної служби [11] керівники центральних органів виконавчої влади мають право зі своїми працівниками заключати контракти, але кількість таких осіб не має перевищувати 7% від загальної чисельності службовців та має розповсюджуватись на осіб, характер роботи яких носить не постійний, а лише тимчасовий характер. Проте така норма відсутня у Митному кодексі України, що суперечить нормам Закону України "Про державну службу".

Іншою правовою колізією при цьому є й те, що ст. 3 п. 3. пп. 17 встановлено, що дія Закону України "Про державну службу" не поширюється на працівників інших органів, яким присвоюються спеціальні звання". Так, відповідно до ст. Митного кодексу України визначено питань отримання спеціальних звань посадових осіб митних органів, а у ст. 569 того ж кодексу: "... Посадові особи митних органів є державними службовцями". Отже, посадові особи є державними службовцями, на яких не поширюється дія закону про державну службу, оскільки їм присвоюються спеціальні звання.

Соціальні гарантії, що стимулюють працівника до професійного росту відсутні, а також обіцяного зростання заробітної плати так й не відбулося (проект постанови Кабінету Міністрів України "Про деякі питання оплати посадових осіб та працівників митних органів", не була прийнята), як й здійснення доплат до заробітної плати посадовим особам митних органів, які безпосередньо здійснюють митний контроль та митне оформлення товарів у пунктах пропуску через державний кордон України, у місцях митного оформлення товарів на митній території України та мають безпосередній контакт з громадянами, іноземцями, перевізниками, а також з іноземними товарами під час їх фізичного огляду, чим піддають ризику своє життя і здоров'я, та своїх сімей (відповідна постанова була скасована).

Так, 9 червня 2021 року Уряд із держбюджету за рахунок коштів, передбачених за програмою "Заходи, пов'язані з боротьбою з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками" (постанова Кабміну № 588) виділив для здійснення доплати працівникам Міністерству внутрішніх справ, Державній прикордонній службі, Нацгвардії, ДСНС та Нацполіції. Проте Держмитслужба у період карантину не отримувала подібних асигнувань. Про дискримінацію працівників митних органів говорить й той факт, що Держмитслужба не була включена в перелік пріоритетних держорганів для здійснення вакцинації. Це відбулося лише після втручання певних осіб, народних депутатів тощо.

Отже, для розвитку митної служби одним із серйозних питань є фінансове забезпечення служби та соціальні проблеми особового складу. Без цих складових неможливо запроваджувати модернізацію і реформи. Розвиток інфраструктури, технічне оснащення і впровадження інноваційних проєктів є одним з основних і ключових напрямів реформи митної служби. За відсутності відповідної інфраструктури та соціального забезпечення особового складу створити чесну, прозору і безкорупційну митницю неможливо. Тому для вирішен-

ня питання фінансування служби, незалежно від державного бюджету, як варіант пропонують надання самостійного використання певних надходжень центральним органом виконавчої влади.

Одним із загальноприйнятих принципів державного управління в демократичних країнах, а також запорукою створення адміністративної системи, здатної ефективно діяти в умовах політичних змін, є розмежування політичних та адміністративних функцій. Надмірна залежність державної служби від політичної ситуації несе в собі ризик нестабільності, знижує якість послуг, що надаються. Саме тому диференціація статусів кар'єрних і політичних службовців є однією з основних задач реформи державної служби.

Важливим елементом створення професійної та стабільної державної служби є забезпечення надходження на державну службу та просування по ній на основі таких принципів як політична нейтральність, врахування досвіду, компетентності і досягнень. Мається на увазі, що повинен бути створений такий механізм, який би гарантував, що призначення на державну службу в митних органах та просування по ній відповідають цим принципам. Однак, на жаль, сучасні реалії ще далекі від названих вище базових принципів. Так, лише за період 2018—2021 років вже 5 осіб очолювало митну службу, призначених у різний спосіб. Та й права голови Держмитслужби значно менші від подібної посади, зокрема до прикладу голови Державної податкової служби, що потребуватиме внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227. За останні роки ініціаторами реформування митниці виступали: народні депутати (2016), Міністерство фінансів України (2017), Державна митна служба (2019), Офіс простих рішень і результатів (2020), МВФ тощо.

Митна служба України часто звинувачується в корупції. Певною мірою це відповідає дійсному стану речей. Такі уявлення негативно позначаються на інвестиційному кліматі та міжнародній торгівлі будь-якої країни, що підпала під підозру. Корупція обмежує зовнішньоторговельну конкурентоспроможність держави, різко знижує його привабливість для капіталовкладень місцевих і зарубіжних компаній і скорочує потенціал економічного зростання.

Закиди в корупції, нерідко висловлюються на адресу національної митної адміністрації, які не можна відкидати як зовсім безпідставні, бо сам характер їх діяльності наділяє посадових осіб великою владою і повноваженнями самостійно приймати багато рішень, що впливають на величину митних платежів, що надходять з фізичних та юридичних осіб, або що стосуються пропуску товару через держкордон. Високі тарифи і заплутана процедура оформлення розширюють поле для подібних непорядних діянь. Той факт, що праця багатьох співробітників митниць низькооплачувана, лише посилює проблему.

Правила, що не допускають двоякого і широкого тлумачення і містять механізми суворої підзвітності, звужують можливості, зменшують спокуси і поживляють спонукальні мотиви для корупції.

Одночасно з поліпшенням в області торгової політики слід в першу чергу ввести такі форми митного оформлення вантажів, які майже повністю виключали б особисті контакти митників і представників торгуючих компаній і суттєво обмежували б владу посадових осіб. Крім того, забезпечуючи гідну матеріальну винагороду, підвищую-

чи ймовірність викриття порушень законів і правил, посилюючи органи, що гарантують всебічне розслідування і подальше покарання винних у корупції, уряд сприяв б насадженню в митних органах духу чесності і порядності.

На думку більшості керівників митних служб, корупція отримала нині настільки широке поширення, що для боротьби з нею потрібні особливі зусилля. Такого погляду дотримуються члени Всесвітньої митної організації, і вони знайшли відображення в Переглянутій Арушській декларації про сумлінність митних служб. Як показує практика, при втіленні в життя ключових положень Арушської декларації починати рекомендується з глибокого аналізу ситуації, що склалася з метою виявлення головних недоліків, що сприяють корупції і реалістичного визначення пріоритетів, які слід враховувати при складанні програми усунення вразливих місць і дефектів — цієї складової частини спільних зусиль щодо реформування митних служб.

Прагнучи до прийнятного балансу між полегшенням умов міжнародного товарообміну і неухильним дотриманням своїх контрольно-регулюючих обов'язків, керівництво митних органів має відмовлятися від традиційних, шаблонних перевірок на прикордонних пропускних пунктах та сповідувати принцип зосередження зусиль на найбільш небезпечних порушеннях важливих питань, причому вдається це не завжди однаково добре.

Коли говорять про безпеку, що підстерігають будь-яку організацію, то звичайно мають на увазі якісь події і дії, які можуть не дозволити їй виконати своє завдання або досягти поставленої мети. Проблеми, з якими стикаються митники, викликають порушення встановлених приписів і створення перешкод швидкому переміщенню вантажів через кордон. Митним службам, як і будь-якій іншій організації, доводиться постійно боротися з небезпечними тенденціями, і вони роблять це, намагаючись якомога менше заважати законному товарообігу. Тут не обійтися без розумного компромісу між обома напрямками діяльності. Занадто великий акцент на одному з них неодмінно негативно позначиться на іншому. Тому митним органам, що здійснюють свої заходи, необхідно враховувати цю обставину. Митні процедури зазвичай передбачають такі дії, як ідентифікація, аналіз, оцінка і зведення до мінімуму порушень, які могли б перешкодити митникам виконати поставлені перед ними завдання.

Державна служба є основою державного управління, саме тому модернізація державної служби та управління людськими ресурсами, створення професійної державної служби є надзвичайно важливим для нашої країни на сучасному етапі розвитку. Слід зазначити, що необхідність реформування та модернізації державної служби та управління людськими ресурсами була зумовлена недостатньою здатністю ефективно виконувати свої зобов'язання перед суспільством, громадянами України, низькою якістю як державної служби, так і якістю наданих державних послуг громадянам України.

Так, згідно з рейтингом Глобального індексу конкурентоспроможності 2019 рік Україна посідає 85 місце серед 141 країни та 132 місце за показником "державні установи /інституції". За всі роки Україна, беручи участь у рейтингу, не піднімалася вище 68-го місця зі 125 країн у 2005 р. Низька позиція України у рейтингах світової

конкурентоспроможності пов'язана з поточною ситуацією в управлінні державним апаратом, що призводить до недостатнього управління людськими ресурсами на державній службі [13]. Через пандемію у 2020 році WEF припинило складання рейтингів глобального Індексу конкурентоспроможності.

Існують і інші проблеми, пов'язані з необхідності реформування державної служби України. До таких проблем можна віднести: недостатню правову регламентацію діяльності державних органів, слабкий контроль з боку громадянського суспільства. Колишні норми моралі та ідеологічного впливу практично втратили свою силу. Вони регулювали поведінку працівників органів державної влади та управління і служили бар'єром на шляху зловживань, корупції, свавілля в цих органах.

Для подолання зазначених негативних тенденцій визнано за необхідне забезпечити вирішення таких проблем державної служби:

- наявність протиріч і прогалин в законодавстві України про державну службу;

- слабе використання сучасних технологій державного управління, в тому числі відповідають завданню реалізації масштабних державних програм і проєктів;

- низька ефективність правових і організаційних заходів контролю діяльності державних органів з боку громадянського суспільства;

- недостатня ефективність кадрової політики у сфері державної служби;

- збереження консервативної системи підготовки та професійного розвитку державних службовців;

- недостатня ресурсна забезпеченість державної служби.

Всі ці проблеми тісно пов'язані між собою і не можуть бути вирішені окремо.

ВИСНОВКИ

Викладені основні проблеми національної державної служби не сприяють адаптації до сучасних викликів та змін, що відбуваються в суспільстві. Мінімізація впливу суб'єктивних факторів дозволяє забезпечити максимальну прозорість кадрової політики в процесі підбору персоналу. Перехід до моделі кар'єри державної служби створить умови для професійного зростання, стабільності персоналу та його соціального та правового захисту. Варто запровадити на державній службі позитивні елементи міжнародного досвіду, такі як розподіл державних службовців на політичних та адміністративних, меритократичних засадах, застосування можливостей "електронного уряду". Важливо поєднувати національні традиції та практики розвинених європейських країн.

Реформування державної служби, зокрема й у митних органах, потребує перегляду законодавчих норм та повинно: ґрунтуватися на демократичних нормах і принципах прав людини і верховенства закону; розроблятися з дотриманням принципів "доброго" (good governance) управління; реалізовуватися через прозорі процеси і заходи, спрямовані на підвищення інституційної і людського потенціалів, необхідних для ефективного функціонування державної служби. А з митної служби варто вивести корупційне клеймо найбільшого "зла" серед органів держуправління.

Література:

1. Бериславська О.М. Європейський досвід етизації державної служби та її актуальність для України. Правові новели. 2014. № 2. С. 104—108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prno_2014_2_24
2. Грайнер Є. Окремі аспекти реформування державної служби на сучасному етапі державотворення в Україні. Збірник наукових праць. 2015. Вип. 45 "ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ". URL: http://www.lviv-academy.com/vidavnistvo_1/edu_45/fail/31.pdf
3. Гончарук Н.Т. Модернізація державної служби та управління людськими ресурсами в Україні. Аспекти публічного управління. 2018. Т. 6, № 1—2. С. 42—51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2018_6_1-2_8
4. Державна служба: підручник: у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України; редкол.: Ю.В. Ковбасюк, О.Ю. Оболенський, С.М. Серьогін [та ін.]. Київ: Одеса: НАДУ, 2012. Т. 1. 372 с. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Pidruchniuky_NADU/2aa8d08a-a24e-4579-a834-2b601099c0bd.pdf
5. Шамборовський Г.О. Реформування митної служби в Україні в умовах європейської економічної інтеграції. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 18. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/18_2016/6.pdf
6. Єдинак В.Ю., Єдинак Т.С. Ретроспективно-компаративний аналіз системи управління митними органами в Україні. Ефективна економіка. 2019. № 12. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.66
7. Мазалов А. Реформування митної справи в Україні. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA011549
8. Ченцов В.В., Мазур А.В. Інституційне реформування митної системи: вітчизняний досвід державного управління. Публічне управління та митне адміністрування. 2018. 1 (18). URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2018/1/31.pdf>
9. Дорофєєва Л.М. Проблеми реформування структури митних органів України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2016. Вип. 40 (2). С. 9—13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_40%282%29__4
10. УНІАН. Найбільш корумповані митниці віддадуть в управління іноземним компаніям. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/1093187-naybilsh-korumpovani-mitnitsi-viddadut-v-upravlinnya-inozemnim-kompaniyam.html>
11. Роз'яснення НАДС від 10.09.2020 № 117-р/з. URL: <https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/rozyasnennya/CS/117-r-z.pdf>
12. Митний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
13. Дернова І.А., Боровик Т.М., Кравченко Л.В. Глобальний вимір конкурентоспроможності України Інфраструктура ринку 2020. Вип. 42. С. 29—34. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2020/42_2020_ukr/7.pdf
2. Hraier, Ye. (2015), "Some aspects of civil service reform at the present stage of state formation in Ukraine", *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, vol. 45, available at: http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/edu_45/fail/31.pdf (Accessed 15 July 2021).
3. Honcharuk, N. T. (2018), "Modernization of public service and human resources management in Ukraine", *Aspekty publichnogo upravlinnia*, vol. 6, no. 1—2, pp. 42—51, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2018_6_1-2_8 (Accessed 15 July 2021).
4. Kovbasiuk, Yu. V. Obolenskyi, O. Yu. and Serohin, S. M. (2012), *Derzhavna sluzhba: pidruchnyk: u 2 t.* [Civil service: textbook: in 2 volumes], vol. 1, NADU, Kyiv, Ukraine, available at: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Pidruchniuky_NADU/2aa8d08a-a24e-4579-a834-2b601099c0bd.pdf (Accessed 15 July 2021).
5. Shamborovskyi, H. O. (2016), "Reform of the customs service in Ukraine in the context of European economic integration of investment: practice and experience", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 18, pp. 27—31, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/18_2016/6.pdf (Accessed 15 July 2021).
6. Yedynak, V. Yu. and Yedynak, T. S. (2019), "Retrospective-comparative analysis of the customs management system in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7491> (Accessed 15 July 2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.66
7. Mazalov, A. (2018), "Customs reform in Ukraine", *Yuryst&zakon*, available at: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA011549 (Accessed 15 July 2021).
8. Chentsov, V.V. and Mazur, A.V. (2018), "Institutional reform of the customs system: domestic experience of public administration", *Publiche upravlinnia ta mytne administruvannia*, vol. 1 (18), available at: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2018/1/31.pdf> (Accessed 15 July 2021).
9. Dorofeieva, L. M. (2016), "Problems of reforming the structure of customs authorities of Ukraine", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seria: Pravo*, vol. 40 (2), pp. 9—13, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_40%282%29__4 (Accessed 15 July 2021).
10. UNIAN. (2015), "The most corrupt customs will be handed over to foreign companies", available at: <https://www.unian.ua/economics/finance/1093187-naybilsh-korumpovani-mitnitsi-viddadut-v-upravlinnya-inozemnim-kompaniyam.html> (Accessed 15 July 2021).
11. National Agency of Ukraine for Civil Service (2020), "Explanation of NAPS dated 10.09.2020 № 117-p/z", available at: <https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/rozyasnennya/CS/117-r-z.pdf> (Accessed 15 July 2021).
12. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), "Customs Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (Accessed 15 July 2021).
13. Dernova, I.A. Borovyk, T.M. and Kravchenko, L.V. (2020), "Global dimension of Ukraine's competitiveness", *Infrastruktura rynku*, vol. 42, pp.29-34, available at: http://market-infr.od.ua/journals/2020/42_2020_ukr/7.pdf (Accessed 15 July 2021).

References:

1. Beryslavska, O. M. (2014), "European experience of etiquette of the civil service and its relevance for Ukraine", *Pravovi novely*, vol. 2, pp. 104—108, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prno_2014_2_24 (Accessed 15 July 2021).

Стаття надійшла до редакції 28.07.2021 р.

Абдуллаєв Вагіф Ахмед огли,
аспірант, Чорноморський національний університет імені П. Могили
ORCID ID: 0000-0002-2897-0231

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.127

ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В АЗЕРБАЙДЖАНІ: УРОКИ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

V. Abdullayev,
Postgraduate student, Black Sea National University named after P. Mohyla

EXPERIENCE OF ANTI-CORRUPTION POLICY IMPLEMENTATION IN AZERBAIJAN: LESSONS FOR MODERN UKRAINE

У статті оприлюднено результати вивчення, аналізу та узагальнення досвіду реалізації антикорупційної політики в Азербайджані і визначено можливі складові його запровадження в сучасній Україні. На прикладі Азербайджанської Республіки розкрито явище корупції з позиції його соціально-психологічної складової. Охарактеризовано корупційну ситуацію та антикорупційну політику в Азербайджані. Надано характеристику результатам щорічного дослідження Міжнародної антикорупційної організації Transparency International "Індекс сприйняття корупції" (Corruption Perceptions Index) у 2020 році для України та Азербайджану. Наведено універсальні рекомендації Transparency International у боротьбі із корупцією для країн світу. Обґрунтовано актуальність вивчення та компонентного застосовування у реалії сучасної України практики діяльності державного агентства з питань обслуговування громадян та соціальних інновацій при Президентові Азербайджанської Республіки — "ASAN" — Азербайджанська мережа обслуговування та оцінки. Розкрито історію створення, місію, мету, завдання, принципи та напрями діяльності і функціонування структури "ASAN" у питаннях боротьби із корупцією. Висвітлено діяльність таких центрів, як "Служба ASAN" та "Комунальні послуги ASAN". Приведено табличне вираження структури державного агентства з питань обслуговування громадян та соціальних інновацій при Президентові Азербайджанської Республіки. Описано послуги, що здійснює служба "ASAN", серед яких: мобільна служба "ASAN"; поїзд "ASAN"; "ASAN" Communal; портал "ASAN" Viza; "Call-Центр"; "Онлайн-черга"; "Самообслуговування", "Банк ідей". На основі аналізу азербайджанського антикорупційного досвіду визначено основоположні чинники результативної та ефективної боротьби з корупцією. Запропоновано перелік антикорупційних заходів організаційно-правового характеру, що можуть бути доречними у використанні Україною на сучасному етапі її розвитку.

The article substantiates the need to study the experience of anti-corruption policy in Azerbaijan for modern Ukraine. An analysis of recent research and publications. The paper presents the results of studying the experience of anti-corruption policy in Azerbaijan and identifies possible components of its implementation in modern Ukraine. On the example of the Republic of Azerbaijan, the phenomenon of corruption from the standpoint of its socio-psychological component is revealed. The corruption situation and anti-corruption policy in Azerbaijan are described. The results of the annual study of the International Anti-Corruption Organization Transparency International "Corruption Perceptions Index" in 2020 for Ukraine and Azerbaijan are described. The universal recommendations of Transparency International in the fight against corruption are given. The relevance of the study

and component application in the reality of modern Ukraine of the practice of the State Agency for Citizen Services and Social Innovations under the President of the Republic of Azerbaijan — "ASAN" — Azerbaijan Service and Evaluation Network is substantiated. The history of creation, mission, purpose, tasks, principles and directions of activity and functioning of the structure "ASAN" in the issues of fight against corruption is revealed. The activities of such centers as "ASAN Service" and "ASAN Utilities" are covered. The tabular expression of the structure of the state agency for citizen service and social innovations under the President of the Republic of Azerbaijan is given. Describes the services provided by the ASAN service, including: ASAN mobile service; train "ASAN"; "ASAN" Communal"; ASAN Viza portal; Call Center; "Online Queue"; "Self-service", "Bank of ideas". Based on the analysis of the Azerbaijani anti-corruption experience, the fundamental factors of effective and efficient fight against corruption have been identified. A list of anti-corruption measures of organizational and legal nature that may be appropriate for use by Ukraine at the present stage of its development is proposed. Perspective directions of further theoretical and practical researches are determined. Thus, the article formulates and solves a topical scientific problem in the field of public administration, which is to study the experience of anti-corruption policy in Azerbaijan and identify possible components of its implementation in modern Ukraine. The results of scientific research, the given conclusions and offers serve as a basis for theoretical and practical research of directions of improvement of formation of mechanisms of prevention and counteraction to corruption and the further thematic scientific researches and studies.

Ключові слова: Азербайджан, антикорупційна політика, державне управління, комунальні послуги "ASAN", корупція, мобільна служба "ASAN", портал "ASAN" Viza, служба "ASAN", ASAN, "ASAN" Communal, Corruption Perceptions Index, Transparency International.

Key words: Azerbaijan, anti-corruption policy, public administration, utilities "ASAN", corruption, mobile service "ASAN", portal "ASAN" Viza, service "ASAN", ASAN, "ASAN" Communal, Corruption Perceptions Index, Transparency International.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

З урахуванням внутрішньої сутності сучасного багатосферного та глобалізаційного явища корупції, що полягає у наявності, в якості складової, психологічно-людського чинника, можемо стверджувати, що сьогодні ні одна країна світу, навіть найрозвинутіша, не може абсолютно повністю подолати корупцію, викоринити її прояви, причини та умови виникнення, існування і розповсюдження. Жодна соціально-політична, економічна та інша система априорі не є і не може бути повністю вільною від фактичної або потенційної корупції. Явище корупції, її ознаки можуть латентно існувати тривалий час, навіть у розвинутих демократіях та країнах з відкритою ринковою економікою.

У сучасній українській державі корупція виступає однією із архіактуальних проблем, що потребує свого негайного, комплексного і системного вирішення, адже вона становить серйозну загрозу розвитку демократії, впровадженню в українське суспільство верховенства права, національній безпеці, формуванню свідомого громадянського суспільства тощо.

Об'єктивно кількісно корупцію не можна виміряти (оскільки існуючі індекси рівня корупції побудовані лише на уявленнях, сприйнятті населенням), однак ко-

рупція є однією з причин та умов існування тіньової економіки, яка вкрай негативно впливає на показники валового продукту та на добробут населення в цілому. На думку В. Предборського, корупція є одним із найсуттєвіших явищ передаткового механізму між тіньовою та офіційною економікою, державним управлінням на тлі існуючого розвинутого механізму зв'язків між цими секторами управління економікою [1, с. 147—148].

На початку 20-х років ХХІ ст. корупція стає більш пронизуючим життєдіяльність країн антисоціальним явищем сучасного глобалізаційного світу. Це стосується і України, політичне керівництво якої, вітчизняні та закордонні аналітики і відповідні міжнародні установи визнають високий рівень корупції в українській державі. За результатами щорічного дослідження Міжнародної антикорупційної організації Transparency International "Індекс сприйняття корупції" (Corruption Perceptions Index, CPI) у 2020 році Україна отримала 33 бали за 100-бальною шкалою і посіла 117 місце (У рейтинг включено 180 країн. 100 балів — теоретично-можливий найкращий результат: явище корупції у державному секторі, за відчуттями експертного середовища та представників бізнес-структур, сприймається як відсутнє. 0 балів — показник найгіршого можливого становища із сприйняттям тотальної корумпованості. В останньому дослід-

женні організатори та експерти особливу увагу звертали на взаємозв'язок впливу корупції на боротьбу країн із пандемією COVID-19). Для порівняння: 34 бали (115 місце) — Молдова; 31 бал (124 місце) Киргизстан; 30 балів (129 місце) — Росія, Азербайджан [2]. Цей рейтинг є змінним і залежить від методологічно-формульного опрацювання результатів незалежних опитувань, у котрих беруть участь міжнародні фінансові та правозахисні експерти. Наведена статистика підтверджує актуальність необхідності удосконалення вітчизняної державної політики у сфері запобігання та протидії корупції із запозиченням елементів результативного досвіду закордонних країн.

Як будь-яке негативне суспільне явище, корупцію неможливо викоринити повністю і остаточно, але знизити її рівень до окремих епізодичних явищ можливо. Виконання цього завдання поки що не вдається ні владним правоохоронним структурам, ні громадським організаціям, що діють в Україні сьогодні. Тому державними програмами та концепціями до одного з пріоритетних напрямів покращання стану протидії корупції віднесено вивчення досвіду протидії цьому явищу в інших державах світу та його впровадження в Україні. Отже, удосконалення вітчизняної системи протидії корупції можливе лише за умов комплексного аналізу існуючих систем організації боротьби з цим явищем у світі, виокремлення найбільш придатного для запровадження в нашій державі відповідного досвіду та розробки організаційно-правового механізму для його інтеграції в Україні [3, с. 295—296].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сьогодні на тлі ускладненої соціально-економічної ситуації у світі, спричиненої загостреною епідеміологічною ситуацією, питання зменшення рівня корупції, вивчення, адаптації та імплементації передового закордонного досвіду активно досліджуються теоретиками і практиками різних категорій наукових знань: економістами, юристами, політологами, соціологами, фахівцями з державного управління тощо.

У зв'язку із необхідністю оновлення національної антикорупційної стратегії, проблематика формування та реалізації вітчизняної антикорупційної політики вже досить тривалий час перебуває у спектрі наукової уваги українських дослідників, серед яких: С. Кравченко, А. Марущак, М. Мельник, Є. Невмержицький, О. Рудик та ін.

Окремою когортою дослідників, які приділяють значну увагу закордонному досвіду реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії корупції, є російські науковці, серед яких: С. Бондаренко, Н. Воронкова, М. Горний, А. Жалінський, В. Малков тощо.

Концептуальні позиції західних дослідників щодо феномену корупції у різних країнах світу, зокрема і у суспільствах перехідного типу, наведені у працях А. Камінські, Д. Кауфмана, В. Танзі, Д. Фріша та ін.

На окрему увагу заслуговують праці науковців, погляди яких знайшли своє відображення у нашому дослідженні. Серед останніх, слід відмітити таких авторів як: С. Драчук [2], В. Завгородній [3], А. Михненко [14], В. Попазогло [9], С. Прокопченко [4], Пундей Сар Дж. [6], С. Шепетько [4], N. Huseynova [13].

Здійснивши аналіз останніх наукових досліджень і публікацій вищенаведених авторів, ми з'ясували, що переважна більшість із них звертається до таких видів закордонного досвіду як: трансатлантичний досвід (досвід Америки, Канади та ін.); європейський досвід (досвід європейських країн, країн членів Європейського Союзу); азійський досвід (досвід Китаю, Японії та ін.). На нашу думку, цікавим для наукового розгляду вбачається європейсько-азійський досвід — досвід країн розташованих на перехресті Європи та Азії (досвід Азербайджану, Вірменії, Грузії та ін.), що залишається поза широкою увагою дослідників.

У межах розбудови вітчизняної системи запобігання корупції, інституційного забезпечення відповідних процесів заслуговує на увагу досвід Азербайджану, зокрема модель діяльності спеціально створеної державної структури "ASAN". При цьому у 2014 р. між Азербайджаном і Францією укладено меморандум про застосування практики функціонування мобільної Служби "ASAN" у Франції [4]. Модель послуг "ASAN" була високо оцінена такими країнами як: Афганістан, Албанія, Італія, Естонія, Македонія, Південна Корея тощо. У 2015 році служба "ASAN" була нагороджена "Премією державної служби ООН" у категорії "Поліпшення надання державних послуг"; у 2015 році — Премією Британської ради охорони праці за "Безпечне робоче середовище в організації реалізації державних послуг"; у 2018 році — Національною інтернет-премією NETTY-2018 у номінації "Державний сайт". Все це дає підстави говорити про ефективність такої структури та про можливість використання елементів цієї практики також і в Україні.

Між Україною і Азербайджаном існують тривалі і тісні двосторонні відносини у галузі міжнародної політики, економіки, освіти, науки, культури тощо. Договірні-правова база українсько-азербайджанських відносин налічує більше 125 документів, що регулюють двосторонні відносини у політичній, економічній, науково-технічній, гуманітарній, консульській та військовій сферах. Основними документами є "Договір про основні міждержавні відносини України та Азербайджанською Республікою", "Договір про дружбу та співробітництво між Україною та Азербайджанською Республікою", а також "Договір між Україною та Азербайджанською Республікою про дружбу, співробітництво і партнерство" тощо [5].

Одними із головних чинників, якими обумовлена актуальність вибору Азербайджану, для аналізу і адаптації відповідного закордонного антикорупційного досвіду в сучасні українські реалії є такі: довготривалість українсько-азербайджанських відносин; наявність соціалістичного минулого; республіканська форма правління; активне співробітництво та тісні політичні, економічні, освітньо-наукові, культурні та інші зв'язки; наявність спільних динамічних змін за результатами довготривалого дослідження Міжнародної антикорупційної організації Transparency International "Corruption Perceptions Index" ("Індекс сприйняття корупції").

Отже, з метою вивчення, узагальнення та запровадження антикорупційного закордонного досвіду в реалії сучасної України, враховуючи динамічний розвиток суспільних відносин, позитивну практику Азербайджансь-

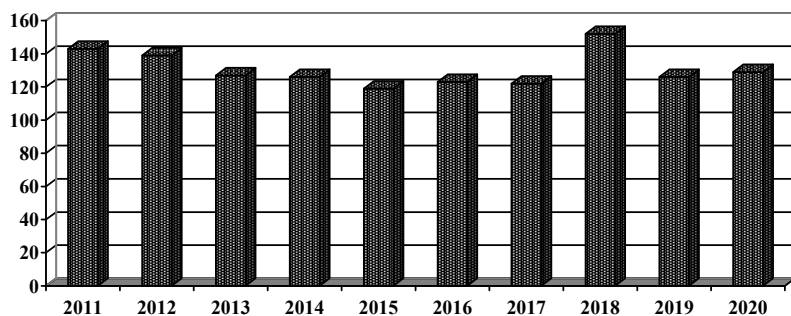

Рис. 1. Тенденція сприйняття рівня корупції в Азербайджані у період з 2011 року до 2020 року

Джерело: складено автором за даними [7].

Таблиця 1. Рейтинговий показник сприйняття рівня корупції в Азербайджані у період з 2011 року до 2020 року серед країн світу

Місце у загальному рейтингу серед представлених 180 країн/територій	143	139	127	126	119	123	122	152	126	129
Рік	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020

Джерело: складено автором за даними [7].

кої Республіки щодо реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії корупції, вважаємо за доцільне звернути наукову увагу на сучасний досвід реалізації антикорупційної політики саме в Азербайджані.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є оприлюднення результатів вивчення, аналізу та узагальнення досвіду реалізації антикорупційної політики в Азербайджані на прикладі структури "ASAN" і визначення можливих складових його запровадження в сучасній Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблема протидії корупції у будь-якому суспільстві знаходиться у центрі уваги як держави загалом, так і безпосередньо самого суспільства. При цьому корупція як антисуспільний феномен характеризується як багатогранне явище.

Корупція залишається одним із дестабілізуючих чинників демократичного режиму, забезпечення рівномірного розподілу матеріальних благ, належного рівня захисту права приватної власності. Розвитку інноваційної економіки, підвищення рівня валового внутрішнього продукту, збільшення обсягів іноземних інвестицій, що сприятиме зростанню кількісних показників виробництва промислових товарів із високою доданою вартістю, покращенню рівня життя населення, підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світовому ринку, не відбудеться без ефективних заходів запобігання корупції [4, с. 24].

Нинішні розміри вітчизняної корупції та її динаміка становлять у країні реальну, а не потенційну, загрозу основним засадам демократичного державного розвитку та національній безпеці, що вбирає у себе всі сфери суспільно-державного життя.

Український та закордонний досвід боротьби з корупцією, передумовами її виникнення, причинами ство-

рення тощо демонструє, що неможливо стовідсотково викоринити її як соціальне явище. Досяжною метою державної політики у сфері запобігання та протидії корупції може бути лише зменшення обсягів корупції та ареалів її розповсюдження, видозміна її характеру та обмеження впливу на різногалузеві процеси в країні і суспільстві. Особливо корупція шкодить становленню та розвитку молодих демократій.

Позицію, що найбільш небезпечні форми корупції спостерігаються, як правило, в країнах, що перебувають у процесі політичного, економічного та соціального становлення підтримує Сар Дж. Пундея, підкреслюючи, що корупція "не є інфекцією, яку раптом може "підхопити" здорове суспільство. Вона є наслідком явищ і тенденцій політики, економіки та розвитку держави. Жодна країна не була ніколи повністю вільною від неї..." [6].

У Проєкті розвитку України С.Л. Тігірко зазначає, що корені корупції — в грішній людській природі, тому повністю позбутися її неможливо, а можна тільки утримувати на рівні, котрий не загрожує самому життю суспільства. В цьому сенсі корупція — вже симптом більш складних, системних хвороб держави, тому намагання здолати її, не чіпаючи основ управління державою, в кращому випадку дасть короточасну видимість покращення, але частіше за все трапляється протилежний ефект: корупція тільки посилюється [1, с. 17—18].

Будь-яка розвинута країна світу характеризується двома головними рисами: наявністю певного рівня корупції і державною політикою у сфері запобігання та протидії корупції. У контексті даного твердження розглянемо обраний для дослідження Азербайджан.

Відповідно до щорічно оприлюдненого міжнародною організацією Transparency International Індексу сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index), що класифікує країни та території залежно від того, наскільки корумпованим є їх державний сектор (ранг країни чи території вказує на її позицію щодо інших країн та територій в індексі) рівень корупції в Азербайджані зріс, і як наслідок, приніс йому позицію 129 місця у 2020 році у порівнянні зі 126 у 2019 році. Нижче наведено відповідну тенденцію за десятиріччя (рис. 1; табл. 1).

Азербайджан у загальному рейтингу Corruption Perceptions Index серед представлених країн/територій за сприйняттям рівня корупції в середньому посідав 126 місце у період з 1999 до 2020 року, посівши рекордно низьке 84 місце у 2001 та 2008 роках [7].

Показники Індексу сприйняття корупції Transparency International у Азербайджанській Республіці є не надто втішними, а прогрес у боротьбі з корупцією — незначним. Демократичні інституції загалом у державі перебувають під загрозою, частково через авторитарний режим в країні. Громадяни держави не долучаються до активістського руху або демонстрації їм підтримки, адже переймаються наслідками такого вибору. У країні повноцінно не працює система стримувань та противаг,

яка б не дозволяла приватним особам мати виключний вплив на рішення уряду. Відтак існують незаконні методи лобізму, а конфлікти інтересів лишаються прихованими. Країна не розкриває цілком інформацію щодо виборчих кампаній та фінансах політичних партій. Окрім того, влада цієї країни тисне на громадські організації, журналістів-розслідувачів або політичну опозицію. Азербайджан у цьому рейтингу Transparency International за рік змінив своє місце розташування, опинившись з 126 місця у 2019 році на 129 — у 2020 році. Це зниження відбулося через переслідування громадянського суспільства та незалежних журналістів. Взагалі, за останні кілька років влада Азербайджану значно ускладнила процес міжнародного фінансування для громадських організацій, зокрема й національного відділення Transparency International у країні. Окрім того, у вересні 2017 року Organised Crime and Corruption Reporting Project (Центр з розслідування корупції та організованої злочинності) опублікував результати резонансного розслідування щодо "відмивання" 2,9 млрд доларів, пов'язаних із махінаціями правлячої еліти Азербайджану [8].

Азербайджан є прикладом держави фасадної демократії. Ю. Нісневич визначає політичний режим цієї держави як неавторитарний персоналістський династичний (Г. Алієв, І. Алієв). Важливе місце у суспільно-політичному житті належить кланам, наймогутнішим із яких є клан Алієвих-Пашаєвих. Політична система Азербайджану залишається закритою та непрозорою. Владна верхівка цієї держави є корумпованою за відсутнього громадського контролю за владою. Спротив суспільства підривному інститутам незначний. Практично відсутні практики колегіальності у прийнятті політичних рішень. Азербайджанські експерти пояснюють це ментальними причинами (рішення приймає той, хто головний у сім'ї), коли важливою є наявність одноособової "твердої руки". Клановий характер азербайджанської влади проявляється й у політичному непомітності, наприклад, син Президента Азербайджану І. Алієва — Г. Алієв-молодший є депутатом парламенту, дружина глави держави — М. Алієва — у 2017 році була призначена першим віце-президентом держави [9, с. 49—50].

Вочевидь, значний вплив неформальних підривних інститутів в Азербайджані пояснюється тим, що держава має значний дефіцит сучасних форм громадського життя. Політична та правова культура в країні є недостатньо розвиненою, фрагментарною, а західні норми політичного, економічного та соціального життя не імплементовані. Національна політична культура підживлюється укоріненими традиціями; релігійний чинник важливий при виборі поведінкової моделі азербайджанських суб'єктів політики. Це політична культура східного типу. Канали трансляції інформації не розвинені, а політики є невідкритими, не публічними. Неконвенційні форми політичної участі населенням у своїй більшості не сприймаються. Азербайджанські експерти вважають, що населення "свідомо відсторонюється від політики", "слабко виражена культура політичної участі", а владі вигідно стримувати розвиток політичної культури громадян, позаяк управляти аполітичною масою авторитарному режиму простіше. Стабільність — домінуюча політична цінність для азербайджанців; усе

підпорядковано її забезпеченню. Політично нейтральних, індіферентних громадян є більшість [9, с. 50].

В якості варіативних шляхів конструктивної зміни вищеописаної ситуації на краще, вважаємо за доцільне активніше та змістовніше використовувати у практичній площині діяльності органів публічної влади як Азербайджану, так і України, універсальні рекомендації Transparency International, а саме:

- забезпечити дійсно вільний простір для діяльності громадських організацій, зокрема реальний, а не декларативний, захист свободи слова та права на анти-владні демонстрації;
- активно залучати громадян до моніторингу державних витрат;
- покращити підзвітність та прозорість органів публічної влади;
- забезпечити вільний доступ до інформації тощо [8].

Поряд із фактично-наявною ситуацією відносно високого рівня існування корупції, Азербайджан, у межах реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії корупції, вживає низку відповідних антикорупційних заходів, серед яких, на окрему увагу заслуговує створення та діяльність державної структури "ASAN".

"ASAN" (азерб. "ASAN xidmet", від англ. Azerbaijan Service and Assessment Network — Азербайджанська мережа обслуговування та оцінки) — державне агентство з питань обслуговування громадян та соціальних інновацій при Президенті Азербайджанської Республіки (далі — Державне агентство). Воно було створене Указом Президента Азербайджанської Республіки № 685 від 13 липня 2012 року. Це центральний орган виконавчої влади, який координує діяльність працівників державних юридичних осіб, здійснює моніторинг та оцінку, взаємну інтеграцію інформаційних баз даних державних установ, пришвидшує процес організації електронних послуг та вдосконалює управління системою в цій галузі. Місія Державного агентства — досягти задоволеності громадян шляхом застосування сучасних інноваційних технологій та методів в організації послуг, що надаються державними органами відповідно до сфер діяльності. Згідно із напрямками своєї діяльності Державне агентство створює в Азербайджанській Республіці єдине управління такими центрами, як "Служба ASAN" та "Комунальні послуги ASAN", створеними органами публічної влади [10].

Центри "ASAN" — це установи, які забезпечують реалізацію послуг, що надаються державними органами, уніфіковано та скоординовано. Вони слугують формуванню нового підходу до діяльності державних службовців для забезпечення задоволеності громадян, переходу на якісно новий рівень відносин державного службовця та громадянина в країні. Діяльність центрів базується на принципах ефективності, прозорості, ввічливості, відповідальності та зручності. Завданнями створення центрів є: зменшення додаткових фінансових витрат і втрат часу громадян; досягнення дотримання етичних правил та ввічливої поведінки стосовно громадян; підвищення рівня адміністративного професіоналізму; подальше зміцнення довіри до державних установ; більш широке використання електронних послуг; підвищення ефективності інституційних реформ у

**Таблиця 2. Структура державного агентства
з питань обслуговування громадян та соціальних інновацій
при Президентіві Азербайджанської Республіки**

Голова				
Перший заступник голови	Заступник голови	Керівник адміністрації	Помічник голови	Радник голови
Відділ міжнародних відносин	Відділ зв'язків з громадськістю	Відділ електронного документообігу	Відділ юридичного супроводу	
Департамент інформаційних технологій	Відділ кадрів та навчання	Департамент фінансів та безпеки	Відділ моніторингу та оцінки	
Відділ роботи з Фондом «YASAT»	Департамент електронного уряду та цифрових інновацій	Центр моніторингу трудових відносин	Відділ кол-центру	

галузі надання адміністративних послуг; підвищення прозорості діяльності органів публічної влади та посилення боротьби з корупцією [10].

Державне агентство має широко розгалужену структуру (табл. 2), що сприяє реалізації відповідного спектру надання публічних послуг затребуваних сучасним азербайджанським народом.

За допомогою вищенаведеної структури та відповідно до свого Положення Державне агентство здійснює свою діяльність за низкою різних напрямів, а саме:

— забезпечує єдине управління центрами "ASAN", координацію діяльності працівників державних органів, що діють у цих центрах;

— контролює реалізацію послуг, що надаються в центрах "ASAN", на основі принципів ефективності, прозорості, ввічливості, відповідальності та зручності;

— забезпечує оцінку реалізації, якості та прозорості кожної послуги, що надається у центрах "ASAN", відповідно до чинного законодавства;

— контролює дотримання правил етичної поведінки працівників державних органів, що діють у центрах "ASAN";

— забезпечує організацію етично-моральних курсів для працівників державних установ, які працюють у центрах "ASAN"; проведення різноманітних тренінгів, що розвивають навички роботи персоналу із різними категоріями громадян;

— проводить оцінку державних послуг, керуючись параметрами, що складають "індекс послуг ASAN", а також проводить дослідження щодо застосування соціальних інновацій при здійсненні послуг державними органами;

— аналізує кожну послугу, що надається державними органами, та вживає заходів щодо створення та вдосконалення відповідного програмного забезпечення, інформаційних систем, баз даних та реєстру електронних послуг для їх впровадження в електронному вигляді тощо [10].

Державне агентство забезпечує контроль за виконанням послуг у центрах "ASAN" для всіх громадян та протягом усіх календарних днів, незалежно від реєстрації за місцем проживання, на основі принципів ефективності, прозорості, ввічливості, відповідальності та зручності. Державне агентство створило та підтримує кол-центр, оснащений єдиним номером телефону для обслуговування громадян [10].

З метою організації та вдосконалення послуг, що надаються державними органами в електронній формі, Державне агентство здійснює таку діяльність:

— ознайомлюється із інформаційними системами, якими володіють державні органи, вживає спільні за-

ходи з відповідними органами у зв'язку з організацією наданих послуг в електронній формі;

— готує пропозиції щодо визначення технічних норм, стандартів та вимог відносно надання електронних послуг;

— проводить оцінку щодо організації та надання електронних послуг у державних органах, а також організації та функціонування інформаційних систем державних установ та готує довідки та звіти про відповідні результати;

— надає методичну та практичну допомогу державним органам у наданні електронних послуг;

— аналізує зауваження та пропозиції громадян щодо електронних послуг державних установ та надсилає необхідну інформацію до відповідних державних органів тощо [10].

Служба "ASAN" здійснює низку послуг, серед яких:

— Мобільна служба "ASAN". З 1 червня 2013 року мобільні автобуси, оснащені новітнім технологічним обладнанням, використовуються для обслуговування громадян, які не можуть самостійно відвідати центри для використання послуг, що надаються службою "ASAN". Мобільні автобуси залишаються у кожному регіоні країни близько двох тижнів. Нині кількість обслуговуваних мобільних автобусів становить більше десятка. Громадяни, зареєстровані у Баку і Сумгаїте, можуть також скористатися цією послугою. Дотепер більше 1 500 000 заявок було спрямовано у мобільні служби "ASAN".

— Поїзд "ASAN". Відповідно до доручення Президента Азербайджанської Республіки Ільхама Алієва була розроблена концепція проєкту "Поїзд "ASAN", оснащеного сучасним технічним обладнанням для надання громадянам державних послуг у регіонах, де немає центрів служби "ASAN". Послуги надаються 4 державними органами (Міністерством юстиції, Міністерством внутрішніх справ, Державним комітетом з питань власності, Міністерством праці та соціального захисту населення).

— "ASAN" Communal". Згідно з указом Президента Азербайджанської Республіки Ільхама Алієва у травні 2016 року створення центрів "ASAN" Communal" було доручено Державному агентству з надання послуг громадянам і соціальним інноваціям. З метою створення "ASAN" Communal" за короткий період спільно із відповідними установами було здійснено низку управлінських заходів. Центри "ASAN" Communal" пропонують 45 видів комунальних послуг. Нині у Баку функціонує 2 центри "ASAN" Communal" [11]. Метою створення подібних центрів є оптимізація управління та підвищення рівня прозорості у галузі надання послуг населенню у комунальній сфері, застосування досвіду служби "ASAN" в

інших сферах обслуговування, забезпечення більш якісного, зручного надання послуг із застосуванням інновацій. Нові центри "ASAN" Communal не фінансуються з державного бюджету, вони здійснюють свою діяльність за рахунок коштів трьох відповідних структур — Azerisig, Azeriqaz, Azersu (організації із забезпечення електро-, водо-, газопостачання) [12].

— Послуги функціональної підтримки. Цілодобово функціонують онлайн-центри служби "ASAN", що надають інформаційно-роз'яснювальні послуги із банківських, страхових, юридичних, медичних, трансляційних та інших питань; із продажу квитків на заходи різної направленості та спрямованості тощо [11].

Служба "ASAN" пропонує населенню низку сервісів, серед яких: портал "ASAN" Viza" (створений з метою забезпечення оперативності й прозорості візового процесу. Отримання електронної візи зі створенням порталу "ASAN" Viza" здійснюється за єдиною системою); "Call-Центр" (завдяки Call-Центру громадяни можуть отримати інформацію про послуги, що надаються у центрах служби "ASAN", а також адресувати свої пропозиції і зауваження. Ця послуга була створена у 2013 році); "Онлайн-черга" (для використання послуг, що надаються у центрах служби "ASAN", громадяни мають змогу зайняти чергу шляхом реєстрації на офіційному сайті служби "ASAN"); "Самообслуговування" (завдяки маючим доступ до мережі Інтернет комп'ютерам у центрах служби "ASAN", громадяни отримують доступ до інформації про необхідні їм адміністративні послуги); "Банк ідей" (через "Банк ідей" громадяни мають можливість самостійно надавати свої пропозиції для розвитку відповідної системи) [11].

Отже, як інноваційна модель ефективного управління "ASAN сервіс" реалізує не тільки принципи публічної прозорості, високої якості надання адміністративних послуг та професіоналізму обслуговуючого громадян персоналу, але й, також, формує єдиний адміністративно-ввічливий стиль надання публічних послуг. Головною особливістю діяльності служби є інноваційний розвиток кадрового потенціалу її працівників, соціального задоволення громадян від рівня якості наданих державних послуг та нівелювання корупційних ризиків при взаємодії органів публічної влади та громадян [13].

Аналіз існуючого закордонного досвіду дав змогу визначити основоположні чинники результативної та ефективної боротьби з корупцією, до яких відносимо: відкритість і прозорість діяльності органів публічної влади всіх видів та рівнів; доцільність та чіткість процедур прийняття владно-управлінських рішень; ефективні механізми контролю громадянським суспільством за діяльністю державних інституцій; свобода совісті, висловлювань, засобів масової інформації; плюралізм думок та поглядів тощо. Але у різних країнах світу зазначені чинники мають свої специфічні відмінності.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Відповідно до поставленої у роботі мети узагальнення результатів проведеного дослідження надало можливість сформулювати нищенаведені теоретико-практичні висновки.

На думку міжнародних антикорупційних організацій та відповідного експертного середовища, успішний досвід антикорупційних зусиль можливий лише тоді, коли його характер є всеосяжним, безперервним, пронизуючим всі сфери суспільно-державного життя і знаходиться у фокусі уваги органів публічної влади і свідомо-активної громадськості.

У світі немає країни із абсолютно нульовим рівнем корупції. Одними із найбільш вразливих до корупції є держави із перехідною економікою, включаючи Україну та інші країни пострадянського простору. Кожен історичний та національний тип корупції походить від політичних, економічних, соціокультурних та інших суспільно-важливих явищ у країні. Для України змістовним є досвід Азербайджану щодо розгляду превентивних практик, а не боротьби з корупцією, тобто принцип запобігання корупції та її проявам закріплений у кожному правовому акті, який визначає конкретні сфери діяльності у суспільно-публічних відносинах.

Ситуація із корупцією у Азербайджанській Республіці є вкрай неоднозначно й суперечливою. З одного боку, цим антисоціальним явищем пронизані всі види і рівні влади, з іншого — цією ж владою здійснюється робота що формування та реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії корупції (але вибіркові антикорупційні заходи направлені на неугодних владно-політичному режимові).

З одного боку (негативного), корупція в Азербайджані сприймається як ендемічне і глибоко інституціолізоване явище, яке проникло у всі сфери життя за допомогою укоріненої мережі політичного патронажу, тісно пов'язаної з політичною елітою. У населення Азербайджану зберігається культура корупційної толеранції [9, с. 53].

З іншого боку (позитивного), досвід Азербайджану свідчить, що одним із низки дієвих механізмів запобігання та протидії корупції є активне, системне, багато-сферне надання державно-адміністративних послуг саме в електронному вигляді, що сприяє зменшенню бюджетних видатків та подоланню бюрократичних перешкод у процесі надання відповідного спектру послуг. Такий елемент антикорупційного досвіду є корисним для України на даному етапі її розвитку, оскільки довгострокове впровадження сучасно-технічних електронних систем, заснованих на найкращих міжнародних практиках, покращить стан запобігання корупції, зменшить ризик її виникнення та потенціал. Окрім того, активне використання інформаційно-комунікаційних технологій для надання публічних послуг заощаджуватиме кошти бюджетів різних рівнів, долатиме штучно створені бюрократичні перешкоди та усуватиме прямий, суб'єктивний контакт між постачальниками різного виду послуг та їх одержувачами.

З метою підвищення рівня прозорості діяльності державних органів та надання громадянам низки високоякісних та легкодоступних послуг з використанням сучасних інноваційних комунікативних технологій, поваги та етичної поведінки при взаємодії з ними, в Азербайджанській республіці була створена сучасна модель надання публічних послуг "Служба ASAN". Ця служба — це унікальна азербайджанська модель управління, що виступає своєрідним антикорупційним брендом Азер-

BA%D0%B E-%D0%B0%D0%B7%D0%-B5%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%B9%-D0%B4%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D1%81%-D1%8C%D0%BA%D1%96-%D0%B2%-D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%-D0%B8%D0%BD/ (Дата звернення: 06.07.2021 р.).

6. Пундей Сар Дж. Боротьба з корупцією. Критичний огляд з аналізом міжнародного досвіду. Матеріали українсько-американського семінару "Проблеми економічного зростання: питання доброчесності". Львів, 1997. С. 17—23.

7. Офіційний сайт Міжнародної антикорупційної організації Transparency International. Рейтинг корупції в Азербайджані URL: <https://translate.google.com/translate?sl=en&tl=uk&u=https://tradingeconomics.com/azerbaijan/corruption-rank> (Дата звернення: 10.07.2021 р.).

8. Офіційний сайт Міжнародної антикорупційної організації Transparency International в Україні. Східна Європа та Центральна Азія у CPI: похмура картина антикорупційних зусиль. 2019. URL: <https://ti-ukraine.org/news/shidna-yevropa-ta-tsentralna-aziya-u-cpi-pohmura-kartyna-antikoruptsiynih-zusyl/> (Дата звернення: 11.07.2021 р.).

9. Попазогло В. Південний Кавказ як регіон неформальної інституціоналізації політики. European political and law discourse. Вип. 5. 2018. С. 49—54.

10. Офіційний сайт державного агентства з питань обслуговування громадян та соціальних інновацій при Президенті Азербайджанської Республіки. 2021. URL: <http://vxside.gov.az/az> (Дата звернення: 11.07.2021 р.).

11. Положение о Государственном агентстве по услугам гражданам и социальным инновациям при Президенте Азербайджанской Республики, утв. Указом Президента Азербайджанской Республики "Об обеспечении деятельности Государственного агентства по услугам гражданам и социальным инновациям при Президенте Азербайджанской Республики" от 05.09.2012 № 706. Законодательство стран СНГ. URL: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=54390 (Дата звернення: 12.07.2021 р.).

12. Communal тоже стал ASAN. Новости Азербайджана. 28.12.2016. URL: <http://novosti.az/society/5019.html> (Дата звернення: 12.07.2021 р.).

13. Huseynova Nazenin. Effective training system as one of the principles brand of azerbaijan management "ASAN service". Educational Alternatives. Vol. 12, 2014. pp. 726—731.

14. Запобігання та протидія корупції: навч. посіб. / авт. кол.: А.М. Михненко (кер. авт. кол.), Р.П. Марчук, А.М. Мудров та ін.; за ред. проф. А.М. Михненка. К.: НАДУ, 2010. 360 с.

References:

1. Tihipko, S.L. (2009), *Ukraine: proekt rozvytku [Ukraine: development project]*, Summit Book, Kyiv, Ukraine.

2. The official site of Radio Liberty (2021), "Corruption Perceptions Index: Ukraine has improved, but there are risks", available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/index-spryjniattia-korupciji-2020/31070408.html> (Accessed 5 July 2021).

3. Zavhorodnij, V.A. (2012), "Foreign experience of participation of public organizations in anti-corruption measures", *Naukovyj visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*, vol. 1, pp. 295—307.

4. Shepet'ko, S.A. and Prokopchenko, S.I. (2017), "Azerbaijan's experience in preventing corruption in the provision of public services", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho Natsional'noho universytetu: seriia: Pravo*, vol. 3, no. 47, pp. 24—27.

5. The official site of the Council of Azerbaijanis of Ukraine (2021), "Ukrainian-Azerbaijani relations", available at: <https://rau.in.ua/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BD/> (Accessed 6 July 2021).

6. Pundej, Sar Dzh. (1997), "Fight against corruption. Critical review with analysis of international experience", *Materialy ukrains'ko-amerykans'koho seminaru "Problemy ekonomichnoho zrostannia: pytannia dobrochesnosti"* [The proceedings of the Ukrainian-American seminar "Problems of economic growth: issues of integrity"], Lviv, Ukraine, pp. 17—23.

7. The official site of Transparency International (2021), "The corruption rating in Azerbaijan", available at: <https://translate.google.com/translate?sl=en&tl=uk&u=https://tradingeconomics.com/azerbaijan/corruption-rank> (Accessed 10 July 2021).

8. The official site of Transparency International in Ukraine (2021), "Eastern Europe and Central Asia in the CPI: a bleak picture of anti-corruption efforts", available at: <https://ti-ukraine.org/news/shidna-yevropa-ta-tsentralna-aziya-u-cpi-pohmura-kartyna-antikoruptsiynih-zusyl/> (Accessed 11 July 2021).

9. Popazohlo, V. (2018), "The South Caucasus as a region of informal institutionalization of politics", *European political and law discourse*, vol. 5, pp. 49—54.

10. The official site of the State Agency for Citizen Services and Social Innovations under the President of the Republic of Azerbaijan (2021), available at: <http://vxside.gov.az/az> (Accessed 11 July 2021).

11. The President of the Republic of Azerbaijan (2012), "The regulations on the State Agency for Services to Citizens and Social Innovations under the President of the Republic of Azerbaijan", available at: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=54390 (Accessed 12 July 2021).

12. The Azerbaijan News (2016), "The Communal also became ASAN", available at: <http://novosti.az/society/5019.html> (Accessed 12 July 2021).

13. Huseynova, N. (2014), "The effective training system as one of the principles brand of azerbaijan management "ASAN service", *Educational Alternatives*, vol. 12, pp. 726—731.

14. Mykhnenko, A.M. Marchuk, R.P. and Mudrov, A.M. (2010), *Zapobihannia ta protydiia koruptsii [The preventing and combating corruption]*, National Academy of Public Administration, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 21.07.2021 р.

Р. Ю. Набока,
здобувач Навчально-науково-виробничого центру,
Національний університет цивільного захисту України, м. Харків
ORCID ID: 0000-0003-1038-1276

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.136

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

R. Naboka,
Candidate for a degree, Educational, Research and Production Centre,
National University of Civil Defence of Ukraine

CONCEPTUAL FRAMEWORK OF STATE REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF THE CIRCULAR ECONOMY IN UKRAINE

У статті обґрунтовано концептуальні засади державного регулювання розвитку циркулярної економіки в Україні. Здійснено огляд індексів оцінки рівня розвитку циркулярної економіки. Доведено, що для зниження невизначеності та оцінки поточного рівня розвитку циркулярної економіки в окремій компанії або галузі доцільно ввести Індекс Розвитку циркулярної економіки, який буде співвідноситися з теоретичною моделлю циркулярної економіки та буде відображати основні елементи замикаючого ланцюга поставок в теоретичній моделі, а саме: технічне обслуговування, повторне використання, відновлення та переробку в кількісних показниках обсягу продукції і відходів. Виокремлено проблеми розвитку циркулярної економіки в Україні. Підкреслено, що в країні не сформовані економічні механізми, які орієнтують підприємства на застосування принципів циркулярної економіки. Проаналізовано бар'єри, що перешкоджають формуванню дієвих механізмів державного регулювання циркулярної економіки в Україні, серед яких можуть бути виділені технологічні, економічні, нормативно-правові. Окреслено напрями державного регулювання розвитку циркулярної економіки в Україні. Підкреслено, що економічні бар'єри і низька інвестиційна привабливість виробництв із замкнутим циклом суттєво заважає розвитку циркулярної економіки в Україні, так як не сприяє залученню прямих іноземних інвестицій зарубіжних компаній, які вже активно застосовують циркулярні бізнес-моделі та могли б здійснити трансфер технологій, реорганізацію існуючих лінійних процесів і навчання співробітників. Зазначено, що розвиток циркулярної економіки в Україні принесе позитивний екологічний ефект від скорочення звалищ і полігонів, економічний ефект від підвищення енерго- та ресурсної ефективності, а також соціальний ефект від створення додаткових робочих місць внаслідок отримання прибутку компаніями в нових галузях і видах діяльності. Зокрема, необхідна підтримка державою екологічно-орієнтованого бізнесу, формування інфраструктурних об'єктів, які обслуговують передові форми поведінки з відходами, а також істотне підвищення екологічних зборів за ухилення від використання кращої практики з управління відходами. Відмічено, що співпраця та інтеграція українських компаній в глобальні мережі екологічно відповідального бізнесу допоможуть організувати замкнуті ланцюги поставок в Україні, отримати більш точну інформацію про постачальників, привести до зниження потенційних економічних ризиків, розділити витрати між усіма учасниками знову організованого замкнутого кола.

The article substantiates the conceptual foundations of state regulation of the development of the circular economy in Ukraine. The indices for assessing the level of development of the circular economy are reviewed. It is proved that in order to reduce uncertainty and assess of the current level of development of the circular economy in a particular company or industry, it is advisable to introduce the Circular Economy Development Index, which will correlate with the theoretical model of the circular economy and will reflect the main elements of the closing supply chain in the theoretical model, namely, maintenance, reuse, restoration and processing in quantitative terms of the volume of products and waste. The problems of development of circular economy in Ukraine are highlighted. It is emphasized that the country has not formed economic mechanisms that direct enterprises to apply the principles of a circular economy. The following barriers to the formation of effective mechanisms of state regulation of the circular economy in Ukraine are analyzed: technological, economic, regulatory and legal ones. The directions of state regulation of development of circular economy in Ukraine are indicated. It is emphasized that economic barriers and low investment attractiveness of closed-cycle industries significantly hinder the development of the circular economy in Ukraine, as it does not contribute to attracting foreign direct investment by foreign companies that already actively use circular business models and could carry out technology transfer, reorganization of existing linear processes and training of employees. It is noted that the development of the circular economy in Ukraine will bring a positive environmental effect from the reduction of landfills, the economic effect of increasing energy and resource efficiency, as well as the social effect of creating additional jobs as a result of profit generation by companies in new industries and activities. In particular, the state needs to support environmentally oriented business, the formation of infrastructure facilities serving advanced forms of waste management, as well as a significant increase in environmental fees for avoiding the use of best practices in waste management. It is noted that cooperation and integration of Ukrainian companies into global networks of environmentally responsible business will help to organize closed supply chains to Ukraine, obtain more accurate information about suppliers, lead to a reduction in potential economic risks and share costs among all participants in the newly organized closed circle.

Ключові слова: циркулярна економіка, екологічний ефект, державне регулювання, замикаючий ланцюг поставок.

Key words: circular economy, environmental effect, state regulation, closing supply chain.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Попри оновлення в останні роки законодавства в галузі поводження з відходами, інституційна підтримка поетапного переходу до принципів циркулярної економіки потребує подальшої суттєвої модернізації. При цьому в Україні є можливість для трансформації домінуючої сьогодні лінійної моделі економіки в екологічно й економічно ефективну циркулярну модель. Так, потенціал для розвитку компостування з витяганням енергії і добрив, а також переробки в Україні мають харчові і комунальні відходи, ремануфактурінг може розвиватися в автомобільній промисловості, в секторі великої побутової техніки, в авіаційній промисловості і в військово-промисловому комплексі на базі існуючих виробництв. Однак у країні не сформовані економічні механізми, які орієнтують підприємства на застосування принципів циркулярної економіки. Так, вартість поховання відходів на полігонах сьогодні є більш привабливою в порівнянні з інвестуванням у розвиток виробництва із замкнутим циклом.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання дослідження розвитку циркулярної економіки розглядалися в численних наукових працях, зок-

рема, таких вчених: В. Бурмистров [1], Т. Кваша [2], І. Міхно [3], Ю. Орловська [4] та ін.

Однак все ще необхідним залишається вдосконалення процесів державного регулювання розвитку циркулярної економіки в Україні.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою роботи є обґрунтування концептуальних засад державного регулювання розвитку циркулярної економіки в Україні.

Постановка зазначеної мети вимагає рішення переліку таких завдань:

- здійснити огляд індексів оцінки рівня розвитку циркулярної економіки;
- виокремити проблеми розвитку циркулярної економіки в Україні;
- проаналізувати бар'єри, що перешкоджають формуванню дієвих механізмів державного регулювання циркулярної економіки в Україні;
- окреслити напрями державного регулювання розвитку циркулярної економіки в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для оцінки рівня розвитку циркулярної економіки традиційно застосовується низка індексів. Однак варто

зазначити, що вони характеризуються неповнотою в оцінці сукупності елементів і процесів, що протікають у циркулярній економіці, а також деякі з них носять суб'єктивний характер. Так, індекси The regional circular economy index system і The Material Circularity Indicator спрямовані на оцінку принципів циркулярної економіки у галузі поводження з твердими комунальними відходами. При оцінці циркулярної економіки за допомогою The Circular Economy Performance Index використовуються спеціальні KPI (англ. — Key Performance Indicator), але при виборі KPI і компаній для інтерв'ю не використовуються чіткі критерії відбору.

Тому для зниження невизначеності та оцінки поточного рівня розвитку циркулярної економіки в окремій компанії або галузі введемо Індекс Розвитку циркулярної економіки (англ. — Circular Economy Development Index, CEDI), який буде співвідноситися з теоретичною моделлю циркулярної економіки. Для цього індекс буде відображати основні елементи замикаючого ланцюга поставок в теоретичній моделі, а саме: технічне обслуговування, повторне використання, відновлення та переробку в кількісних показниках обсягу продукції і відходів, що співвідноситься з The Regional Circular Economy Index System і The Material Circularity Indicator, але охоплення методів поводження з відходами та продукцією, що відслужила, ширше і виходить за рамки управління тільки ТКО, завдяки цьому розширюються можливості оцінки до рівня окремої компанії і галузі. При цьому кожен з методів поводження з відходами та продукцією, що відслужила, чинить різний вплив на підсумкові соціальні, економічні й екологічні ефекти при розвитку циркулярної економіки, тому кожному методу привласнюється коефіцієнт ваги в залежності від економії ресурсів, зниження викидів CO₂ та рентабельності. Різниця за категоріями важливості в залежності від впливу на навколишнє середовище і ефективність бізнесу вже відбивалася в The Circular Economy Performance Index при ранжируванні KPI, в CEDI оцінка значущості методів управління відходами та продукцією, що відслужила, здійснюється для позначення пріоритетності в їх використанні. Пояснюється це тим, що підсумкові екологічні й економічні ефекти будуть різні в залежності від обрання того чи іншого способу трансформації лінійного ланцюга поставок в замкнутий (технічне обслуговування і ремонт, відновлення або переробка продукції, що відслужила, і відходів).

При цьому варто відзначити, що такий розрив у рівнях розвитку циркулярної економіки в Україні і в Німеччині, а також в ЄС загалом, можна спостерігати не тільки в частині управління ТКО, а й за іншими видами відходів і продукції, що була у використанні. Недостатній рівень розвитку циркулярної економіки в Україні обумовлений наявністю ряду бар'єрів, серед яких можуть бути виділені технологічні, економічні, нормативно-правові.

Зокрема, технологічні бар'єри відносяться до процесів і технологій, необхідних для створення замкнутих ланцюгів поставок, за допомогою яких повинні бути створені технічні та біологічні цикли матеріалів, продукції і відходів. В Україні не вистачає інноваційних технологій переробки та процесів, пов'язаних з екологічним дизайном продукту, які заважають компаніям впро-

ваджувати циркулярні бізнес моделі. Загалом згідно з глобальним інноваційним індексом Росія в 2016 р. займає 45 місце, що свідчить про низький рівень інноваційної активності. Крім цього, недостатні знання про переробку матеріалів ускладнюють перехід до використання нових технологій у зв'язку з невизначеністю в новій якості. У керівництва компаній відсутнє системне мислення, що заважає бачити всю вигоду від впровадження циркулярних моделей в перспективі і дозволяє оптимізувати лише лінійні моделі. Так само в Україні відсутня повноцінна інфраструктура збору і сортування для вибору технічно придатних для циркуляції продуктів, матеріалів і відходів, таким чином замкнути ланцюг стає занадто складно.

Правові бар'єри в області юридичних вимог, пов'язаних з управлінням продуктами і відходами в кінці їх життєвого циклу, а також спеціальним маркуванням і сертифікацією створюють складність для перетворення лінійних ланцюгів поставок у замкнуті, вимагаючи додаткових витрат. Подальші проблеми виникають через ведення бухгалтерського обліку, методи якого не є достатньо гнучкими при обліку різних значень, створених у процесі повторного використання або утилізації продукції і відходів, що перешкоджає компаніям повною мірою впроваджувати циркулярні бізнес-моделі. Іншим найбільш важливим бар'єром є відсутність розвиненого екологічного законодавства. Зокрема, ще стосується переліку заходів у сфері поводження з відходами:

- стимулювання будівництва об'єктів, призначених для обробки, утилізації, знешкодження, захоронення відходів;

- співфінансування будівництва об'єктів зі збору, транспортування, обробки й утилізації відходів від використання товарів;

- стимулювання утилізації відходів;

- виявлення місць несанкціонованого розміщення відходів.

Однак законодавство не передбачає положення про формування системи роздільного збору відходів, що серйозно ускладнює утилізацію відходів і веде до її подорожчання, а так само перешкоджає формуванню циркулярної економіки в цілому. При цьому відсутня державна підтримка в сприянні підприємствам створювати замкнуті ланцюги поставок.

Національні установи не грають активну роль, в тому числі за рахунок економічних стимулів і за допомогою системи оподаткування. Такий підхід знижує мотивацію для подолання інших бар'єрів і уповільнює перехід від лінійної до циркулярної економіки.

Економічні бар'єри і низька інвестиційна привабливість виробництв із замкнутим циклом суттєво заважає розвитку циркулярної економіки в Україні, бо не сприяє залученню прямих іноземних інвестицій зарубіжних компаній, які вже активно застосовують циркулярні бізнес-моделі та могли б здійснити трансфер технологій, реорганізацію існуючих лінійних процесів і навчання співробітників. У рейтингу інвестиційної привабливості Україна займає 62 місце, тому багато українських компаній повинні самостійно здійснювати інвестиції в розвиток циркулярної економіки. З фінансової точки зору перехід до циркулярної економіки часто призводить до високих інвестиційних витрат і тривалого часу

окупності, і в короткостроковому періоді це може привести до зростання цін на продукцію.

Всі ці бар'єри свідчать про те, що циркулярна економіка являє собою важкореалізовану концепцію, що є причиною її низького рівня розвитку в Україні. Однак технологічний прогрес і трансфер технологій, нових методів проєктування продуктів і матеріалів та інші заходи здатні стимулювати розвиток принципів циркулярного виробництва. Правові інструменти, такі як посилення і розвиток екологічного законодавства, з одного боку, і державна підтримка в області субсидування компаній, є одним з найпотужніших драйверів для трансформації лінійної економіки в циркулярну.

Співпраця та інтеграція українських компаній в глобальні мережі екологічно відповідального бізнесу допоможуть організувати замкнуті ланцюги поставок в Україні, отримати більш точну інформацію про постачальників, привести до зниження потенційних економічних ризиків, розділити витрати між усіма учасниками знову організованого замкнутого кола. Зниження споживання ресурсів і відповідно попиту на них дасть розуміння того, що поточна модель економіки не зможе більше підтримувати економічне зростання, покращувати добробут в довгостроковій перспективі, і компанії почнуть диверсифікувати свою діяльність і використовувати циркулярні бізнес-моделі.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Як результати проведеного дослідження, було отримано такі висновки.

1. Здійснено огляд індексів оцінки рівня розвитку циркулярної економіки. Доведено, що для зниження невизначеності та оцінки поточного рівня розвитку циркулярної економіки в окремій компанії або галузі доцільно ввести Індекс Розвитку циркулярної економіки (англ. — Circular Economy Development Index, CEDI), який буде співвідноситися з теоретичною моделлю циркулярної економіки. Для цього індекс буде відображати основні елементи замикаючого ланцюга поставок в теоретичній моделі, а саме: технічне обслуговування, повторне використання, відновлення та переробку в кількісних показниках обсягу продукції і відходів, що співвідносяться з The Regional Circular Economy Index System і The Material Circularity Indicator.

2. Виокремлено проблеми розвитку циркулярної економіки в Україні. Підкреслено, що передусім в країні не сформовані економічні механізми, які орієнтують підприємства на застосування принципів циркулярної економіки. Так, вартість поховання відходів на полігонах сьогодні є більш привабливою в порівнянні з інвестуванням у розвиток виробництва із замкнутим циклом.

3. Проаналізовано бар'єри, що перешкоджають формуванню дієвих механізмів державного регулювання циркулярної економіки в Україні, серед яких можуть бути виділені технологічні, економічні, нормативно-правові.

4. Окреслено напрями державного регулювання розвитку циркулярної економіки в Україні. Зазначено, що розвиток циркулярної економіки в Україні принесе позитивний екологічний ефект від скорочення звалищ і

полігонів, економічний ефект від підвищення енерго- та ресурсної ефективності, а також соціальний ефект від створення додаткових робочих місць внаслідок отримання прибутку компаніями в нових галузях і видах діяльності.

Для поліпшення ситуації необхідна підтримка державою екологічно-орієнтованого бізнесу, формування інфраструктурних об'єктів, які обслуговують передові форми поводження з відходами, а також істотне підвищення екологічних зборів за ухилення від використання кращої практики з управління відходами. У свою чергу розвиток циркулярної економіки в Україні принесе позитивний екологічний ефект від скорочення звалищ і полігонів, економічний ефект від підвищення енерго- та ресурсної ефективності, а також соціальний ефект від створення додаткових робочих місць внаслідок отримання прибутку компаніями в нових галузях і видах діяльності.

Література:

1. Бурмистров В.А., Исмадиева Б.А., Максимов И.А. Анализ статуса перехода развитых стран на принципы циркулярной экономики. Стандарты и качество. 2018. № 8. С. 40—43.
2. Кваша Т.К., Паладченко О.Ф. Зелене зростання як альтернативна модель інноваційного розвитку із врахуванням екологічних викликів. Наука та наукознавство. 2014. № 2 (84). С. 50—60.
3. Міхно І.С. Методи утилізації відходів. Світовий досвід. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2015. № 2. С. 68—78.
4. Орловська Ю.В., Яковишина Т.Ф., Орловський Є.С. Зелене будівництво як складова політики ЄС щодо розвитку циркулярної економіки. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2016. № 5 (05). С. 365—371.
5. Пахомова Н.В. Рихтер К.К., Ветрова М.А. Переход к циркулярной экономике и замкнутым цепям поставок как фактор устойчивого развития. Вестник СПбГУ. Экономика. 2017. Т. 33. Вып. 2. С. 244—268.

References:

1. Burmistrov, V.A. Ismadieva, B.A. and Maximov, I.A. (2018), "Analysis of the status of the transition of developed countries to the principles of circular economics", Standards and quality, vol.8, pp. 40—43.
 2. Kvasha, T.K. and Paladchenko, O.F. (2014), "Green growth as an alternative model of innovative development taking into account environmental challenges", Nauka ta naukoznavstvo, vol. 2 (84), pp. 50—60.
 3. Michno, I.S. (2015), "Waste management methods. World experience", Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannya nauky i praktyky, vol. 2, pp. 68—78.
 4. Orlovska, Yu.V. Yakovyshyna, T.F. and Orlovskyy, Ye.S. (2016), "Green building as a component of EU policy on the development of a circular economy", Sxidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya, vol. 5(05), pp. 365—371.
 5. Pakhomova, N.V. Richter, K.K. and Vetrova, M.A. (2017), "Transition to a circular economy and closed supply chains as a factor of sustainable development", Vestnik SPbGU. Economics, vol. 33, no. 2, pp. 244—268.
- Стаття надійшла до редакції 22.07.2021 р.

М. М. Павлов,
аспірант кафедри управління інформаційною політикою ННІ публічного управління
та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0002-6363-9616

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.140

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ

М. Pavlov,
Postgraduate student of the Department of Information Policy Administration, Educational and Research
Institute of Public Administration and Public Service, Taras Shevchenko National University of Kyiv

PECULIARITIES OF THE DIGITALIZATION PROCESS OF PUBLIC GOVERNANCE IN DEVELOPED COUNTRIES

У статті проаналізовано особливості процесу цифровізації публічного управління в розвинутих країнах. Доведено, що проблематика цифрових трансформацій, цифровізації публічного управління є одним із ключових завдань розвитку для будь-якої країни. Встановлено, що цифрові трансформації, зокрема у сфері публічного управління, нерівномірно розвиваються в світовому господарському середовищі. Автором розглянуто динаміку індексів глобальної мережевої взаємодії, охарактеризовано основні внутрішні проблеми впровадження цифрової моделі місцевого самоврядування. Запропоновано створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення процесу цифрової трансформації соціально-економічних систем на різних рівнях (від загально-державного до місцевого). Проаналізовано моделі цифровізації державного управління розвинутих країн (зокрема, США, Канада, Китай, Великобританія, країни ЄС) та визначено основні фактори, що впливають на процес цифрової трансформації суспільства.

The article analyzes the features of the digitalization process of public administration in developed countries. The author considers the dynamics of global network interaction indices, describes the main internal problems of the local government's digital model implementation. It is proposed to create a system of information and analytical support for the process of digital transformation of socio-economic systems at different levels (from national to local). Models of digitalization of public administration in developed countries are analyzed and the main factors influencing the process of digital transformation of society are identified.

The scientific achievements of domestic and foreign scientists became interesting for our research. Thus, Kuybida V.S., Karpenko O.V., Namestnik V.V. made a significant contribution to the study of digital governance in Ukraine. Problems of digital transformations, digitalization of public administration are revealed in the works of T. Zaporozhets, L. Fedulova. In turn, Yakushenko K.V. and Szymanska A.V. thoroughly researched the digital transformation of economic management information support in the EU member states.

The purpose of the article. Identify the features of the digitalization process of public administration in developed countries and propose on the basis of foreign experience the optimal model for Ukraine.

Total integration and introduction of common transparent rules for all participants in the systemic units of public administration and local self-government will not only increase the efficiency and quality of digital governance, but also reduce the number of employees. In addition, such a model will make

the intermediate links of government agencies redundant, as ministries will receive feedback on the implementation of tasks directly from industries and regions in real time on the basis of objective metrics. The same system, thanks to "flat" management and transparency of all data, will help to get rid of, or minimize, such a serious problem as corruption in public authorities. That is, in the conditions of digital transformation there is not only the transition of business to a service-oriented model, the formation of service-oriented state policy, but also, no less important, the transformation of local governments on a service-oriented basis.

Ключові слова: цифровізація, публічне управління, місцеве самоврядування, цифрова модель, цифрова трансформація.

Key words: digitalization, public administration, local self-government, digital model, digital transformation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Впровадження інноваційних інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій (далі — ІКТ) і розвиток елементів цифрового управління розглядається в більшості країн сучасного світу як одне з загальнонаціональних пріоритетних стратегічних завдань. Цифрові технології, а також пов'язана з ними управлінська та громадська діяльність утворюють цифрову сферу сучасного соціуму, від якої в нинішніх умовах визначальним чином залежить його економічний і інноваційний потенціал, соціальний прогрес, ефективність управління, здійснення демократичних процедур, освіта, рівень людського розвитку, національна безпека і обороноздатність та багато іншого.

Відставання країни в темпах зростання товарів і послуг, вироблених і наданих за допомогою цифрових технологій (так званий цифровий розрив), автоматично викликає її відставання і в інших галузях. І навпаки, динамічний, сталий розвиток цифрової сфери, за допомогою цифровізації є фундаментальною підставою підвищення конкурентоспроможності країни на міжнародній арені і якості життя її громадян, що досягається багато у чому за рахунок зростання різноманітності та обсягів надання їм як традиційних, так і нових послуг, з використанням сучасних цифрових технологій.

Таким чином, у світі склалася нова реальність, яка спонукає уряди всіх країн до проведення політики системної цифрової економіки за допомогою цифрової трансформації: удосконалення відповідних галузей національного законодавства, оптимізації органів державної влади, місцевого самоврядування, розробки і реалізації цифрових державних стратегій, проєктів, програм.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Цікавими для нашого дослідження стали наукові роботи вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, Куйбіда В.С., Карпенко О.В., Наместнік В.В. зробили вагомий внесок щодо дослідження цифрового врядування в Україні. Проблематика цифрових трансформацій, цифровізації публічного управління розкривається в працях Т. Запорожець, Л. Федулової. У свою чергу Якушенко К.В. і Шиманська А.В. ґрунтовно дослідили цифрову трансформація інформа-

ційного забезпечення управління економікою держав-членів ЄАЕС. Разом з тим питання цифровізації управлінської діяльності, зокрема органів місцевого самоврядування, на сьогодні є малодослідженим та потребує наукового обґрунтування.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Статтю присвячено визначенню особливостей процесу цифровізації публічного управління в розвинутих країнах та розробці пропозицій на основі зарубіжного досвіду щодо оптимальної моделі для України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Проявом розвитку інноваційних цифрових технологій є лавиноподібне зростання кількості інтерактивних взаємодій, які, по суті, мають сервісний характер. Існуючі види господарської діяльності знаходяться на різних етапах перетворень, обумовлених цифровими технологіями. Те, як суспільство опановує цифровими технологіями, свідчить про фундаментальне зрушення і поглиблення процесів цифрової трансформації, який проявляється:

— у все більшій орієнтації цифрових технологій на всі види діяльності, у тому числі й на державне управління та місцеве самоврядування (таким чином, відбувається перехід від розвитку власне сфери державних та муніципальних послуг до сервісно-орієнтованої управлінської діяльності);

— у переході від використання цифрових технологій, призначених для накопичення ретроспективних даних, в онлайн технології;

— у русі від оцифрування (цифровізації) окремих сфер до повсюдного цифрового суспільства [1].

За оцінками аналітиків, кожен долар, інвестований у цифрову інфраструктуру, принесе додатково 5 доларів у ВВП до 2025 року.

Цифрова трансформація нерівномірно розвивається в світовому господарському середовищі. В окремих національних економіках з різною швидкістю, але неминуче змінюється процес праці, трудові відносини, зайнятості. У країнах з розвиненою економікою і в галузях, які легко піддаються автоматизації, за останні 20 років скоротилася частка працівників середньої кваліфікації [2].

У 2015 році вперше був розрахований Digital Economy and Society Index (DESI) з метою виявлення напрямів пріоритетних інвестицій у створення цифрового ринку і сприяння країнам ЄС у поліпшенні цифрової продуктивності [3].

Він складається з п'яти субіндексів, які охоплюють 37 показників та вимірюють розвиток:

- інфраструктури для підключення до швидкісного інтернету (Connectivity);
- розвитку людського капіталу (Human Capital);
- використання громадянами інтернету (Citizen use of Internet);
- інтегрованості цифрових технологій в бізнес-процеси (Integration of Digital Technology);
- охоплення цифровими технологіями публічного сектора (Digital public services).

Роль змін, яка оцінюється субіндексами, неоднакова в досягненні цифрової продуктивності і вимірюється з урахуванням коефіцієнта вагомості кожного з них за абсолютними показниками та темпам їх змін. Так, за допомогою використання даних субіндексів для кожної держави було виділено чотири групи країн ЄС. До групи країн з найсучаснішою цифровою економікою в ЄС за індексом DESI віднесені Данія, Фінляндія, Швеція і Нідерланди, в групу з низькими результатами — Румунія, Болгарія, Греція і Італія.

За індексом цифрової економіки та суспільства у 2020 році на основі даних 2019 року Фінляндія, Швеція, Данія та Нідерланди мають найдосяжніші цифрові економіки країн ЄС, за якими слідує Мальта, Ірландія та Естонія. Найнижчі показники за цим показником мають Болгарія, Греція, Румунія та Італія. Аналіз даних, свідчить, що хоча європейські країни займають високі місця в аналогічних світових рейтингах, але поступаються Японії, Південній Кореї і США [4].

Компанія Huawei четвертий рік поспіль досліджує тенденції розвитку цифрової економіки за допомогою розробленого її фахівцями глобального індексу мережевої взаємодії (Global Connectivity Index, GCI) [5]. Вона зазначає, що зростання індексу свідчить про підвищення рівнів конкурентоспроможності, інноваційності та продуктивності в національній економіці.

Досліджуючи динаміку індексу глобальної мережевої взаємодії за два останні роки за трьома групами країн, об'єднаних за рівнем ВВП на душу населення і ступеня розвитку цифрових технологій (лідери, послідовники, початківці), аналітики компанії Huawei прийшли до висновку, що цифрова диференціація досить швидко стає "цифровою прірвою", оскільки, хоча країни-початківці і здійснюють розвиток цифрових технологій, темпи зростання даної групи вдвічі нижчі, ніж у лідерів, і розрив між країнами зростає. Новелізація найсучасніших процесів в провідних країнах дозволяє визначити формування національних моделей цифрової економіки: "Індустрія 4.0" — в Німеччині; "Промисловий інтернет" — в США; "Всеохоплююче суспільство" (ubiquitous society) — в Японії [6].

Загалом ключовою умовою цифровізації системи державного управління та місцевого самоврядування є формування внутрішнього попиту на цифрові технології і використання їх громадянами, бізнесом, галузями економіки і, що найважливіше, державою та органами публічної влади на всіх рівнях. Серед безлічі сучасних цифрових технологій, що визначають цей процес, особливе місце займає модель цифрового державного управління та дотична до неї модель цифрового місцевого самоврядування, ефективність впровадження яких залежить від багатьох чинників політичного, соціального, економічного, інформаційного, науково-методичного, організаційного, нормативно-правового характеру.

Без урахування зазначених факторів, визначення їх пріоритетності, взаємозв'язків неможливе формування науково-обґрунтованої державної політики та здійснення державного-управлінського впливу на реалізацію цифро-

вої трансформації і розвитку цифрової економіки в Україні загалом. Зазначене вище обумовлює актуальність завдання щодо створення багатофункціональної моделі місцевого самоврядування в Україні, яка могла б повноцінно відповісти за цифровізацію (цифрову трансформацію) всіх суспільних, політичних, економічних процесів на місцевому рівні.

До основних внутрішніх проблем щодо впровадження подібної цифрової моделі місцевого самоврядування в Україні необхідно, на нашу думку, віднести:

— відсутність офіційно визначеного категорійно-понятійного апарату в сфері цифровізації та цифрових трансформацій;

— недосконалість нормативно-правового, інформаційно-аналітичного, науково-методичного, фінансового, організаційно-технічного, кадрового забезпечення тощо.

Для оцінки стану впровадження подібної моделі місцевого самоврядування і виявлення тенденцій розвитку цифрової трансформації суспільства по країні, передусім його технічної і технологічної складової, необхідна інтегрована система показників та індикаторів, заснована: на даних державного статистичного обліку; результатах спеціальних емпіричних досліджень ринку інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій, проведених українськими та зарубіжними компаніями; обліку рейтингових оцінок таких міжнародних організацій, як ООН, ЄС, Світовий Банк, ІТУ, ОЕСР та ін.

Крім системи показників та індикаторів, повинні бути розроблені і офіційно схвалені методики моніторингу, аналізу та прогнозування ситуації в цій сфері в коротко-, середньо- і довгостроковій перспективі, а також виділені відповідні ресурси на здійснення інформаційно-аналітичного забезпечення, визначено сукупність джерел і користувачів інформації, встановлені регламенти їх взаємодії і вимоги до інформації. Тобто повинна бути створена система інформаційно-аналітичного забезпечення процесу цифрової трансформації політичних мереж та соціально-економічних систем загалом всіх рівнів, від загально-державного до місцевого.

На цьому етапі цифрових трансформацій у вітчизняній системі публічного управління такої всеохоплюючої консолідованої моделі управління не існує, що вкрай негативно впливає на ефективність державної політики та державного управління суспільних сфер країни, які реалізуються практично в умовах відсутності зворотного зв'язку і базуються в основному на неточних, неповних і суперечливих статистичних даних, інтуїтивних уявленнях і попередньому досвіді осіб, які приймають стратегічні рішення.

Найбільш раціональним представляється підхід, заснований на застосуванні порівняльного аналізу для сукупності існуючих моделей та індикаторів, визначення відповідно до обраного критерію кращої і її уточнення з метою максимального врахування особливостей цифрових трансформацій в Україні.

У цьому контексті безумовно актуальність набувають питання дослідження моделей державного управління, що склалися і реалізованих в різних країнах, що дасть можливість порівняти основні цифрові параметри вітчизняних і зарубіжних органів влади, дозволить ставити питання про наближення державного управління в Україні до кращих світових зразків.

Загалом під моделлю управління розуміється теоретично вибудована цілісна сукупність уявлень про те, як виглядає (або як повинна виглядати) система управління, її структура і принципи функціонування, як вона взаємодіє з різними суб'єктами, як адаптується до змін

у зовнішньому середовищі тощо. Модель структури державного управління повинна відповідати вимогам конкретних періодів побудови інформаційного суспільства.

Для побудови таких моделей необхідно:

- визначити фази (етапи) розвитку цифрових трансформацій;
- визначити, які показники (індикатори) розвитку (стану) цифрової економіки відповідають певним фазам і етапам;
- розробити перелік найважливіших заходів цифровізації і цифрової трансформації в різних напрямках діяльності для досягнення необхідних показників;
- ввести відповідну структуру органів державного управління України, яка в змозі забезпечити реалізацію цих заходів.

До структури моделі слід віднести:

- складові системи державного регулювання цифрових трансформацій (органи влади, структурних підрозділів та ін.);
- функції і завдання органів влади, визначені нормативно-правовою базою;
- складові цифрової інфраструктури держави;
- показники (індикатори) розвитку (стану) цифрових трансформацій.

Порівняльний аналіз моделей державного управління в різних країнах свідчить про те, що інститути і механізми державної влади країн Європи, США, Японії, України та інших обумовлені різним історичним, економічним, політичним і культурним досвідом. У кожній з моделей функціональність органів державного управління підтримує необхідний рівень регулювання соціально-економічних процесів і забезпечує сталий суспільний розвиток.

Серед основних факторів, що впливають на процес цифровізації державного управління та цифрової трансформації суспільства в зарубіжних країнах, можна виділити:

- особливості ринкової економіки, які виражаються в стимулюванні свободи підприємництва, вільного руху робочої сили, конкурентності ринку праці;
- розвиток громадянського суспільства і соціального партнерства в цифровому середовищі; децентралізацію влади і проведення ефективної структурної та регіональної політики для поліпшення соціально-економічних умов життя громадян;
- реалізацію соціально значущих проєктів, що сприяють дотриманню принципів соціальної рівності і справедливості [6].

У значній мірі особливості цифрових моделей державного управління та місцевого самоврядування, які пов'язані передусім з характером економічних відносин. Сьогодні існують кілька економічних моделей з різними варіантами співвідношення держави, регіонів і ринкових відносин у цифровій економіці:

- 1) у моделі США на місцевому рівні превалюють конкуренція і ринкові методи, а державне втручання здійснюється в рамках ліберальної ідеології;
- 2) у соціально-ринкової моделі (країни ЄС) держава та самоврядування відіграють активну роль в забезпеченні добробуту громадян, пом'якшення наслідків економічних ризиків, але вартість соціальних програм досить висока, що призводить до зростання податків, появи проблем на ринку праці;
- 3) у моделі державного капіталізму (Росія, Китай) держава займає активну економічну позицію, централізовано керує муніципальними утвореннями, бере участь в управлінні багатьох приватних компаній, в кон-

тролі над основними галузями економіки, банківській сфері, ЗМІ. Це дає можливість контролювати темпи розвитку економіки і суттєво впливати на перерозподіл суспільних благ [7].

Справжніми представниками цифрової епохи можна назвати такі країни з модернізованою системою державного управління та місцевого самоврядування відповідно до вимог цифрової економіки, як Великобританія і Канада. Так, у результаті ефективного впровадження електронного урядування в Канаді надання послуг, розрахункові операції та взаємодія з громадянами та представниками бізнесу (наприклад, реєстрація нових підприємств, отримання водійських прав, ліцензій на рибальство і полювання, оплати штрафів за неправильну парковку і т.д.) стали здійснюватися в електронному вигляді через електронні кіоски або інтернет. У такий спосіб надання послуг користується попитом у 95% канадців. При цьому позиція уряду Канади полягає в тому, що надання послуг через електронні засоби зв'язку має доповнювати, а не замінювати інші засоби комунікації [8].

Завдяки використанню електронного уряду в Канаді стало більш тісним співробітництво з надання послуг між федеральним рівнем влади і місцевим самоврядуванням. Діяльність уряду Канади стала більш відкритою і прозорою для громадян, адже будь-який отримав можливість ознайомитися зі звітами та планами будь-якого канадського державного органу на його офіційному сайті. Електронне урядування дозволило канадцам брати активнішу участь у державних справах і контролювати дії уряду, а отже, істотно сприяло розвитку громадянського суспільства.

У перше десятиліття нового тисячоліття державне управління в Великобританії продовжувало розвиватися в рамках, визначених ще за часів М. Тетчер, і на основі моделі цінностей і норм, якими державні службовці повинні керуватися в професійній діяльності. У країні була розроблена програма модернізації уряду. Особливе значення в модернізації уряду придбала одна з її складових — програма робіт зі створення системи електронних державно-муніципальних послуг в Великобританії "Електронні громадяни, електронний бізнес, електронний уряд". У контексті державного управління та структурування даної системи розроблена стратегічна концепція надання публічних послуг в інформаційну епоху [9].

Урядова стратегія Великобританії передбачає розвиток і використання всіх електронних видів сервісу. Це означає, що послуги можуть надаватися через інтернет, мобільний зв'язок, цифрове телебачення, центри обслуговування. У зв'язку з цим слід звернути увагу на значні досягнення щодо створення в Великобританії системи "Електронний уряд" (E-government), що дозволило їй стати одним з лідерів серед інших європейських країн у цьому напрямі. Мета масштабної програми модернізації та реконструкції державного управління з використанням інформаційних технологій полягає в тому, щоб проєкти "електронного уряду" не тільки включали надання інформації громадянам, а й сприяли підвищенню ефективності, оперативності та взаємодоповнюваності роботи державного апарату та місцевих органів влади загалом.

У Великобританії досить успішно вирішується завдання з отримання громадянами всіх державних послуг у режимі онлайн. Розвивається система сплати податків через інтернет, створюються сучасні інформаційні портали для населення, електронні "універсами" [10].

Що стосується досвіду українських аналітиків щодо розробок систем цифрового управління в різних сферах

бізнесу, а також на рівні держави, варто відзначити, що частіше за все ключова проблематика питання полягає в неправильному трактуванні системи "цифрового управління". Така оновлена структура повинна не являти собою автоматизацію існуючих процесів, а відображати сутність революційного реінжинірингу в системі менеджменту. Тобто, подібна модернізація передбачає повноцінне формування нової моделі, де основою виступає цифрова платформа. Безумовно, методології взаємодії учасників в рамках платформи істотно відрізняються від тих, що притаманні традиційним бізнес-моделям. Крім цього, підвищується рівень значущості аутсорсингу з метою поповнення непрофільних або непродуктивних процесів [11].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Враховуючи сказане вище, можемо зробити висновок що тотальна інтеграція і запровадження єдиних прозорих правил для всіх учасників системних підрозділів державного управління та місцевого самоврядування не тільки підвищить ефективність і якість цифрового управління, а й скоротить штат службовців. Крім цього, така модель зробить зайвими проміжні ланки державних відомств, тому що міністерства будуть отримувати зворотний зв'язок про виконання поставлених завдань безпосередньо від галузей і регіонів у режимі реального часу за об'єктивними показниками-метрик. Ця ж система завдяки "плоскому" управлінню і прозорості всіх даних допоможе позбутися, або мінімізувати, таку серйозну проблему, як корупція в органах публічної влади. Тобто, в умовах цифрової трансформації відбувається не тільки перехід бізнесу на сервісно-орієнтовану модель, формування сервісно-орієнтованої політики держави, але й що не менш важливо трансформація діяльності органів місцевого самоврядування на сервісно-орієнтованих засадах.

Подальші наукові розвідки можуть бути присвячені розробці та впровадженню нормативно-правових, інституційних, фінансових, кадрових та інших механізмів цифровізації управлінської діяльності в Україні.

Література:

1. Кешелава А.В. Введення в "Цифрову" економіку" / А.В. Кешелава, В.Г. Буданов, В.Ю. Румянцев [та ін.]; під заг. ред. А.В. Кешелава; гл. "Цифр." конс. І.А. Зимненко. ВНДІ геосистем, 2017. 28с.
2. Шульцева В. Цифровой императив: какое топливо заводит вашу экономику? Первая миля. 2016. № 7 (60). С. 30—39.
3. Харченко А.А., Конюхов В.Ю. Цифровая экономика как экономика будущего // Молодежный вестник ИРГТУ. 2017. № 3 (27).
4. Digital Economy and Society Index (DESI) <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi>
5. Global Connectivity Index, GCI <https://www.huawei.com/minisite/gci/en/country-rankings.html>
6. Якушенко К.В., Шиманська А.В. Цифрова трансформація інформаційного забезпечення управління економікою держав-членів ЄАЕС. Новини науки і технологій. 2017. № 2 (41). С. 11—20.
7. Мельникова Т.С. Зарубежный опыт развития и популяризации электронного правительства. Саратовской области — 80 лет: история, опыт развития, перспективы роста / отв. ред. Н.С. Яшин. Саратов, 2016. С. 23—25.
8. Abramova M.V., Kopyleva M.M. E-government as one of the main elements of an inclusive government as an example of Canada. Вестник Уфимского государственного

авиационного технического университета. 2014. Т. 18. № 5. С. 109—113.

9. Зарубіжний досвід упровадження електронного урядування / авт. кол.: Т. Камінська, А. Камінський, М. Пасічник та ін.; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. С.А. Чукот. К., 2008. 200 с.

10. Ефимов А.А. Цифровая демократия в Великобритании: теория и практика государственного управления и предоставления государственных услуг населению. Экономические и социально-гуманитарные исследования. 2015. № 1 (5). С. 126—133.

11. Грибанов Ю.І. Цифровізація національної економіки: виклики і відповідальність бізнесу (державно-приватне партнерство). Динаміка взаємовідносин різних областей науки в сучасних умовах: зб. ст. по матер. міжнар. наук.-практ. конф. У 3 ч. Ч. 1. Стерлітамак: АМУ, 2018. С. 42—50.

References:

1. Keshelava, A.V. Budanov, B.G. and Rumyantsev, V.Yu. (2017), Vvedennya v Tsyfrovu ekonomiku [Introduction to the "Digital Economy"], Research Institute of Geosystems, Lithuania, Vilnius.
2. Shultseva, V. (2016), "Digital imperative: what fuel drives your economy?", The First Mile, vol. 7 (60), pp. 30—39.
3. Kharchenko, A.A. and Konyukhov, V.Yu. (2017), "Digital economy as the economy of the future", Youth Bulletin of ISTU, vol. 3 (27).
4. European Commission website (2021), "Digital Economy and Society Index in 2020", available at: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi> (Accessed 14 July 2021).
5. Global Connectivity Index (2021), "GCI in 2020", available at: <https://www.huawei.com/minisite/gci/en/country-rankings.html> (Accessed 14 July 2021).
6. Yakushenko, K.V. and Szymanska, A.V. (2017), "Digital transformation of information support of economic management of EAEU member states", Science and Technology News, vol. 2 (41), pp. 11—20.
7. Melnikova, T.S. (2016), "Foreign experience of development and popularization of electronic government", Saratov region — 80 years: history, development experience, growth prospects [Saratov region — 80 years: history, development experience, growth prospects], Saratov, Russia, pp. 23—25.
8. Abramova, M.V. and Kopyleva, M.M. (2014), "E-government as one of the main elements of an inclusive government as an example of Canada", Vestnik Ufimskogo gosudarstvennogo aviatsionnogo tehnikeskogo universiteta, vol. 18, no. 5, pp. 109—113.
9. Kaminska, T. Kaminsky, A. and Pasichnyk, M. (2008), Zarubizhnyy dosvid uprovadzhennya elektronnoho uryaduvannya [Foreign experience in implementing e-government], Kyiv, Ukraine
10. Efimov, A.A. (2015), "Digital democracy in Great Britain: theory and practice of public administration and provision of public services to the population", Ekonomicheskiye i sotsial'no-gumanitarnyye issledovaniya, vol. 1 (5), pp. 126—133.
11. Gribanov, Y.I. (2018), "Digitization of the national economy: challenges and responsibilities of business (public-private partnership)", Dynamika vzayemovidnosyn raznykh oblastey nauky v suchasnykh umovakh: zb. st. po mater. mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Dynamics of relations between different fields of science in modern conditions. International scientific-practical conf.], AMU, Kyiv, Ukraine, pp. 42—50.

Стаття надійшла до редакції 26.07.2021 р.